

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน
Management on Learning Buddhism of the Elderly in
The North-Eastern

โดย

ผศ.ดร.สุรพล พรหมกุล

ผศ.ดร.วิทยา ทองดี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760091

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน
Management on Learning Buddhism of the Elderly in
The North-Eastern

โดย

ผศ.ดร.สุรพล พรหมกุล

ผศ.ดร.วิทยา ทองดี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

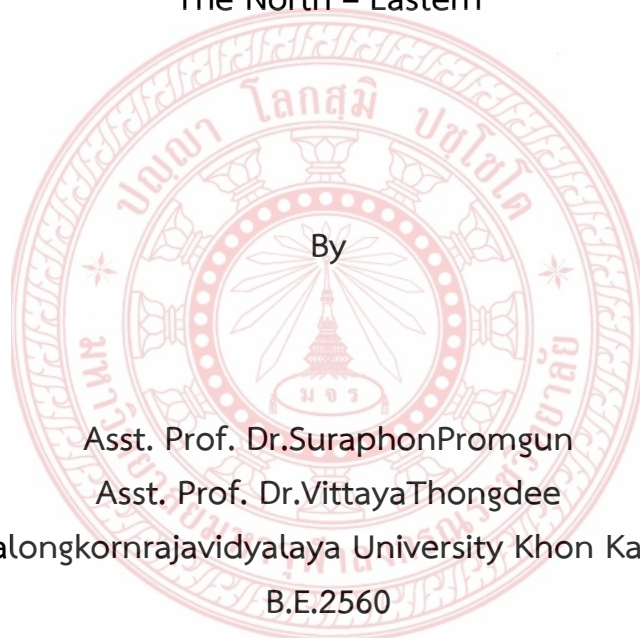
MCU RS 610760091

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Management on Learning Buddhism of the Elderly in
The North – Eastern

By

Asst. Prof. Dr.SuraphonPromgun

Asst. Prof. Dr.VittayaThongdee

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Khon Kaen Campus

B.E.2560

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610760091

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานวิจัย:	การจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน
ผู้วิจัย:	ผศ.ดร.สุรพล พรหมกุล, ผศ.ดร.วิทยา ทองดี
ส่วนงาน:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
ปีงบประมาณ:	๒๕๖๐
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์คือ ๑) เพื่อศึกษานโยบายการบริหารจัดการด้านผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ๒) เพื่อศึกษาหลักบริหารจัดการสำหรับผู้สูงอายุและหลักพระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุ ๓) เพื่อศึกษากระบวนการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ประชากรที่ใช้ในการวิจัยคือ พระสงฆ์ ผู้สูงอายุ เจ้าหน้าที่ภาครัฐ ผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน ในขอนแก่น จำนวน ๓๔ รูป/คน เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสัมภาษณ์ แบบสนทนากลุ่มเฉพาะ และแบบสังเกต การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท

ผลการวิจัยพบว่า

๑) นโยบายรัฐให้ความสำคัญกับเรื่องคุณภาพชีวิต สวัสดิการ สุขภาพของผู้สูงอายุ และการเตรียมตัวคนที่จะเข้าสู่การวัยผู้สูงอายุเป็นหลัก สำหรับแผนผู้สูงอายุแห่งชาตินั้นมีการดำเนินการมากกว่า ๑๕ ปี ปัจจุบันอยู่ในช่วงระยะเวลาของแผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ.๒๕๔๕ - ๒๕๖๔) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติและยุทธศาสตร์ชาติ ระยะ ๒๐ ปี (พ.ศ.๒๕๖๐ - ๒๕๗๙) เป็นแผนที่จะกำหนดทิศทางการดำเนินงานด้านผู้สูงอายุที่สำคัญของประเทศ กำหนดนโยบายรัฐบาลด้านผู้สูงอายุ และประโยชน์ต่อการจัดสรรงบประมาณดำเนินการ

๒) หลักบริหารจัดการสำหรับผู้สูงอายุ พบว่า ๒.๑ การวางแผน มีการวางแผนการทำงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุโดยมีการจัดประชุมทุกเดือน มีการวางแผนการทำงานในเรื่องสถานที่ อาหาร การรับส่งผู้สูงอายุ การจัดกิจกรรมต่าง ๆ และมีการดำเนินงานร่วมกันระหว่างหน่วยงาน ๒.๒ การจัดองค์การ มีการกำหนดหน่วยงาน การแบ่งส่วนงาน และการกำหนดหน้าที่อย่างชัดเจน ๒.๓ การจัดบุคลากร มีบุคลากรจากแต่ละหน่วยงานได้ดำเนินกิจกรรมตามที่ได้ประชุมวางแผนกันไว้อย่างดี จำนวน ๗ หน่วยงาน ๒.๔ การอำนวยการ ทุกหน่วยงานจะมีผู้บังคับบัญชาควบคุมการปฏิบัติงานสั่งการ มีผู้นำคอยสั่งการการดำเนินงานผู้สูงอายุให้เกิดการประสานงานไปยังหน่วยงานอื่น ๆ เพื่อให้เกิดผลสำเร็จ ๒.๕ การประสานงาน มีการประสานงานร่วมมือกันระหว่างหน่วยงานรัฐ และชุมชนซึ่งมีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ๒.๖ การรายงาน มีการรายงานผลการปฏิบัติงานให้

ผู้บริหารและสมาชิกของหน่วยงานได้ทราบความเคลื่อนไหวและความคืบหน้าของภารกิจอย่างสม่ำเสมอ มีทั้งรายงานด้วยวาจา และมีการรายงานเป็นลายลักษณ์อักษร ๒.๗ การงบประมาณ งบประมาณหลักในการดำเนินงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุถ้าเป็นหน่วยงานของรัฐคือ จะได้รับการจัดสรรงบประมาณจากรัฐบาล ถ้าเป็นหน่วยงานอื่นได้จากการบริจาค **หลักพระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุ** พบว่า ๑) กายภาวนา ได้แก่ การพัฒนาร่างกายให้แข็งแรง ไร้โรค มีสุขภาพดี และที่สำคัญก็คือการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ๒) ศิลภาวนา การพัฒนาเจริญศีลด้านความประพฤติให้ดีขึ้น มีระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ๓) จิตภาวนา คือ พัฒนาจิตใจให้มีคุณสมบัติดีงาม ๓.๔) ปัญญาภาวนา คือการพัฒนาฝึกอบรมปัญญา ให้มีความรู้ความเข้าใจในสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามความเป็นจริง การรับรู้ในหลักธรรมชาติของสรรพสิ่งที่เกิดขึ้น

๓) กระบวนการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุ พบว่า กระบวนการรับรู้และการเรียนรู้ เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ฝึกหัดผู้สูงอายุในด้านพฤติกรรมทางสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับคนอื่น ๆ เป็นความประพฤติที่สร้างความ เป็นปกติของร่างกายไปสู่สังคม สมภาติ เป็นกระบวนการฝึกอบรมจิตใจให้ผ่องใส เป็นการฝึกจิตสำนึกที่ดี เหมาะสมกับการทำงานคือทำงานด้วยความเพียรชอบ พยายามชอบ สามารถทำงานกับคนในสังคม ได้อย่างดี ปัญญา เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ผ่านการฝึกอบรมปัญญา เพื่อทำให้เกิดความรู้ที่ถูกต้อง ซึ่งจะก่อให้เกิดทัศนคติ ความเชื่อ ค่านิยมที่ถูกต้อง

คำสำคัญ : หลักบริหารจัดการ, การจัดการเรียนรู้, ไตรสิกขา, ผู้สูงอายุ

Research Title: Management on Learning Buddhism of the Elderly in the Upper Northeastern Region

Researchers: Asst. Prof. Dr.SuraphonPromgun
Asst. Prof. Dr.VittayaThongdee

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Khon Kaen Campus

Fiscal Year: 2560/2017

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

The objectives of this research were: 1) to study the management policy of the elderly in the upper northeastern region; 2) to study the management principles for the elderly and the principles of Buddhism for the elderly; 3) to study the management process of Buddhism learning for the elderly in the upper northeast. The population used in the research included 34 of monks, elderly, government officials, community leaders, local philosophers and villagers in KhonKaen. The tools of this research were: an interview form, specific group discussions and an observatory form. The gathered data were analyzed by using the content analysis together with the studied context consideration.

The research results were as follows:

1) The government policy primarily emphasizes on the quality of life, welfare and health of the elderly and preparing people to enter the elderly age. For the National Elderly Plan, there have been more than 15 years of operation and currently is in the period of the National Elderly Plan No. 2 (2002-2021). The National Economic and Social Development Plan and National Strategy 20 years (2017-2036) is a plan to determine the direction of the important operations of the country, the government policy on the elderly and budget allocation in operation.

2) In relations to the management principles for the elderly, it was found that 2.1) planning, there is an operational plan on the elderly with monthly meetings. There is a work plan on facilities, food, transportation, organizing activities and co-work of different units. 2.2) Organization, there are designated organizations, segmentation and clearly defined duties. 2.3) Staffing, there are personnel from each of seven organizations that have conducted activities as planned. 2.4) Direction, all organizations have the supervisors to control the operations, and give the orders; and also there are leaders to command operations in coordination with other agencies to

achieve results. 2.5) Coordination, there is the ongoing collaboration between government agencies and communities. 2.6) Reporting, the operational results are reported to the administrators and members of the organizations to know the movement and progress of the mission regularly; there are both verbal and written reports. 2.7) Budget, for the main budget for the operation related to the elderly, if it is a government agency, the budget is allocated from the government; if it is another agency, the budget comes from donation. In regards to the principles of Buddhism for the elderly, it was found that: 1) physical development (*kāyabhāvanā*) is the development of the body to be healthy, without diseases, having good health, and most importantly, the development of a relationship with the physical environment. 2) Moral development (*sīlabhāvanā*) is the development of morality with better behaviors, disciplines and inexploitation of the others. 3) Mental development (*cittabhāvanā*) is to develop the mind to have good qualities. 3.4) Intellectual development (*paññābhāvanā*) is the development of intellectual training to have knowledge and understanding of all things according to reality and to perceive the natural laws of all arisen things.

3) The study of the process of learning Buddhism for the elderly suggested that the process of recognition and learning is caused by the Threefold Training (*tisikkhā*): the precepts (*sīla*) are the learning processes that train the elderly in social behaviors, relationship between the elderly and others; this is a behavior that creates the normality of the body into a society. Meditation (*samādhi*) is a training process to clarify the mind with a practice of good consciousness, suitable for work with perseverance, right endeavor and well work with other people in society. Wisdom (*paññā*) is a learning process that has been intellectually trained to make the right knowledge which will result in a right views, beliefs and values.

Keywords: management principles, learning management, the Threefold Training, elderly

กิตติกรรมประกาศ

รายงานการวิจัยฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดีโดยได้รับความอนุเคราะห์จาก พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระมหาชุตีภัก อภินนโท ผู้อำนวยการส่วนงานวางแผนและส่งเสริมการวิจัย และคณะผู้ทรงคุณวุฒิจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ที่กรุณาให้คำแนะนำเพื่อการปรับปรุงแก้ไขให้มีความสมบูรณ์ นอกจากนี้ ผู้บริหารของวิทยาเขตขอนแก่น ได้แก่ พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร. รักษาการรองอธิการบดีวิทยาเขตขอนแก่น ที่เมตตาให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยมาโดยตลอด ขอขอบคุณคณะผู้เชี่ยวชาญทั้ง ๕ ท่าน คือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.หอมหวล บัวระภา ประธานหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิตสาขาปรัชญา มหาวิทยาลัยขอนแก่น ผศ.ดร.สุขพัฒน์ อนนท์จารย์ อาจารย์มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีล้านช้าง ผศ.ดร.สาคร พรหมโคตร อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย ที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ในการตรวจเครื่องมือการวิจัยในครั้งนี้

ขอกราบขอบคุณพระเถรานุเถระในจังหวัดขอนแก่น กล่าวคือ พระราชปริยัติโสภณ (ถนอม ชินวิโส ป.ธ.๖) เจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น เจ้าอาวาสวัดหนองกุง อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น พระราชประสิทธิ์คุณ (สุนันท์ สุภาจาโร ป.ธ.๗) รองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น เจ้าอาวาสวัดเทพบูรณาราม พระโสภณพัฒนบัณฑิต (สุกัญญา อรุโณ ,รศ.ดร.) รองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น เจ้าอาวาสวัดธาตุ พระอารามหลวง พระมงคลปริยัติธาดา รองเจ้าคณะอำเภอน้ำพอง เจ้าอาวาสวัดชัยศรี จังหวัดขอนแก่น พระครูภาวนาโพธิคุณ (สมชาย กนตสีโล) ผศ.ดร. เจ้าอาวาสวัดโพธิ์โนนทัน ตำบลในเมือง อำเภอมือ จังหวัดขอนแก่น ที่ได้อนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล จนทำให้งานวิจัยครั้งนี้สำเร็จด้วยดี

ขอขอบคุณตัวแทนเจ้าหน้าที่ภาครัฐ กล่าวคือ ท่านสุธี ศรสวรรค์ พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดขอนแก่น ท่านวิสิฐ จันทะรี ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลท่าพระ อำเภอมือ จังหวัดขอนแก่น เจ้าหน้าที่ภาครัฐทุกๆ ท่าน ที่ไม่ได้เอ่ยนาม ตลอดถึงผู้สูงอายุ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน ๑๒ คน ที่ได้อนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล จนทำให้งานวิจัยครั้งนี้สำเร็จด้วยดี

ความดีอันเกิดจากรายงานการวิจัยครั้งนี้ ข้าพเจ้าขออบน้อมถวายแด่คุณของอุปัชฌาย์ อาจารย์ผู้ประสิทธิประสาทวิชาความรู้ สังสมจนเกิดเป็นสติปัญญาให้แก่วัฒนอารยธรรมประเทศไทยชาติและพระพุทธศาสนา

ผศ.ดร.สุรพล พรหมกุล และคณะ

๑๐ มีนาคม ๒๕๖๒

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญแผนภาพ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ญ
อักษรย่อชื่อคัมภีร์.....	ช
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๓
๑.๓ ปัญหาการวิจัย.....	๓
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย.....	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย.....	๔
๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	๕
๑.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๕
บทที่ ๒ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๖
๒.๑ แนวโน้มสถานการณ์พระพุทธศาสนาในประเทศไทย.....	๖
๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้.....	๑๖
๒.๓ แนวคิด ทฤษฎีการบริหารจัดการ.....	๒๘
๒.๔ แนวคิด ทฤษฎี และหลักการของการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม.....	๓๔
๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับผู้สูงอายุ.....	๔๔
๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๖๐
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย.....	๖๘
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๖๘
๓.๒ พื้นที่และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....	๖๙
๓.๓ เครื่องมือและการพัฒนาเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย.....	๗๑
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๗๓
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๗๔
๓.๖ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย.....	๗๖

บทที่ ๔ ผลการศึกษา.....	๗๕
ตอนที่ ๑ นโยบายการบริหารจัดการด้านผู้สูงอายุ.....	๗๕
ตอนที่ ๒ หลักบริหารจัดการสำหรับผู้สูงอายุและหลักพระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุ.....	๘๕
ตอนที่ ๓ กระบวนการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุ.....	๑๒๙
ตอนที่ ๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุใน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน.....	๑๓๙
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผล ข้อเสนอแนะ.....	๑๔๒
๕.๑ สรุปผลการศึกษา.....	๑๔๒
๕.๒ อภิปรายผลการศึกษา.....	๑๕๕
๕.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๑๖๕
บรรณานุกรม.....	๑๖๗
ภาคผนวก.....	๑๗๓
ภาคผนวก ก บทควมวิจัย.....	๑๗๕
ภาคผนวก ข กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์..	๑๙๗
ภาคผนวก ค ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้และกิจกรรม ที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ.....	๒๐๐
ภาคผนวก ง เครื่องมือในการวิจัย.....	๒๐๓
แบบสรุปโครงการวิจัย.....	๒๐๘
ประวัติผู้วิจัย.....	๒๑๐

สารบัญแผนภาพ

ภาพที่	หน้า
๒.๑ ความต้องการของผู้สูงอายุ.....	๕๙
๔.๒ การจัดกิจกรรมของผู้สูงอายุด้านพุทธศาสนา.....	๙๕
๔.๓ ศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุขอนแก่น.....	๙๕
๔.๔ พิธีมอบใบวุฒิบัตรให้กับผู้สูงอายุ อบต.ท่าพระ รุ่นที่ ๑.....	๑๑๒
๔.๕ สภาพการเรียนรู้พระพุทธศาสนาโรงเรียนผู้สูงอายุของ อบต.ท่าพระ รุ่นที่ ๒.....	๑๑๒
๔.๖ สภาพการเรียนรู้พระพุทธศาสนาโรงเรียนผู้สูงอายุของ อบต.ท่าพระ รุ่นที่ ๒.....	๑๑๓
๔.๗ พระโสภณพัฒนบัณฑิต รศ.ดร. รองอธิการบดีวิทยาเขตขอนแก่นกล่าวให้โอวาท ชมรมรวมพลคนพุทธ.....	๑๑๔
๔.๘ ชมรมรวมพลคนพุทธรับฟังการบรรยายธรรม.....	๑๑๕
๔.๙ ผู้สูงอายุกำลังทำข้าวต้มมัดเพื่อส่งประกวดในงานบุญเวตและงานบุญกุ่มข้าวใหญ่ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น.....	๑๑๕
๔.๑๐ ข้าวต้มมัด ซึ่งเป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งของผู้สูงอายุที่ได้เข้าร่วมงานบุญกุ่มข้าวใหญ่.....	๑๑๖
๔.๑๑ กระบวนเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาด้านศีลของผู้สูงอายุ.....	๑๓๑
๔.๑๒ กระบวนเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาด้านสมาธิของผู้สูงอายุ.....	๑๓๒
๔.๑๓ กระบวนเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาด้านปัญญาของผู้สูงอายุ.....	๑๓๙
๔.๑๔ องค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนเรียนรู้พระพุทธศาสนาตามหลักไตรสิกขาของผู้สูงอายุ	๑๓๘
๔.๑๕ องค์ความรู้ที่ได้จากการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน.....	๑๔๑

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
๔.๑ สถานการณ์ผู้สูงอายุจังหวัดขอนแก่น	๙๑
๔.๒ รายชื่อสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ตามมติมหาเถรสมาคม	๑๐๒
๔.๓ ผังรายการออกอากาศสถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนา F.M.๑๐๑.๗๕ MHz	๑๑๗

อักษรย่อชื่อคัมภีร์

อักษรย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

งานวิจัยที่เป็นองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งใช้ข้อมูลจากคัมภีร์พระพุทธศาสนา คือ พระไตรปิฎก - อรรถกถา- ฎีกา- ปกรณ์วิเสส ผู้วิจัยใช้พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นเอกสารอ้างอิง เป็นระบบเดียวกันหมด ตามที่ทางสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์กำหนด โดยได้อ้างอิง เล่ม/ชื่อ/หน้า หลังอักษรย่อชื่อคัมภีร์ ดังตัวอย่าง เช่น ที.สี. (บาลี) ๙/๒๗๖/๙๗, ที.สี. (ไทย)๙/๒๗๖/ ๙๘. หมายถึง ทีฆนิกาย สীগุณฑคคปาติ ภาษาบาลี เล่ม ๙ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๙๗ ฉบับมหาจุฬาเตปิฎกั ๒๕๐๐ และทีฆนิกาย สীগุณฑคคปาติ ภาษาไทย เล่ม ๙ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๙๘ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย ๒๕๓๙

พระสูตรตันตปิฎก

ส.ม. (ไทย) = สูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค (ภาษาไทย)
 อง.ปญจก. (ไทย) = สูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต (ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

พระพุทธศาสนาได้ถือกำเนิดขึ้นในโลกมายาวนานกว่าสามพันปี และเคยเจริญรุ่งเรืองถึงขีดสุดในประเทศอินเดียหรือดินแดนชมพูทวีปของสมัยอดีต ตลอดระยะเวลา ๔๕ พรรษาที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ หลังจากที่พระพุทธองค์เสด็จดับขันธ์แล้ว ได้มีการสังคายนา กล่าวคือ การรวบรวมและชำระสะสางพระธรรมวินัยขึ้นหลายครั้ง การสังคายนาครั้งที่สำคัญที่มีผลต่อความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนามากที่สุดด้วยกัน ๕ ครั้ง โดยจัดขึ้นที่ประเทศอินเดีย ๓ ครั้งและที่ประเทศศรีลังกา ๒ ครั้ง การสังคายนาที่ส่งผลให้พระพุทธศาสนาได้แพร่หลายสู่ต่างประเทศเป็นครั้งแรกคือ การสังคายนาครั้งที่ ๓ ต่อมาพระพุทธศาสนาได้แยกเป็นสองนิกายหลักคือ นิกายหินยานและนิกายมหายาน ซึ่งได้เจริญรุ่งเรืองเคียงคู่กันมาจนถึงปัจจุบันตามประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ยังไม่เคยเกิดความขัดแย้งในรูปแบบใดๆ ระหว่าง๒ นิกาย แต่ตรงกันข้าม ทั้งสองนิกายได้ร่วมกันทำหน้าที่นำส่งหลักพุทธธรรมสู่ประชาคมโลกอย่างเข้มแข็งและทั่วถึง จนกระทั่งมีการเปรียบเทียบว่าพระพุทธศาสนาทั้ง ๒ นิกายเปรียบเหมือนดวงตาทั้ง ๒ ของโลก โดยนิกายหินยานหรือที่นิยมเรียกกันว่าเถรวาทนั้นได้แพร่หลายในแถบทวีปเอเชียเป็นส่วนใหญ่ ส่วนนิกายมหายานได้แพร่หลายทั้งแถบทวีปเอเชีย ทวีปยุโรปและทวีปอเมริกา เอกลักษณะเฉพาะที่โดดเด่นอย่างหนึ่งของพระพุทธศาสนาก็คือ มีการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมของประเทศนั้นๆ ได้เป็นอย่างดี จนกลายเป็นลักษณะเฉพาะของพระพุทธศาสนาในประเทศนั้นๆ ซึ่งสังเกตได้อย่างชัดเจนจากคำเรียกพระพุทธศาสนาโดยเพิ่มชื่อประเทศนั้นๆ ต่อท้าย เช่น พระพุทธศาสนาแบบสยามวงศ์ พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ มหายานแบบจีน มหายานแบบญี่ปุ่น มหายานแบบเกาหลี มหายานแบบเวียดนาม เป็นต้น และที่สำคัญ แม้แต่ในประเทศเดียวกันพระพุทธศาสนาก็ยังมีรูปแบบ คำสอน และศาสนพิธีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของแต่ละท้องถิ่น จึงเป็นเรื่องที่สมควรอย่างยิ่งที่พวกเราชาวพุทธจะได้ศึกษาเรียนรู้ให้ทราบถึงพัฒนาการของรูปแบบ คำสอน และศาสนพิธีของพระพุทธศาสนาในโลกปัจจุบัน เพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาด้วยกันและเพื่อเป็นการร่วมกันพิทักษ์พระพุทธศาสนาให้คงอยู่คู่มวลมนุษยชาติตลอดไป

สุภาพรณ ฌ บางช่วง ได้กล่าวถึงความสำคัญของพุทธศาสนาในการพัฒนาว่า พุทธศาสนามีความเหมาะสมกับการพัฒนาสังคมไทยเป็นอย่างยิ่ง เพราะหลักพุทธธรรมเน้น การสร้างคนที่มีคุณภาพชีวิต ทำให้คนในสังคมดำเนินชีวิตบนฐานแห่งความจริง รู้จักพึ่งพาตนเอง ขยัน ประหยัด

เรียบง่าย ใสสันดี มีศีลธรรม เมื่อแผ่ความรักและปราศจากความเห็นแก่ตัว ดังนั้น ในการแก้ปัญหาทาง ศีลธรรมของชาวชนบท จึงจำเป็นต้องมีการ นำหลักพุทธศาสนาซึ่งมี หลักการและแนวทางแห่งการ พัฒนาอย่างเหมาะสม เข้าไปเผยแพร่ ฟนฟูให้แก่ชาวชนบท เพื่อให้สังคมชนบทสามารถประสาน การพัฒนาทางด้านวัตถุและจิตใจให้สอดคล้องกลมกลืนกันเพื่อเป้าหมายแห่งความพ้นทุกข์ได้อย่าง หมดจด ทั้งนี้ต้องเน้นว่าการที่จะมีการพัฒนาทางจิตใจมิได้หมายความว่าความวามจะต้องเลิกละการพัฒนา ทางด้านวัตถุและสังคมซึ่งเปลี่ยนแปลงไปด้วยเพื่อที่จะให้การพัฒนาทางใจนั้นไม่ขัดแย้งกับการพัฒนา ด้านวัตถุและสังคม ทั้งกลับเป็นเครื่องหนุนใหม่มีการพัฒนาในแนวทางที่เหมาะสม เป็นการนำให้ส่วน ความต้องการของชีวิตทั้ง ๓ ด้านของคนเราประสานกลมกลืนกันได้อย่างเหมาะสมเนื่องจากสภาพ สังคมปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว มีความเจริญทางด้านวัตถุและเทคโนโลยีมากขึ้น บุคคลใน สังคมจึงหันไปยึดติดกับความเจริญและให้ความสำคัญกับความสำเร็จทางวัตถุเป็นหลัก ทำให้สภาพ ทางสังคมมีความเหลื่อมล้ำ เกิดภาวะอ่อนแอทางด้านจิตใจ ส่งผลให้เกิดความรุนแรงมากขึ้น สังคมเต็ม ไปด้วยปัญหา ประกอบกับสถาบันครอบครัวมีความสัมพันธ์กันน้อย อันเนื่องจากสภาพเศรษฐกิจ เป็น ผลทำให้ครอบครัวขาดความรักความอบอุ่น ขาดการอบรมด้านคุณธรรมจริยธรรม เกิดช่องว่างระหว่าง วัย ผู้สูงอายุถูกทอดทิ้ง ถูกกลดบทบาทลง ทั้งที่ความจริงแล้วผู้สูงอายุเป็นบุคคลที่ครอบครัวควรให้ความ เคารพ นับถือ เพราะมีประสบการณ์การดำเนินชีวิตที่ยาวนาน นับเป็นแบบอย่างที่ดีของลูกหลาน คอย อบรมชี้แนะสั่งสอนให้เด็ก เยาวชน และคนในครอบครัวให้เป็นคนดีของสังคม^๑

หากพิจารณาในแง่ของกิจกรรมจะพบว่าในแต่ละบทบาทในสังคมไทย จะมีกิจกรรมทาง พระพุทธศาสนาที่วัดต้องดำเนินการเป็นจำนวนมาก เช่น บทบาทให้การศึกษา บทบาทการอบรมสั่ง สอนประชาชน บทบาทการจัดการศึกษาสำหรับพระภิกษุ – สามเณร บทบาทการสงเคราะห์ประชาชน การจัดบำเพ็ญกุศล การประกอบศาสนพิธี ให้ที่พึ่งพิงแก่ผู้ประสบภัย เป็นต้น ผู้สูงอายุก็จะให้การ ส่งเสริมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาตามที่พระสงฆ์ในแต่ละวัดได้จัดทำกิจกรรมขึ้น ผู้สูงอายุถือว่าเป็น วัยสิ้นสุดจากการทำงานแล้วจึงได้หันมาเข้าวัดฟังธรรม เพราะเชื่อว่าจะได้สร้างบุญกุศลไว้ภยันหน้า ให้กับตัวเอง ผู้สูงอายุมิใช่ว่าจะต้องเข้าวัดฟังธรรมเท่านั้น ก็ต้องสนับสนุนส่งเสริมกิจกรรมทางพุทธ ศาสนาที่พระสงฆ์ได้จัดกิจกรรมขึ้นด้วย บางคนเป็นผู้นำศรัทธาญาติโยมในการประกอบพิธีกรรมทาง พระพุทธศาสนา เช่น นำไหว้พระสวดมนต์ นำอาราธนาศีล หรือเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมอื่นๆ เช่น ทำบุญขึ้นบ้านใหม่ ทำบุญงานแต่งงาน ทำบุญสืบชะตา เป็นต้น และทางวัดมีการจัดกิจกรรมทาง พระพุทธศาสนา ผู้สูงอายุก็เข้ามาร่วมกิจกรรม ถือว่าเป็นการส่งเสริมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาแล้ว เช่น วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ก็เข้ามาร่วมกิจกรรมกับพระสงฆ์ เท่าที่สังเกตมาพบว่า ผู้สูงอายุจะ ส่งเสริมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาในด้านบุญพิธี ศาสนพิธี เป็นส่วนมาก ซึ่งจริงๆ แล้วบทบาทของ

^๑ สุภาพรพรณ ญ บางช่าง, พระสงฆ์กับการพัฒนาชนบท, ใน การแสวงหาเส้นทางพัฒนาชนบท ของพระสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : กองแผนงาน กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๖), หน้า ๘๓-๘๖.

ผู้สูงอายุยังมีอีกมากมายที่ต้องส่งเสริม กิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น การพัฒนาและสาธารณสงเคราะห์ ช่วยเหลือสนับสนุนพระสงฆ์ในด้านการให้การศึกษา การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม การสร้างเสนาสนะและถาวรวัตถุ การปกป้องทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญมากที่ต้องส่งเสริมด้วยตามกระบวนการเรียนรู้ โดยเฉพาะกระบวนการเรียนรู้แนวพุทธ

พระไพศาล วิสาโล กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้แนวพุทธ หมายถึง กระบวนการที่เป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญา กระบวนการเรียนรู้ตามหลักพุทธศาสนานั้นเริ่มต้นตั้งแต่การได้ใกล้ชิดกับกัลยาณมิตรหรือสัตบุรุษ เมื่อใกล้ชิดก็ได้สัมผัสสิ่งที่ดีงาม จนเกิดโยนิโสมนสิการตามมา และนำไปสู่ธรรมานุธรรมปฏิบัติ หรือการปฏิบัติโดยสมควรแก่ธรรม^๒ ขณะที่ สุมน อมรวิวัฒน์ ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้แนวพุทธ ว่าหมายถึง กระบวนการที่ผัสสะทั้ง ๖ ของมนุษย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ได้สัมผัสและสัมพันธ์กับสิ่งเร้า เกิดธาตุรู้ (รู้สึก หมายถึง รู้คิด รู้แจ้ง) และมีการกระทำโต้ตอบ ผูกฝนอบรมตนเอง หรือโดยกัลยาณมิตรจนประจักษ์ผล เกิดคุณภาวะ (ความรู้และความดี) สมรรถภาวะ (ความสามารถ) สุขภาวะ (ความผาสุกพอเหมาะพอควร) และอิสรภาวะ (พ้นจากทุกข์และความเป็นทาส) การเรียนรู้แนวพุทธ เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้มนุษย์ฉลาดลึกซึ้งสามารถเข้าใจตนเองและเห็นความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องระหว่างชีวิตของตนกับสรรพสิ่งทั้งหลายทั้งปวงในโลกมากขึ้นและมีศักยภาพมากขึ้นด้วย

ผู้วิจัยในฐานะอาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้ตระหนักถึงความสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุตลอดถึงการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุ ผลการศึกษาจะทำให้ทราบถึงแผนและนโยบายของการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุ รูปแบบและกระบวนการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุ และแนวทางในการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อนำเสนอผลการวิจัยที่ได้ต่อสาธารณชนโดยเฉพาะองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ เพื่อจะได้ร่วมกันพัฒนาให้ผู้สูงอายุสามารถดำรงชีพอยู่ได้อย่างมีความสุขตามหลักศาสนาต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษานโยบายการบริหารจัดการ ด้านผู้สูงอายุ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักบริหารจัดการสำหรับผู้สูงอายุและหลักพระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุ

๑.๒.๓ เพื่อศึกษากระบวนการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

^๒ พระไพศาล วิสาโล, “พุทธศาสนากับการสร้างสรรค์ปัญญา”, สืบค้นจากอินเทอร์เน็ต, <http://www.visalo.org/article /budBudandSangsan.htm>.

๑.๓ ปัญหาของการวิจัย

- ๑.๓.๑ นโยบายการบริหารจัดการ ด้านผู้สูงอายุ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนเป็นอย่างไร ?
- ๑.๓.๒ หลักการบริหารจัดการ สำหรับผู้สูงอายุและหลักพระพุทธศาสนา เพื่อผู้สูงอายุ เป็นอย่างไร ?
- ๑.๓.๓ กระบวนการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนา สำหรับผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน เป็นอย่างไร ?

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งศึกษาถึง การจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

- ๑) นโยบายของการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน
- ๒) กระบวนการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน
- ๓) กำหนดแนวทางในการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านกลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูล กลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วย เจ้าหน้าที่สำนักพุทธศาสนาจังหวัด เจ้าคณะจังหวัด พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ประชาชน ชาวบ้าน ผู้ปกครอง ผู้สูงอายุ รวม ๓๔ รูป/คน กล่าวคือ

- ๑) การสัมภาษณ์ ๒๒ รูป/คน
- ๒) จัดทำสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Groups) จังหวัดละ ๑๒ รูป/คน รวม ๒๔ รูป/คน

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่ในการวิจัย การวิจัยครั้งนี้จะทำการศึกษาวิจัยถึง การจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน โดยเจาะจงพื้นที่วิจัยในครั้งนี้คือจังหวัดขอนแก่น

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ นโยบาย หมายถึง หลักและวิธีการปฏิบัติเกี่ยวกับผู้สูงอายุได้แก่ พระราชบัญญัติประกาศ กฎกระทรวง ซึ่งถือเป็นแนวทางดำเนินการที่ผู้บริหารใช้ในการตัดสินใจเพื่อให้การปฏิบัติงานเป็นไปโดยถูกต้องและบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

๑.๕.๒ ผู้สูงอายุ หมายถึง บุคคลทั้งเพศชายและเพศหญิงที่มีอายุ ๖๐ ปีบริบูรณ์ขึ้นไป

๑.๕.๓ การจัดการเรียนรู้ หมายถึง กระบวนการที่มีระบบระเบียบครอบคลุมการดำเนินงานตั้งแต่การวางแผน การจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาจนถึงการประเมินผล มาพัฒนาให้เป็น

ระบบ เพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถเข้าถึงความรู้ และพัฒนาตนเองให้เป็นผู้รู้ รวมทั้งปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๑.๕.๔ หลักการบริหารจัดการสำหรับผู้สูงอายุ หมายถึง การดำเนินงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุของหน่วยงานสังกัดภาครัฐ ภาคเอกชน ให้ได้รับการบริการตามนโยบายด้านการวางแผน ด้านการจัดองค์กร ด้านการจัดบุคลากร ด้านการอำนวยความสะดวก ด้านการประสานงาน ด้านการรายงาน และด้านงบประมาณ

๑.๕.๕ หลักพระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุ หมายถึง การจัดการเรียนรู้หลักธรรมหรือกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาที่เหมาะสมให้กับผู้สูงอายุด้านร่างกาย ด้านจิตใจ ตามหลักภavana ๔

๑.๕.๖ กระบวนการเรียนรู้ตามแนวพุทธ หมายถึง กระบวนการที่เป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญา สำหรับผู้สูงอายุมีกระบวนการเรียนรู้พระพุทธศาสนาผ่านกระบวนการตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา

๑.๖ ประโยชน์ที่จะได้จากการวิจัย

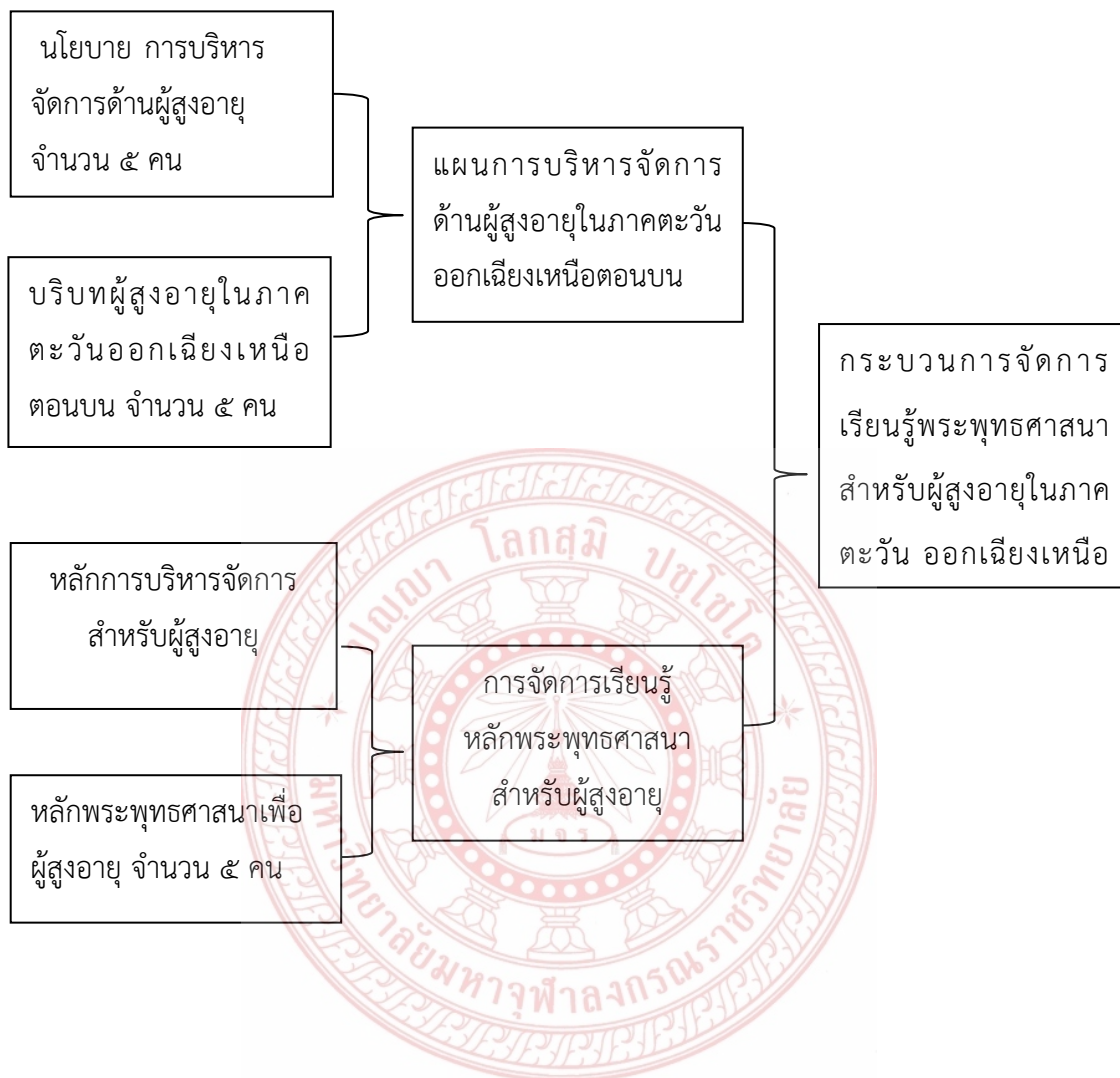
๑.๖.๑ ได้ทราบนโยบายของการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

๑.๖.๒ ได้หลักบริหารจัดการสำหรับผู้สูงอายุและหลักพระพุทธศาสนาเพื่อผู้สูงอายุ

๑.๖.๓ ได้กระบวนการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

๑.๖.๔ เพื่อเป็นข้อมูลสารสนเทศเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

๑.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ผู้วิจัยได้ศึกษา ค้นคว้า เอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วสามารถนำมาเสนอดังต่อไปนี้

- ๒.๑ แนวโน้มสถานการณ์พระพุทธศาสนาในประเทศไทย
- ๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้
- ๒.๓ แนวคิด ทฤษฎีการบริหารจัดการ
- ๒.๔ แนวคิด ทฤษฎีและหลักการของการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม
- ๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับผู้สูงอายุ
- ๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวโน้มสถานการณ์พระพุทธศาสนาในประเทศไทย

๒.๑.๑ พัฒนาการของพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาได้ถือกำเนิดขึ้นในโลกมายาวนานกว่าสามพันปี และเคยเจริญรุ่งเรืองถึงขีดสุดในประเทศอินเดียหรือดินแดนชมพูทวีปของสมัยอดีต ตลอดระยะเวลา ๔๕ พรรษาที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ หลังจากที่พระพุทธองค์เสด็จดับขันธแล้ว ได้มีการสังคายนา กล่าวคือ การรวบรวมและชำระสะสางพระธรรมวินัยขึ้นหลายครั้ง การสังคายนาครั้งที่สำคัญที่มีผลต่อความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนามากที่สุดมีด้วยกัน ๕ ครั้ง โดยจัดขึ้นที่ประเทศอินเดีย ๓ ครั้ง และที่ประเทศศรีลังกา ๒ ครั้ง การสังคายนาที่ส่งผลให้พระพุทธศาสนาได้แพร่หลายสู่ต่างประเทศเป็นครั้งแรกคือ การสังคายนาครั้งที่ ๓ ต่อมาพระพุทธศาสนาได้แยกเป็นสองนิกายหลักคือ นิกายหินยานและนิกายมหายาน ซึ่งได้เจริญรุ่งเรืองเคียงคู่กันมาจนถึงปัจจุบันตามประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ยังไม่เคยเกิดความขัดแย้งในรูปแบบใดๆ ระหว่าง ๒ นิกาย แต่ตรงกันข้าม ทั้งสองนิกายได้ร่วมกันทำหน้าที่นำส่งหลักพุทธธรรมสู่ประชาคมโลกอย่างเข้มแข็งและทั่วถึง จนกระทั่งมีการเปรียบเทียบว่าพระพุทธศาสนาทั้ง ๒ นิกายเปรียบเหมือนดวงตาทั้ง ๒ ของโลก โดยนิกายหินยานหรือที่นิยมเรียกกันว่าเถรวาทนั้นได้แพร่หลายในแถบทวีปเอเชียเป็นส่วนใหญ่ ส่วนนิกายมหายานได้แพร่หลายทั้งแถบทวีปเอเชีย ทวีปยุโรปและทวีปอเมริกา เอกลักษณะเฉพาะที่โดดเด่นอย่างหนึ่งของพระพุทธศาสนาก็คือ มีการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมของประเทศนั้นๆ ได้เป็นอย่างดี จนกลายเป็นลักษณะเฉพาะของพระพุทธศาสนาในประเทศนั้นๆ ซึ่งสังเกตได้อย่างชัดเจนจากคำเรียกพระพุทธศาสนาโดยเพิ่มชื่อประเทศนั้นๆ ต่อท้าย เช่น พระพุทธศาสนาแบบสยามวงศ์ พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ มหายานแบบจีน มหายานแบบ

ญี่ปุ่น มหายานแบบเกาหลี มหายานแบบเวียดนาม เป็นต้น และที่สำคัญ แม้แต่ในประเทศเดียวกัน พระพุทธศาสนาก็ยังมีรูปแบบ คำสอน และศาสนพิธีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของแต่ละท้องถิ่น จึงเป็นเรื่องที่สมควรอย่างยิ่งที่พวกเราชาวพุทธจะได้ศึกษาเรียนรู้ให้ทราบถึงพัฒนาการของรูปแบบ คำสอน และศาสนพิธีของพระพุทธศาสนาในโลกปัจจุบัน เพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาด้วยกันและเพื่อเป็นการร่วมกันพิทักษ์พระพุทธศาสนาให้คงอยู่คู่มวลมนุษยชาติตลอดไป

๒.๑.๒ การบริหารและการปกครองคณะสงฆ์

นับตั้งแต่พระพุทธศาสนาตั้งมั่นในประเทศไทย คณะสงฆ์ก็กลายเป็นสถาบันที่ใหญ่ที่สุดสถาบันหนึ่งของประเทศ พระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภกของพระพุทธศาสนา รัฐบาลและปวงชนชาวไทยต่างก็เจริญรอยตามเบื้องพระยุคลบาท โดยให้อำนาจคณะสงฆ์บริหารและปกครองตนเองเริ่มตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา และมีการปรับปรุงแก้ไขให้เข้ากับยุคสมัยถึง ๓ ฉบับดังนี้

- (๑) พระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๖)
- (๒) พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔
- (๓) พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕

ตาม พ.ร.บ.ปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ได้มีการแต่งตั้งมหาเถรสมาคม สำหรับทำหน้าที่ถวายคำปรึกษาพระมหากษัตริย์ในพระราชภารกิจด้านการศาสนา การบริหารบ้านเมือง และการอุปถัมภ์บำรุงคณะสงฆ์ กรรมการมหาเถรสมาคมมีจำนวน ๘ รูป (เป็นเจ้าคณะใหญ่ ๔ รูป รองเจ้าคณะใหญ่ ๔ รูป) ต่อมา ได้ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชให้ดำรงตำแหน่งประธานกรรมการมหาเถรสมาคม รองจากมหาเถรสมาคม ก็มีเจ้าคณะมณฑล เจ้าคณะเมือง เจ้าคณะแขวง และเจ้าอาวาส ทำหน้าที่ต่างๆ กันตามสายการปกครองเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ ประเทศไทยได้เปลี่ยนการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย จึงส่งผลให้มีการเปลี่ยน พ.ร.บ.ปกครองสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ มาเป็น พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ โดยปรับรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ตามรูปแบบการปกครองของประเทศ สมเด็จพระสังฆราชทรงมีพระราชอำนาจจำกัด เพื่อให้มีการแบ่งแยกและการถ่วงดุลอำนาจ สมเด็จพระสังฆราชทรงต้องใช้พระอำนาจผ่านกรรมการสงฆ์ ๓ ฝ่าย คือ สังฆสภา มีฐานะเป็นฝ่ายนิติบัญญัติ คณะสังฆมนตรี มีฐานะเป็นฝ่ายบริหาร และคณะพระวินัยธร มีฐานะเป็นฝ่ายตุลาการ คณะสังฆมนตรี หรือคณะรัฐมนตรีฝ่ายศาสนา มีกรรมการ ๑๐ รูป นำโดยสังฆนายก หรือนายกรัฐมนตรีฝ่ายศาสนา รองจากสังฆนายกก็มี ๔ รัฐมนตรีฝ่ายศาสนา (สังฆมนตรี) ซึ่งทำหน้าที่กำกับดูแลกิจการคณะสงฆ์ทุกประเภท ผ่านทางคณะกรรมการหรือคณะรัฐมนตรี ๔ คณะ คือ คณะกรรมการฝ่ายบริหาร คณะกรรมการฝ่ายการศึกษา คณะกรรมการฝ่ายเผยแผ่ และคณะกรรมการฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕ รัฐบาลโดยการนำของ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ประกาศใช้ พ.ร.บ. คณะ

สงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ แทน พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ซึ่งใช้มานานถึง ๒๑ ปี โดยมีจุดประสงค์ที่จะรวม ศูนย์อำนาจการปกครองคณะสงฆ์แทนการกระจายอำนาจ ตาม พ.ร.บ.ฉบับใหม่ ได้มีการปรับ โครงสร้างมหาเถรสมาคมใหม่การบริหารคณะสงฆ์ถูกแบ่งออกเป็น ๒ ระดับ คือ การบริหารคณะสงฆ์ ส่วนกลางและการบริหารคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค สำหรับการบริหารคณะสงฆ์ส่วนกลาง สมเด็จพระสังฆราช ซึ่งสถาปนาโดยพระมหากษัตริย์ ดำรงตำแหน่งผู้นำสูงสุดของคณะสงฆ์ มีหน้าที่ รับผิดชอบกิจการคณะสงฆ์ทุกภาคส่วน มีอำนาจสูงสุดในการปกครองคณะสงฆ์ทั่วประเทศ และคอย กำกับดูแลกิจการพระศาสนาทั้งหมด มหาเถรสมาคมทำหน้าที่เป็นสภาที่ปรึกษาของสมเด็จพระสังฆราช คณะกรรมการมหาเถรสมาคมประกอบด้วย สมเด็จพระสังฆราช ทรงเป็นประธาน กรรมการ สมเด็จพระราชาคณะทุกรูปเป็นกรรมการโดยตำแหน่ง พระราชาคณะอีกจำนวน ๔ ถึง ๘ รูปซึ่งแต่งตั้งโดยสมเด็จพระสังฆราช ทำหน้าที่เป็นพระเจ้าหน้าที่ประจำสำนักงานและเป็นกรรมการ สรรหา มีวาระทำงานคราวละ ๒ ปี

สำหรับการบริหารคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค มีการแบ่งเขตการปกครองออกเป็นระดับหน ระดับภาค ระดับจังหวัด ระดับเขต/ระดับอำเภอ ระดับแขวง/ระดับตำบล คล้ายกับหลักการแบ่งเขต การปกครองของฝ่ายบ้านเมือง มีเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ/เจ้าคณะเขต และเจ้าคณะตำบล/เจ้า คณะแขวง รับผิดชอบการบริหารคณะสงฆ์ตามเขตการปกครองที่ได้รับมอบหมาย วัดในแต่ละตำบล อย่างน้อยมี ๕ วัด แต่ละวัดปกครองโดยเจ้าอาวาส มีการรวมเขตการปกครองคณะสงฆ์ระดับจังหวัด เป็น ๑๘ ภาค แต่ละภาคปกครองโดยเจ้าคณะภาค มีการรวมเขตการปกครองระดับภาคเป็น ๕ หน คือ หนกลาง หนเหนือ หนใต้ หนตะวันออก และหนธรรมยุต แต่ละหนปกครองโดยเจ้าคณะหนใหญ่ ในปัจจุบันนี้ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ เป็นฉบับ พ.ศ. ๒๕๐๕ ให้ไว้ ณ วันที่ ๒๕ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๐๕ เป็นปีที่ ๑๗ ในรัชกาลปัจจุบัน แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และ ให้ไว้ ณ วันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๕ เป็นปีที่ ๔๗ ในรัชกาลปัจจุบัน รัฐบาลได้มอบหมายให้ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการทำหน้าที่อำนวยความสะดวกในการปกครองคณะสงฆ์ อธิบดี กรรมการศาสนาซึ่งสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ดำรงตำแหน่งเลขาธิการมหาเถรสมาคมโดยตำแหน่ง กรรมการศาสนาทำหน้าที่ประสานงานระหว่างคณะสงฆ์กับรัฐบาล รับผิดชอบดูแลคณะสงฆ์และวัดทั่ว ประเทศ ส่งเสริมสนับสนุนกิจการพระศาสนา ด้านการศึกษา การเผยแผ่รวมทั้งด้านสังคมอื่นๆ จัดทำ ข้อมูลทรัพย์สินของวัดทั่วประเทศ ดูแลตรวจสอบงบประมาณด้านศาสนา จัดสรรงบประมาณสนับสนุน กิจการคณะสงฆ์ผ่านทางรัฐบาล

๒.๑.๓ พระพุทธศาสนาในประเทศไทย

ประเทศไทยมีชื่อเป็นทางการว่า ราชอาณาจักรไทย (Kingdom of Thailand) ปกครอง ด้วยระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุข พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ไทยใน สมัยพระเจ้าอโศกมหาราชประมาณปี พ.ศ.๒๓๖ โดยพระโสณเถระและพระอุตตรเถระพร้อมคณะเป็น

ผู้นำมาเผยแพร่ยังสุวรรณภูมิซึ่งในขณะนั้นอาณาจักรไทยรวมอยู่ในดินแดนสุวรรณภูมิด้วย สุวรรณภูมิ แปลว่า แผ่นดินทองคำ ปัจจุบันยังชี้ชัดไม่ได้ว่าสุวรรณภูมิอยู่ตรงไหน นักโบราณคดีมีทัศนะแตกต่างกัน ๔ กลุ่มใหญ่ดังนี้

(๑) นักโบราณคดีกลุ่มอินเดีย ๙๐% เชื่อว่า สุวรรณภูมิ คือ แหลมมลายู ประกอบด้วยดินแดนส่วนใหญ่ที่สุดของพม่า ภาคใต้ของไทยทั้งหมด คาบสมุทรมมาเลเซีย และประเทศ สิงคโปร์ ประวัติพื้นเมืองกล่าวไว้ว่า สมัยโบราณย่านนี้มีทองคำมาก เล่นพนันกันโดยเอาทองออก ประกัน คนไถ่เอาทองเท่าตัวไถ่เป็นเดิมพัน

(๒) กลุ่มอินเดีย ๑๐% เชื่อว่าสุวรรณภูมิ คือริมทะเลด้านตะวันออกของอินเดียใต้

(๓) กลุ่มพม่าเชื่อว่า สุวรรณภูมิ ได้แก่ตอนกลางและตอนใต้ของประเทศพม่า

(๔) กลุ่มไทยเชื่อว่า ศูนย์กลางสุวรรณภูมิอยู่ที่จังหวัดนครปฐม

อย่างไรก็ตาม ส่วนใหญ่เห็นตรงกันว่าสุวรรณภูมิมีขอบเขตกว้างขวาง มีชนเผ่าต่างๆ หลาย เผ่าอาศัยอยู่ในดินแดนแห่งนี้ เช่น มอญ พม่า ละว้า มลายู และขอม เป็นต้น มีการค้นพบศิลาจารึกที่ วัดเสมาเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งบ่งบอกว่าพระเจ้ากรุงศรีวิชัยเป็นผู้ศรัทธาในพระพุทธศาสนา มหายาน และพบหลักฐานในที่อื่นๆ อีกมากมายในปี พ.ศ.๑๒๑๔ สมณะอัจฉิงเดินทางจากจีนมาเรียน หนังสืออยู่ที่ศรีวิชัย ๖ เดือน จึงเดินทางต่อไปอินเดีย ท่านได้แนะนำเพื่อนภิกษุชาวจีนว่า ก่อนจะไป ชมพูทวีปควรจะไปศึกษาเบื้องต้นที่ศรีวิชัยก่อน เพราะเป็นแหล่งศึกษาพระพุทธศาสนา มหายาน ที่สำคัญและโต่งตั้งเกือบจะทัดเทียมกับอินเดียดินแดนสุวรรณภูมิ หรือที่นิยมเรียกกันในปัจจุบันว่าแหลม ทอง แหลมทองประกอบด้วยหลายประเทศคือ ประเทศไทย พม่า กัมพูชา เวียดนาม และมาเลเซีย จุด แรกที่พระโสณะและพระอุตตระมาประกาศพระศาสนาในถิ่นแหลมทองยังคงเป็นที่ถกเถียงกัน พม่ากับ มอญเชื่อว่า เป็นเมืองสะเทิม ไทยยืนยันว่า เป็นเมืองนครปฐม ไทยมีหลักฐานที่มีน้ำหนักน่าเชื่อถือ มากกว่า เพราะมีหลักฐานที่เป็นวัตถุโบราณเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาอยู่มากมายทั้งที่นครปฐมและ จังหวัดใกล้เคียง ที่องค์พระปฐมเจดีย์มีมากที่สุด เช่น มีล้อธรรมจักรกับกวางหมอบ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ ของปางแสดงปฐมเทศนา มีรูปพุทธอาสน์ใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์แทนปางตรัสรู้ เพราะสมัยนั้นยังไม่มี การสร้างรูปเคารพโดยตรง มีศิลาจารึกคาถาหัวใจพระพุทธศาสนา คือ เย ธมมา เหตุปภวา เป็นต้น ซึ่งเป็นตัวอักษรสมัยพระเจ้าอโศก และมีองค์พระปฐมเจดีย์ที่ใหญ่และสูงที่สุดในทวีปเอเชียสมัยนั้น ในขณะที่เมืองสะเทิมไม่มีสิ่งเหล่านี้เลย และที่สำคัญสมัยนั้นยังไม่มีประเทศพม่าอย่างปัจจุบัน มีเพียง อาณาจักรศรีเกษตร ส่วนอาณาจักรพม่าและอาณาจักรมอญเพิ่งเกิดขึ้นหลังจากที่อาณาจักรศรีเกษตร ล่มสลาย

พระพุทธศาสนาสมัยรัตนโกสินทร์ หลังจากสิ้นยุคธนบุรีแล้วพระบาทสมเด็จพระพุทธยอด ฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติในวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ.๒๓๒๕ ทรงย้ายเมืองหลวงมาที่ กรุงเทพมหานคร หรือกรุงรัตนโกสินทร์ พระพุทธศาสนาในกรุงรัตนโกสินทร์นั้นมีความเจริญรุ่งเรืองไม่

แพทย์ยุคที่แล้วมา ทั้งนี้เพราะพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ทรงเป็นหลักชัยในการส่งเสริมบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี

รัชกาลที่ ๑ (พ.ศ.๒๓๒๕ - ๒๓๕๒) พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา เสด็จออกทรงบาตรเวลาเช้า ตอนเพลถวายภัตตาหาร เวลาเย็นเสด็จออกท้องพระโรงเพื่อสดับพระธรรมเทศนาเป็นประจำ ทรงโปรดให้ทำสังคายนาพระไตรปิฎกในปลายปี พ.ศ.๒๓๓๑ ณ พระอุโบสถวัดพระศรีสรรเพชญ์ (วัดมหาธาตุในปัจจุบัน) โดยมีพระภิกษุ ๒๑๘ รูป ราชบัณฑิต ๓๒ คน พระองค์เสด็จไปที่ประชุมสังคายนาวันละ ๒ ครั้ง เข้าและเย็น เพื่อถวายภัตตาหารและน้ำปานะ สังคายนาอยู่ ๕ เดือนจึงเสร็จ แล้วโปรดให้คัดลอกสร้างเป็นฉบับหลวงขึ้น เรียกว่า ฉบับทองใหญ่ นอกจากนี้ทรงออกกฎหมายเกี่ยวกับคณะสงฆ์เป็นครั้งแรกและออกต่อๆ กันมา รวม ๑๐ ฉบับ ฉบับที่ ๑ ออกในปี พ.ศ.๒๓๒๕ ฉบับที่ ๑๐ ออกในปี พ.ศ.๒๓๔๔^๑ และทรงโปรดให้สร้างวัดพระศรีรัตนศาสดาราม หรือวัดพระแก้วในปี พ.ศ.๒๓๒๕ เพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระแก้วมรกต

รัชกาลที่ ๒ (พ.ศ.๒๓๕๒ - ๒๓๖๗) พระองค์ทรงรักษาพระราชประเพณีในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง ทรงผนวชที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามเป็นพระองค์แรก ทรงสอดแทรกหลักพุทธธรรมในวรรณคดีที่ทรงนิพนธ์ ทรงบูรณะวัดสำคัญหลายวัด ทรงสร้างวัดทรงธรรมและวัดชัยพฤกษ์มาลา^๒ ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระเลิศหล้านภาลัย ทรงฟื้นฟูงานวิสาขบูชาซึ่งเคยมีในสมัยสุโขทัย ทรงให้เปลี่ยนการสอนพระปริยัติธรรมซึ่งเป็นแบบสอบปากเปล่าจากแบบบาเรียน ตรีโท เอกเป็นแบบ ๙ ประโยค ใช้วิธีสอบปากเปล่าคือให้แปลพระบาลีต่อหน้ากรรมการ ๓ - ๔ รูป และมีครูเข้าฟังเป็นพยาน ๒๐ - ๓๐ รูป ถ้านักเรียนแปลเก่ง อาจจะสอบผ่าน ๙ ประโยคภายในวันเดียวก็ได้ โปรดให้แปลบทสวดมนต์เป็นภาษาไทย ทรงรับพระบรมสารีริกธาตุและต้นพระศรีมหาโพธิ์จากสมเด็จพระสังฆราชศรีลังกา โดยทรงปลุกไฉ้วัดมหาธาตุทำพระจันทร์ในปี พ.ศ.๒๓๖๓ มือหิวาตโรคระบาดผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมาก พระองค์จึงบำเพ็ญกุศลหลายอย่างเพื่อขจัดปัดเป่าภัยพิบัติ โปรดให้แปลพระปริตรเป็นภาษาไทย ให้เจ้านายและข้าราชการฝ่ายในฝึกหัดสวดพระปริตรทุกวันโดยพระองค์เสด็จขึ้นทรงฟังสวดถวาย ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณทุกคืน ธรรมเนียมการสวดพระปริตรนี้ปฏิบัติกันมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล เมื่อครั้งที่เมืองไพศาลีเกิดภัยพิบัติด้วยหิวาตโรคเป็นต้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสสั่งให้พระอานนท์เรียนรัตนสูตรว่าด้วย "ยงกิญจิ ฯลฯ" แล้วทำพระปริตรสวดขจัดปัดเป่าภัยต่างๆ ในเมืองไพศาลีให้มลายหายไป

รัชกาลที่ ๓ (พ.ศ.๒๓๖๗ - ๒๓๙๔) พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ทรงผนวชที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทรงสร้างวัด ๓ วัดคือ วัดเฉลิม

^๑ สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย, พระพุทธศาสนาประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์และราชวงศ์จักรี ๒๐๐ ปี, (กรุงเทพมหานคร: กรุงเทพมหานครพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๔-๑๕.

^๒ สงวน รอดบุญ, พุทธศิลปะรัตนโกสินทร์, (กรุงเทพมหานคร: รุ่งวัฒนา, ๒๕๒๖), หน้า ๕.

พระเกียรติ วัดเทพธิดารามและวัดราชนัสดาราม^๓ และที่วัดราชนัสดาราม พระองค์ได้ทรงสร้างโลหปราสาท ซึ่งเป็นหลังที่ ๓ ของโลกที่ยังหลงเหลืออยู่จนถึงปัจจุบัน มีคำกล่าวที่ว่า ไม่ว่าจะพระองค์จะประทับอยู่ ณ ที่ใด ไม่ว่าจะมิเหตุการณ์อันใดเกิดขึ้น พระองค์จะทรงระลึกถึงการบำรุงพระศาสนาไว้ก่อน พระองค์เสด็จทรงบาตรทุกวัน ทรงอาราธนาพระมาถวายเป็นธรรมเทศนาและบอกคัมภีร์ในวังเป็นประจำ พระองค์ไม่โปรดละครในคือละครที่มีผู้หญิงแสดง แต่โปรดการทรงธรรม ในรัชกาลนี้มีการสร้างพระไตรปิฎกมากกว่ารัชกาลอื่นที่แล้มาคือ มีถึง ๕ ฉบับ ได้แก่ ฉบับรดน้ำเอก รดน้ำโท ทองน้อย ขุบย่อ และฉบับอักษรรามัญ ด้วยความที่พระองค์เอาใจใส่ต่อกิจการทางศาสนาเช่นนี้ จึงมีกุลบุตรออกบวชกันจำนวนมาก ตามบันทึกของชาวยุโรประบุว่า ในกรุงเทพมหานครมีภิกษุสามเณร ๑๐,๐๐๐ รูป และทั่วพระราชอาณาจักมี ๑๐๐,๐๐๐ รูป กำเนิดธรรมยุต ในสมัยนี้ได้เกิดนิกายธรรมยุตขึ้น โดยพระวชิรญาณเถระ ทรงศรัทธาเลื่อมใสในจริยาวัตรของพระมอญชื่อ ชาย พุทรวโส จึงทรงอุปสมบทใหม่กับคณะสงฆ์มอญในปี พ.ศ.๒๓๗๒ แล้วตั้งคณะธรรมยุตขึ้นในปี พ.ศ.๒๓๗๖ จากนั้นเสด็จมาประทับที่วัดบวรนิเวศวิหารซึ่งเป็นศูนย์กลางของคณะธรรมยุตินิกาย คณะสงฆ์เดิมนั้นถูกเรียกว่ามหานิกาย ก่อนสวรรคต พระองค์ตรัสสั่งเหล่าข้าราชการบริพารเรื่องกิจการบ้านเมืองและศาสนาไว้ว่า "สงครามข้างญวนข้างพม่าเห็นจะไม่มีแล้ว จะมีอยู่ที่แต่ชาวฝรั่ง ให้ระวังให้จงดี อย่าให้เสียที่เขา การงานสิ่งใดของเขาที่คิดว่าดีควรจะเรียนเอาไว้ก็ให้เอาอย่างเขา แต่อย่านับถือเลื่อมใสไปทีเดียว ทุกวันนี้คิดจะสละห่วงใยให้หมด อาลัยอยู่แต่วัดสร้างไว้ใหญ่โตหลายวัดที่ยังค้างอยู่ก็มี ถ้าชำระอุดทรุดโทรมไปจะไม่มีผู้ช่วยบำรุง... (เงินพระคลัง ๔ หมื่นชั่ง) ขอสัก ๑ หมื่นชั่งเถิด ถ้าผู้ใดเป็นเจ้าของแผ่นดินช่วยบอกแก่เขา ขอเงินรายนี้ช่วยทะนุบำรุงวัดที่ชำระและการวัดที่ยังค้างอยู่นั้นให้แล้วด้วย"

รัชกาลที่ ๔ (พ.ศ.๒๓๙๔-๒๔๑๑) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงเป็นเจ้าฟ้า มงกุฎได้ผนวชอยู่ ๒๗ พรรษา ทรงเชี่ยวชาญและแตกฉานพระไตรปิฎกอย่างยิ่ง ทรงเชี่ยวชาญภาษาบาลี ภาษา อังกฤษภาษาลาติน คณิตศาสตร์และดาราศาสตร์จนได้รับยกย่องว่าเป็นพระบิดาแห่งวิทยาศาสตร์ไทย ทรงลาสิกขาแล้วขึ้นครองราชย์เมื่อพระชนมายุ ๕๗ พรรษา ใน พ.ศ. ๒๓๙๔ ทรงเห็นว่าประเทศไทยเป็นเมืองพระพุทธศาสนาศาสนาอื่นๆ จึงหาควรที่จะโหม่นสน้อยใจริษยาพลังศรัทธาของชาวไทยที่มีต่อพระพุทธศาสนาไม่ พระองค์ได้ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาหลายอย่างเช่น โปรดให้สร้างองค์พระปฐมเจดีย์ครอบองค์เดิม โปรดให้มีวันมาฆบูชาเป็นครั้งแรกของไทย โปรดให้สร้างพระไตรปิฎกฉบับลงทองล่องชาด โปรดให้สร้างวัด ๕ วัด คือ วัดโสมนัสวิหาร วัดปทุมวนาราม วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม วัดมกุฏกษัตริยาราม และวัดบรมนิวาส ทรงสถาปนานิกายธรรมยุต ทรงโปรดให้เจ้านายและข้าราชการฝ่ายในประชุมกันสวดมนต์รักษาศีลและฟังธรรมภายในพระราช

^๓ กรมศิลปากร, ตำนานวัดอุสถานต่างๆ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวสถาปนา, (จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ม.ล.รุจิ ศรีวรรณวัฒน์, ๒๕๑๒), หน้า ๘.

มณฑลพิธีทุกวันพระ โดยพระองค์ทรงนำไหว้พระสวดมนต์และทรงแสดงพระธรรมเทศนา ทรงตั้งอานัม
นิกายหรือวัดถวญขึ้นในประเทศไทยเป็นครั้งแรก โปรดให้มีพระราชพิธี "มาฆบูชา" ขึ้นเป็นครั้งแรกในปี
พ.ศ.๒๓๙๔ ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ปวงชนชาวไทยได้ถือปฏิบัติเป็นประจำสืบกันมาจนถึงทุก
วันนี้และที่มหัศจรรย์คือ วันประสูติและวันสวรรคตของพระองค์ตรงกัน

รัชกาลที่ ๕ (พ.ศ.๒๔๑๑-๒๔๕๓) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมหाराชทรง
เป็นกษัตริย์ที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกล ทรงนำพาชาติไทยไปสู่ความเจริญก้าวหน้าทั้งทางกิจการบ้านเมือง
และทางศาสนา ทรงเริ่มต้นการศึกษาสมัยใหม่ในประเทศไทย โดยให้วัดเป็นศูนย์กลางและให้พระสงฆ์
เป็นครูสอนหนังสือแก่เยาวชน ในปี พ.ศ.๒๔๒๗ ได้จัดตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎรขึ้นเป็นแห่งแรก ณ
วัดมหาราชพาราม ในปี พ.ศ. ๒๔๓๒ ทรงโปรดให้ย้ายที่ราชบัณฑิตยสถานจากพระปรีดิตรมแก่พระภิกษุ
สามเณร จากในวัดพระศรีรัตนศาสดารามออกมาเป็นบาลีวิทยาลัยชื่อ มหาธาตุวิทยาลัย ที่วัดมหาธาตุ
และต่อมาปี พ.ศ. ๒๔๓๙ ได้ประกาศเปลี่ยนนามมหาธาตุวิทยาลัย เป็นมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ซึ่งเป็นที่ศึกษาพระปริยัติธรรมและวิชาการชั้นสูงของพระภิกษุสามเณร โดยทรงมุ่งหมายจะให้จัด
การศึกษาแบบตะวันตกทรงโปรดให้จัดพิมพ์พระไตรปิฎกด้วยอักษรไทยชุดละ ๓๙ เล่ม จำนวน
๑,๐๐๐ ชุด ในปี พ.ศ.๒๔๓๕ ต่อมาปี พ.ศ.๒๔๓๖ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
ทรงจัดตั้ง "มหามกุฏราชวิทยาลัย" ขึ้นเพื่อเป็นแหล่งศึกษาพระพุทธศาสนาแก่พระภิกษุสามเณรฝ่าย
ธรรมยุติกนิกายเพื่อให้การปกครองสงฆ์มีความรัดกุมยิ่งขึ้น พระองค์จึงโปรดให้ตราพระราชบัญญัติ
ลักษณะปกครองสงฆ์ขึ้นใน พ.ศ.๒๔๔๕ ตรงกับ ร.ศ.๑๒๑ (รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๑) นอกจากนี้พระองค์
ยังทรงสร้างวัดใหม่ขึ้นหลายวัด เช่น วัดวัดราชบพิตร วัดเทพศิรินทราวาส วัดเบญจมบพิตร วัดอัมพวัน
นิมิตร วัดจุฬาทิศราชธรรมสภาและวัดนิเวศน์ธรรมประวัติ ทรงบูรณะวัดมหาธาตุ และวัดอื่นๆ อีก ทรง
นิพนธ์วรรณกรรมทางพุทธศาสนาจำนวนมาก

รัชกาลที่ ๖ (พ.ศ.๒๔๕๓ - ๒๔๖๘) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระ
ปรีชาปราดเปรื่องในทางพระศาสนา ทรงนิพนธ์หนังสือพระพุทธานุภาพหลายเรื่อง เช่น เทศนาเสื่อ
ป่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร เป็นต้น ทรงอบรมสั่งสอนธรรมะข้าราชการด้วยพระองค์เอง ในปี
พ.ศ.๒๔๕๕ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเปลี่ยนแปลงการสอบพระปริยัติ
ธรรมแผนกบาลีจากการสอบแบบปากเปล่าเป็นแบบข้อเขียน สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิร
ญาณวโรรส ทรงจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกนักธรรมขึ้นเป็นครั้งแรก การเรียกหลักสูตรบาลีว่า
เปรียญธรรมหรือชื่อย่อว่า ป.ธ. เกิดขึ้นในสมัยพระองค์เป็นต้นมา ต่อมาอีกหนึ่งปี คือใน พ.ศ.๒๔๕๖
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้ใช้พุทธศักราช(พ.ศ.) แทน ร.ศ. และในปี พ.ศ.
๒๔๖๒ - ๒๔๖๓ ทรงโปรดให้พิมพ์คัมภีร์อรรถกถาพระไตรปิฎก อรรถกถาชาดกและคัมภีร์อื่นๆ เช่น วิ
สุทธิมรรค มลทินปัญหา เป็นต้น หลักสูตรนักธรรมที่เรียนกันอยู่ในปัจจุบันนี้ทรงโปรดให้จัดการศึกษา

ขึ้นในปี พ.ศ.๒๔๖๙ ก่อนหน้านั้นเรียกว่า "องค์ของสามเณรรัฐธรรมนูญ" ซึ่งมีการสอบครั้งแรกในเดือน ตุลาคม พ.ศ.๒๔๕๔

รัชกาลที่ ๗ (พ.ศ.๒๔๖๘ - ๒๔๗๗) พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดให้มีการทำสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๓ ของประเทศไทยขึ้นในระหว่าง พ.ศ.๒๔๖๘ - ๒๔๗๓ เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แล้วทรงให้จัดพิมพ์ พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐชุดละ ๔๕ เล่มจำนวน ๑,๕๐๐ ชุด พระราชทานแก่ประเทศต่างๆ ประมาณ ๔๕๐ ชุด ซึ่งนับเป็นเกียรติประวัติของประเทศสยาม เพราะประเทศพุทธศาสนาอื่นๆ ในครั้งนั้นยังไม่มีประเทศใดทำได้ ปี พ.ศ.๒๔๗๑ กระทรวงธรรมการหรือกระทรวงศึกษาธิการในปัจจุบันได้จัดหลักสูตร "ธรรมศึกษา" เพื่อเปิดโอกาสให้ฆราวาสเรียนพระปริยัติธรรมอย่างเป็นทางการเป็นครั้งแรก

รัชกาลที่ ๘ (พ.ศ.๒๔๗๗ - ๒๔๘๙) ในสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลมีการแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทย ๒ ประเภท คือ

๑. พระไตรปิฎก แปลโดยอรรถ พิมพ์เป็นเล่มสมุด ๘๐ เล่ม เรียกว่าพระไตรปิฎกภาษาไทย แต่เสร็จสมบูรณ์หลังจากสิ้นรัชกาลพระองค์ไปแล้วคือในปี พ.ศ.๒๕๐๐ เพื่อฉลองในโอกาส ๒๕ พุทธศตวรรษ

๒. พระไตรปิฎก แปลโดยสำนวนเทศนา พิมพ์ลงใบลาน แบ่งเป็น ๑,๒๕๐ กัณฑ์ เรียกว่า พระไตรปิฎกฉบับหลวง เสร็จเมื่อปี พ.ศ.๒๔๙๒ ในปี พ.ศ.๒๔๘๔ รัฐบาลออก พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ.๒๔๘๔ เพื่อให้การปกครอง คณะสงฆ์มีความสอดคล้องเหมาะสมกับการปกครองแบบใหม่ ถัดมาอีก ๔ ปี คือในปี พ.ศ.๒๔๘๘ มหามกุฏราชวิทยาลัยซึ่งตั้งขึ้นในปี พ.ศ.๒๔๓๖ ได้ประกาศตั้งเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ ชื่อ "สภาการศึกษาามหามกุฏราชวิทยาลัย"

รัชกาลที่ ๙ (พ.ศ.๒๔๘๙ - ปัจจุบัน) ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช มีการจัดตั้งโรงเรียนปริยัติธรรมแผนกสามัญระดับประถมปลาย และมีมัธยมศึกษาปีที่ ๑ - ๖ ในปี พ.ศ.๒๕๑๔ ต่อมาปี พ.ศ.๒๕๐๑ มีการจัดตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ขึ้นเป็นแห่งแรก ณ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเพื่อเปิดการสอนพระพุทธานุสสาแก่เด็กและเยาวชน ต่อมาได้ขยายไปทั่วประเทศกระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดให้วิชาพระพุทธานุสสาเป็นวิชาภาคบังคับแก่นักเรียนระดับมัธยมศึกษา ปีที่ ๑-๖ ในปี พ.ศ.๒๕๐๘ ได้มีการจัดตั้งสำนักงานองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลกขึ้น ณ ประเทศไทย (พ.ส.ล.) เพื่อเป็นศูนย์กลางของชาวพุทธทั่วโลก นอกจากนี้ปัจจุบันมีการเผยแผ่พระพุทธานุสสาผ่านวรรณกรรมมากขึ้น เพราะเข้าถึงประชาชนได้ง่ายและรวดเร็ว หากผู้แต่งเขียนได้ดี จะได้รับความนิยมจากผู้อ่านไม่แพ้นวนิยาย เช่น หนังสือ "เสียดายคนตายไม่ได้อ่าน" เป็นต้น ซึ่งจัดพิมพ์ ๓๐ กว่าครั้งแล้ว ขายดีมาก เข้าถึงผู้อ่านกว่าแสนคนในด้านพิธีกรรมมีการเปลี่ยนแปลงพระราชพิธีของพระมหากษัตริย์เป็นพิธีของรัฐบาล เรียกว่า "รัฐพิธี" โดยให้กระทรวงต่างๆ เป็นผู้จัด มีการจัดงานส่งเสริมพระพุทธานุสสาช่วงวันวิสาขบูชาของทุกปี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณา

โปรดเกล้าให้พระบรมวงศานุวงศ์เสด็จแทนพระองค์ในพิธีเวียนเทียนในวันสำคัญทางพุทธศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา มาฆบูชา อาสาฬหบูชา ณ พุทธมณฑล ซึ่งสร้างขึ้นเมื่อครั้งฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ ในคราวทรงเจริญพระชนมายุครบ ๖๐ พรรษา คณะสงฆ์ได้ส่งคายนารักษาระพระไตรปิฎกและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกเป็นฉบับหลวงทั้งภาษาไทยและภาษามคธเป็นจำนวน ๔,๐๐๐ ชุด พระบาทสมเด็จพระภูมิพลมหาราช ทรงถือว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย ดังที่ตรัสกับสันตะปาปา จอห์นปอลที่ ๒ ในโอกาสที่เสด็จมาเยือนเมืองไทย ช่วงวันที่ ๑๐-๑๔ มีนาคม ๒๕๒๗ ว่า ... เมื่อคราวที่ข้าพเจ้ามีโอกาสไปเยือนสำนักวาติกันเมื่อ ค.ศ. ๑๙๖๐ สมเด็จพระสันตะปาปา ตรัสถามถึงคนไทยนับถือศาสนา มากน้อยเพียงไร ข้าพเจ้าได้ทูลตอบว่า คนไทยเป็นศาสนิกชนที่ดีทั่วกัน ส่วนใหญ่นับถือ พระพุทธศาสนาอันเป็นศาสนาประจำชาติ และนอกนั้นยังนับถือศาสนาอื่นอีกหลายศาสนา เพราะชาวเรามีอิสรภาพและสิทธิเสมอกันทั้งโดยกฎหมาย ทั้งโดยประเพณีนิยม ในการนับถือศาสนา...

๒.๑.๔ บทบาทของพระสงฆ์ในปัจจุบัน

ในยุคที่โลกเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ศตวรรษที่ ๒๑ สังคมก็ยังมีปัญหาในเรื่องของจิตใจมากขึ้น เกิดความเครียด ความว้าวุ่น ภาวะสังคมแบบตัวใครตัวมันขยายตัวมากขึ้น เด็ก สตรีและคนชราถูกทอดทิ้งมากขึ้นพระสงฆ์จึงมีการปรับบทบาทให้สอดคล้องกับสังคมยุคใหม่ ทั้งการเผยแผ่ การช่วยกันพัฒนาสังคมและการแก้ปัญหาสังคม โดยเฉพาะปัญหาเด็กและสตรี มีการใช้ภาษาสื่อสารธรรมร่วมสมัยยิ่งขึ้นเพื่อให้คนรุ่นใหม่เข้าใจง่าย การสนับสนุนให้สตรีมีการศึกษาที่เพียงพอ ก็จะเป็นอีกวิธีหนึ่งในการช่วยลดปัญหาโศกณิโนสังคมไทย วัดและสถาบันการศึกษาของคณะสงฆ์จึงให้โอกาสด้านการศึกษาพระพุทธศาสนาแก่เด็กชนบทที่ไม่ได้รับการศึกษาในระบบของรัฐปีละหลายหมื่นคน และมีสถานที่ปฏิบัติธรรมที่เปิดโอกาสให้สตรีได้ศึกษาและปฏิบัติธรรมมากขึ้น มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่งมีโครงการเกี่ยวกับเยาวชนหลายลักษณะ ขอยก ตัวอย่างของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาจุฬาฯ เป็นสถาบันแห่งแรกที่เปิดการเรียนการสอนโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑ ปัจจุบันมีสาขากระจายไปทั่วประเทศมากกว่า ๒๐๐ สาขา และมีโรงเรียนในแบบเดียวกันอีกมากมาย แต่ละแห่งมีจำนวนนักเรียนมากน้อยต่างกัน รายการการ์ตูนทางโทรทัศน์ตอนเช้าคือสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เด็กไม่ยอมไปเรียน นอกจากนั้น ยังมีโครงการภาคฤดูร้อนซึ่งใช้เวลาประมาณ ๑ เดือน โดยรับเยาวชนชายบวชเป็นสามเณร รับเยาวชนหญิงบวชชีพรหมณีนุ่งขาวห่มขาว หลักสูตรการอบรมประกอบด้วยเรื่องเบญจศีลเบญจธรรม พุทธประวัติ ศาสนพิธี สมาธิ มารยาทไทย วัฒนธรรมไทย ภาษาอังกฤษคณิตศาสตร์ ภาษาไทย ตลอดถึงนันทนาการต่างๆ ช่วงกลางคืนก็จะมีการอบรมให้ความรู้สำหรับผู้ปกครองหมั่นเวียนไปตามหมู่บ้านต่างๆ นอกจากนี้ยังมีค่ายคุณธรรมอบรมศีลธรรมเยาวชนระยะสั้นตลอดทั้งปี^๔

^๔ พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต), **พุทธทัศน์ร่วมสมัย**, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๔๙-๕๐.

จากที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่า คนไทยนับถือพระพุทธศาสนามานานไม่เคยแยกกันเลย ประวัติศาสตร์ของชาติไทยก็คือประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน จึงทำให้คนไทยและพระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น จนบางทีก็นึกว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นคนไทย หรือบางทีก็นึกว่า พระพุทธศาสนาเกิดในประเทศไทย จึงทำให้พระพุทธศาสนามีอิทธิพลรอบด้านต่อคนไทย ตั้งแต่เกิดจนตายวัฒนธรรมไทยจึงมีรากฐานมาจากพระพุทธศาสนา คนไทยกับพระพุทธศาสนาเป็นของคู่กัน มีคนไทยอยู่ที่ไหน ก็มีพระพุทธศาสนาที่นั่น สิ่งแรกที่คนไทยที่ไปตั้งรกรากอยู่ต่างประเทศร่วมกันสร้างขึ้นมาก็คือ วัด เพื่อจะได้นิมนต์พระสงฆ์มาอยู่ จะได้เป็นที่ทำบุญกุศล เพื่อรักษาวัฒนธรรมไทยด้านต่างๆเอาไว้ วัดจึงเป็นศูนย์รวมของคนไทย และศูนย์รวมจิตใจคนไทย และได้ช่วยรักษาความเป็นไทยมาตลอดกาลอันยาวนาน ด้วยความเจริญมั่นคงของพระพุทธศาสนาของไทยตามที่กล่าวมา องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลกจึงได้ตกลงใจเลือกประเทศไทยเป็นที่ตั้งสำนักงานใหญ่เป็นการถาวร และศูนย์กลางพระพุทธศาสนาแห่งโลกก็เลือกที่ตั้งสำนักงานใหญ่อยู่ที่พุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ส่งผลให้ประเทศไทยมีชื่อเสียงมากในด้านพระพุทธศาสนา จนเป็นที่รู้จักกันไปทั่วโลก

ช่องว่างระหว่างพระสงฆ์แบบดั้งเดิมกับชาวบ้านปัญญาชนสมัยใหม่

การเผชิญหน้ากับวัฒนธรรมตะวันตกของประเทศไทย ไม่ได้มีลักษณะต่อต้านเหมือนกลุ่มประเทศที่เคยตกเป็นเมืองขึ้นในยุคล่าอาณานิคม แต่กลับมีลักษณะกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้และเลียนแบบ ความเป็นชาตินิยมอันเข้มแข็งซึ่งมีพระพุทธศาสนาเป็นมรดกทางวัฒนธรรมประจำชาติตามที่รู้จักกันดี ไม่ได้รับการพัฒนาเท่าที่ควรจึงไม่อาจอาศัยเป็นกำแพงต้านการไหลบ่าของวัฒนธรรมตะวันตกได้ กลุ่มบุคคลที่พบว่าเข้าถึงเทคโนโลยีสมัยใหม่ของชาวตะวันตกเป็นกลุ่มแรกๆ มักจะเป็นกลุ่มบุคคลในเมืองใหญ่และถือตัวว่าเป็นกลุ่มปัญญาชน และแสดงตนว่ามีความคิดและวัฒนธรรมแบบตะวันตก ต่อมาพวกเขาค่อยๆ แยกตัวเองออกห่างจากสังคมไทยแบบดั้งเดิม ซึ่งพวกเขามักจะเรียกว่าเขตชนบทอันล้าหลัง ไร้การศึกษาและคร่ำครึ สำหรับบุคคลที่ไม่ได้ทำอย่างกลุ่มแรก บางครั้งก็พบว่าตนเองมี ๒ บุคลิกภาพ คือ เป็นคนไทยแบบดั้งเดิมกับเป็นคนไทยสมัยใหม่ตามแบบตะวันตก สำหรับกลุ่มบุคคลดังกล่าวนี้ สถาบันพระพุทธศาสนาถูกเชื่อมโยงเข้ากับสังคมไทยแบบดั้งเดิมหรืออย่างน้อยก็มีลักษณะแบบดั้งเดิม และพระพุทธศาสนาก็ถูกมองว่าไม่ต่างอะไรกับศูนย์รวมกิจกรรมทางวัฒนธรรมแบบดั้งเดิม ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงเข้าถึงกลุ่มบุคคลในสังคมไทยได้เพียงส่วนเดียวหรือครึ่งเดียว ซึ่งเป็นส่วนที่ไม่ค่อยมีอิทธิฤทธิ์ทางสังคมมากนักและมีจำนวนลดน้อยลงเรื่อยๆ พระพุทธศาสนากับสังคมไทยสมัยใหม่จึงนับวันจะเพิ่มระยะห่างระหว่างกันมากขึ้นเรื่อย ๆ พระพุทธศาสนาของไทยได้จำกัด ขอบเขตตัวเองให้แคบลงเรื่อยๆ พบว่าพระสงฆ์โดยทั่วไปไม่ค่อยมีบทบาทในกลุ่มปัญญาชน ยกเว้นพระสงฆ์ผู้ทรงภูมิรู้บางรูป พระสงฆ์ไทยได้สูญเสียภาวะผู้นำทางปัญญา หรือภาวะผู้นำในกลุ่ม

คนสมัยใหม่ในสังคมไทยภายใต้ระบบการศึกษาแบบตะวันตกสมัยใหม่ เยาวชนไทยถูกทำให้ห่างเหินจากพระพุทธศาสนามากขึ้น และรองลงมาได้ถูกทำให้ห่างเหินจากวัฒนธรรมไทยแบบดั้งเดิม ระบบการศึกษาสมัยใหม่ของไทยบางครั้งก็ถูกกล่าวหาว่า เป็นระบบการศึกษาที่ทำให้เยาวชนไทยกลายเป็นชาวตะวันตก หรือระบบการศึกษาที่ทำให้ผู้เรียนห่างเหินจากความเป็นเยาวชนไทย

สำหรับสังคมไทยแบบดั้งเดิมและคนไทยสมัยใหม่ซึ่งมีบุคลิกภาพแบบดั้งเดิม จะมองพระพุทธศาสนาว่ามีลักษณะเป็นเรื่องของการทำบุญ งานเทศกาลและพิธีกรรม สำหรับชาวพุทธหัวโบราณหรือชาวพุทธแบบดั้งเดิมจริงๆ เห็นว่าพระพุทธศาสนายังได้รวมเอาการรักษาศีลธรรมขั้นพื้นฐานด้วยความศรัทธาเข้าไว้ด้วยอย่างไรก็ตาม ชาวพุทธแบบดั้งเดิมในช่วงต่อมา เพียงจำนวนเล็กน้อยได้มีความรู้เกี่ยวกับคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแบบใช้สติปัญญามากขึ้น หรือมีความใส่ใจที่จะเรียนรู้มากยิ่งขึ้น แต่ส่วนใหญ่ยังคงให้ความสนใจเฉพาะงานรื่นเริงและงานเทศกาลของวัด ความเชื่อในทางไสยศาสตร์ และโหราศาสตร์ยังคงมีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน ในส่วนของพระสงฆ์เอง ส่วนมากก็เอาใจใส่เฉพาะกิจการภายในวัด และให้ความสำคัญกับงานก่อสร้างอาคารต่างๆ ภายในวัด ตามปกติจะพบว่าพระสงฆ์มีบทบาทโดดเด่นมากเกี่ยวกับการรับกนิมนต์ ทำบุญมงคลและอวมงคล เป็นผู้ดำเนินการประกอบศาสนพิธีต่างๆ รวมทั้งเชิญชวนให้เหล่าลูกศิษย์ช่วยกันบริจาคเพื่อสร้างและบำรุงวัด

สรุป อย่างไรก็ตาม ในเขตชนบททั่วไป พระสงฆ์ยังคงรักษาภาวะผู้นำทางสังคมไว้ได้เป็นอย่างดี วัดส่วนมากยังคงเป็นศูนย์กลางของชีวิตทางสังคมของชุมชน พระสงฆ์ยังคงมีบทบาทโดดเด่นทางวัฒนธรรมและประเพณีไทย คอยช่วยเหลือชาวบ้านให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีทั้งด้านจิตใจและอารมณ์ คอยให้ความช่วยเหลือสังคมในฐานะที่เป็นแหล่งกำเนิดสำคัญของความเคลื่อนไหวทางสังคม และช่วยลดความไม่เท่าเทียมของโอกาสทางการศึกษาลงได้เป็นอย่างมาก แต่น่าเสียดาย บทบาทเหล่านี้ไม่ค่อยมีใครรับรู้และเหมือนเป็นการปิดทองหลังพระ และเกรงว่าอาจจะขาดหายไป

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้

๒.๒.๑ ความหมายของการจัดการเรียนรู้

สุมน อมรวิวัฒน์ อธิบายความหมายของการจัดการเรียนรู้ไว้ว่าการจัดการเรียนรู้คือสถานการณ์อย่างหนึ่งที่มีสิ่งต่อไปนี้ เกิดขึ้น ได้แก่ ๑. มีความสัมพันธ์และมีปฏิสัมพันธ์เกิดขึ้น ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน ผู้เรียนกับผู้เรียน ผู้เรียนกับสิ่งแวดล้อม และผู้สอนกับผู้เรียนกับสิ่งแวดล้อม ๒. ความสัมพันธ์และมีปฏิสัมพันธ์นั้นก่อให้เกิดการเรียนรู้และประสบการณ์ใหม่ ๓. ผู้เรียนสามารถนำประสบการณ์ใหม่นั้นไปใช้ได้^๕

^๕ สุมน อมรวิวัฒน์, สมบัติพิพของประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๔๖๐.

วิชัย ประสิทธิ์วุฒิเวชช กล่าว่าว่าการจัดการเรียนรู้เป็นกระบวนการที่มีระบบระเบียบ ครอบคลุมการดำเนินงานตั้งแต่การวางแผนการจัดการเรียนรู้จนถึงการประเมินผล^๖

เอกรินทร์ สีมหาศาล กล่าวไว้ว่า การจัดการเรียนรู้และการออกแบบกระบวนการเรียนรู้ ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ จำเป็นต้องอาศัยวิธีการสอนและวิธีการเรียนรู้ที่หลายวิธี ผสมผสานเข้าด้วยกัน โดยคำนึงถึงสภาพผู้เรียน ความถนัด ความสนใจ สิ่งแวดล้อมและความต้องการเป็นหลัก ซึ่งเป็นกระบวนการที่เน้นในการจัดการเรียนการสอน ให้มีประสิทธิภาพโดยใช้ทักษะการจัดการของผู้สอนและผู้เรียนที่เกื้อกูลกันผู้สอนต้องวิเคราะห์ สาระสำคัญของการเรียนรู้เลือกวิธีการเรียนการสอนที่เหมาะสม และให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติจนเกิดผลการเรียนรู้ ที่เป็นประโยชน์สามารถนำไปใช้ชีวิตจริงได้ พระราชบัญญัติแห่งชาติจึงกำหนดไว้ว่าการเรียนรู้จะต้องเน้นให้เกิดความสมดุลทั้ง ๔ ด้าน คือ ๑. ด้านคุณธรรม ๒. ด้านความรู้ ๓. ด้านกระบวนการเรียนรู้ ๔. ด้านการบูรณาการ^๗

ฮูและดันแคน อธิบายความหมายของการจัดการเรียนรู้ ว่าหมายถึง กิจกรรมของบุคคลซึ่งมีหลักและเหตุผล เป็นกิจกรรมที่บุคคลได้ใช้ความรู้ของตนเอง อย่างสร้างสรรค์เพื่อสนับสนุนให้ผู้อื่นเกิดการเรียนรู้และความผาสุก ดังนั้นการจัดการเรียนรู้ จึงเป็นกิจกรรมในแง่มุมต่างๆ ๔ ด้าน คือ^๘

๑. ด้านหลักสูตร (Curriculum) หมายถึง การศึกษาจุดมุ่งหมายของการศึกษาความเข้าใจ ในจุดประสงค์รายวิชาและการตั้งจุดประสงค์การจัดการเรียนรู้ที่ชัดเจน ตลอดจนการเลือกเนื้อหา ได้เหมาะสมสอดคล้องกับท้องถิ่น

๒. ด้านการจัดการเรียนรู้ (Instruction) หมายถึง การเลือกวิธีสอนและเทคนิคการจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสม เพื่อช่วยให้ผู้เรียนบรรลุถึงจุดประสงค์การเรียนรู้ที่วางไว้

๓. ด้านการวัดผล (Measuring) หมายถึง การเลือกวิธีการวัดผลที่เหมาะสมและสามารถวิเคราะห์ผลได้

๔. ด้านการประเมินผลการจัดการเรียนรู้ (Evaluating) หมายถึง ความสามารถในการประเมินผลของการจัดการเรียนรู้ทั้งหมดได้

๒.๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้

ความหมายและองค์ประกอบของรูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้

^๖ วิชัย ประสิทธิ์วุฒิเวชช, การพัฒนาหลักสูตรสานต่อที่ท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร: เลิฟแอนดลิวเพรส ๒๕๔๒), หน้า ๒๕๕.

^๗ พัชรี สว่างทรัพย์, “การจัดการเรียนรู้”, <<http://www.kroobannok.com/blog/39839>>. May 2017.

^๘ Hough, John B. and Duncan, James K., *Teaching description and analysis*, Addison-Westlu. 1970, p 144.

รูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ หมายถึง โครงสร้างหรือแผนหรือลักษณะของการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่จัดขึ้นอย่างมีระบบระเบียบแบบแผนตามปรัชญา ทฤษฎี หลักการ แนวคิด หรือความเชื่อต่าง ๆ โดยอาศัยวิธีสอนหรือเทคนิคการสอนต่าง ๆ เข้ามาช่วย ให้สภาพการเรียนการสอนนั้นเป็นไปตามหลักการที่ยึดถือ แต่ละรูปแบบจะให้แนวทางในการออกแบบการสอนที่ช่วยให้ผู้เรียนบรรลุวัตถุประสงค์ต่าง ๆ กัน^๙

คุณลักษณะสำคัญ (critical attributes) ของรูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ จะต้องประกอบด้วยสิ่งต่าง ๆ ต่อไปนี้

- ๑) มีปรัชญาหรือแนวคิดหรือความเชื่อพื้นฐานที่เป็นหลักของรูปแบบนั้น
- ๒) มีการบรรยายหรืออธิบายภาพ หรือลักษณะของการจัดการเรียนการสอน
- ๓) มีการจัดระบบ คือ องค์ประกอบและความสัมพันธ์ขององค์ประกอบของระบบให้สามารถนำผู้เรียนไปสู่เป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีการพิสูจน์ทดลองถึงประสิทธิภาพของระบบนั้น
- ๔) มีการอธิบายกระบวนการสอน วิธีสอน และเทคนิคการสอน ในฐานะที่เป็นองค์ประกอบย่อยที่สำคัญของระบบนั้น
- ๕) ระบุเป้าหมายหรือจุดมุ่งหมายของเนื้อหาที่จะสอน
- ๖) มีหลักการหรือสมมติฐานเกี่ยวกับลักษณะของผู้เรียนและกระบวนการเรียนการสอน
- ๗) มีการวิจัยหรือประเมินประสิทธิภาพของรูปแบบนั้น ๆ สนับสนุนจากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการสร้างรูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้พบว่า องค์ประกอบของรูปแบบที่สำคัญ คือ
 - ๑) ทฤษฎี/หลักการ/แนวคิดของรูปแบบ
 - ๒) วัตถุประสงค์ของรูปแบบ
 - ๓) กระบวนการเรียนการสอนของรูปแบบ
 - ๔) ผลที่ผู้เรียนจะได้รับจากการเรียนตามรูปแบบ^{๑๐}

การพัฒนารูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ การพัฒนารูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ สามารถสรุปขั้นตอนสำคัญในการพัฒนารูปแบบการสอนได้ ดังนี้

^๙ ทิศนา ขัมมณี, ศาสตราจารย์ : องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๒๑-๒๔๖.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๑-๒๔๖.

๑) การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน เป็นการศึกษานแนวคิด ทฤษฎี และข้อค้นพบจากการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัจจุบัน หรือปัญหาจากเอกสารผลการวิจัย หรือการสังเกต สอบถามผู้ที่เกี่ยวข้อง

๒) การกำหนดหลักการ เป้าหมาย และองค์ประกอบอื่น ๆ ของรูปแบบการสอนให้สอดคล้องกับข้อมูลพื้นฐานและสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบระเบียบ การกำหนดเป้าหมายของรูปแบบการสอน จะช่วยให้ผู้สอนสามารถเลือกรูปแบบการสอนไปใช้ให้ตรงกับจุดมุ่งหมายของการสอน เพื่อให้การสอนบรรลุผลสูงสุด

๓) การกำหนดแนวทางในการนำรูปแบบการสอนไปใช้ ประกอบด้วย รายละเอียดเกี่ยวกับวิธีการและเงื่อนไขต่าง ๆ เช่น ใช้กับผู้เรียนกลุ่มใหญ่ หรือกลุ่มย่อย ผู้สอนจะต้องเตรียมงานหรือจัดสภาพการเรียนการสอนอย่างไร เพื่อให้การใช้รูปแบบการสอนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

๔) การประเมินรูปแบบการสอน เป็นการทดสอบความมีประสิทธิภาพของรูปแบบที่สร้างขึ้นโดยทั่วไป จะใช้วิธีการต่อไปนี้ คือ ประเมินความเป็นไปได้ในเชิงทฤษฎีโดยคณะผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งจะประเมินความสอดคล้องภายในระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ และประเมินความเป็นไปได้ในเชิงปฏิบัติการ โดยการนำรูปแบบการสอนที่พัฒนาขึ้นไปทดลองใช้ในสถานการณ์จริง ในลักษณะของการวิจัยเชิงทดลองหรือกึ่งทดลอง

๕) การปรับปรุงรูปแบบการสอนมี ๒ ระยะ คือ ระยะก่อนนำรูปแบบการสอนไปทดลองใช้ การปรับปรุงรูปแบบการสอนในระยะนี้ ใช้ผลจากการประเมินความเป็นไปได้ในเชิงทฤษฎีเป็นข้อมูลในการปรับปรุง และระยะหลังนำรูปแบบการสอนไปทดลองใช้การปรับปรุงรูปแบบการสอนในระยะนี้ อาศัยข้อมูลจากการทดลองใช้เป็นตัวนำในการปรับปรุง และอาจจะมีการนำรูปแบบการสอนไปทดลองใช้และปรับปรุงซ้ำ จนกว่าจะได้ผลเป็นที่น่าพอใจ

การตรวจสอบรูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ จุดมุ่งหมายที่สำคัญของการสร้างรูปแบบก็เพื่อทดสอบหรือตรวจสอบรูปแบบนั้นด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ การตรวจสอบรูปแบบมีหลายวิธี ซึ่งอาจใช้การวิเคราะห์ จากหลักฐานเชิงคุณลักษณะ (qualitative) และเชิงปริมาณ (quantitative) โดยที่การตรวจสอบรูปแบบจากหลักฐานเชิงคุณลักษณะอาจใช้ผู้เชี่ยวชาญเป็นผู้ตรวจสอบ ส่วนการตรวจสอบโมเดลจากหลักฐานเชิงปริมาณใช้เทคนิคทางสถิติ ซึ่งการตรวจสอบรูปแบบ ควรตรวจสอบคุณลักษณะ ๒ อย่าง คือ^{๑๑}

๑.การตรวจสอบความมากน้อยของความสัมพันธ์/ความเกี่ยวข้อง/เหตุผลระหว่างตัวแปร

๒.การประมาณค่าพารามิเตอร์ของความสัมพันธ์ดังกล่าว ซึ่งการประเมินค่านี้สามารถประมาณข้ามกาลเวลา กลุ่มตัวอย่าง หรือสถานที่ได้หรืออ้างอิงจากกลุ่มตัวอย่างไปหา

^{๑๑} อุทุมพร จามรมาน, “โมเดลคืออะไร”, วารสารวิชาการ, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ (มีนาคม, ๒๕๔๑), หน้า ๒๒-๒๖.

ประชากรก็ได้ โดยผลการตรวจสอบนำไปสู่คำตอบ ๒ ข้อ คือ การสร้างรูปแบบใหม่หรือ การปรับปรุง หรือพัฒนารูปแบบเดิม

Eisner ได้เสนอแนวคิดการตรวจสอบโดยการใช้ผู้ทรงคุณวุฒิในบางเรื่องที่ต้องการความละเอียดอ่อนมากกว่าการวิจัยในเชิงปริมาณ โดยเชื่อว่า การรับรู้ที่เท่ากันนั้น เป็นคุณสมบัติพื้นฐานของผู้รู้ และได้เสนอแนวคิดการประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิไว้ดังนี้^{๑๒}

๑. การประเมินโดยแนวทางนี้ มิได้เน้นผลสัมฤทธิ์ของเป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ตามรูปแบบการประเมินแบบอิงเป้าหมาย (goal-based model) การตอบสนองปัญหาและความต้องการของผู้เกี่ยวข้องตามรูปแบบการประเมินแบบสนองตอบ (responsive model) หรือกระบวนการตัดสินใจ (decision making model) แต่อย่างไรก็ตาม อย่างหนึ่ง แต่การประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิจะเป็นการวิเคราะห์หรือวิจารณ์อย่างลึกซึ้งเฉพาะในประเด็นที่นำมาพิจารณาซึ่งไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์ หรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจเสมอไปแต่อาจจะผสมผสานปัจจัยในการพิจารณาต่าง ๆ เข้าด้วยกันตามวิจรรณญาณของผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อให้ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับคุณภาพ ประสิทธิภาพหรือความเหมาะสมของสิ่งที่ทำการประเมิน

๒. เป็นรูปแบบการประเมินที่เน้นความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง (specialization) ในเรื่องที่จะประเมิน โดยที่พัฒนามาจากรูปแบบการวิจารณ์งานศิลป์ (art criticism) ที่มีความละเอียดอ่อนลึกซึ้ง และต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญระดับสูงมาเป็นผู้วินิจฉัย เนื่องจากเป็นการวัดคุณค่า ไม่อาจประเมินด้วยเครื่องวัดใด ๆ และต้องใช้ความรู้ความสามารถของผู้ประเมินอย่างแท้จริง ต่อมาได้มีการนำแนวคิดนี้มาประยุกต์ใช้ในทางการศึกษาระดับสูงในวงการศึกษาที่มากขึ้น ในสาขาเฉพาะต้องอาศัยผู้รู้ ในเรื่องนั้นจริง ๆ มาเป็นผู้ประเมินผลทั้งนี้เพราะองค์ความรู้เฉพาะสาขานั้น ผู้ที่ศึกษาเรื่องนั้นจริง ๆ จึงจะทราบและเข้าใจอย่างลึกซึ้ง

๓. เป็นรูปแบบที่ใช้ตัวบุคคล คือ ผู้ทรงคุณวุฒิเป็นเครื่องมือในการประเมิน โดยให้ความเชื่อถือไว้ว่า ผู้ทรงคุณวุฒินั้นเที่ยงธรรมและมีดุลพินิจที่ดี ทั้งนี้มาตรฐานและเกณฑ์พิจารณาต่าง ๆ นั้นจะเกิดขึ้นจากประสบการณ์และความชำนาญของผู้ทรงคุณวุฒินั่นเอง

๔. เป็นรูปแบบที่ยอมให้ความยืดหยุ่นในกระบวนการทำงานของผู้ทรงคุณวุฒิตามอัธยาศัย และความถนัดของแต่ละคน นับตั้งแต่การกำหนดประเด็นสำคัญที่พิจารณาการบ่งชี้ข้อมูลที่ต้องการ การเก็บรวบรวม การประมวลผล การวินิจฉัยข้อมูล ตลอดจนวิธีการนำเสนอ

ทั้งนี้ การเลือกผู้ทรงคุณวุฒิจะเน้นที่สถานภาพทางวิชาชีพ ประสบการณ์ และการเป็นที่เชื่อถือ (high credit) ของวิชาชีพนั้นเป็นสำคัญ

^{๑๒} Eisner, E. "Education Connoisseurship and Criticism: Their Form and Functions in Educational Evaluation", Journal of Aesthetic Education, 1976, pp. 192-193.

การประเมินผลรูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ ในการพัฒนารูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้จะต้องมีการประเมินผลเพื่อให้ทราบว่า รูปแบบนั้นมีคุณภาพมากน้อยเพียงไร

Tyler กล่าวว่า การประเมิน คือ การเปรียบเทียบพฤติกรรมเฉพาะอย่างกับจุดมุ่งหมายเชิงพฤติกรรมที่วางไว้โดยมีความเชื่อว่า จุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ชัดเจน รัดกุมและจำเพาะเจาะจงแล้วจะเป็นแนวทางช่วยในการประเมินได้อย่างดีในภายหลัง Tyler มีความเห็นว่า จุดประสงค์ของการประเมิน คือ^{๑๓}

๑. เพื่อตัดสินว่า จุดประสงค์ของการศึกษาที่ตั้งไว้ในรูปของจุดประสงค์เชิงพฤติกรรมนั้น ประสบผลสำเร็จหรือไม่ ส่วนใดที่ประสบผลสำเร็จก็อาจเก็บไว้ใช้ได้ต่อไป แต่ส่วนใดไม่ประสบผลสำเร็จก็จะปรับปรุงแก้ไขต่อไป

๒. เพื่อประเมินค่าความก้าวหน้าทางการศึกษาของกลุ่มประชากรขนาดใหญ่ เพื่อให้สาธารณชนได้ข้อมูลที่น่าเชื่อถือได้ในอันที่จะช่วยให้เข้าใจปัญหาและความต้องการทางการศึกษาได้ และเพื่อใช้ข้อมูลนั้นเป็นแนวทางในการที่จะปรับปรุงนโยบายทางการศึกษาที่คนส่วนใหญ่เห็นด้วยได้

จากจุดประสงค์ของการประเมินโปรแกรมดังกล่าวนี้ ไทเลอร์ ได้จัดลำดับขั้นตอนในการเรียนการสอนและการประเมินผลไว้ดังต่อไปนี้

๑. ตั้งจุดมุ่งหมายเชิงพฤติกรรมด้วยความที่ชัดเจนเฉพาะเจาะจง
๒. กำหนดเนื้อหา หรือประสบการณ์ทางการศึกษาที่ต้องใช้ให้บรรลุตามความมุ่งหมายที่ตั้งไว้
๓. เลือกวิธีการเรียนการสอนที่เหมาะสมในการที่จะทำให้เนื้อหาที่วางไว้ประสบผลสำเร็จ
๔. ประเมินผลโครงการ โดยการตัดสินด้วยการวัดผลทางการศึกษา หรือทดสอบสัมฤทธิ์ผลในการเรียน

การประเมินผลตามความคิดของ ไทเลอร์ อาศัยการวัดพฤติกรรมเฉพาะอย่างก่อนและหลังการเรียน (pre-post measurement of performance) และมีการกำหนดเกณฑ์ไว้ก่อนล่วงหน้าว่าความสำเร็จระดับใดจึงจะถือว่าจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ประสบผลสำเร็จการประเมินตามแนวคิดนี้เหมาะสำหรับประเมินสรุปผล (summative evaluation) มากกว่าการประเมินผลความก้าวหน้า

Scriven ได้ให้นิยามการประเมินไว้ว่า “การประเมิน” เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการรวบรวมข้อมูล การตัดสินใจเลือกใช้เครื่องมือเพื่อเก็บข้อมูล และการกำหนดเกณฑ์ประกอบในการประเมิน เป้าหมายสำคัญของการประเมินก็คือ การตัดสินคุณค่าให้กับกิจกรรมใด ๆ ที่ต้องการจะ

^{๑๓} Tyler, R.W., *Education Evaluation : new Roles, New Means*, (Chicago : University of Chicago Press, 1969).

ประเมิน Scriven เสนอลักษณะของการประเมินผลรูปแบบการจัดการกระบวนการเรียนรู้ไว้ ๔ ลักษณะ คือ^{๑๔}

๑. การประเมินผลย่อย (formative evaluation) เป็นการประเมินผลสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจริงในขณะที่ใช้รูปแบบอยู่ เพื่อเป็นประโยชน์ในการจัดการกระบวนการเรียนรู้

๒. การประเมินผลรวบยอด (summative evaluation) เป็นการประเมินผลสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจริงเมื่อสิ้นสุดกระบวนการใช้รูปแบบแล้ว เพื่อตัดสินคุณค่าของรูปแบบ

๓. การประเมินผลภายใน (intrinsic evaluation) เป็นการประเมินคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ ภายในของตัวมันเองเช่นประเมินเนื้อหา จุดมุ่งหมาย โครงสร้างของรูปแบบ เป็นต้น

๔. การประเมินผลสำเร็จ (pay-off evaluation) เป็นการประเมินผลที่เกิดจากสิ่งต่าง ๆ ที่ใช้ในการดำเนินการรูปแบบ เช่น การประเมินผลที่เกิดจากการสอนของครูที่มีต่อนักเรียนในการตรวจสอบรูปแบบการจัดการกระบวนการเรียนรู้แนวพุทธในครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้การประชุมระดมความคิดเห็นจากผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน และการประเมินผลรูปแบบการจัดการกระบวนการเรียนรู้แนวพุทธ ผู้วิจัยประเมินจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมดคือประเมินผู้ใช้รูปแบบ (ครู) ผู้รับผลโดยตรงจากรูปแบบ (เด็กปฐมวัย) และผู้รับผลกระทบจากรูปแบบ (ผู้ปกครอง) โดยจะประเมินใน ๒ ระยะ คือ ประเมินขณะใช้รูปแบบ (formative evaluation) ซึ่งได้แก่การประเมินผลโดยพิจารณาจากข้อมูลที่ได้จากการทดลอง และประเมินผลหลังการใช้รูปแบบ (summative evaluation)

๒.๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการกระบวนการเรียนรู้แนวพุทธ

ความหมายของการจัดการกระบวนการเรียนรู้แนวพุทธ การเรียนรู้ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเป็นผลมาจากการได้รับประสบการณ์ การเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมนี้ สามารถทำให้ผู้เรียนเผชิญกับเหตุการณ์ชนิดเดียวกันในลักษณะที่แตกต่างกันไปจากเดิม การเรียนรู้ขอบเขตกว้างขวางและสลับซับซ้อน จนกล่าวได้ว่า บุคลิกภาพของคนเรานั้น เป็นผลของการเรียนรู้แทบทั้งสิ้น จิตวิทยาตะวันตกให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ในด้านร่างกายโดยเฉพาะส่วนสำคัญในการเรียนรู้ คือ อวัยวะสัมผัส (receptor) อันได้แก่ ตา หู จมูก เป็นต้น เมื่อมีสิ่งเร้ามากระทบอวัยวะสัมผัสก็จะรายงานไปยังสมองและเกิดการแปลความหมายที่สมอง และสมองก็สั่งมายังประสาทกล้ามเนื้อ (motor nerve) ทำให้เกิด “ปฏิกิริยา” ตอบสนองต่อสิ่งเร้า นั้นเกิดพฤติกรรมขึ้นอย่างนี้เรียกว่าเกิดภาวะการเรียนรู้ขึ้นในทางพุทธศาสนากล่าวคือ คนประกอบด้วยส่วนสำคัญ คือ รูปกับนาม รูปได้แก่ร่างกาย นามได้แก่ ส่วนจิตใจ ร่างกายมีความสามารถจะรับกระทบผัสสะได้เท่านั้น ยังไม่เป็นการรู้ เพราะถือว่า กายเป็นวัตถุธาตุ (แม้สมองก็เป็นวัตถุรู้อะไรไม่ได้) ตัวรู้ คือจิตประกอบด้วยอารมณ์ ๔ ประการ คือ (๑) อติตรม หรือประสบการณ์เก่า (๒) อารมณ์หรือสิ่งเร้ามากระทบอวัยวะ (๓) เจตสิก

^{๑๔} Scriven, M. **The methodology of evaluation.** In R. E. Stake (Ed.), Curriculum evaluation. AERA Monograph Series on Curriculum Evaluation (Vol. 1). Chicago: Rand McNally. (1967).

หรือความรู้สึกนึกคิดของจิต และ (๔) วัตถุรูป คือ อวัยวะรับสิ่งเร้า การเรียนรู้จะเกิดขึ้น ปัจจัยทั้ง ๔ อย่าง ต้องทำงานประสานกัน คือ เมื่อมีสิ่งเร้า (อารมณ์) มากระทบกับอวัยวะรับสิ่งเร้า (วัตถุรูป) เราจะไม่เห็น (ไม่รู้) ถ้าไม่มีความตั้งใจจะดู (ฟัง ตมกลิ่น ฯลฯ) คือไม่มีเจตสิก หรือเมื่อสิ่งเร้ากระทบวัตถุรูป แม้ตั้งใจดู(มีเจตสิก) ก็ตาม แต่หากไม่มีประสบการณ์เดิม (อดีตกรรม) เราก็จะไม่รู้จักสิ่งนั้น เมื่อเป็น เช่นนี้การเรียนรู้จะเกิดขึ้นไม่ได้^{๑๕}

พระไพศาล วิสาโล กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้แนวพุทธ หมายถึง กระบวนการที่เป็นไป เพื่อความเจริญแห่งปัญญา สาระของกระบวนการเรียนรู้แบบพุทธได้ถูกย่อไว้แล้วในพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ ประการเหล่านี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญา กล่าวคือ การเสวนาสัตบุรุษ การฟังสัทธรรม โยนิโสมนสิการ ธรรมานุธรรมปฏิบัติ” จากพุทธพจน์นี้ สามารถแยกกระบวนการเรียนรู้ ออกเป็น ๓ ขั้นตอน คือ (๑) การรับรู้ ได้แก่ การเสวนาสัตบุรุษ และการฟังสัทธรรม (๒) การคิด ได้แก่โยนิโสมนสิการ และ (๓) การปฏิบัติ ได้แก่ ธรรมานุธรรมปฏิบัติ^{๑๖}

สุนน อมรวิวัฒน์^{๑๗} ได้ให้ความหมายของ การเรียนรู้แนวพุทธ ว่าหมายถึง กระบวนการที่ ผัสสะทั้ง ๖ ของมนุษย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ได้สัมผัสและสัมพันธ์กับสิ่งเร้า เกิดธาตุรู้ (รู้สึก หมายถึง รู้คิด รู้แจ้ง) และมีการกระทำโต้ตอบ ผูกฝนอบรมตนเอง หรือโดยกัลยาณมิตรจนประจักษ์ผล เกิดคุณภาวะ (ความรู้และความดี) สมรรถภาวะ (ความสามารถ) สุขภาวะ (ความผาสุกพอเหมาะพอควร) และอิสรภาวะ (พ้นจากทุกข์และความเป็นทาส)

กล่าวโดยสรุป การจัดการกระบวนการเรียนรู้แนวพุทธในงานวิจัยนี้ หมายถึง กระบวนการ ผูกฝนอบรมให้ผู้สูงอายุได้รับประสบการณ์ครอบคลุมถึงความเข้าใจในเนื้อหาสาระพระพุทธศาสนาที่ ตรงกับความเป็นจริง เกิดการพัฒนากระบวนการคิด นำสู่การฝึกฝน ปฏิบัติสิ่งที่ถูกต้อง ดึงมั่งทั้งโดยตนเองและโดยกัลยาณมิตร อันส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงคุณลักษณะอันพึงประสงค์

๒.๒.๔ ลักษณะการจัดการจัดการกระบวนการเรียนรู้แนวพุทธ จากการประมวลวิเคราะห์คำสอนของพระพุทธเจ้าสามารถสะท้อนให้เห็นลักษณะการจัดการจัดการกระบวนการเรียนรู้แนวพุทธมีองค์ประกอบที่สำคัญอย่างน้อย ๔ ประการ คือ

(๑) ความมีอิสระ ที่สำคัญมาก คือ ความมีอิสระจากการครอบงำของวิชาและกิเลส ตัณหา อุปาทาน

^{๑๕} วาริญา ภาวภูตานนท์ ณ มหาสารคาม, จิตวิทยาพุทธศาสนา, ครั้งที่พิมพ์ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ชีวา ภาวภูตานนท์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๑๑-๑๑๒.

^{๑๖} พระไพศาล วิสาโล, “กระบวนการเรียนรู้แนวพุทธ”, <<http://www.visalo.org/article/budkrabuankarn.htm>>.

^{๑๗} สุนน อมรวิวัฒน์, การเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๒), หน้า ๘.

(๒) การเรียนรู้ความจริง คือการสัมผัสและการปฏิบัติในธรรมชาติแห่งความเป็นจริงของชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อม

(๓) การคิดไตร่ตรองอย่างแยกกาย

(๔) การมีจิตใจที่เป็นกลาง

ซึ่งการที่จะสัมผัสและคิดได้ตามความเป็นจริงนั้นต้องการจิตใจที่เป็นกลาง ถ้าจิตใจไม่เป็กลางก็จะรับรู้และคิดไปตามอคติ การที่จิตใจจะเป็นกลางได้ต้องดำเนินการตามมรรคมืองค์แปด^{๑๘} ซึ่งสอดคล้องกับโรงเรียนวิถีพุทธที่ได้เน้นการจัดสภาพทุก ๆ ด้าน เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการที่ส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงามตามลักษณะแห่งปัญญาวัตรธรรม ๔ ประการ คือ

(๑) สัมปยุตสังเสวะ (การเสวนาสัตบุรุษ) หมายถึง การอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้มีครูอาจารย์ดี มีข้อมูล มีสื่อที่ดี

(๒) สัมถัมมัสสวนะ (การฟังสัทธรรม) หมายถึง เอาใจใส่ศึกษาโดยมีหลักสูตรการเรียนการสอนที่ดี

(๓) โยนิโสมนสิการ หมายถึง มีกระบวนการคิดวิเคราะห์พิจารณาหาเหตุผลที่ดีและถูกวิธี

(๔) ธรรมานุธรรมปฏิบัติ หมายถึง ความสามารถนำความรู้ไปใช้ในชีวิได้ถูกต้องเหมาะสม

พระไพศาล วิสาโล ได้กล่าวถึงสาระของกระบวนการเรียนรู้แบบพุทธ ตามลักษณะแห่งปัญญาวัตรธรรม มี ๓ ขั้นตอน คือ (๑) การรับรู้ ได้แก่ การเสวนาสัตบุรุษ และการฟังสัทธรรม (๒) การคิด ได้แก่ โยนิโสมนสิการ (๓) การปฏิบัติ ได้แก่ธรรมานุธรรมปฏิบัติ โดยมีรายละเอียด ดังนี้^{๑๙}

(๑) การรับรู้ เป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการเรียนรู้แบบพุทธ (สัทธรรม) ซึ่งรวมถึงการเรียนรู้จากบุคคลที่เป็นกัลยาณมิตร (สัตบุรุษ) อย่างไรก็ตาม กระบวนการรับรู้้นั้นนอกจากประกอบด้วยข้อมูล ข่าวสารความรู้ หรือคำชี้แนะอันเป็นองค์ประกอบภายนอกแล้วองค์ประกอบภายใน อันได้แก่ ความสามารถในการรับรู้เข้าใจ ก็มีความสำคัญอย่างมากแม้จะได้ยินได้ฟังสิ่งดีงาม แต่หากรับรู้หรือเข้าใจคลาดเคลื่อน การรับรู้ก็ไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ความคลาดเคลื่อนในการรับรู้อย่างแรกก็คือ การรับรู้ไม่ตรงตามความเป็นจริง เช่น ได้ยินหรือเห็นไปอีกอย่างหนึ่งความคลาดเคลื่อนดังกล่าวเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นบ่อยมากในชีวิตประจำวันปัจจัยสำคัญนั้น ไม่ได้อยู่ที่อายตนะ ทั้ง ๕ เช่น หู หรือ ตา แต่

^{๑๘} วรวิทย์ วดีนสรการ, “กระบวนการเรียนรู้อย่างพุทธ”, วารสารสารานุกรมศึกษาศาสตร์, ปีที่ ๒๙ (เมษายน ๒๕๔๖): หน้า ๑๗๓ -๑๗๕.

^{๑๙} พระไพศาล วิสาโล, “กระบวนการเรียนรู้แนวพุทธ”, <<http://www.visalo.org/article/budKra buankarn.html>>.

อยู่ที่ใจหรือความรู้สึกนึกคิด เช่น คนที่กำลังหวาดกลัวไม่เคยเข้าป่า ย่อมเห็นรากไม้เป็นงูได้ง่าย ๆ พุดตามหลักปฏิจจสมุปบาท ก็คือ สังขารเป็นปัจจัยแก่วิญญาณ การรับรู้คลาดเคลื่อนนั้นมิได้เป็นผลจากการปรุงแต่งของอารมณ์ความรู้สึกในขณะนั้นเท่านั้น หากยังเกิดจากทัศนคติหรือทิวทัศน์ที่ฝังแน่นในใจด้วย ดังนั้น กระบวนการเรียนรู้แบบพุทธ นอกจากจะให้ความสำคัญแก่ข้อมูลข่าวสารหรือเนื้อหาที่จะรับรู้แล้ว สิ่งที่จะมองข้ามไปไม่ได้ก็คือ ความสามารถในการรับรู้ในทางพุทธศาสนาซึ่งจะช่วยให้เกิดการรับรู้ตรงตามความเป็นจริงก็คือ “สติ” สติช่วยให้บุคคลรู้เท่าทันอารมณ์ความรู้สึกที่กำลังเกิดขึ้นในใจ สามารถยกจิตจากอารมณ์และรับรู้สิ่งต่าง ๆ ที่กำลังประสบอย่างตรงตามความเป็นจริงได้ (active listening) การฟังอย่างมีสติปราศจากอคติและสมมติฐานล่วงหน้านั่นเอง สติหากมีกำลังเพียงพอและต่อเนื่อง ยังจะช่วยให้บุคคลมองเห็นตัวเองอย่างลึกซึ้ง จนตระหนักถึงทัศนคติหรือความลำเอียงทางเชื้อชาติ เพศ เศรษฐกิจ สถานะ ที่ฝังลึกอยู่ในตน อันเป็นอุปสรรคต่อการรับรู้โลกตามความเป็นจริง สติยังช่วยให้ปัญญาหรือความรู้ที่มีอยู่ ถูกดึงมาใช้งานให้เกิดประโยชน์ด้วย และหากฝึกฝนมาดีพอ ทั้ง ๆ ที่เห็นหรือรับรู้สิ่งที่ไม่ดี แทนที่จะเป็นโทษก็อาจเป็นคุณด้วย พุทธศาสนาแม้จะเน้นการรับรู้สิ่งที่ดี แต่เมื่อมีเหตุจะต้องประสบกับสิ่งที่ไม่เกื้อกูล ท่านก็สอนให้รู้จักเปลี่ยนร้ายให้กลายเป็นดี ในพุทธศาสนามีคำว่าอินทรีย์สังวร หรือการสำรวมอินทรีย์ หมายถึง การระวังไม่ให้กุศลธรรมครอบงำใจเมื่อรับรู้สิ่งต่าง ๆ ด้วยอินทรีย์ทั้ง ๖ มักเข้าใจกันว่า อินทรีย์สังวร หมายถึง การระวังหุระวังตาไม่ไปรับรู้รับเห็นสิ่งที่ไม่ดีไม่งาม นี่ยังเป็นความหมายที่แคบ การสำรวมอินทรีย์ที่แท้จริง หมายรวมถึง การรักษาใจให้เป็นปกติ ไม่เกิดอกุศลแม้จะเห็นสิ่งไม่ดีไม่งามพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)^{๒๐} อธิบายคำนี้ให้เข้าใจง่าย ๆ ว่าหมายถึง “การใช้อินทรีย์ให้เป็น” ซึ่งสติเป็นองค์ประกอบที่สำคัญมากสำหรับอินทรีย์สังวร แต่อินทรีย์สังวรจะเกิดผลดีได้ต้องอาศัยปัญญาหรือการรู้จักคิดด้วย ยังมีความคลาดเคลื่อนในการรับรู้ได้แก่ การเข้าใจเนื้อหาสาระหรือจับประเด็นได้ไม่ถูกต้องหรือไม่ครบถ้วน ในกรณีที่เป็นการฟังหรือการอ่าน รวมไปถึงการเข้าใจเนื้อหาหรือสามารถจับประเด็นที่อีกฝ่ายหนึ่งต้องการสื่อไม่ถูกต้องด้วย

(๒) การคิด เมื่อรับรู้ข้อมูลข่าวสารหรือคำแนะนำได้อย่างถูกต้อง ตรงประเด็นและครบถ้วนแล้ว กระบวนการเรียนรู้ขั้นต่อมาก็คือ การคิด หรือการนำเอาสิ่งที่รับรู้ขึ้นมาถ้อย จัดระเบียบหรือเสริมเติมต่อเพื่อให้เกิดปัญญาเพิ่มพูนขึ้น โยนิโสมนสิการ คือการใช้ความคิดอย่างถูกวิธีสามารถจัดได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ โยนิโสมนสิการแบบปลูกปัญญา คือการคิดเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งตามสภาวะหรือความเป็นจริง โยนิโสมนสิการประเภทนี้มุ่งให้เกิดโลกุตตรสัมมาทิฐิ เข้าถึงอสิรภาพทางจิตและปัญญา แต่ในระดับสามัญหรือโลกียธรรม หมายถึง การคิดเพื่อให้เกิดปัญญาเพิ่มพูนขึ้น ส่วนโยนิโสมนสิการอีกประเภทหนึ่ง คือโยนิโสมนสิการแบบเสริมสร้างคุณภาพจิต เป็นการใช้ความคิดเพื่อให้เกิดกุศลธรรม เป็นอุปายลด โลภะ โทสะ และโมหะ โดยใช้ธรรมฝ่ายดีมากดข่ม หรือทดแทน ซึ่งสิ่งหนึ่งที่

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), การศึกษาฉบับง่าย Education Made Easy, ครั้งที่พิมพ์ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๕), หน้า ๒๕-๒๘.

จะช่วยให้รู้จักคิด หรือเกิดโยนิโสมนสิการ ก็คือการรู้จักตั้งคำถามคำถามนั้นเป็นตัวนำความคิด และกำหนดการรับรู้เพื่อแสวงหาคำตอบพระพุทธรองค์ได้ใช้คำถามในการกระตุ้นให้เกิดปัญญาบ่อยครั้ง กระบวนการเรียนรู้จะเกิดขึ้นไม่ได้ หากไม่รู้จักคิดหรือคิดไม่ถูกวิธี ขณะเดียวกัน คนจะคิดเป็นหรือคิดถูกวิธีได้ ก็เพราะรู้จักตั้งคำถามกระบวนการศึกษาที่ถูกต้องจึงควรให้ความสำคัญแก่การฝึกให้รู้จักตั้งคำถามด้วย

(๓) การปฏิบัติ ในทางพุทธศาสนาหากขาดการปฏิบัติย่อมมิใช่การเรียนรู้ที่ครบถ้วนสมบูรณ์หรือถูกต้อง นี่คือ จุดสำคัญที่ทำให้การศึกษาแบบพุทธแตกต่างจากการศึกษาแบบตะวันตกหลายสำนัก เพราะฝ่ายหลังนั้นเน้นการใช้ความคิดล้วน ๆ จึงเป็นการเรียนรู้ในระดับพุทธิปัญญา (intellect) การศึกษาหรือศึกษาในทางพุทธศาสนา ประกอบด้วย ๓ ส่วนคือ อภิสัสสิกขา อภิจิตสิกขา และอภิปญญาสิกขา เรียกสั้น ๆ ว่าศีล สมาธิ ปัญญา ทั้ง ๓ ส่วนนี้ต้องอาศัยการปฏิบัติเป็นส่วนสำคัญ การปฏิบัติที่เรียกว่า ธรรมานุธรรมปฏิบัติ คำนี้มักแปลกันว่า ปฏิบัติธรรมโดยสมควรแก่ธรรม หรือปฏิบัติธรรมน้อยคล้ายแก่ธรรมใหญ่^{๒๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) อธิบายเพิ่มเติมว่า หมายถึงปฏิบัติธรรมถูกหลัก คือทำให้ข้อปฏิบัติย่อยเข้ากันได้ สอดคล้องกันและส่งผลแก่หลักการใหญ่ เป็นไปเพื่อจุดหมายที่ต้องการ พุดง่าย ๆ คือปฏิบัติตรงตามจุดมุ่งหมาย ในการปฏิบัติธรรมนั้นนอกจากจะต้องรู้ข้อธรรมแล้ว ยังต้องรู้จุดมุ่งหมายของธรรมข้อนั้น ๆ ด้วย จึงจะปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง ด้วยเหตุนี้ กัลยาณมิตรหรือครูบาอาจารย์ จึงไม่เพียงแต่จะต้องเป็นผู้ที่สามารถชี้แนะสิ่งดีงาม (ธรรม) แก่ศิษย์แล้ว ยังจะต้องเข้าใจกระจ่างชัดในจุดมุ่งหมาย (อรรถ) ของสิ่งเหล่านั้นด้วย พร้อมกันนั้นก็สามารถช่วยให้ศิษย์รู้จักคิด สามารถเข้าใจเนื้อหาของสาระของสิ่งที่ครูสอน จับหลักจับประเด็นได้ พร้อมกับเข้าใจจุดมุ่งหมายของหลักหรือสาระเหล่านั้นได้ด้วย เมื่อเข้าใจจุดมุ่งหมายแล้ว ก็สามารถประยุกต์สิ่งที่ได้เรียนรู้มาให้เกิดผลได้ในทุกสถานการณ์ หรือสามารถบูรณาการสิ่งเหล่านั้นให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับชีวิตประจำวันได้ การรับรู้ การคิด และการปฏิบัตินี้ ในที่สุดก็จะเชื่อมกันเป็นวัฏจักร เพราะเมื่อปฏิบัติอย่างถูกต้อง นอกจากจะช่วยให้รู้จักคิดได้ดีขึ้น และเกิดความรู้ใหม่แล้ว ยังทำให้เกิดทัศนคติใหม่ เกิดความใฝ่รู้ มองสิ่งต่าง ๆ ว่าเอื้อให้เกิดปัญญาได้ทั้งนั้น อีกทั้งยังอาจเกิดทัศนคติที่ดีต่อผู้อื่นมากขึ้น เช่น เห็นว่า การร่วมมือกันจะทำให้เกิดการเรียนรู้ได้มากขึ้นทัศนคติเหล่านี้ย่อมเปิดใจให้รับรู้สิ่งต่าง ๆ ได้มากขึ้น ละเอียดลออถี่ถ้วนขึ้น เรียกว่าเปิดใจกว้างและเป็นกลางได้มากขึ้น เป็นการเพิ่มสมรรถนะในการใช้อินทรีย์ให้เกิดประโยชน์การรับรู้เช่นนี้ ย่อมส่งผลให้เกิดการคิดและการปฏิบัติที่เกื้อกูลเป็นกุศลมากขึ้น เอื้อให้เกิดความเจริญแห่งปัญญา และนำไปสู่ความงอกงามแห่งชีวิตและสังคมในที่สุด นอกจากการสัมพันธ์เชื่อมโยงจนครบวงจรแล้ว ในทางพุทธศาสนายังเห็นว่า ทั้งการรับรู้ การคิดและการปฏิบัติในตัวเองก็เป็นบ่อเกิดแห่งปัญญาได้ด้วยโดยที่ไม่ต้องรอให้เชื่อมโยงจนครบกระบวนการ

^{๒๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม**, ครั้งที่พิมพ์ ๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๖๘๔.

เสียก่อน ดังเรียกปัญหาที่เกิดจากการรับรู้ระดับฟังว่า สุตมยปัญหา เรียกปัญหาที่เกิดจากการคิดว่า จินตมยปัญหา และเรียกปัญหาที่เกิดจากการปฏิบัติว่าภาวนามยปัญหา อย่างไรก็ตาม กล่าวโดยรวมแล้วความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้ การคิดและการปฏิบัติก็ยังเป็นสิ่งสำคัญต่อการเรียนรู้ แม้แต่ปัญหา ๓ ประเภทที่กล่าวมา เมื่อพิจารณาอย่างถึงที่สุดก็ได้อาศัยการรับรู้การคิด และการปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งล้วน ๆ หากยังต้องมืองค์ประกอบอีก ๒ อย่างเป็นทุนเดิมหรือปัจจัยหนุน เพียงแต่ไม่เด่นเท่านั้น

การเรียนรู้ที่จะนำไปสู่การปรับเปลี่ยนความคิดและพฤติกรรมของเด็กนั้นต้องเป็นไปตามหลักพระสัทธรรม คือ ปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ พระราชวรมุนี (ป.อ. ปยุตโต) (๒๕๒๔) ศึกษาถึงขั้นการเรียนรู้ตามหลักพระสัทธรรม มีดังนี้

๑. ปริยัติ คือ เล่าเรียน เป็นขั้นที่ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจการเล่าเรียนจดจำ ความรู้เหล่านี้จะได้จากภายนอกที่เรียกว่า “ปรโตโฆสะ” ซึ่งแปลว่า เสียงจากที่อื่น จากการชักจูงภายนอก ได้จากการแนะนำข่าวสาร การถ่ายทอดจากผู้รู้ เช่น พ่อแม่ ครู อาจารย์ เพื่อน หนังสือ ซึ่งความรู้ที่ได้จะต้องเป็นความรู้ในทางที่ดี ไม่ผิดพลาด จึงจะเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียน

๒. ปฏิบัติ คือ ลงมือทำ เป็นขั้นที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติจริงตามหลักไตรสิกขาความรู้ขั้นนี้ จะทำให้ผู้เรียนเกิดความคิดและเกิดปัญหา ซึ่งการฝึกให้คิดอย่างผู้มีปัญญานั้นจะต้องคิดอย่างโยนิโสมนสิการ หมายถึง การทำใจโดยแยบคายหรือคิดถูกวิธี หรือที่เรียกว่ารู้จักคิด หรือคิดเป็น นั่นคือการคิดตามแนวของปัญญา คือ การรู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามสภาวะ

๓. ปฏิเวธ คือ ประจักษ์แจ้งผล เป็นขั้นรู้จริงในสิ่งที่ศึกษาหรือเรียกว่า “รู้แจ้ง” ในความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย สามารถขจัดความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งต่าง ๆ ได้จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จะเห็นว่า การจัดกระบวนการเรียนรู้แนวพุทธนี้ เป็นกระบวนการพัฒนาปัญญา ซึ่งครู ถือเป็นบุคคลสำคัญที่ต้องจัดสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ให้เด็กเกิดศรัทธาที่จะเรียนรู้ และฝึกฝนวิธีการคิดโดยแยบคายนำไปสู่การปฏิบัติ โดยใช้หลักไตรสิกขาในการพัฒนาให้ครบทั้ง ๓ ด้าน คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ในการจัดกระบวนการเรียนรู้มี ๓ ขั้นตอน คือ (๑) การรับรู้ ได้แก่ การเสวนาสัตบุรุษ และการฟังสัทธรรม (๒) การคิด ได้แก่ โยนิโสมนสิการ และ (๓) การปฏิบัติ ได้แก่ ธรรมานุธรรมปฏิบัติซึ่งการเรียนรู้ที่จะนำไปสู่การปรับเปลี่ยนความคิดและพฤติกรรมของเด็กนั้นจะต้องเกิดขึ้นจากการเรียนรู้ทั้งด้านทฤษฎี/แนวคิด การปฏิบัติ และการได้รับหรือเห็นผลจากการปฏิบัตินั้น (ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ) อย่างครบถ้วน

๒.๓ แนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับหลักการบริหารจัดการ

๒.๓.๑ ความหมายของการบริหารจัดการ

สมพงษ์ เกษมสิน กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง การใช้ศาสตร์และศิลป์นำเอาทรัพยากรบริหาร (administrative resource) เช่น คน เงิน วัสดุสิ่งของ และการจัดการ มาประกอบการตามกระบวนการบริหาร (process of administration) เช่น POSDCoRB Model ให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ^{๒๒}

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๒๓ สมพงษ์ เกษมสิน กล่าวไว้ว่า คำว่า การบริหารนิยมใช้กับการบริหารราชการ หรือการจัดการเกี่ยวกับนโยบาย ซึ่งมีศัพท์บัญญัติ ว่า รัฐประศาสนศาสตร์ (public administration) และคำว่า การจัดการ (management) นิยมใช้กับการบริหารธุรกิจเอกชน หรือการดำเนินการตามนโยบายที่กำหนดไว้ สมพงษ์ เกษมสิน ยังให้ความหมายการบริหารไว้ว่า การบริหารมีลักษณะเด่นเป็นสากลอยู่หลายประการ ดังนี้

- ๑) การบริหารย่อมมีวัตถุประสงค์
- ๒) การบริหารอาศัยปัจจัยบุคคลเป็นองค์ประกอบ
- ๓) การบริหารต้องใช้ทรัพยากรการบริหารเป็นองค์ประกอบพื้นฐาน
- ๔) การบริหารมีลักษณะการดำเนินการเป็นกระบวนการ
- ๕) การบริหารเป็นการดำเนินการร่วมกันของกลุ่มบุคคล
- ๖) การบริหารอาศัยความร่วมมือร่วมใจของบุคคล กล่าวคือ ความร่วมมือ (collective mind) จะก่อให้เกิดความร่วมมือของกลุ่ม (group cooperation) อันจะนำไปสู่พลังของกลุ่ม (group effort) ที่จะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์
- ๗) การบริหารมีลักษณะการร่วมมือกันดำเนินการอย่างมีเหตุผล
- ๘) การบริหารมีลักษณะเป็นการตรวจสอบผลการปฏิบัติงานกับวัตถุประสงค์
- ๙) การบริหารไม่มีตัวตน (intangible) แต่มีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของมนุษย์^{๒๓}

เกษม จันทรแก้ว ได้ให้ความหมายว่า การบริหาร หมายถึง ศิลป การดำเนินการนำวัตถุประสงค์สู่ระบบด้วยระบบกระบวนการผลิตจนได้ผลผลิตตามที่กำหนดไว้ การบริหารจึงเป็นการดำเนินการให้ทุกโครงการทำหน้าที่สัมพันธ์กัน เป็นเรื่องยากที่จะทำให้เกิดการผสมผสานกันถ้าไม่วางแผนการดำเนินการที่ดี ซึ่งขึ้นอยู่กับผู้บริหารที่วางแผนบริหารอย่างไร อย่างไรก็ตาม ผู้บริหารมีหน้าที่อำนวยการ (Directing) ตามอำนาจหน้าที่จากหน่วยงาน (Organizing) ที่เป็นผู้รับผิดชอบควบคุม (Controlling)

^{๒๒} สมพงษ์ เกษมสิน, การบริหาร, ครั้งที่พิมพ์ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เกษมสุวรรณ, ๒๕๑๔), หน้า ๑๓-๑๔.

^{๒๓} สมพงษ์ เกษมสิน, การบริหาร, ครั้งที่พิมพ์ ๗, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓), หน้า ๕-๖.

ในการนำแผนงาน (Planning) ที่ได้กำหนดไว้แล้วไปดำเนินการร่วมกันทรัพยากร (Assembling Resource) ทำให้การผลิตหรือการใช้ปัจจัยการบริหาร (ได้แก่ คน งบประมาณ เครื่องมือ อุปกรณ์ สวัสดิการ ฯลฯ) ก่อให้เกิดผลผลิตขั้นสุดท้าย^{๒๔}

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ กล่าวว่า การบริหารในฐานะที่เป็นกระบวนการ หรือกระบวนการบริหาร เกิดได้จากหลายแนวคิด เช่น โปสคอร์ดบ (POSDCoRB) เกิดจากแนวคิดของ ลูเทอร์ กุลิก (Luther Gulick) และ ลินดอล เออร์วิก (Lyndall Urwick) ประกอบด้วยขั้นตอนการบริหาร ๗ ประการ ได้แก่ การวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การบริหารงานบุคคล (Staffing) การอำนวยการ (Directing) การประสานงาน (Coordinating) การรายงาน (Reporting) และการงบประมาณ (Budgeting) ขณะที่กระบวนการบริหารตามแนวคิดของ เฮนรี ฟาโยล (Henry Fayol) ประกอบด้วย ๕ ประการ ได้แก่ การวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การบังคับการ (Commanding) การประสานงาน (Coordinating) และการควบคุมงาน (Controlling) หรือรวมเรียกว่า พอคค์ (POCCC) ^{๒๕}

ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ ได้รวบรวม ความหมายของคำว่า “การบริหารจัดการ” ได้ดังนี้ การบริหาร (Administration) จะใช้ในการบริหารระดับสูงโดยเน้นที่การกำหนดนโยบาย ที่สำคัญ และการกำหนดแผนของผู้บริหารระดับสูงเป็นคำนิยามใช้ในการบริหารรัฐกิจ (Public Administration) หรือใช้ในหน่วยงานราชการและคำว่า “ผู้บริหาร” (Administrator) จะหมายถึง ผู้บริหารที่ทำงานอยู่ในองค์กรของรัฐหรือองค์กรที่ไม่มุ่งหวังกำไร (Schermerhorn, ๑๙๙๙, p. 6 -๖) การบริหาร คือกลุ่มของกิจกรรม ประกอบด้วย การวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การสั่งการ (Leading/ Directing) หรืออำนวยการ และการควบคุม (Controlling) ซึ่งจะมีความสัมพันธ์ โดยตรงกับทรัพยากรขององค์กร (๖M's) เพื่อนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์และด้วยจุดมุ่งหมายสำคัญในการบรรลุความสำเร็จตามเป้าหมายขององค์กรอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลครบถ้วน^{๒๖}

วิโรจน์ สารรัตน์ (๒๕๔๕, หน้า ๓ -๕) ได้กล่าวว่า การบริหารเป็นกระบวนการดำเนินงาน เพื่อให้บรรลุจุดหมายขององค์กร โดยอาศัยหน้าที่หลักทางการบริหารอย่างน้อย ๔ ประการ คือ การวางแผน การจัดองค์การ การนำและการควบคุม ซึ่งกระบวนการดังกล่าวมีผู้บริหารเป็น ผู้รับผิดชอบที่จะให้มีการปฏิบัติงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล การวางแผน (Planning) เป็นหน้าที่

^{๒๔} เกษม จันทร์แก้ว, โครงการสหวิทยาการบัณฑิตศึกษา สาขาวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๕๑๒ -๕๑๔.

^{๒๕} วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, การบริหารเมืองหลวงและการบริหารท้องถิ่น : สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส ญี่ปุ่น และไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โพธิ์เพชร, ๒๕๔๕), หน้า ๓๙.

^{๒๖} ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, องค์กรและการจัดการ (Organization and Management: O & M), (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสาร, ๒๕๔๕), หน้า ๑๘ -๑๙.

ทางการบริหารที่สาคัญประการหนึ่งซึ่งนักวิชาการ ทั้งหลายกำหนดขึ้น จะเริ่มต้นด้วยหน้าที่ทางการวางแผนเป็นอันดับแรกจึงแสดงให้เห็นถึง ความสำคัญของการวางแผนเป็นอย่างดี โดยที่องค์ประกอบของกระบวนการวางแผนองค์การหนึ่ง ๆ ประกอบด้วย ภารกิจจุดหมายและแผน โดยภารกิจเป็นข้อประกาศอย่างกว้าง ๆ เกี่ยวกับจุดหมาย หรือเหตุผลพื้นฐานในการดำรงอยู่ขององค์การและขอบข่ายงานเฉพาะขององค์การหรือที่ทำให้ องค์การแตกต่างจากองค์การอื่น สำหรับจุดหมายเป็นเป้าหมายแห่งอนาคต หรือผลลัพธ์สุดท้ายที่ องค์การต้องการให้บรรลุผล ขณะเดียวกันแผนงานหมายถึงวิถีทางที่จะก่อให้เกิดการกระทำเพื่อให้ บรรลุผลลัพธ์สุดท้ายที่ต้องการให้เกิดขึ้นกับองค์การ การจัดองค์การ (Organizing) เป็นหน้าที่ทางการบริหารที่สืบเนื่องจากการวางแผน กล่าวคือ เมื่อองค์การจัดทำจุดหมายและแผนเชิงยุทธศาสตร์แล้ว ผู้บริหารควรต้องออกแบบโครงสร้างองค์การ เพื่อให้การบริหารงานบรรลุจุดหมายแผนเชิงยุทธศาสตร์ขององค์การนั้น การออกแบบ โครงสร้างองค์การเป็นกิจกรรมที่ควรได้รับการตรวจสอบอยู่เสมอเนื่องจากปัจจัยที่ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบโครงสร้างองค์การเกิดขึ้นมากมาย การนำ (Leading) เป็นสถานะที่ผู้นำใช้ความพยายามที่จะให้มีอิทธิพลต่อผู้อื่นเพื่อให้ การปฏิบัติงานบรรลุจุดหมายขององค์การได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล การที่ผู้นำจะเป็น ผู้นำที่มีศักยภาพดังกล่าวได้พึงทำความเข้าใจทฤษฎีการจูงใจ (Motivation) ภาวะผู้นำ (Leadership) การติดต่อสื่อสาร (Communication) และการบริหารกลุ่ม (Group) เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม การควบคุม (Controlling) เป็นกระบวนการวางระเบียบกฎเกณฑ์เพื่อให้การปฏิบัติงานของ องค์การบรรลุผลตามจุดหมายที่กำหนดไว้มุ่งให้เกิดความมั่นใจว่าสมาชิกในองค์การได้ประพฤติ ปฏิบัติไปในทิศทางที่จะทำให้บรรลุผลตามมาตรฐานการทำงานที่กำหนดไว้เป็นเครื่องมือใน การวิเคราะห์จุดอ่อนจุดแข็งขององค์การ การเสริมสร้างพฤติกรรมที่พึงประสงค์และพฤติกรรมที่ ไม่พึงประสงค์ของสมาชิกในองค์กร สรุปว่า การบริหารเป็นกระบวนการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุจุดหมายขององค์การต้อง อาศัยหลักทางการบริหาร ๔ ประการ คือ การวางแผน การจัดองค์การ การนำและการควบคุม ซึ่งกระบวนการดังกล่าวผู้บริหารเป็นผู้รับผิดชอบที่จะท าให้ งานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ^{๒๗}

ติน ปรัชญพฤทธิ มองการบริหารในลักษณะที่เป็นกระบวนการโดยหมายถึงกระบวนการนำเอาการตัดสินใจ และนโยบายไปปฏิบัติ ส่วนการบริหารรัฐกิจหมายถึงเกี่ยวข้องกับการนำเอา นโยบายสาธารณะไปปฏิบัติ^{๒๘}

^{๒๗} วิโรจน์ สารรัตน์, การบริหาร หลักการ ทฤษฎี ประเด็นทางการศึกษาและบทวิเคราะห์องค์การศึกษาไทย, ครั้งที่พิมพ์ ๓, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์พิสูทธิ์, ๒๕๔๕), หน้า ๓-๕.

^{๒๘} ติน ปรัชญพฤทธิ, ศัพท์รัฐประศาสนศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๘.

บุญทัน ดอกไธสง ให้ความหมายว่า การบริหาร คือ การจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ให้มีประสิทธิภาพมากที่สุดเพื่อตอบสนองความต้องการของบุคคล องค์กร หรือประเทศ หรือการจัดการเพื่อผลกำไรของทุกคนในองค์กร^{๒๙}

เฮอริเบิร์ต เอ. ไชมอน (Herbert A. Simon) กล่าวถึงการบริหารว่าหมายถึง กิจกรรมที่บุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป ร่วมกันดำเนินการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์^{๓๐}

เฟรดเดอริค ดับบลิว. เทเลอร์ (Frederick W. Taylor) ให้ความหมายการบริหารไว้ว่า งานบริหารทุกอย่างจำเป็นต้องกระทำโดยมีหลักเกณฑ์ ซึ่งกำหนดจากการวิเคราะห์ศึกษาโดยรอบคอบ ทั้งนี้ เพื่อให้มีวิธีที่ดีที่สุดในอนาคตที่จะก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการผลิตมากยิ่งขึ้นเพื่อประโยชน์สำหรับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง^{๓๑}

แฮร์โรลด์ คูนต์ซ์ (Harold Koontz) ให้ความหมายของการจัดการ หมายถึง การดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้โดยอาศัยปัจจัยทั้งหลาย ได้แก่ คน เงิน วัสดุสิ่งของ เป็นอุปกรณ์การดำเนินการนั้น^{๓๒}

ธงชัย สันติวงษ์ กล่าวถึงลักษณะของงานบริหารจัดการไว้ ๓ ด้าน คือ

๑) ในด้านที่เป็นผู้นำหรือหัวหน้างาน งานบริหารจัดการ หมายถึง ภาระหน้าที่ของบุคคลใดบุคคลหนึ่งที่ปฏิบัติตนเป็นผู้นำภายในองค์กร

๒) ในด้านของภารกิจหรือสิ่งที่ต้องทำ งานบริหารจัดการ หมายถึง การจัดระเบียบทรัพยากรต่าง ๆ ในองค์กร และการประสานกิจกรรมต่าง ๆ เข้าด้วยกัน

๓) ในด้านของความรับผิดชอบ งานบริหารจัดการ หมายถึง การต้องทำให้งานต่าง ๆ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีด้วยการอาศัยบุคคลต่าง ๆ เข้าด้วยกัน^{๓๓}

สรุป การบริหารจัดการ หมายถึง การบริหารงานจัดการใด ๆ ที่องค์กรได้ใช้ทรัพยากร ซึ่งได้แก่ คน เงิน วัสดุอุปกรณ์ และการจัดการ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่องค์กรได้ตั้งเป้าหมายไว้ หรือศิลปะและกระบวนการการกระทำกิจกรรมอย่างหนึ่งหรือหลาย ๆ อย่างเพื่อให้บรรลุ วัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่วางไว้โดยใช้คน เงิน วัสดุสิ่งของและการจัดการ การกระทำนั้น ๆ จะเป็นไปในทาง

^{๒๙} บุญทัน ดอกไธสง, *การจัดการองค์กร*, ครั้งที่พิมพ์ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑.

^{๓๐} Herbert A. Simon, *Administrative Behavior*. (New York: Macmillan, 1947), p. 3.

^{๓๑} สมพงษ์ เกษมสิน, *การบริหาร*, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓), หน้า ๒๗.

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

^{๓๓} ธงชัย สันติวงษ์, *องค์กรและการบริหาร*, ครั้งที่พิมพ์ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๓), หน้า ๒๑-๒๒.

สร้างสรรค์ มีการดำเนินการเพื่อให้คงอยู่มีการวางแผน การจัดการ การจูงใจ การควบคุมและการกระทำที่ทำให้เกิดการเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างมีระบบแบบแผน

๒.๓.๒ แนวคิดเกี่ยวกับหลักบริหารจัดการ

ในการปฏิบัติงานของบุคลากรในองค์กรนั้นจำเป็นต้องมีการบริหารเพื่อบริหารจัดการองค์กรเพื่อให้การปฏิบัติงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ปีค.ศ. ๑๙๑๖ ฟาโย ได้เขียนบทความเกี่ยวกับเรื่องการจัดการและจัดพิมพ์เป็น หนังสือชื่อ Administration Industrielle Generale เป็นภาษาฝรั่งเศส โดย ฟาโย เห็นว่า หลักใน การจัดการนั้นควรยืดหยุ่นและสามารถปรับไปตามตัวแปรต่าง ๆ เขาได้กำหนดหลักการสำหรับ ผู้บริหารไว้ ๑๔ ประการคือ

๑. การแบ่งงานกันทำ (Division of Work) เป็นการแบ่งงานกันทำตามความชำนาญเฉพาะ ด้านเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพ

๒. อำนาจสั่งการ (Authority) เป็นอำนาจสั่งการซึ่งเป็นอำนาจอันชอบธรรมของบรรดา ผู้ที่มีตำแหน่งเพื่อสามารถที่จะออกคำสั่งในการทำงานได้โดยผู้ออกคำสั่งต้องมีความรับผิดชอบต่อ คำสั่งในการทำงานได้

๓. ระเบียบวินัย (Discipline) เป็นระเบียบวินัยที่คนในองค์กรต้องเคารพและยอมรับเพื่อ สร้างสถานภาพงานที่เป็นระเบียบและเรียบร้อย

๔. หลักการ “สั่งการโดยคน ๆ เดียว” (Unity of Command) เป็นหลักการ ซึ่งคุ้นเคยในชื่อ ของหลัก “เอกภาพในการบังคับบัญชา” ลูกน้องจะต้องฟังคำสั่งจากผู้บังคับบัญชาโดยตรง รวมถึง การรายงานผลการปฏิบัติงานก็ต้องรายงานกับผู้บังคับบัญชาโดยตรง

๕. การมีทิศทาง (Unity of Direction) คือการมีทิศทาง หรือเป้าหมายเดียวกัน โดยแต่ละ กลุ่มงานย่อย(กอง, แผนก, ฝ่าย) ในองค์กรที่มีกิจกรรมแยกย่อยออกมา

๖. ประโยชน์ส่วนรวม (Subordination of Interests to the General Interests) เป็นประโยชน์ ส่วนรวมเหนือกว่าประโยชน์ส่วนตน

๗. หลักการตอบแทน (Remuneration) เป็นหลักการตอบแทนการทำงาน ซึ่งถือเป็นแนวทางที่คนงานจะต้องได้รับค่าตอบแทนที่ยุติธรรม

๘. หลักการรวมอำนาจ (Centralization) เป็นหลักการรวมอำนาจ หมายถึง ระดับมากน้อยที่ผู้ใต้บังคับบัญชาสามารถตัดสินใจในแต่ละสถานการณ์ซึ่ง ฟาโย (Fayol) เห็นว่าการใช้อำนาจหน้าที่ในการตัดสินใจควรกระทำที่สายการบังคับบัญชาในระดับสูงสุดที่เป็นไปได้ในสถานการณ์นั้น ๆ

๙. การมีสายการบังคับบัญชา (Scalar Chain) เป็นการมีสายการบังคับบัญชา ซึ่งเป็นเสมือนห่วงโซ่หรือเส้นทางของคำสั่งและติดต่อสื่อสารใด ๆ ระหว่างหัวหน้ากับลูกน้องในแต่ละสายงานภายใต้โครงสร้างของแต่ละองค์การ

๑๐. การจัดระเบียบ (Order) เป็นการจัดระเบียบหรือการจัดให้คนตลอดจนวัตถุสิ่งของได้อยู่ในที่ที่ควรอยู่นั้นคือ ใช้คนให้เหมาะกับงาน จัดสถานที่ทำงานให้เป็นระเบียบ และมีระเบียบเกี่ยวกับงานพัสดุ

๑๑. ความเที่ยงธรรม (Equity) เป็นความเที่ยงธรรมที่ฟาโย (Fayol) กล่าวถึงหลักข้อนี้ว่านักบริหารควรมีทั้งความยุติธรรม (Justice) และความโอบอ้อมอารี (kindliness)

๑๒. หลักความมั่นคงในตำแหน่งงานของบุคคลกร (Stability of Tenure of Personnel) เป็นหลักความมั่นคงในตำแหน่งงานของบุคคลกร เป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการวางแผนบุคลากรพัฒนานักบริหาร

๑๓. ความคิดริเริ่ม (Initiative) เป็นความคิดริเริ่ม หมายถึง พลังที่จะคิดให้เกิดแผนงานแล้วทำต่อไปจนสำเร็จจะเกิดได้ต่อเมื่อผู้ปฏิบัติงานได้รับการจูงใจและมีความพึงพอใจในงาน

๑๔. สามัคคีคือพลัง (Esprit De corps) เป็นภาษิตที่ว่า สามัคคีคือพลัง หมายถึง การเสริมสร้างการทำงานเป็นทีมอันจะทำให้เกิดความกลมเกลียวและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในองค์การ^{๓๔}

๒.๓.๓ ทฤษฎี กระบวนการบริหาร POSDCORB

ลูลิต และ เออร์วิกค์ ได้รวบรวมแนวคิดทางด้านการบริหารต่าง ๆ เอาไว้ในหนังสือชื่อ “Paper on the Science of Administration) โดยเสนอแนวคิดกระบวนการบริหาร ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีชื่อว่า “POSDCoRB” ภาระหน้าที่ที่สำคัญของนักบริหาร ๗ ประการ คือ^{๓๕}

P = Planning หมายถึงการวางแผนงาน ซึ่งจะต้องคำนึงถึงนโยบาย (Policy) ทั้งนี้ เพื่อให้แผนงานที่กำหนดขึ้นไว้มีความสอดคล้องกันในการดำเนินงาน แผนเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการใช้ความรู้ในทางวิทยาการและวิจารณ์ญาณวินิจฉัยเหตุการณ์ในอนาคตแล้วกำหนดวิธีการ โดยถูกต้องอย่างมีเหตุมีผลเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปโดยถูกต้องและสมบูรณ์

O = Organizing หมายถึงการจัดส่วนราชการหรือองค์การ ซึ่งในการศึกษาบางแห่งก็พิจารณารวมไปกับการปฏิบัติงานหรือวิธีการจัดการ (Management) ด้วยเรื่องการจัดแบ่งส่วนงานนี้จะต้องพิจารณาให้เหมาะสมกับการปฏิบัติงาน เช่น การจัดแบ่งงาน (Division of Work) เป็นกรมกองแผนก โดยอาศัยปริมาณงานคุณภาพของงานหรือจัดตามลักษณะของงานเฉพาะอย่าง (Specialization) ก็ได้นอกจากนี้อาจพิจารณาในแง่ของการควบคุม (Control) และหรือพิจารณาในแง่หน่วยงาน (Organization) เช่นหน่วยงานหลัก (Line)หน่วยงานที่ปรึกษา (Staff) หรือบ้างก็เรียกเป็น

^{๓๔} ดำรง วัฒนา, ทฤษฎีองค์การ. (ชลบุรี: วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๕), หน้า ๙.

^{๓๕} พิมลจรรย์ นามวัฒน์, ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการบริหารธุรกิจ, ครั้งที่พิมพ์ ๕, (กรุงเทพมหานคร: เท็กซ์ แอนด์ เจอร์นัล, ๒๕๔๔), หน้า ๒๒.

หน่วยงานหลัก (Line) หน่วยแนะนำหรือที่ปรึกษา (Staff) และหน่วยงานช่วยเหลือหน่วยงานอนุกร (Auxiliary) เป็นต้น

S = Staffing หมายถึง การจัดหาบุคคลและเจ้าหน้าที่มาปฏิบัติงานให้สอดคล้องกับการจัดแบ่งหน่วยงานที่แบ่งไว้หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งหมายถึงการจัดเกี่ยวกับการบริหารงานบุคคล (Personnel Administration) เพื่อให้ได้บุคคลที่มีความสามารถมาปฏิบัติงานให้เหมาะสม (Competent Man for Competent Job) หรือ Put the Right Man on the Right Job ก็บวมถึงการที่จะเสริมสร้างและธ ารงไว้ ซึ่งสัมพันธ์ภาพในการท างานของคนงานและพนักงานด้วย

D = Directing หมายถึง การศึกษาวิธีการอ านวยการรวมทั้งการควบคุมงานและนิเทศงานตลอดจนศิลปะในการบริหารงาน เช่น ภาวะผู้นำ (Leadership) มนุษย์สัมพันธ์ (Humanrelations) และการจูงใจ(Motivation) เป็นต้น การอ านวยการในที่นี้รวมถึงการวินิจฉัย สั่งการ (Decision Making) ซึ่งเป็นหลักอันสำคัญอย่างหนึ่งของการบริหารงานและขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้บังคับบัญชาหรือหัวหน้างานมากเหตุเพราะว่าการที่จะอ านวยการให้ภารกิจดำเนินไปด้วยดีได้จำเป็นต้องมีการตัดสินใจที่ดีและมีการสั่งการที่ถูกต้องเหมาะสมกับแต่ละลักษณะของการตัดสินใจ

Co = Coordinating หมายถึงความร่วมมือประสานงานเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อยและราบรื่นศึกษาหลักเกณฑ์และวิธีการที่จะช่วยให้การประสานงานดีขึ้นเพื่อช่วยแก้ปัญหาข้อขัดข้องในการปฏิบัติงานความร่วมมือประสานงานเป็นเรื่องที่มีความสำคัญมากในการบริหารเพราะเป็นกิจวัตรประจำวันที่จะต้องพึงกระทำในการปฏิบัติงานและเป็นสิ่งที่มีอยู่ทุกระดับของงานความร่วมมือประสานงานเป็นหน้าที่ของผู้บังคับบัญชาที่จะต้องจัดให้มีขึ้นในหน่วยงานของตนเพราะเป็นปัจจัยสำคัญในอันที่จะช่วยให้เกิดความสำเร็จบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การ

R = Reporting หมายถึงการรายงานผลการปฏิบัติงานตลอดรวมถึงการประชาสัมพันธ์ (Public Relations) ที่จะต้องแจ้งให้ประชาชนทราบด้วยอันที่จริงการรายงานนี้มีความสัมพันธ์กับการติดต่อสื่อสาร (Communication) อยู่มากการรายงานโดยทั่วไปหมายถึงวิธีการของสถาบันในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการให้ข้อเท็จจริงหรือข้อมูลแก่ผู้สนใจมาติดต่อสอบถามผู้บังคับบัญชาและหรือผู้ร่วมงาน ฯลฯ ความสำคัญของรายงานนั้นอยู่ที่จะต้องอยู่บนรากฐานของความจริง

B = Budgeting หมายถึงการงบประมาณโดยศึกษาให้ทราบถึงระบบและกรรมวิธีในการบริหารเกี่ยวกับงบประมาณและการเงิน ตลอดจนการใช้วิธีการงบประมาณและแผนงานเป็นเครื่องมือในการควบคุมงาน วิธีการบริหารงบประมาณโดยทั่วไป มักมีวงจรที่คล้ายคลึงกัน อย่างที่เรียกว่า “วงจรงบประมาณ” (Budget Cycle) ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอน ดังนี้

๑. การเตรียมงบประมาณและการเสนอขออนุมัติ(Executive Preparation and Submission)
๒. การพิจารณาให้ความเห็นชอบของฝ่ายนิติบัญญัติ(Legislation Authority)
๓. การดำเนินการ (Execution)
๔. การตรวจสอบ (Audit)

สรุปว่า ในการบริหารผู้บริหารจะต้องทำมีหน้าที่สำคัญอยู่ ๗ ประการคือการวางแผนการ จัดองค์การการจัดคนเข้าทำงาน การสั่งการ การประสานงาน การรายงาน และการงบประมาณ

ในการวิจัยครั้งนี้ได้นำหลัก POSDCoRB มาใช้อธิบายการดำเนินงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุ เพื่อให้เห็นสภาพการดำเนินงาน ตลอดถึงการนำนโยบายไปปฏิบัติของแต่ละหน่วยงานที่ได้รับผิดชอบ ซึ่งจะช่วยให้ได้รับองค์ความรู้ใหม่และนำเสนอผลงานวิจัยที่ได้ต่อสาธารณชนต่อไป

๒.๔ แนวคิด ทฤษฎี และหลักการของการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม

๒.๔.๑ แนวคิดเกี่ยวกับจริยธรรมตามหลักพุทธศาสนา

คำว่า จริยธรรม ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้ให้ความหมายว่า ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ ศีลธรรม กฎศีลธรรม^{๓๖}

ในความหมายทางพุทธศาสนา พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)^{๓๗} กล่าวว่า จริยธรรม หมายถึง ระบบการดำเนินชีวิตที่อิงตามธรรมชาติ ซึ่งประกอบด้วยปัจจัย ๓ ประการ คือ

๑. ด้านพฤติกรรมภายนอกที่มีสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทั้งทางด้านสังคมและวัตถุ ตลอดจนธรรมชาตินั้น ได้แก่ ศีล
๒. ด้านจิตใจที่มั่นคง เพราะการมีจิตใจที่มั่นคงเป็นแกนสำคัญในการพัฒนา ได้แก่ สมานิ
๓. ด้านความรู้ ความเข้าใจในความเป็นจริง การมองเหตุผล ตลอดจนเข้าถึงความเป็นจริงของธรรมชาติ ได้แก่ ปัญญา

ปัจจัย ๓ ประการ นี้จะส่งผลต่อกันและเสริมซึ่งกันและกัน ในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยในการดำเนินชีวิตจริยะเป็นค่ากลาง ๆ แปลว่า การดำเนินชีวิต โดยสาระจะหมายถึง “พรหมจริยะ” คือ การดำเนินชีวิตที่ประเสริฐ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า การดำเนินชีวิตที่ประเสริฐ ได้แก่ มรรคมืองค์แปด คือตั้งแต่ความเห็นอันถูกต้อง เห็นชอบ (right view) ความดำริอันถูกต้องดำริชอบ (right thought) การเจรจาอันเหมาะสม วาจาชอบ (right speech) การกระทำอันเหมาะสม กระทำชอบ

^{๓๖} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๙), หน้า ๒๑๖.

^{๓๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), ศัพท์พจนานุกรม ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: มหาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๘.

(right action) การเลี้ยงชีพอันสมควร เลี้ยงชีพชอบ (right livelihood) ความเพียรอันสมควร เพียรชอบ (right effort) ความระลึกรู้อันถูกต้อง ระลึกชอบ (right mindfulness) จนถึง ความมีสมาธิจิต ตั้งมั่นอันถูกต้อง สมาธิชอบ (right concentration) ซึ่งจริยะที่ประเสริฐ คือ พรหมจริยะ มีทั้ง ศีล สมาธิ ปัญญา ครบบริบูรณ์ ฉะนั้น การดำเนินชีวิตหรือเป็นอยู่ ทั้งระดับศีลที่เราเรียกกันว่า ศีลธรรม ทั้งระดับจิตใจ คุณธรรมภายในหรือคุณภาพจิต สมรรถภาพจิต และสุขภาพจิตที่มีสมาธิเป็นแกนกลาง และทั้งระดับปัญญาความคิดเหตุผล ความรู้เท่าทันความจริง รวมอยู่ในคำว่า จริยธรรม ทั้งสิ้น^{๓๘} ซึ่งแตกต่างจากจริยธรรมในความหมายของทางตะวันตกที่เน้นพฤติกรรมทางสังคม คือ “ศีล” นั่นเอง ทั้งนี้ทางพุทธศาสนายังถือว่า จริยธรรมต้องอยู่บนฐานของสัจธรรม คือความจริงของสิ่งทั้งหลาย โดยเฉพาะความจริงของความเป็นไปตามเหตุปัจจัยหรือกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ เพราะเมื่อรู้ความจริงแล้ว ก็ทำให้สามารถปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นถูกต้องทำให้ปลอดปัญหาหรือแก้ปัญหาได้^{๓๙}

ดังนั้น จริยธรรม จึงหมายถึง การแสดงออกด้านพฤติกรรม (กาย สังคม) จิตใจและปัญญาที่เกิดจากการรู้เข้าใจความจริง รู้ถึงกฎเกณฑ์แห่งความเป็นไปตามเหตุปัจจัยของสิ่งทั้งหลาย แล้วเอาความรู้นั้นมาใช้ ทำให้ปฏิบัติต่อชีวิตตนเอง และสิ่งทั้งหลายรอบตัวได้ถูกต้อง จริยธรรมตามหลักพุทธศาสนาจึงเป็นเรื่องของระบบการดำเนินชีวิตที่ดีงามทั้งด้านกาย สังคม จิตใจและปัญญาที่สอดคล้องกับหลักความจริงของธรรมชาติ

สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา ได้กล่าวถึง ตัวบ่งชี้ด้านคุณภาพเด็กในมาตรฐานที่ ๑ เด็กมีคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์ว่า (๑) มีวินัย มีความรับผิดชอบ ปฏิบัติตนตามข้อตกลงร่วมกัน (๒) มีความซื่อสัตย์สุจริต (๓) มีความกตัญญูกตเวที (๔) มีเมตตากรุณา มีความรู้สึกที่ดีต่อตนเองและผู้อื่น (๕) ประหยัดรู้จักใช้และรักษาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม (๖) มีมารยาทและปฏิบัติตามวัฒนธรรมไทยนอกจากนี้ในคู่มือหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช ๒๕๔๖ (สำหรับเด็กอายุ ๓-๕ ปี) ได้กล่าวถึงคุณลักษณะของเด็กปฐมวัยที่มีคุณธรรม จริยธรรมและจิตใจที่ดีงามที่สอดคล้องกัน คือ (๑) มีวินัยในตนเองและมีความรับผิดชอบ (๒) ซื่อสัตย์สุจริตและยอมรับความผิดพลาดของตนเองและผู้อื่น (๓) มีความเมตตากรุณาและช่วยเหลือแบ่งปัน (๔) รู้จักประหยัด^{๔๐}

^{๓๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์**, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑.

^{๓๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **การศึกษาฉบับง่าย**, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๕), หน้า ๘๐-๘๔.

^{๔๐} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, **สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา, กระทรวงศึกษาธิการ, เรียนรู้...บูรณาการ**, (กรุงเทพมหานคร: ครูสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๗), หน้า ๓๖.

นอกจากนี้ ในโรงเรียนพุทธที่ประเทศอังกฤษได้อบรมเด็กให้เป็นผู้มีน้ำใจ รู้จักรักและสงสารคนอื่น พุทธจาสุภาพมีความเมตตากรุณา และมีความเคารพ^{๔๑} ศึกษาถึงบุคคลที่พัฒนาแล้ว ตามหลักพุทธศาสนา เรียกว่า ภาวนา ๔ ดังนี้^{๔๒}

๑. ภาวิตกาย มีกายที่พัฒนาแล้ว (มีกายภาวนา) คือ มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพในทางที่เกื้อกูลและได้ผลดี เริ่มตั้งแต่ รู้จักใช้อินทรีย์ เช่น ตา หู จมูก ฟัง เป็นต้น อย่างมีสติ คือ ฟังเป็น ฟังเป็น ให้ได้ปัญญา บริโภคปัจจัย ๔ และสิ่งของเครื่องใช้ตลอดจนเทคโนโลยี อย่างฉลาด ได้ผลตรงเต็มตามคุณค่า

๒. ภาวิตศีล มีศีลที่พัฒนาแล้ว (มีศีลภาวนา) คือ มีพฤติกรรมทางสังคมที่พัฒนาแล้วไม่เบียดเบียนก่อความเดือดร้อนแค้นแค้น ตั้งอยู่ในวินัย และมีอาชีพะที่สุจริต มีความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะที่เกื้อกูล สร้างสรรค์และส่งเสริมสันติสุข

๓. ภาวิตจิต มีจิตใจที่พัฒนาแล้ว (มีจิตภาวนา) คือ มีจิตใจที่ฝึกอบรมดีแล้วสมบูรณ์ด้วยคุณภาพจิต คือ ประกอบด้วยคุณธรรม เช่น มีเมตตา กรุณา เอื้ออาทร มีเมตตา มีความเคารพ อ่อนโยน ซื่อสัตย์ กตัญญู เป็นต้นสมบูรณ์ด้วยสมรรถภาพจิต คือ มีจิตใจเข้มแข็งมั่นคง มีความเพียรพยายาม กล่าวหาญ อดทน รับผิดชอบ มีสติ มีสมาธิ เป็นต้น และสมบูรณ์ด้วยสุขภาพจิต คือ มีจิตใจที่ร่าเริง เบิกบาน สดชื่น เอิบอิ่ม ผ่องใสและสงบเป็นสุข

๔. ภาวิตปัญญา มีปัญญาที่พัฒนาแล้ว (มีปัญญาภาวนา) คือ รู้จักคิด รู้จักพิจารณา รู้จักวินัย รู้จักแก้ปัญหา และรู้จักจัดทำดำเนินการต่าง ๆ ด้วยปัญญาที่บริสุทธิ์ ซึ่งมองดูรู้เข้าใจเหตุปัจจัยจากภาวนา ๔ นี้จะเห็นได้ว่า ครอบคลุมระบบการดำเนินชีวิตที่ดำรงทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา สอดคล้องกับจุดหมายในการจัดการศึกษาปฐมวัย ตามหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช ๒๕๔๖ ซึ่งถือเป็นการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานระดับแรกเพื่อวางรากฐานชีวิตของเด็กไทยให้เจริญเติบโตอย่างสมบูรณ์ มีพัฒนาการสมวัยอย่างสมดุลเป็นองค์รวม ทั้งด้าน ร่างกาย จิตใจ สังคมและสติปัญญา บนพื้นฐานความสามารถและความแตกต่างระหว่างบุคคลภายใต้วิถีชีวิตของเด็กตามสภาพครอบครัว บริบทของชุมชนสังคมและวัฒนธรรมไทย ซึ่งในหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช ๒๕๔๖ ได้กล่าวถึงมาตรฐานคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของเด็กที่ต้องพัฒนาทั้ง ๔ ด้านไปพร้อม ๆ กัน ดังนี้

(๑) ด้านร่างกาย มีร่างกายเจริญเติบโตตามวัยและมีสุขนิสัยที่ดี กล้ามเนื้อใหญ่และเล็กแข็งแรง ใช้ได้อย่างคล่องแคล่วและประสานสัมพันธ์

(๒) ด้านจิตใจ มีสุขภาพจิตดี และมีความสุข มีคุณธรรมจริยธรรมและมีจิตใจที่ดั่งามชื่นชมและแสดงออกทางศิลปะดนตรีการเคลื่อนไหว และรักการออกกำลังกาย

^{๔๑} ยิวอนน์ โธมัส, “โรงเรียนพุทธในอังกฤษ”, <[http://www.budmgt.com/lifeways/lwo1/buddhist school.html](http://www.budmgt.com/lifeways/lwo1/buddhist%20school.html)>

^{๔๒} อ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๗๙/๑๒๑.

(๓) ด้านสังคมช่วยเหลือตนเองได้เหมาะสมกับวัยรักธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และความเป็นไทย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุขและปฏิบัติตนเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมในระบอบ ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และ

(๔) ด้านสติปัญญาใช้ภาษาได้เหมาะสมกับวัย มีความสามารถในการคิดและ แก้ปัญหาได้เหมาะสมกับวัยมีจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ มีเจตคติที่ดีต่อการเรียนรู้และมี ทักษะในการแสวงหาความรู้

๒.๔.๒ ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยทบทวนวรรณกรรมทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาจริยธรรมตามหลักพุทธศาสนา และการขัดเกลาทางสังคม ดังนี้

๑) ทฤษฎีการพัฒนาจริยธรรมตามหลักพุทธศาสนา

ในการพัฒนาจริยธรรมตามหลักพุทธศาสนา ซึ่งหมายถึงการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง ดีงามทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญานั้น พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้อธิบายว่ามี ๒ ขั้นตอน ขั้นตอนที่หนึ่ง เป็นการเตรียมความพร้อมทางด้านความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องซึ่งในทางพุทธศาสนา เรียกว่าสัมมาทิฐิ ให้เกิดกับบุคคลก่อนที่จะเข้าสู่ขั้นพัฒนา และขั้นตอนที่สอง เป็นขั้นพัฒนาหรือขั้น สึกขาเป็นขั้นที่เน้นการฝึกตามหลักไตรสิกขา คือการฝึกกอบรมกาย วาจา ใจและปัญญา เพื่อให้ บุคคลพัฒนาอย่างมีคุณภาพรายละเอียดในการพัฒนาแต่ละขั้นมีดังต่อไปนี้ขั้นตอนที่ ๑ ขั้นนำสู่สิกขา ขั้นนี้ขั้นเตรียมความพร้อมทางด้านความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง ให้เกิดกับบุคคลที่จะเข้าสู่ขั้นสิกขา โดย ธรรมชาติแล้ว มนุษย์ทั่วไปที่เกิดมามีจะไม่สามารถคิดพิจารณาโดยแยกกายขึ้นได้เอง ส่วนมากจึงถูก กิเลสตัณหาเข้าครอบงำความคิด ทำให้ความคิดเป็นไปในทางที่ทำให้เกิดความทุกข์หรือปัญหาต่อ ตนเองและผู้อื่น

การเตรียมความพร้อมทางด้านความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง ในทางพุทธศาสนาถือว่า สัมมาทิฐิเป็นจุดเริ่มต้นหรือเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่จะนำบุคคลเข้าไปสู่การฝึกฝนพัฒนาตนเองในขั้น ไตรสิกขา ได้อย่างประสบความสำเร็จ

๑. โปรโตโมสะที่ดี (ปัจจัยภายนอก)

ขั้นเตรียมความพร้อม

การเตรียมความพร้อมทางด้าน

ความคิดความเชื่อหรือสัมมาทิฐิ

ขั้นไตรสิกขา

การฝึกกอบรม

กาย วาจา ใจ

และปัญญา

๒. โยนิโสมนสิการ (ปัจจัยภายใน)

การสร้างเสริมสัมมาทิฐินั้น มีข้อความในพระไตรปิฎก (พระไตรปิฎก เอกนิบาต-ทุกนิบาต เล่ม ๑ ภาค ๒ หน้าที่ ๔๖๑) แสดงเป็นหลักไว้ดังนี้ “ภิกษุทั้งหลาย ปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งสัมมาทิฐิมี ๒ ประการดังนี้ คือปรโตโฆสะ และโยนิโสมนสิการ” ปรโตโฆสะ เป็นปัจจัยภายนอกที่กระตุ้นหรือชักจูงให้เกิดสัมมาทิฐิ เช่น การแนะนำการสั่งสอน การถ่ายทอดข่าวสารข้อเขียน คำชี้แจงอธิบาย การเรียนรู้จากผู้อื่น ซึ่งผู้ที่ทำหน้าที่ดังกล่าวได้จะต้องเป็นคนดีมีปัญญาและมีคุณธรรม เรียกว่า เขาทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรในการสั่งสอนที่จะสามารถเข้าไปมีอิทธิพลต่อความคิด ความเชื่อ จนทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจถูกต้องดีงาม ผู้เรียนจะต้องศรัทธาในตัวผู้สอน ความศรัทธาดังกล่าวนี้นี้เกิดได้จากองค์ประกอบภายนอกได้แก่

๑. บุคคลผู้สั่งสอนแนะนำอบรมนั้น พร้อมด้วยคุณสมบัติของกัลยาณมิตร
๒. ผู้สั่งสอนอบรมมีความรู้จริงสามารถสั่งสอนอบรมด้วยวิธีการต่าง ๆ อย่าง

ได้ผล

๓. ผู้อบรมสั่งสอนจัดสภาพแวดล้อม อุปกรณ์และตัวอย่างที่น่าสนใจ เร้าให้เกิด

การใฝ่รู้ใฝ่เรียน

ครู จึงถือเป็นบุคคลสำคัญ ที่ไม่สามารถนำสิ่งอื่นมาทดแทนได้ ดังพระราชดำรัสของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่กล่าวเปิดงานวันครูโลก เมื่อวันที่ ๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๗ ณ หอประชุมคุรุสภา กระทรวงศึกษาธิการ ความว่า

การปฏิรูปการศึกษา ในด้านต่าง ๆ การที่จะทำให้เป้าหมายทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพดังกล่าวสำเร็จลุล่วงไปได้ ซึ่งย่อมต้องอาศัยครูเป็นปัจจัยสำคัญ แม้ปัจจุบันเทคโนโลยีจะก้าวหน้าข้อมูลข่าวสารไร้พรมแดน แต่ก็ไม่สามารถทดแทนครูได้ เพราะการศึกษาไม่ใช่เพียงการรับรู้ข้อมูลข่าวสารเท่านั้น สิ่งสำคัญกว่าคือ การฝึกคิด และการป้อนนิสัยให้แต่ละคนสามารถพึ่งพาตนเอง และสามารถพึ่งพาตนเองและมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ให้กับคนอื่น ล้วนที่ต้องใช้คนสอนเท่านั้นโยนิโสมนสิการ เป็นปัจจัยภายใน หมายถึงการทำในใจโดยแยบคาย การใช้ความคิดถูกวิธี คือ รู้จักคิด รู้จักพิจารณา มองเป็น คิดเป็น เห็นสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นไปในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย โดยไม่เอาความรู้สึกด้านตัณหา อุปทานของตนเข้าจับรับรู้จักสอบสวนสืบค้นวิเคราะห์วิจัยให้เห็นความจริง หรือให้เห็นแง่ที่จะทำให้เป็นประโยชน์สามารถแก้ไขปัญหาและจัดดำเนินการต่าง ๆ ให้สำเร็จได้ด้วยวิธีการแห่งปัญญา ที่จะทำให้งานของตนเองและเป็นที่พึ่งของคนอื่นได้

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ได้กล่าวว่า วิธียอนิโสมนสิการแม้จะมีแบบต่าง ๆ แต่ก็สรุปลงได้เป็น ๒ ประเภทเท่านั้น คือ

๑. โยนิโสมนสิการแบบปลุกปัญญา คือ การคิดเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งตามสภาวะแท้ ๆ หรือความเป็นจริง เน้นที่การขจัดอวิชชา เป็นเครื่องนำไปสู่ โลกุตตรสัมมาทิฐิอาจเรียกว่า โยนิโสมนสิการระดับสังขธรรม

๒. โยนิโสมนสิการแบบเสริมสร้างคุณภาพจิต เป็นการใช้ความคิดเพื่อให้เกิดกุศลธรรม เป็นอุบายลดโลภะ โทสะ และโมหะ โดยใช้ธรรมฝ่ายดีมากดข่มหรือทดแทนเป็นเครื่องนำไปสู่ โลกียสัมมาทิฐิ อาจเรียกว่า โยนิโสมนสิการระดับจริยธรรมนอกจาก ปรัตโยสยะที่เป็นกัลยาณมิตร และโยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นองค์ประกอบหลัก ๒ อย่างนี้แล้ว ยังมีองค์ประกอบเสริมที่ช่วยเกื้อหนุนในขั้นก่อนเข้าสู่มรรคอีก ๕ อย่าง จึงรวมทั้งหมดมี ๗ ประการ องค์ธรรมเกื้อหนุนทั้ง ๗ นั้น มีชื่อเรียกว่า บุญนิमितของมรรคเพราะเป็นเครื่องหมายบ่งบอกล่วงหน้าถึงการที่มรรคจะเกิดขึ้นหรือเป็นจุดเริ่มที่จะนำเข้าสู่มรรค ซึ่งมีดังนี้

- (๑) กัลยาณมิตตตา (มีกัลยาณมิตร-แสวงแหล่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี)
- (๒) สีสสัมปทา (ทำศีลให้ถึงพร้อม-มีวินัยเป็นฐานของการพัฒนาชีวิต)
- (๓) ฉันทสัมปทา (ทำฉันทะให้ถึงพร้อม-มีจิตใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์)
- (๔) อุตตสัมปทา (ทำตนให้ถึงพร้อม-มุ่งมั่นฝึกตนเต็มตามสุดภาวะที่ความเป็นคนจะให้ถึงได้)
- (๕) ทิฐีสัมปทา (ทำทิฐิให้ถึงพร้อม-ถือหลักเหตุปัจจัยมองอะไร ๆ ตามเหตุและผล)
- (๖) อัปปมาทสัมปทา (ทำความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม-ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท)
- (๗) โยนิโสมนสิการสัมปทา (ทำโยนิโสมนสิการให้ถึงพร้อม-ฉลาดคิดแยกกายให้ได้ประโยชน์และความจริง)^{๔๓}

ในการศึกษานั้น ปัจจัยตัวแรก คือ กัลยาณมิตร อาจช่วยชักนำหรือกระตุ้นให้เกิดปัจจัยตัวอื่น ตั้งแต่ตัวที่ ๒ จนถึงตัวที่ ๗ ถ้าบุคคลมีปัจจัย ๗ ข้อนี้แล้ว ก็เชื่อมั่นได้ว่าเขาจะมีชีวิตที่ดีงามและกระบวนการศึกษาจะเกิดขึ้นอย่างแน่นอน เพราะปัจจัยเหล่านี้เป็นส่วนขยายของมรรค หรือของไตรสิกขานั้นเอง ที่ยื่นออกมาเชื่อมต่อเพื่อรับหรือดึงคนเข้าสู่กระบวนการฝึก ศึกษา พัฒนา โดยเป็นทั้งตัวชักนำเข้าสู่ไตรสิกขาและเป็นตัวเร่ง และคอยเสริมให้การฝึกศึกษาของไตรสิกขาเดินหน้าไปด้วยดี^{๔๔}

ขั้นตอนที่ ๒ การพัฒนามนุษย์ตามหลักไตรสิกขาพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมาย ของไตรสิกขาตามพจนานุกรม พุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ ไว้ว่า สิกขา ๓ หรือ

^{๔๓} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๓๐-๑๓๖/๓๖.

^{๔๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม (ฉบับเดิม)**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๔), หน้า ๓๖๒-๓๖๕.

ไตรสิกขา คือ ข้อที่จะต้องศึกษาข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา คือ ฝึกหัดอบรมกาย วาจา จิตใจ และปัญญาให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุด คือพระนิพพาน ได้แก่

๑. อธิศีลสิกขา คือข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางความประพฤติอย่างสูง
๒. อธิจิตตสิกขา คือข้อปฏิบัติสำหรับฝึกหัดอบรมจิตเพื่อให้เกิดคุณธรรม สมาธิอย่างสูง
๓. อธิปัญญาสิกขา คือข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง^{๔๕}

ดังนั้น จะเห็นว่าในขั้นเตรียมความพร้อมนั้นก็คือการเตรียมปัญญาขั้นต้นนั่นเอง เมื่อผู้ปฏิบัติมีความรู้ความเข้าใจหรือความเชื่อถูกต้องเป็นพื้นฐานแล้ว จึงเริ่มการฝึกอบรมที่ความประพฤติทางกาย วาจา และอาชีวะ (ศีล) ก่อนเมื่อศีลดีพร้อมแล้วก็ฝึกขั้นประณีตคือฝึกอบรมจิต (สมาธิ) จนถึงขั้นสุดท้าย คือการอบรมปัญญาให้แก่กล้าจนพ้นจากอวิชชาในการฝึกที่เรียกว่า ขั้นศีล ขั้นสมาธิ ขั้นปัญญา ให้เป็นไปในลักษณะของบูรณาการที่ประกอบด้วยส่วนของ ศีล สมาธิ ปัญญา ต่อเนื่องตลอดกระบวนการฝึก การพัฒนาชีวิตด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา จึงเป็นการพัฒนาแบบบูรณาการ คือการพัฒนาอย่างครบถ้วนเนื่องจากศีลสมาธิ และปัญญาเป็นหลักธรรมที่เกื้อกูลกัน ศีลที่สมบูรณ์ย่อมช่วยให้เกิดสมาธิได้ง่าย สมาธิแน่นแนบ ย่อมเป็นพื้นฐานมั่นคงของศีล ศีลและสมาธิที่สมบูรณ์ย่อมเกื้อกูลให้เกิดปัญญาได้ง่าย ปัญญาที่พัฒนาแล้วก็ย้อนกลับเป็นฐานที่มั่นคง ให้แก่สมาธิและศีลอีกทีหนึ่ง การพัฒนาจิตระดับปัญญามองอีกด้านหนึ่งเป็นข้อปฏิบัติเพื่อพัฒนาศักยภาพในการปรุงแต่งสร้างความสุขและเป็นระบบองค์กรรวมแห่งบูรณาการ การพัฒนาชีวิตตามหลักไตรสิกขาจึงต้องทำไปพร้อม ๆ กัน^{๔๖}

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาจริยธรรมตามหลักพุทธศาสนานั้น เริ่มที่ปัจจัยสำคัญคือ ปรโตโฆสะที่เป็นกัลยาณมิตร กระตุ้นให้เกิดโยนิโสมนสิการ และเข้าสู่ขั้นพัฒนา คือขั้นที่เน้นการฝึกตามหลักไตรสิกขา ได้แก่การฝึกอบรมกาย วาจา ใจและปัญญา

๒) ทฤษฎีการขัดเกลาทางสังคม

แนวคิดการขัดเกลาทางสังคม

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน^{๔๗} ได้ให้ความหมายของการขัดเกลาทางสังคม (socialization) ว่า หมายถึง กระบวนการที่คนเรียนรู้การเป็นสมาชิกของกลุ่มหรือของสังคม โดยการซึมซับเอาบรรทัดฐานและค่านิยมทางสังคมมาเป็นของตนและเรียนรู้ในการ

^{๔๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม (ฉบับเดิม), หน้า ๗๐.

^{๔๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), รู้ไว้เสริมปัญญาและพัฒนาคน, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๑), หน้า ๗๕.

^{๔๗} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, หน้า ๒๒๕.

ปฏิบัติตนตามบทบาทและภาระหน้าที่ทางสังคมในทางสังคมวิทยาให้ความสำคัญกับกระบวนการขัด
 เกลาทางสังคม (socialization) เป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะมนุษย์ไม่ได้มีความเป็นมนุษย์โดยกำเนิด
 หรือไม่มีพัฒนาการบางอย่างที่จำเป็นต่อการอยู่รอด มนุษย์จึงต้องได้รับการขัดเกลากทางสังคม โดยมี
 ตัวแทนมาพัฒนาบุคคล จากบุคคลทางชีววิทยา (biological person) มาเป็นบุคคลทางสังคม (social
 person) โดยการมีปฏิสัมพันธ์ (interaction) กับคนอื่น ทำให้บุคคลเรียนรู้บทบาทหน้าที่ และค่านิยม
 ทางสังคมของสังคมที่ตนเป็นสมาชิกอยู่ เป็นที่ยอมรับกันว่าการศึกษาคือกระบวนการขัดเกลากเด็กที่
 สำคัญที่สุดประการหนึ่ง บุคคลนับตั้งแต่เกิดมาเติบโตเป็นผู้ใหญ่ประกอบอาชีพจนกระทั่งตายจะต้อง
 ผ่านกระบวนการ ขัดเกลากหล่อหลอมหรือที่เรียกว่า การขัดเกลากทางสังคม (socialization) ซึ่งเป็น
 กระบวนการจัดประสบการณ์ทางสังคม แก่บุคคลผู้เป็นสมาชิกของสังคม จะหล่อหลอมความเชื่อ
 ทัศนคติ ค่านิยม แรงจูงใจและบุคลิกภาพของบุคคลโดยรวม โดยผ่านกระบวนการนี้ บุคคลแต่ละคนจะ
 เรียนรู้เพื่อปรับตัวให้เข้ากับมาตรฐาน จารีตประเพณี และวิถีปฏิบัติต่าง ๆ ของสังคมที่เขาอาศัยอยู่การ
 ขัดเกลากทางสังคมจะหล่อหลอมให้บุคคลมีลักษณะทางจิตใจและพฤติกรรมสอดคล้องกับลักษณะที่
 สังคมปรารถนาและเห็นว่าเหมาะสมกับบทบาทของบุคคล ทั้งบทบาทที่ดำรงอยู่ในปัจจุบันและที่มีมา
 ในอนาคต ในความซับซ้อนของกระบวนการนี้ สังคมเป็นแหล่งที่กำหนดรางวัล ข้อห้ามหรือบทลงโทษ
 สำหรับสถานการณ์ต่าง ๆ ซึ่งผู้ทำหน้าที่ให้การอบรมแก่สมาชิกของสังคมจะสามารถนำรางวัลและข้อ
 ห้ามต่าง ๆ เหล่านี้ไปประยุกต์ใช้ในกระบวนการขัดเกลากทางสังคมต่อไป^{๔๘}

แนวคิดทางสังคมวิทยาของการขัดเกลากทางสังคมเป็นการเตรียมบุคคลเข้ารับบทบาทต่าง
 ๆ ในสังคม (role training) แนวคิดนี้มองว่า กระบวนการขัดเกลากทางสังคมเป็นกระบวนการของสังคม
 ในอันที่จะทำให้ปัจเจกบุคคลต้องปฏิบัติตามปทัสถาน (norms) ของสังคม ที่มาของแนวคิดนี้เกิดจาก
 การมองว่า การที่สังคมจะดำรงโครงสร้างของมันอยู่ได้ก็ด้วยการสรรหาบุคคลต่าง ๆ มาสวมบทบาท
 ต่าง ๆ ในสังคมได้ บุคลิกภาพ (personality) ของบุคคลและโครงสร้างทางสังคม (social structure)
 จึงเป็นระบบที่แยกต่างหากออกจากกัน และความสัมพันธ์ระหว่างบุคลิกภาพส่วนบุคคลกับโครงสร้าง
 ทางสังคมจึงอาจมีหลายแนวทาง โดยกระบวนการขัดเกลากทางสังคมจะทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมร้อยให้
 สองระบบไปด้วยกันได้

ดังนั้น การขัดเกลากทางสังคมจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการหล่อหลอมพฤติกรรมของ
 บุคคล และเป็นตัวแปรสำคัญที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของสังคม

พัฒนาการทางจริยธรรมตามแนวคิดของเพียเจท์

^{๔๘} งามตา นินทานนท์, ลักษณะทางพุทธศาสนา และพฤติกรรมศาสตร์ของบิดามารดาที่เกี่ยวข้องกับ
 การอบรมเลี้ยงดูบุตร, (กรุงเทพมหานคร:สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร,
 ๒๕๓๖), หน้า ๓๖.

๑. จริยธรรมแบบควบคุมโดยผู้อื่น (heteronomous morality) เป็นพัฒนาการทางจริยธรรมของเด็กอายุต่ำกว่า ๘ ปี ซึ่งเป็นวัยที่จะรับกฎเกณฑ์และมาตรฐานทางจริยธรรมจากบิดามารดา ครู และเด็กโต

๒. จริยธรรมแบบควบคุมโดยตนเอง (autonomous morality) เป็นพัฒนาการทางจริยธรรมของเด็กอายุประมาณ ๙ ปีขึ้นไป เป็นวัยที่จะปฏิบัติตามจริยธรรมที่ตัวเองเป็นผู้กำหนด ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ที่มาจากความรู้สึกเชื่อมั่นจากภายในที่ให้ความสำคัญต่อการปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยความเคารพความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่กับเด็กที่ส่งเสริมพัฒนาการของเด็กตามความคิดของเพียเจท์นั้นควรอยู่ในลักษณะของการเคารพซึ่งกันและกันและการให้ความร่วมมือกัน

๓) ทฤษฎีบทบาทการได้รับ (role-taking) George Herbert Mead^{๔๙} ได้แบ่งอัตตะ/ตัวตน (self) ออกเป็น ๒ ส่วน คือ “I” ซึ่งเป็นตัวแสดงถึง สัญชาติญาณธรรมชาติ หรือลักษณะ เฉพาะของบุคคล “I” จะเป็นพัฒนาการแรกของมนุษย์ที่เรียนรู้ เป็นสิ่งแรกจากสิ่งที่ยังคลุมเคลือ “Me” ซึ่งเป็นสิ่งแสดงถึงตนด้านสังคม ที่เกิดจากความต้องการของสังคมและความต้องการของบุคคลที่จะได้รับ “Me” จะเป็นพัฒนาการที่มีช่วงเวลายาวนานตลอดชีวิต การพัฒนาของ Self ไม่ใช่การพัฒนาบทบาท แต่ผ่านกระบวนการสวมบทบาท (role-taking) ซึ่งหมายถึงการนำตนเองไปอยู่ในตำแหน่งคนอื่นทำให้สามารถเข้าใจความหมายของคนอื่นได้ Mead มองว่า Self เป็นสิ่งที่ได้รับจากกระบวนการขัดเกลาทางสังคม ๓ ขั้น คือ

๑. ขั้นเลียนแบบ (imitative stage) เริ่มตั้งแต่เกิด - ๒ ปี โดยเด็กจะเลียนแบบหรือแสดงบทบาทที่สังเกตเห็นจากบุคคลอื่น ๆ (playing at role) โดยเฉพาะบุคคลที่มีความสำคัญต่อเขา (significant others) อยู่ใกล้ชิดกับเขาโดยเฉพาะพ่อแม่จะเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาขั้นนี้มากที่สุด

๒. ขั้นแสดงบทบาท (play stage) เริ่มที่อายุประมาณ ๒ ปีขึ้นไป - ๔ ปี เป็นขั้นที่เริ่มพัฒนาการของ “Me” เด็กจะเริ่มมีทัศนคติและการกระทำในสิ่งที่สังคมยอมรับ เด็กจะเริ่มเห็นว่า ตนนั้นเป็นส่วนหนึ่งของสังคม เด็กจะเรียนรู้ว่าอะไรถูกอะไรผิด โดยมีพ่อแม่หรือสังคมเป็นผู้ควบคุมพฤติกรรม เป็นขั้นสวมบทบาทอย่างแท้จริง (role-taking) แต่สวมได้แต่ละบทบาทแยกจากกัน

๓. ขั้นแสดงการเล่น (game stage) อายุ ๔ ปี ขึ้นไป เป็นขั้นที่เด็กเริ่มที่จะได้รับรู้ และเห็นบทบาทการกระทำของบุคคลในสังคมนอกบ้าน จะเป็นการพัฒนาบทบาทที่สังคมส่วนใหญ่ (generalized other) ต้องการและคาดหวัง เริ่มมีการแสดงบทบาทหลายบทบาทที่แตกต่างกันออกไป เด็กจะเรียนรู้ในการที่จะปฏิบัติตนต่อผู้อื่นในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้และยังเด็กก็มีโอกาสแสดงบทบาทต่าง ๆ ที่ผู้คนปฏิบัติมากขึ้น เขาก็จะมีโอกาสเรียนรู้มากขึ้นและปรับตัวเข้ากับสังคมและวัฒนธรรมได้ดี

^{๔๙} งามพิศ สัตย์สงวน, **หลักมานุษยวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร: เจ้าพระยาการพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๑๐๘.

ขึ้น เป็นขั้นตอนการพัฒนา self ที่สมบูรณ์แบบ สามารถมองเห็นตนเองท่ามกลางบทบาทหลากหลายที่เชื่อมโยงกันอย่างมีเอกภาพ

สรุปได้ว่า ในทางสังคมวิทยา กรอบการมองการขัดเกลาทางสังคมมี ๒ มุมมองคือ มุมมองตามทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ ที่มองจากจุดยืนสังคมโดยรวมที่ส่งผลถึงพฤติกรรมของบุคคลที่มีความสอดคล้องกับบรรทัดฐานค่านิยม ดังนั้น การขัดเกลาทางสังคมจึงเป็นกลไกทางสังคมที่ควบคุมการเปลี่ยนแปลง หรือการดำรงอยู่ของกลุ่ม ส่วนอีกมุมมองหนึ่งเป็นมุมมองตามทฤษฎีการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ ซึ่งมองจากจุดยืนบุคคลเป็นหลักโดยมุ่งเน้นที่ อัตตะ/ตัวตน (self) กับบุคคล ให้ความสำคัญต่อการสวามิภักดิ์ของผู้อื่น และความคาดหวังของผู้อื่น ดังนั้นการขัดเกลาทางสังคมจึงเป็น การเรียนรู้บทบาททางสังคมอันเป็นแบบแผนของพฤติกรรมที่ได้รับการจัดสรรในสังคมเป็นความสัมพันธ์ที่ทำให้แต่ละคนมีปฏิริยาโต้ตอบสิ่งกันและกัน ซึ่งการที่จะเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมได้เป็นอย่างดีนั้น ใช้ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่อธิบายในระดับมหภาค และทฤษฎีการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ มาอธิบายในระดับจุลภาคในงานวิจัยนี้ใช้แนวคิดภูมิปัญญาทางพุทธศาสนา และแนวคิดทฤษฎีทางการศึกษามาเป็นฐานคิดและเป็นกรอบในการพัฒนารูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้พระสอนศีลธรรมในโรงเรียนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือต่อไป

๔) ทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มพุทธินิยม (Cognitivism)

กลุ่มพุทธินิยมหรือกลุ่มความรู้ความเข้าใจหรือกลุ่มที่เน้นกระบวนการทางปัญญาหรือความคิด นักคิดกลุ่มนี้เริ่มขยายขอบเขตของความคิดที่เน้นทางด้านพฤติกรรมออกไปสู่กระบวนการทางความคิด ซึ่งเป็นกระบวนการภายในของสมอง นักคิดกลุ่มนี้เชื่อว่าการเรียนรู้ของมนุษย์ไม่ใช่เรื่องของพฤติกรรมที่เกิดจากกระบวนการตอบสนองต่อสิ่งเร้าเพียงเท่านั้น การเรียนรู้ของมนุษย์มีความซับซ้อนยิ่งไปกว่านั้น การเรียนรู้เป็นกระบวนการทางความคิดที่เกิดจากการสะสมข้อมูล การสร้างความหมาย และความสัมพันธ์ของข้อมูลและการดึงข้อมูลออกมาใช้ในการกระทำและการแก้ปัญหาต่างๆ การเรียนรู้เป็นกระบวนการทางสติปัญญาของมนุษย์ในการที่จะสร้างความรู้ ความเข้าใจให้แก่ตนเอง

๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับผู้สูงอายุ

๒.๕.๑ ความหมายของผู้สูงอายุ

กระบวนการเจริญเติบโตภายในร่างกายของมนุษย์มี ๒ ชนิด คือ กระบวนการเจริญเติบโต และกระบวนการเสื่อมโทรม กระบวนการทั้งสองนี้เกิดพร้อมๆ กันในวัยทารกจนถึงวัยหนุ่มสาว กระบวนการเจริญเติบโตจะมีเหนือกระบวนการเสื่อมโทรม เมื่อมนุษย์เราเจริญเติบโตมากขึ้น กระบวนการเสื่อมโทรมจะค่อยๆ เพิ่มมากขึ้นจนอยู่เหนือขบวนการเจริญเติบโต ดังนั้นผู้ที่มีอายุมากขึ้น ร่างกายจึงมีการเปลี่ยนแปลงและเริ่มเข้าสู่ “วัยชรา” หรือ “วัยผู้สูงอายุ”

ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของคำว่า ผู้สูงอายุ (The elderly) หมายถึง ชายและหญิงที่มีอายุ ๖๕ ปีขึ้นไป^{๕๐}

ผู้สูงอายุ คือ วัยเกษียณจากการปลดเกษียณเป็นสิ่งที่รัฐบาลกำหนดขึ้น ซึ่งบางประเทศในยุโรปและอเมริกามีเกณฑ์ปลดเกษียณอายุที่สูงกว่า ๖๐ ปี และมีการปรับให้สูงขึ้นเรื่อยๆ เช่น ประเทศสหรัฐอเมริกาเคยถือเป็นเกณฑ์อายุ ๖๕ ปี ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๘๘๑ หรือ พ.ศ. ๒๕๒๔ ประธานาธิบดีเรแกน ซึ่งขณะนั้นอายุ ๗๑ ปี ได้ลงนามออกกฎหมายให้เพิ่มอายุทุกคนที่ต้องเกษียณเป็น ๗๐ ปี ส่วนผู้ที่ทำงานที่ต้องใช้กำลังกายมาก เช่น ชวนา ขาวสวน หรือกรรมกร ก็จะเลิกทำงานก่อนอายุ ๖๐ ปี ผู้หญิงที่เป็นแม่บ้านไม่เคยทำงานนอกบ้านก็มักจะคิดว่าตนแก่เป็นผู้สูงอายุ เมื่อรวมอายุ ๕๕ - ๖๐ ปี และโดยทั่วไปแล้วทุกคนมักจะยอมรับว่าอายุ ๖๐ ปี เป็นอายุที่จะเรียกตนเองว่าเป็นผู้สูงอายุ^{๕๑}

กระบวนการชราภาพมีความแตกต่างกันในคำจำกัดความ ไม่ควรใช่อายุตามวันเกิดเป็นเกณฑ์ในการเรียกผู้สูงอายุ เพราะการเปลี่ยนแปลงเป็นเครื่องชี้ของการเป็นผู้สูงอายุ จากการศึกษาของ ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และคณะ ให้ความหมายของผู้สูงอายุหรือคนแก่นั้นควรมีผมขาวหลังโกง^{๕๒} ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ อรรถสิทธิ์ สิทธิสุนทร ได้ให้แนวคิดคำว่า “ผู้สูงอายุ” ว่าเป็นผู้ที่มีอายุตั้งแต่ ๖๐ ปีขึ้นไปเป็นผู้ที่มีความเสื่อมสภาพ มีกำลังถดถอยเชิงซ้ำเป็นผู้ที่สมควรให้ความอุปการะเป็นผู้ที่มีโรคควรได้รับความช่วยเหลือ^{๕๓} ซึ่งสอดคล้องกับข้อสรุปจากการประชุมสมัชชาโลกว่าด้วยผู้สูงอายุให้ความหมาย “ความสูงอายุ” (Aging) ว่าหมายถึง การพัฒนาต่อเนื่องในระยะสุดท้ายของช่วงอายุของมนุษย์ โดยที่ความสูงอายุนี้จะเริ่มต้นตั้งแต่เกิดมาและดำเนินต่อเนื่องไปจนสิ้นสุดอายุขัยของสิ่งมีชีวิตนั้นๆ และกำหนดเกณฑ์อายุ ๖๐ ปีขึ้นไป ทั้งหญิงและชายเป็นผู้สูงอายุ^{๕๔}

ส่วนบรรลุ ศิริพานิช ได้ให้ความหมายคำว่า “แก่” เป็นคุณศัพท์ขยายความคำนาม “คน” ว่ามีลักษณะทางชีวภาพเป็นอย่างไร บางคนอายุมากแล้วแต่ดูไม่แก่ บางคนอายุยังน้อยแต่หน้าตา

^{๕๐} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญ, ๒๕๓๙), หน้า ๒๕๖.

^{๕๑} สุทธิชัย จิตะพันธ์กุล, สถานะของผู้สูงอายุไทยในปัจจุบันและการดำเนินการต่างประเทศ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓) หน้า ๔๖.

^{๕๒} ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และคณะ, การศึกษาศักยภาพของปัจจัยเกื้อหนุนทางสังคมที่มีต่อการจัดการบริการสำหรับผู้สูงอายุ, (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์: คณะสังคมศาสตร์, ๒๕๓๖), หน้า ๒๘.

^{๕๓} อรรถสิทธิ์ สิทธิสุนทร, การสัมมนาระดับชาติครั้งที่ ๓ การประสานงานแผนการบริการสุขภาพผู้สูงอายุ, (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., ๒๕๓๖), หน้า ๕๓ - ๕๗.

^{๕๔} สิทธิ จิโรจน์, การประชุมสมัชชาโลกเรื่องผู้สูงอายุ ฉบับพิเศษ ปีผู้สูงอายุ, (กรุงเทพมหานคร: ครูปริทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๑.

ท่าทางแก่ ดูสับสน ซึ่งองค์การสหประชาชาติได้ลงมติว่า เอาอายุเป็นหลักว่า ผู้ใดอายุเกิน ๖๐ ปีขึ้นไป เรียกว่า เป็นผู้สูงอายุ (Elderly หรือ Aging หรือ Aged)^{๔๕}

อัลเฟรด เอ คาห์น (Professor Dr. Alfred J. Kahn) ได้จัดกลุ่มผู้สูงอายุเป็น ๓ กลุ่ม คือ กลุ่มผู้สูงอายุวัยต้น (The young elderly) ผู้สูงอายุที่มีอายุต่ำกว่า ๗๔ ปี กลุ่มผู้สูงอายุระหว่าง ๗๕ – ๘๔ ปี และกลุ่มผู้สูงอายุวัยสุดท้าย (The old elderly) ซึ่งมีอายุ ๘๕ ปีขึ้นไป^{๔๖} นอกจากนี้ ฮอล (Hall) ยังได้จัดกลุ่มผู้สูงอายุออกเป็น ๔ ประเภท อันได้แก่ ความสูงอายุตามเวลาปฏิทิน (Chronological age) หมายถึง จำนวนเวลาหลังเกิด ความสูงอายุทางชีววิทยา (Biological age) หมายถึง สภาพร่างกายของบุคคลอันมีการเปลี่ยนแปลงไปตามอายุขัย (Life span) ความสูงอายุทางจิตวิทยา (Psychological age) หมายถึง ความสามารถในการปรับตัวของบุคคลต่อสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงและความสูงอายุทางสังคม (Sociological age) หมายถึง บทบาทและลักษณะนิสัยทางสังคมของบุคคลหนึ่งต่อบุคคลอื่น ๆ ในสังคมนั้น ๆ^{๔๗}

จากแนวคิดในการพิจารณาเกี่ยวกับผู้สูงอายุในแต่ละสังคมอาจแตกต่างกัน สำหรับสังคมไทยมักนิยมใช้เกณฑ์อายุ ๖๐ ปีขึ้นไป ทั้งชายและหญิงโดยนับอายุตามเกณฑ์การปลดเกษียณ และตามอายุในปฏิทิน ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันอย่างแพร่หลายทั้งตัวผู้สูงอายุเองและผู้เกี่ยวข้อง ซึ่งสอดคล้องกับการประชุมสมัชชาโลกว่าด้วย ผู้สูงอายุได้ให้ความหมายไว้ว่า ผู้สูงอายุ หมายถึง ผู้มีอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป โดยกำหนดให้ใช้เป็นมาตรฐานเดียวกันทั่วโลก^{๔๘}

จากความหมายของผู้สูงอายุที่กล่าวถึง สรุปได้ว่า ผู้สูงอายุ หมายถึง บุคคลที่มีอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป ซึ่งเป็นวัยที่ผ่านประสบการณ์ในการดำเนินชีวิตมาอย่างมากมาย และสมควรได้รับการดูแลเอาใจใส่ให้มีความสุขในบั้นปลายของชีวิต

๒.๕.๒ บทบาทของผู้สูงอายุในสังคมไทย

สังคมไทยในอดีตที่ผ่านมา จะเห็นว่าเป็นสังคมที่ยึดมั่นในประเพณีการให้ความเคารพยกย่องและยำเกรงผู้อาวุโสในครอบครัว เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย เป็นอย่างมาก ดังนั้นผู้สูงอายุในยุคนี้จึงเป็นผู้มีบทบาทและมีอิทธิพลอย่างมากในครอบครัวไทย ผู้สูงอายุจะได้รับความเคารพอย่างสูง ได้รับความรักอย่างมากจากลูกหลาน ผู้สูงอายุส่วนใหญ่จะไม่ถูกทอดทิ้งให้ออกจากครอบครัว ตรงกันข้าม

^{๔๕} บรรลุ ศิริพานิช, *คู่มือผู้สูงอายุฉบับสมบูรณ์*, (กรุงเทพมหานคร: หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๘), หน้า ก.

^{๔๖} ศรีทับทิม พานิชพันธ์, “บริการสำหรับผู้สูงอายุในประเทศไทย”. วารสารสงเคราะห์สังคมศาสตร์. ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (มกราคม – ธันวาคม ๒๕๓๔) : ๑๖.

^{๔๗} Hall, D.A., *The Aging of Connective Tissue*, (New York : Academic Press, 1976), p. 3 – 4.

^{๔๘} สุรกุล เจนอบรม, *วิทยาการผู้สูงอายุ*, (กรุงเทพมหานคร: คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๔-๕.

กับเป็นผู้ที่มีบทบาทที่เต็มไปด้วยความรับผิดชอบอย่างมากในครอบครัวไทยโดยเป็นผู้ให้ความรักความอบอุ่นให้กำลังใจแก่ลูกหลาน ในบางครั้งเป็นผู้สมานรอยร้าวระหว่างสมาชิกในครอบครัว เพราะผู้สูงอายุส่วนมากจะมีความรอบคอบใจเย็น มีประสบการณ์มากในการพูดจาเพื่อให้ลูกหลานเกิดความเข้าใจกัน ซึ่งบทบาทต่าง ๆ ของผู้สูงอายุในสังคมไทยก่อนที่จะมีความเปลี่ยนแปลงรูปแบบครอบครัวจากครอบครัวขยายมาเป็นครอบครัวเดี่ยวอย่างแพร่หลายมากขึ้นนั้นพอสรุปประเด็นได้ดังนี้^{๕๙}

เป็นศูนย์รวมจิตใจ ครอบครัวใดที่มีผู้สูงอายุอยู่ในครอบครัว เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ ครอบครัวนั้นจะเต็มไปด้วยความอบอุ่น ลูกหลานมักจะรวมกันเป็นปึกแผ่น และมีความสามัคคีกันดีกว่าครอบครัวที่ไม่มีผู้สูงอายุอยู่ด้วย

เป็นผู้สมานรอยร้าว บางครอบครัวเมื่อมีการทะเลาะเบาะแว้งกัน ผู้ที่จะสมานรอยร้าวให้แก่สมาชิกในครอบครัวได้ดีก็คือ ผู้สูงอายุนั่นเอง เพราะคนไทยมีวัฒนธรรมของการเคารพผู้ใหญ่ ดังนั้น เมื่อเกิดการทะเลาะกันระหว่างสมาชิกในครอบครัว ผู้สูงอายุจะเป็นผู้สมานรอยร้าว โดยการไกล่เกลี่ยให้คืนดีกันได้

เป็นคลังปัญญา ในบางครั้งครอบครัวอาจประสบปัญหาขัดแย้งภายในครอบครัวแล้วหาทางแก้ไขหรือหาทางออกไม่ได้ เพราะปัญหาหลายอย่างไม่อาจแก้ไขได้โดยอาศัยแต่เพียงความรู้อย่างเดียว ยังต้องอาศัยประสบการณ์ และความชำนาญเป็นองค์ประกอบซึ่งผู้สูงอายุส่วนมากมักจะผ่านประสบการณ์มาก่อน จึงเป็นผู้ให้คำแนะนำในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี

เป็นครูสำหรับลูกหลาน ผู้สูงอายุเป็นครูโดยวิญญาน เพราะผู้สูงอายุมักพอใจสั่งสอนลูกหลานในเรื่องที่ตนเห็นว่าสำคัญ เช่น มารยาท วัฒนธรรมประเพณี การดำเนินชีวิตแม้แต่เรื่องของ การประกอบอาชีพ ซึ่งหลายคนได้เป็นใหญ่ในภายหลังก็เพราะการอบรมสั่งสอนของผู้สูงอายุ การสอนของผู้สูงอายุมักจะเป็นการสอนด้วยความรักและห่วงใยจริงๆ และจะพยายามจะให้สิ่งที่ดีที่สุดสำหรับลูกหลาน

เป็นกำลังใจให้กับลูกหลาน บทบาทที่สำคัญอีกประการหนึ่งของผู้สูงอายุคือเป็นกำลังใจให้แก่ลูกหลาน เมื่อลูกหลานเกิดการท้อแท้ใจหรือหมดกำลังใจในการดำเนินชีวิตให้ถึงจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ ผู้สูงอายุซึ่งเป็นผู้ผ่านชีวิตมามากจะเป็นผู้ให้กำลังใจแก่ลูกหลานเป็นอย่างดี เพื่อให้พยายามคว้าหลักชัยในชีวิตให้ได้ตามที่มุ่งหวังไว้

เป็นผู้สานต่อวัฒนธรรมอันดีงาม สังคมไทยในปัจจุบัน วัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามของไทยนับวันจะค่อยๆ เลือนรางไป เพราะวัฒนธรรมตะวันตกค่อยๆ เข้ามามีอิทธิพลต่อเด็กรุ่นใหม่ เด็กวัยรุ่นสมัยใหม่ไม่ค่อยจะมีระเบียบเรียบร้อย ซึ่งหากครอบครัวใดมีผู้สูงอายุคอยช่วยเหลือลูกหลาน

^{๕๙} ภาณี ขนาธิปกรณ์, “ความอยู่ดีมีสุขวัดได้อย่างไร”, วารสารเศรษฐกิจและสังคม, ปีที่ ๔๒ ฉบับที่ ๔ (ก.ค.-ส.ค. ๒๕๔๘), หน้า ๓๖-๔๑.

ในบ้าน เด็กก็ยังมีความเกรงใจและมักจะถูกขัดเคืองในด้านกิริยามารยาทตั้งนั้น ผู้สูงอายุจึงเป็นผู้ที่มีบทบาทในการสืบสานวัฒนธรรมให้แก่ลูกหลานต่อไป

๒.๕.๓ การเปลี่ยนแปลงในวัยสูงอายุ

มนุษย์เราไม่ว่าจะมี ชาติวุฒิ คุณวุฒิ มั่งมี ยากจน แตกต่างกันอย่างใด ก็ย่อมจะหนีหรือหลีกเลี่ยงความชราไปไม่พ้น บุคคลวัยนี้จะมีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางร่างกายและจิตใจ ตลอดจนบทบาทหน้าที่ การยอมรับในสังคม การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้บุคคลในวัยนี้ พบกับปัญหาสุขภาพ ปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมในปัจจุบันพยายามจะแยกโลกของคนชราออกเป็นส่วนหนึ่งต่างหากเป็นโลกของการพักผ่อน แต่เมื่อพิจารณาตามสภาพความเป็นจริงแล้ว คนชราหรือผู้สูงอายุนั้น ย่อมจะมีความต้องการเหมือนกับคนวัยอื่นๆ เช่น ต้องการความสุข ความสบาย ต้องการความมั่นคง ต้องการมีรายได้ที่เพียงพอแก่การดำรงชีวิต ต้องการได้รับความอบอุ่นทางใจ ปลอดภัยจากความเจ็บป่วย พิกัด ฯลฯ ซึ่งความต้องการในสิ่งเหล่านี้มีอยู่ในทุกเพศทุกวัย และจัดเป็นความต้องการพื้นฐานของมนุษย์โดยรวม

สังคมที่เปลี่ยนแปลงในวัยสุดท้ายของชีวิต มีลักษณะการเปลี่ยนแปลงของสภาพร่างกายไปในทางเสื่อมลง การเปลี่ยนแปลงนี้ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมาและส่งผลกระทบต่อสภาพการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุอีกด้วย ความรู้เกี่ยวกับผู้สูงอายุจึงเป็นเสมือนกุญแจที่ไขเปิดทางให้บุคคลทั่วไปได้มองเห็น และมีความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับผู้สูงอายุ เมื่อสร้างภาพพจน์และเจตคติที่ดีให้เกิดขึ้นอันจะส่งผลให้บุคคลเหล่านั้น เมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุก็จะเป็นผู้สูงอายุที่อยู่อย่างมีคุณภาพและใช้ชีวิตในบั้นปลายได้อย่างมีความสุข เมื่อบุคคลมีอายุมากขึ้น ความสามารถร่างกายจะลดลง ความสามารถในการปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมต่างๆ ก็จะลดลงซึ่ง สุรกุล เจนอบรม ได้กล่าวว่า ความสูงอายุหรือความชราภาพ (Aging) มี ๒ ลักษณะ ดังนี้^{๖๐}

๑) ความชราภาพแบบปฐมภูมิ (Primary aging) เป็นความชราภาพที่จะต้องเกิดขึ้นกับทุกคน เป็นไปตามธรรมชาติเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ กล่าวคือ เมื่ออวัยวะต่างๆ เซลล์ต่างๆ ในร่างกายมนุษย์ถูกใช้งานมานาน ก็ย่อมเกิดความเสื่อมโทรมของเซลล์ต่างๆ ในร่างกายนี้จะส่งผลให้เห็นเด่นชัดขึ้นทีละน้อย เช่น ผิวหนังเริ่มเหี่ยวยุ่น ผมเริ่มเปลี่ยนเป็นสีขาว สายตาวาวและกำลังเริ่มถดถอยลง เป็นต้น

๒) ความชราภาพแบบทุติยภูมิ (Secondary aging) เป็นความชราภาพที่มนุษย์เราสามารถหลีกเลี่ยงได้ ความชราภาพลักษณะนี้มักจะเกิดจากการปล่อยปละละเลย ไม่หวั่งกังวล หรือไม่รักษาสุขภาพของร่างกาย การใช้ร่างกายทำงานหนักจนเกินกำลัง การรับประทานอาหารมากเกินไป ดื่มเหล้าจัด สูบบุหรี่จัด พักผ่อนไม่เพียงพอ ไม่รู้จักการออกกำลังกาย หรือในบางกรณีเกิดจากการที่ร่างกายมีโรคภัยไข้เจ็บมาเบียดเบียน เป็นต้น ก่อให้เกิดความชราภาพแบบทุติยภูมิ

^{๖๐} สุรกุล เจนอบรม, วิทยาการผู้สูงอายุ, หน้า ๑๒.

การเปลี่ยนแปลงในวัยสูงอายุ เป็นผลจากกระบวนการเปลี่ยนแปลงของเซลล์ต่างๆ ในร่างกาย การเปลี่ยนแปลงของมนุษย์เริ่มจากเมื่ออยู่ในครรภ์จนเจริญเติบโตจะเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ เซลล์จะเปลี่ยนไปในทางเสริมสร้างทำให้เจริญเติบโต แต่เมื่อพ้นวัยผู้ใหญ่เข้าสู่วัยสูงอายุเซลล์ของร่างกายจะเปลี่ยนแปลงไปในทางสลายมากกว่าสร้าง ซึ่งทำให้เกิดการทรุดโทรมของอวัยวะต่างๆ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้จะมีข้อแตกต่างในแต่ละบุคคล ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่วัยสูงอายุนั้น เกิดจากสาเหตุสำคัญ คือ กรรมพันธุ์และสิ่งแวดล้อม ในเรื่องกรรมพันธุ์จะสังเกตได้ว่าบางครอบครัวดูไม่ค่อยแก่ แต่บางครอบครัวทุกคนดูแก่กว่าอายุจริง สิ่งแวดล้อมก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนแก่ช้าหรือเร็ว สิ่งแวดล้อมในที่นี้หมายถึง ภาวะโภชนาการ โรคภัยไข้เจ็บและวิถีการดำรงชีวิต ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงในวัยสูงอายุแบ่งได้เป็น ๔ ลักษณะดังนี้^{๖๑}

- ๑) การเปลี่ยนแปลงด้านร่างกาย
 - ๒) การเปลี่ยนแปลงด้านจิตใจ
 - ๓) การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ
 - ๔) การเปลี่ยนแปลงด้านสังคมและวัฒนธรรม
- รายละเอียดมีดังนี้

๑) การเปลี่ยนแปลงด้านร่างกาย เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างและหน้าที่ของร่างกาย ซึ่งจะมีผลต่อผู้สูงอายุ ดังนี้

(๑) การสูญเสียเซลล์ ขณะเป็นผู้ใหญ่เซลล์ของร่างกายจะมีจำนวนคงที่ เมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุเซลล์เก่าตายไป แต่ไม่มีเซลล์ใหม่มาแทนที่ทำให้เซลล์ในอวัยวะต่างๆ ลดจำนวนลงเป็นผลให้การทำงานของอวัยวะต่างๆ ลดลงด้วย โดยเฉพาะเซลล์ของสมอง ไต ปอด หัวใจ กล้ามเนื้อและกระดูกอ่อน

(๒) การเปลี่ยนแปลงของเนื้อเยื่อเกี่ยวพันหรือเส้นใยคอลลาเจน (Collagen fiber) ซึ่งประกอบด้วยโปรตีนชนิดหนึ่ง ลักษณะคล้ายวุ้นอยู่รอบๆ เซลล์เป็นส่วนประกอบของโครงสร้างของร่างกาย ช่วยให้เซลล์เกาะติดกัน พยุ่งและให้ความแข็งแรงแก่เนื้อเยื่อ ทำให้อวัยวะต่างๆ ได้แก่ แขน ขา กล้ามเนื้อ มีการเคลื่อนไหวที่คล่องแคล่ว แต่เมื่ออายุมากขึ้นการยึดหดตัวของเนื้อเยื่อเกี่ยวพันจะลดลงเกาะกันมากขึ้นทำให้การเคลื่อนไหวไม่คล่องแคล่วเหมือนเดิมขาดความยืดหยุ่น เป็นเหตุให้เกิดโรคหลอดเลือดแข็งและตีตัน (Arteriosclerosis) ให้ความดันโลหิตสูงขึ้น

(๓) การเปลี่ยนแปลงของระบบกล้ามเนื้อ เซลล์ของกล้ามเนื้อลายจะลดลงและมีขนาดใหญ่ขึ้น เนื่องจากมีไขมันมาสะสมมากขึ้น ทำให้กล้ามเนื้อหย่อนยาน ส่วนกล้ามเนื้อ

^{๖๑} วันดี โภคะกุล, คู่มือการสร้างเสริมสุขภาพผู้สูงอายุในชุมชน, (ม.ป.พ. : ม.ป.ท., ๒๕๓๗), หน้า ๑๕ - ๒๐.

เรียบจะมีการเปลี่ยนแปลงน้อย ทำให้การทำงานของกล้ามเนื้ออ่อนกำลังลง ทำงานหรือออกแรงมากไม่ได้ การทรงตัวไม่ดี

(๔) การเปลี่ยนแปลงระบบโครงกระดูก เมื่ออายุเริ่ม ๔๕ ปี เซลล์กระดูกจะลดลงซึ่งในเพศหญิงจะลดมากกว่าเพศชาย แคลเซียมจะสลายออกจากกระดูกมากขึ้น การดูดซึมของแคลเซียมจากลำไส้จะน้อยลงและสูญเสียทางไตมากขึ้น ทำให้กระดูกส่วนข้อมือหรือหัวของกระดูกต้นขาตรงข้อต่อสะโพกของผู้สูงอายุหักได้ง่าย^{๖๒} นอกจากนี้กระดูกยังฝ่อร่อน เพราะบาง หักง่าย รอยต่อของกระดูกสันหลังโค้งงุ้มทำให้ความสูงลดลง

(๕) การเปลี่ยนแปลงของระบบผิวหนัง ผิวหนังเป็นอวัยวะที่ใหญ่ที่สุดของร่างกาย ทำหน้าที่ป้องกันเนื้อเยื่อและอวัยวะภายนอก เมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุเซลล์ผิวหนังจะมีจำนวนลดลง เซลล์ที่มีเหลือจะเจริญช้ารวมทั้ง อัตราการสร้างขึ้นมาทดแทนน้อยลง ทำให้ผิวหนังบางลงและการหายของแผลช้า เส้นใยคอลลาเจนแข็งตัวมากขึ้น จึงทำให้ความยืดหยุ่นของผิวหนังไม่ดี ฉีกขาดง่าย น้ำและใต้ผิวหนังลดลง ซึ่งพบมากบริเวณแขนขาทำให้ ผิวหนังเหี่ยวย่นขาด ความมันแห้งและคันเกิดโรคผิวหนังได้ง่าย การไหลเวียนของโลหิตลดลง เส้นโลหิตฝอยแตกง่ายเกิดแผลได้ง่าย ทนต่อความหนาวเย็นได้น้อยลง สีผิวเปลี่ยนไป บางแห่งไม่มีสีเป็นจุดต่างขาวตกรหรือมีดั่งเนื้องอกเม็ดเล็กๆ ขนและผมจะร่วง เนื่องจากไหลเวียนของโลหิตบริเวณหนังศีรษะลดลงเปลี่ยนเป็นขาวหรือหงอก ในส่วนของเมลานินซึ่งผลิตจากเซลล์สร้างสีของผมและขนลดลง

(๖) การเปลี่ยนแปลงของระบบประสาทและประสาทสัมผัส ระบบดังกล่าวมีการเปลี่ยนแปลงดังนี้

๖.๑ เซลล์สมองและประสาทมีจำนวนลดลงเรื่อยๆ น้ำหนักของสมองจะลดลงด้วย น้ำหล่อเลี้ยงสมองเพิ่มขึ้นแทนที่เซลล์มีสารไลโปฟุสซิน (Lipofuscin) มากขึ้น ทำให้ประสิทธิภาพการทำงานของสมองและประสาทอัตโนมัติลดลง ความเร็วของการส่งสัญญาณและการตอบสนองต่อปฏิกิริยาต่างๆลดลง การเคลื่อนไหวและความคิดเชิงซ้ำ จนบางครั้งอวัยวะที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวทำงานไม่สัมพันธ์กัน ทำให้เกิดอันตรายและอุบัติเหตุได้ ส่วนความจำในอดีตไม่เสียสามารถจำเรื่องในอดีตได้ดี แต่ความสามารถเรียนรู้เรื่องใหม่ๆลดลง

๖.๒ แบบแผนการนอนหลับเวลานอนน้อยเวลาตื่นมาก ตื่นง่าย หลับยากที่เป็นเช่นนี้อาจเนื่องมาจากความวิตกกังวลในเรื่องต่างๆ การขาดการออกกำลังกายมีพฤติกรรมในการนอนกลางวันมากเกินไป และการนอนกรนจะพบมากขึ้นตามอายุ

๖.๓ การสื่อสัญญาณประสาท การไม่สมดุลของสารบางชนิดในสมองทำให้เป็นเหตุให้ผู้สูงอายุมีอาการซึมเศร้า แยกตัวจากสังคมได้มากขึ้น

^{๖๒} เกษม ตันติผลาชีวะ และกุลยา ตันติผลาชีวะ, การรักษาสุขภาพภายในผู้สูงอายุ, (กรุงเทพมหานคร: อรุณการพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๗.

๖.๔ การไหลเวียนของโลหิตในสมองลดลง ความต้านทานของเส้นโลหิตในสมองเพิ่มขึ้น ทำให้สมองได้รับโลหิตน้อยลง เกิดอาการหน้ามืดเป็นลมและภาวะเนื้อสมองตายจากการขาดโลหิตได้

๖.๕ การมองเห็น สายตาเลวลง สายตายาว เกิดต่อกระจก กล้ามเนื้อลูกตาเสื่อมและปรับสายตาได้ช้า ทำให้เวียนศีรษะได้ง่าย แก้วตาเริ่มขุ่นมัว เกิดจากการสะสมของสารไลปิด (Lipid) การผลิตน้ำตาลลดลง ทำให้ตาแห้งระคายเคืองได้ง่าย บางรายท่อน้ำตาอุดตันทำให้มีน้ำตามากกว่าปกติ

๖.๖ การได้ยิน ประสาทหูที่ ๘ เสื่อมลง เยื่อแก้วหูและอวัยวะในหูชั้นกลางแข็งตัวมากขึ้น ทำให้หูตึง เวียนศีรษะง่าย สมรรถภาพการได้ยินเสียงสูงจะลดลง เสียงต่ำจะได้ยินได้ชัดเจนกว่า ความสามารถของเสียงและที่มาของเสียงเสื่อมลง ทำให้มีปัญหาในการติดต่อสื่อสาร ผู้สูงอายุบางคนกลายเป็นคนแยกตัว ช่างสงสัยช่างระแวง

๖.๗ การรับกลิ่นและรส เยื่อบุโพรงจมูกและกระเปาะรับกลิ่นในสมองเสื่อมลงทำให้ประสาทรับกลิ่นบกพร่อง การรับรสเสื่อมลงเนื่องจากต่อมรับรสฝ่อลีบ เป็นเหตุให้ผู้สูงอายุรับประทานอาหารรสจัดขึ้นหรือรับประทานไม่อร่อย เบื่ออาหาร การรับรสหวานจะสูญเสียก่อนรสเปรี้ยวและรสขม

(๗) การเปลี่ยนแปลงของระบบไหลเวียนโลหิต มีดังนี้

๗.๑ หัวใจ หัวใจของผู้สูงอายุจะไม่เปลี่ยนแปลงในโครงสร้าง หากแต่กล้ามเนื้อหัวใจจะฝ่อลีบมีพังผืด มีไขมันและแคลเซียมสะสมมากขึ้น ผนังหนาขึ้น ลิ้นหัวใจแข็งและหนา ทำให้การปิดเปิดไม่ดีเกิดลิ้นหัวใจรั่วและตีบได้

๗.๒ หลอดโลหิต ผนังหลอดเลือดฝอยหนาขึ้น ยึดหยุ่นน้อยลง ทำให้เกิดภาวะหลอดเลือดแดงแข็งตัว เกิดความดันโลหิตสูงต่ำเมื่อเปลี่ยนท่าทาง

(๘) การเปลี่ยนแปลงของระบบทางเดินหายใจ มีดังนี้

๘.๑ หลอดลมและปอดใหญ่ขึ้น การหดขยายตัวของปอดไม่ดี กระจกหวงอกแข็งขึ้น กล้ามเนื้อหวงอกเสื่อม ทำให้หายใจไม่สะดวก เหนื่อยง่าย

๘.๒ จำนวนถุงลมลดลง ถุงลมที่เหลือมีขนาดใหญ่ขึ้น โป่งพองง่ายซึ่งทำให้ผนังถุงลมแตกง่าย

๘.๓ ทางเดินหายใจ การกำจัดสิ่งแปลกปลอมในทางเดินหายใจไม่ดีติดเชื้อและสำลักได้ง่าย

(๙) การเปลี่ยนแปลงของระบบทางเดินอาหาร การไหลเวียนของโลหิตตลอดทางเดินอาหารลดลง การเคลื่อนไหวของลำไส้ลดลง ทำให้ท้องผูก ภาวะอาหารมีการผลิตน้ำย่อยลดลง ทำให้ดูดซึมเหล็กและแคลเซียมได้น้อยลง เป็นผลให้กระดูกผุและโลหิตจาง ได้ง่าย ต่อมา

น้ำลายเสื่อมหน้าที่ เนื่องจากมีพังผืดและไขมันสะสมมากขึ้น ทำให้การย่อยแป้งและน้ำตาลในปากลดลง ปากและลิ้นแห้งเกิดการติดเชื้อมากขึ้น การรับรสเสียไปทำให้เบื่ออาหาร

(๑๐) เมตาบอลิซึมของร่างกายจะลดลง อัตราการย่อยสลายการใช้สารอาหารและการสร้างเซลล์ของอวัยวะต่างๆ จะลดลงร้อยละ ๒ ทุก ๑๐ ปีที่อายุเพิ่มขึ้นหลังจากที่ร่างกายหยุดเจริญเติบโตแล้ว

(๑๑) การเปลี่ยนแปลงของระบบทางเดินปัสสาวะและอวัยวะสืบพันธุ์ ไตมีขนาดเล็กลงการไหลเวียนของโลหิตลดลง การกรองของไตลดลง ขับของเสียได้น้อยลงแต่ขับน้ำออกมากขึ้น ทำให้ปัสสาวะบ่อยตอนกลางคืน ผู้ชายอาจปัสสาวะขัดจากต่อมลูกหมาก ผู้หญิงอาจกลั้นปัสสาวะไม่อยู่ เนื่องจากอุ้งเชิงกรานหย่อน กระเพาะปัสสาวะยิด กล้ามเนื้อหูรูดปัสสาวะหย่อน

(๑๒) การเปลี่ยนแปลงของระบบต่อมไร้ท่อ ต่อมไร้ท่อเสื่อมลง ทำให้มีการปรับตัวสู่ภาวะปกติได้ช้า โดยเฉพาะในภาวะฉุกเฉิน ที่ต้องอาศัยระบบต่างๆ รวมทั้งระบบประสาทต่อมไร้ท่อสมอง และต่อมหมวกไต มักเกิดโรคเบาหวาน ต่อมธัยรอยด์ทำงานผิดปกติได้ บ่อยขึ้น ต่อมเพศทำงานได้น้อยลง

(๑๓) ระบบภูมิคุ้มกัน ประสิทธิภาพการทำงานลดลง ทำให้เมื่อมีการติดเชื้อจะมีอาการรุนแรงและหายช้า

๒) การเปลี่ยนแปลงด้านจิตใจ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีความสัมพันธ์กับทางด้านร่างกายและสังคม เพราะความเสื่อมของอวัยวะต่างๆ มีอิทธิพลต่อสภาพจิตใจของผู้สูงอายุ และจะเป็นอุปสรรคต่อการติดต่อกับบุคคล การปรับตัวทำให้เข้ากับสภาพแวดล้อมต่างๆ การเปลี่ยนทางจิตใจของผู้สูงอายุส่วนใหญ่จะเป็นไปในทางลบ ซึ่งมีสาเหตุมาจากการสูญเสียจริงและการสูญเสียที่จินตนาการขึ้นเอง ได้แก่^{๖๓}

(๑) สูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก เนื่องจากวัยนี้อยู่ในช่วงอายุมาก จึงมีเพื่อนฝูงหรือคู่ชีวิตตายจาก ทำให้ผู้สูงอายุเกิดความรู้สึกถูกแยกหรือพรากจากบุคคลเป็นที่รัก รู้สึกหดหู่เศร้าใจนำไปสู่การคิดถึงความตายว่าเป็นสิ่งใกล้ตัวและรู้สึกกลัวตายก่อให้เกิดความซึมเศร้าได้ง่าย

(๒) สูญเสียสัมพันธภาพในครอบครัว บุตรหลานที่เคยอยู่พร้อมหน้าพร้อมตากัน จะมีครอบครัวและมักจะแยกย้ายไปอยู่ต่างหาก โดยเฉพาะสังคมปัจจุบันที่ครอบครัวมีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ซึ่งเป็นผู้สูงอายุกับบุตรหลานของตนลดน้อยลง โดยต่างคนต่างอยู่หรือมีการติดต่อกิจกรรมกันน้อยลงกว่าแต่ก่อน ทำให้ผู้สูงอายุอยู่อย่างโดดเดี่ยว เกิดความรู้สึกเจ็บเหงาเปล่าเปลี่ยวและรู้สึกว่าตนมีคุณค่าน้อยลง

(๓) การสูญเสียสมรรถภาพทางด้านร่างกายและจิตใจ สังคมและเศรษฐกิจ เนื่องจากถึงวัยอันควรที่จะต้องออกจากการทำงาน ต้องพึ่งพาผู้อื่นขณะเดียวกัน ความสัมพันธ์ทาง

^{๖๓} อัมพร โอตระกูล, สุขภาพจิต, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิทย์พัฒน์, ๒๕๓๘), หน้า ๑๖๗ - ๑๖๘.

สังคมก็ลดลงน้อยลง เนื่องจากหมดภาวะติดต่อกับด้านธุรกิจการงานหรือหมดภาวะหน้าที่รับผิดชอบ ทำให้ผู้สูงอายุเกิดความรู้สึกสูญเสียตำแหน่งหน้าที่ เกียรติยศ ชื่อเสียง ความนับหน้าถือตา ภาวะภาคภูมิใจและสูญเสียคุณค่าในตนเอง (Self-esteem) รู้สึกหมดหวัง ขาดเสถียรภาพความมั่นคงทางจิตใจ (Insecure) เกิดความรู้สึกไม่มั่นใจ เกิดภาวะซึมเศร้าได้

(๔) สูญเสียสมรรถภาพทางเพศ การเปลี่ยนแปลงทางสรีระ ความสวยงามของรูปร่างหน้าตาลดลง ฮอโมนลดลง เกิดความเสื่อมทางด้านเพศ ทำให้ไม่สามารถตอบสนองความต้องการทางเพศต่างๆที่ยังมีความต้องการอยู่ ซึ่งนับเป็นการสูญเสียทางจิตใจที่สำคัญ ผู้สูงอายุจะเกิดความวิตกกังวลในเรื่องนี้

ผลของการเปลี่ยนแปลงทางจิตใจดังกล่าว ทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกเหงา กลัวตาย หดหู่ เศร้าใจ ไม่มั่นใจ หมดหวัง ท้อแท้ในชีวิต โดยเฉพาะในคนที่รับสภาพการเปลี่ยนแปลงไม่ได้ ประกอบกับลักษณะสังคมรอบข้างของผู้สูงอายุบางรายไม่เกื้อหนุนทางด้านกำลังใจ ทำให้ผู้สูงอายุเกิดปัญหาทางสุขภาพจิต เช่น เกิดความเครียด คับข้องใจ วิตกกังวล ซึมเศร้า รู้สึกโดดเดี่ยว หวาดระแวง คิดว่าตนเองหมดคุณค่าสิ้นหวังเกี่ยวกับอนาคต สะเทือนใจง่ายจนอาจคิดฆ่าตัวตาย

๓) การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ ผู้สูงอายุเคยเป็นบุคคลที่เคยมีรายได้จากการทำงาน รายได้เป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตของคนในสังคมปัจจุบันที่จะสนองความต้องการด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นบ้าน ที่อยู่อาศัยในสภาพที่ดี อาหารที่มีคุณค่า การรักษาพยาบาลที่ต้องการหาซื้ออุปกรณ์อำนวยความสะดวกและความสุขของตน และรายได้อาจยังเป็นปัจจัยตัวหนึ่งในการทำกิจกรรม เนื่องจากการมีส่วนร่วมในกิจกรรม การมีงานอดิเรกหรือการใช้เวลาว่างของผู้สูงอายุบางครั้งต้องอาศัยเงินเป็นปัจจัยที่จะช่วยให้ผู้สูงอายุได้มีโอกาสกระทำการกิจกรรมต่างๆ แต่เมื่อไม่ได้ทำงาน หรือเกษียณแล้ว ผู้สูงอายุจะมีรายได้ลดลงหรือขาดรายได้ไป แม้ว่าภารกิจรับผิดชอบครอบครัวของผู้สูงอายุจะลดลงแล้วก็ตาม แต่รายจ่ายในด้านต่างๆของผู้สูงอายุยังคงมีอยู่ เพราะผู้สูงอายุยังคงมีความจำเป็นที่จะต้องใช้จ่ายเพื่อการดำรงชีวิตและดูแลรักษาสุขภาพของตน เนื่องจากสุขภาพเสื่อมโทรมไม่สามารถทำอะไรได้เหมือนคนวัยหนุ่มสาว ผู้สูงอายุจึงอาจจะต้องพึ่งพาความช่วยเหลือด้านการเงินจากบุตรหลานหรือบุคคลอื่น แต่ความหวังคอยความช่วยเหลือจากบุตรหลานหรือบุคคลอื่น แต่ความหวังคอยความช่วยเหลือจากบุตรหลานนั้นเป็นความคาดหวังที่ไม่แน่นอน ทำให้ผู้สูงอายุวิตกกังวลเกิดความรู้สึกไม่มั่นคงในชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากผู้ที่ผู้สูงอายุพึ่งพาอยู่ในภาวะที่ไม่มั่นคงหรือมีอาชีพเสี่ยงอันตราย จะยิ่งเพิ่มความไม่มั่นคงให้กับผู้สูงอายุมากขึ้น ^{๖๔}

^{๖๔} เกษม ต้นติผลาชีวะ และกุลยา ต้นติผลาชีวะ, การรักษาสุขภาพภายในผู้สูงอายุ, (กรุงเทพมหานคร: อรุณการพิมพ์, ๒๕๒๘) หน้า ๙๔.

๔) การเปลี่ยนแปลงด้านสังคมและวัฒนธรรม สุรกุล เจนอบรม ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงด้านสังคมและวัฒนธรรมของไทยว่า มีแนวโน้มไปทางตะวันตกมากขึ้นย่อมเกิดผลกระทบต่อความไม่มั่นคงทางจิตใจใน ผู้สูงอายุเป็นอย่างมาก ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้แก่^{๖๕}

(๑) การเปลี่ยนแปลงทางสถานภาพทางสังคม ในสังคมปัจจุบันมีลักษณะกีดกันผู้สูงอายุในด้านต่างๆ เช่น บทบาทที่เกี่ยวข้องกับการงาน ตลอดจนบทบาทในครอบครัวผู้สูงอายุซึ่งเคยเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัว เป็นหัวหน้าครอบครัว ต้องกลับกลายเป็นผู้พึ่งพาอาศัย และเป็นผู้รับมากกว่าผู้ให้ทำให้ผู้สูงอายุเสียอำนาจและบทบาททางสังคมที่เคยมี ผู้สูงอายุมีความรู้สึกที่ตนเองหมดความสำคัญ บทบาทใหม่ที่ผู้สูงอายุได้รับ คือคนเลี้ยงเด็กแทนบทบาทผู้นำและผู้แนะแนวทางซึ่งการที่บุคคลรู้สึกว่ามีบทบาทสำคัญเช่นเดิมและยังต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่นอีกด้วย อาจก่อให้เกิดความอับอายคิดว่าตนเองเป็นตัวปัญหาหรือเป็นภาระเรื้อรังของสังคม

(๒) การถูกทอดทิ้ง ผลของการเปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่สังคมใหม่มีการขยายตัวหรือเติบโตของชุมชนเมือง (Urbanization) เปลี่ยนจากสังคมเกษตรเป็นอุตสาหกรรม ทำให้วิถีการดำเนินชีวิตเปลี่ยนไป ผู้สูงอายุที่เป็นภาระหรือไม่สามารถประกอบอาชีพอื่นใดหรือไม่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจมักจะถูกทิ้งไว้ข้างหลัง ทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกถูกทอดทิ้งเกิดความว่าเหว

(๓) การเสื่อมความเคารพ ในสมัยก่อนผู้สูงอายุได้รับการเคารพนับถือจากผู้อ่อนอาวุโส ในฐานะที่เป็นผู้มีประสบการณ์ผู้แนะนำคำสั่งสอน แต่ในปัจจุบันค่านิยมเหล่านี้กำลังเปลี่ยนไปตามอย่างสังคมตะวันตก ที่ยึดถืออิสรภาพส่วนบุคคลและคิดว่า ผู้สูงอายุเป็นคนที่ไม่ทันต่อเหตุการณ์ (Behind the time) ผู้สูงอายุควรอยู่ส่วนผู้สูงอายุ ส่วนคนหนุ่มสาวก็อยู่ตามแนวทางของคนหนุ่มสาว ซึ่งความคิดเช่นนี้ก่อให้เกิดช่องว่างระหว่างวัย

๒.๕.๔ ความต้องการของผู้สูงอายุ

โปรเทรนาต ได้กล่าวไว้ในเรื่องความต้องการของบุคคลวัยต่างๆ โดยเฉพาะวัยผู้สูงอายุดังนี้^{๖๖}

- ๑) ชีวิตการทำงาน (Professional life)
- ๒) ความรู้สึกทางอารมณ์ (Sentimental life)
- ๓) ชีวิตครอบครัว (Family life) เป็นความต้องการความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างสมาชิกในครอบครัว
- ๔) ชีวิตสังคม (Social life) มีความต้องการร่วมกิจกรรมต่างๆ ของสังคม

^{๖๕} สุรกุล เจนอบรม, วิทยาการผู้สูงอายุ, หน้า ๓๙-๔๕.

^{๖๖} อุษา ศาสตร์ภักดี, "การมีส่วนร่วมในชมรมผู้สูงอายุจังหวัดเลย", วิทยานิพนธ์พัฒนาสังคมศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์), ๒๕๓๖, หน้า ๒๓๗.

การใช้เวลาว่าง (Leisure activities) เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนตามความสนใจและความถนัดในขณะที่ สุพัตรา สุภาพ กล่าวถึง ความต้องการขั้นมูลฐานของคนชรา มีดังนี้^{๖๗}

๑) ความต้องการทางด้านเศรษฐกิจ คือ ต้องการได้รับความช่วยเหลือทางการเงิน เช่น ลูกหลานหรือญาติอาจให้การเลี้ยงดูตามสมควรแก่อัตภาพ หากคนชราไม่มีรายได้อื่นใด ถ้ามองในด้านความมั่นคงทางสังคมก็ต้องเป็นหน้าที่ของรัฐที่จะต้องมีโครงการสวัสดิการแก่คนชรา เช่น การให้บำเหน็จบำนาญ การสงเคราะห์คนชรา หรือการประกันคนชราเพื่อให้ทุกคนมีรายได้ยามชราภาพ

๒) ความต้องการในเรื่องที่อยู่อาศัย โดยให้คนชราที่มีที่พักพิง เช่น อาจอยู่ในบ้านของตัวเองหรือของลูกหลาน ญาติพี่น้องหรือในสถานสงเคราะห์ของรัฐหรือเอกชน

๓) ความต้องการในด้านอนามัย คนชราที่มีสภาพร่างกายอ่อนแอกว่าคนในวัยหนุ่มสาวจึงเป็นหน้าที่ของลูกหลานจะต้องให้การเอาใจใส่ ซึ่งในหลายประเทศก็มีบริการด้านนี้อย่างจริงจัง โดยรัฐบาลให้บริการทางด้านประกันสุขภาพแก่คนชรา เช่น อเมริกาและประเทศทางยุโรป เป็นต้น

๔) ความต้องการทางด้านแรงงาน การมีงานทำมีความหมายแก่คนชรามากเป็นที่ยาวของรายได้ และเป็นการใช้เวลาให้หมดไป ใช้แรงงานให้เกิดประโยชน์เป็นความต้องการความเบื่อหน่าย มีเพื่อนที่จะแลกเปลี่ยนความคิดเห็น นอกจากนั้นยังเป็นการแสดงความสามารถเพื่อให้คนอื่นยอมรับหรือเคารพนับถือ เพราะคนชราบางคนทำงานไม่ใช่หวังเงิน แต่ทำเพื่อฆ่าเวลาเพื่อความภูมิใจมากกว่า

๕) ความต้องการความรัก ความเคารพ ความอบอุ่น ความเอาใจใส่ เป็นสิ่งที่ทุกวัยใฝ่หา ยิ่งในคนชราแล้วความต้องการจะมากขึ้นเพราะเป็นวัยที่เรียกว่าไม้ใกล้ฝั่ง ความตายอยู่ใกล้เข้ามาทุกที เป็นวัยที่อยากจะมีคนรักและอยากจะถูกรัก เช่น อยากให้ลูกหลาน ญาติพี่น้องนึกถึงและเอาใจตนบ้าง เช่น มาพูดจา กอด จูบ ทำอะไรให้กิน หรือถ้าคนชราทำอะไรให้กินก็ชมเชยบ้าง เป็นต้น เป็นการให้กำลังใจและตอบแทนบุญคุณที่ได้อุ้มชูเกื้อหนุนมา เพื่อให้คนชรามีความสุขในบั้นปลายของชีวิตบ้าง

เช่นเดียวกับกับ ศรีทัชพิม พานิชพันธ์ แบ่งความต้องการของผู้สูงอายุออกเป็นด้านต่าง ๆ ดังนี้^{๖๘}

๑) ความต้องการการสนับสนุนจากครอบครัว ผู้สูงอายุที่ถูกปล่อยให้โดดเดี่ยว

^{๖๗} สุพัตรา สุภาพ, สังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๔, หน้า ๕๐-๕๑.

^{๖๘} ศรีทัชพิม พานิชพันธ์, “บริการสำหรับผู้สูงอายุในประเทศไทย”, วารสารสงเคราะห์สังคมศาสตร์, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - ธันวาคม ๒๕๓๔), หน้า ๕๒-๕๖.

หรือแยกตัวอยู่คนเดียว ขาดความมั่นคงทางอารมณ์และทางจิตใจ รวมทั้งทางเศรษฐกิจจึงต้องหันไปพึ่งการช่วยเหลือจากบุคคลหรือองค์การสังคมสงเคราะห์ภายนอกครอบครัว ดังนั้นผู้สูงอายุจึงมีความต้องการ การสนับสนุนจากครอบครัวดั้งเดิมของตนควบคู่ไปกับการช่วยเหลือจากภายนอกครอบครัว ซึ่งอาจจะเป็นกลุ่มอาสาสมัคร องค์การภาครัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือองค์การภาคเอกชน ทั้งที่เป็นองค์การศาสนาและองค์การที่มิใช่ศาสนา

๒) ความต้องการด้านการประกันรายได้โดยเฉพาะการประกันสังคม ประเภทประกันชราภาพ เมื่อเข้าสู่วัยชราภาพและเลิกประกอบอาชีพแล้วจะได้รับบำนาญชราภาพ เพื่อช่วยให้สามารถดำรงชีวิตอย่างมีความสุขและมั่นคงปลอดภัยตามควรแก่อัตภาพในบั้นปลายของชีวิตไม่เป็นภาระของบุตรหลานและสังคม

๓) ความต้องการมีชีวิตร่วมในชุมชน โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของประเภทในสังคม สังคมจึงควรให้โอกาสแก่ผู้สูงอายุเหล่านี้ได้มีส่วนร่วมในการปรับปรุงชีวิตของชุมชนให้ดีขึ้น ให้มีโอกาสได้เรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ในการพัฒนาตนเอง การปรับตัวให้ทันต่อสภาพการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในการปรับปรุงวัฒนธรรมและในการรักษาสุขภาพทั้งทางกายและจิตใจให้แข็งแรงอยู่เสมอ

๔) ความต้องการที่จะลดความพึ่งพาคนอื่นให้น้อยลง ถ้าหากครอบครัวและสังคมได้ส่งเสริมให้ผู้สูงอายุได้มีโอกาสร่วมกิจกรรมต่างๆ ในครอบครัวและสังคมแล้วจะเป็นการช่วยผู้สูงอายุให้รู้จักพึ่งตนเองไม่เป็นภาระแก่สังคมในบั้นปลายของชีวิต

๕) ความต้องการทางสังคมของผู้สูงอายุ ได้แก่

(๑) ความต้องการเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว กลุ่มและสังคม

(๒) ความต้องการยอมรับและความเคารพยกย่องนับถือจากบุคคลในครอบครัว

และสังคม

(๓) ความต้องการเป็นบุคคลที่มีความสำคัญในสายตาของสมาชิกในครอบครัวของกลุ่มของชุมชนและของสังคม

(๔) ความต้องการมีความสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลในครอบครัว ชุมชนและสังคม และสามารถปรับตัวเองให้เข้ากับลูกหลานในครอบครัวและสังคมได้

(๕) ความต้องการมีโอกาสทำสิ่งที่ตนปรารถนา

๖) ความต้องการทางร่างกายและจิตใจ เป็นความต้องการด้านพื้นฐานที่สุดในชีวิตมนุษย์ เพราะเป็นสิ่งที่ธรรมชาติของร่างกายต้องการ เพื่อมาเสริมสร้างร่างกายให้ดำรงอยู่ได้ความต้องการด้านร่างกาย ได้แก่ ความต้องการปัจจัยสี่ ได้แก่ อาหาร เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัยและการรักษาพยาบาล ส่วนความต้องการด้านจิตใจเป็นสิ่งที่มองไม่เห็นสัมผัสไม่ได้แต่รู้สึกได้ อาทิ ความต้องการความมั่นคงปลอดภัย โดยเฉพาะความต้องการด้านที่อยู่อาศัยที่ปลอดภัย ปราศจากความ

วิตกกังวลหวาดกลัว และการมีสุขภาพกายและจิตที่ดี นอกจากนี้ยังมีความต้องการได้รับการยอมรับนับถือ (Recognition needs) ซึ่งเป็นความต้องการที่จะได้รับการยอมรับว่าเป็นสมาชิกของกลุ่มสังคมและครอบครัว ความต้องการมีโอกาสดำเนินงานโดยเฉพาะในเรื่องความสำเร็จของการทำงานในบั้นปลายชีวิต

๗) ความต้องการทางเศรษฐกิจ ผู้สูงอายุต้องการได้รับการช่วยเหลือทางการเงินจากบุตรหลานของตน เพื่อสะสมไว้ใช้จ่ายในสภาวะที่ตนเองเจ็บป่วย ผู้สูงอายุต้องการให้รัฐช่วยในการจัดหาอาชีพให้เพื่อเป็นการเพิ่มพูนรายได้ เพื่อตนเองจะได้มีบทบาททางเศรษฐกิจคือความต้องการที่จะช่วยตนเอง เพื่อให้พ้นจากสภาวะความบีบคั้นทางเศรษฐกิจ ในสถานการณ์ปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องกับความต้องการข้อที่ ๒ และ ๔ ดังกล่าวแล้ว

อย่างไรก็ตาม นักวิชาการจากต่างประเทศได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความต้องการขั้นพื้นฐานของผู้สูงอายุในประเทศต่างๆ ที่มีความแตกต่างกัน ทางวัฒนธรรมเศรษฐกิจและสังคมจากประเทศต่างๆ ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับความต้องการขั้นพื้นฐานของผู้สูงอายุไว้ ดังนี้คือ

(๑) ความต้องการที่จะมีชีวิตอยู่ให้ยืนยาวที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ โดยไม่ปรารถนาที่จะพบกับความทุกข์ทรมาน ปัญหาต่างๆ หรือความขาดแคลนต่างๆ ในการดำรงชีวิตหรือความต้องการที่จะมีชีวิตอยู่จนกว่าความตายจะเข้ามาถึง

(๒) ความต้องการที่จะได้รับการพักผ่อนในสภาพที่ดีกว่า และเป็นเวลามากขึ้นกว่าเดิม โดยถอนตัวออกจากสภาพการทำงานที่ซ้ำซากจำเจและสภาพความเหนื่อยอ่อนของร่างกาย

(๓) ความต้องการที่จะรักษาหรือคงไว้ซึ่งความภาคภูมิใจต่างๆ ที่ตนเองได้รับการยอมรับจากครอบครัวและสังคม หรือสิ่งอื่นๆ ที่ตนเองเคยมีอยู่ในขณะที่อยู่ในวัยกลางของชีวิต เช่น การมีสุขภาพร่างกายแข็งแรง ความชำนาญต่างๆ ความเป็นเจ้าของสิทธิและอำนาจหรืออิทธิพลต่างๆ ที่ตนเคยมีหรือเคยได้รับ

(๔) ความต้องการที่จะคงอยู่ในการได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมในชีวิตแทนที่จะมีบทบาทเป็นเพียงผู้ปฏิบัติตาม หรือมีบทบาทเป็นผู้ให้คำปรึกษาแนะนำเท่านั้น การมีโอกาสดำเนินการร่วมแสดงความคิดเห็น และเข้าร่วมทำกิจกรรมที่น่าสนใจในกลุ่มจะเป็นสิ่งที่ช่วยกระตุ้นให้ผู้สูงอายุเกิดความพึงพอใจในภาคภูมิใจในตนเอง และสามารถแสดงความคิดเห็นต่างๆ ได้เป็นอย่างดี

(๕) ความต้องการที่จะปลดตัวเองออกจากวิธีการดำเนินชีวิตที่มีความสับสน วุ่นวาย ซึ่งต้องเผชิญกับการแข่งขันแก่งแย่งชิงดีกัน ซึ่งเรียกร่องเวลา เกียรติยศ ชื่อเสียงและความสะดวกสบายต่าง ๆ

จากแนวคิดความต้องการของผู้สูงอายุที่กล่าวถึงสรุปได้ว่า ผู้สูงอายุมีความต้องการ ๕ ด้าน คือ

๑. ความต้องการทางด้านร่างกาย

เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงเสื่อมโทรมของร่างกาย ทำให้ผู้สูงอายุให้ความสำคัญของการใช้งานอวัยวะต่างๆ ของร่างกายให้ใช้งานได้ปกติมากที่สุด จึงทำให้มีการดูแลให้ความสำคัญเป็นพิเศษ ผู้สูงอายุมักมีความต้องการด้านปัจจัยสี่ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค แต่ก็ลดลงจากวัยอื่นๆ ความต้องการสูงสุดคือ ความมั่นคงในชีวิตให้ลูกหลานดูแลสนใจ เอาใจใส่เป็นพิเศษ สอบถามสารทุกข์สุกดิบ รับฟังคำ อบรมสั่งสอน นอกจากนั้นต้องการฟื้นฟูสุขภาพที่เสื่อมเสียให้ใช้งานได้ตามสภาพใกล้เคียงปกติ

๒. ความต้องการทางด้านสังคม

ผู้สูงอายุต้องการการยอมรับฟังความคิดเห็น และการยกย่องจากครอบครัวและชุมชนต้องการเข้ากลุ่มสัมพันธ์กับบุคคลที่มีสถานภาพทางสังคมคล้ายคลึงกัน รวมตัวเพื่อพัฒนาสังคม โดยใช้ประสบการณ์ชีวิตที่ผ่านมาถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์นั้นให้เยาวชนรุ่นหลังไว้อ้างอิง

๓. ความต้องการทางด้านเศรษฐกิจ

ความต้องการทางด้านเศรษฐกิจ คือ ความต้องการที่มีงานทำให้มีรายได้ประจำ หรือมีรายได้เสริมจากรายได้ประจำจากการเกษียณราชการ เพื่อจะได้ไว้ใช้จ่ายในส่วนที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต และหยิบยื่นให้ลูกหลานมาดูแลเยี่ยมเยียนเอาใจใส่เป็นบางครั้ง

๔. ความต้องการที่จะลดการพึ่งพาผู้อื่น

ผู้สูงอายุมีความต้องการที่จะดำเนินชีวิตอย่างปกติ มีความอิสระในการที่จะทำอะไรด้วยตนเองหรือไม่พึ่งพาผู้อื่นนานที่สุดเท่าที่จะทำได้ หากต้องการความช่วยเหลือจะขอความช่วยเหลือจากบุตรหลานของตนในอันดับแรก

๕. ความต้องการความรู้และประสบการณ์ใหม่ๆ ในสังคม

ความต้องการความรู้และประสบการณ์ใหม่ๆ ในสังคม เช่น เข้ากลุ่มชมรมผู้สูงอายุ เยี่ยมเยียนกลุ่มสนใจเดียวกัน ได้พบปะสังสรรค์ งานอดิเรกไปวัด ฟัง วิทยุ ดูโทรทัศน์ โทรศัพท์คุยกับบุตรหลาน และผู้ที่สนิท หรือไปพักผ่อนหาที่รับประทานอาหารแปลกๆ ความต้องการของผู้สูงอายุที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น สรุปเป็นกรอบแนวคิดได้ตามแผนภูมิที่ ๑ ดังนี้

ภาพที่ ๒.๑ ความต้องการของผู้สูงอายุ

๒.๕.๕ ปฏิญญาผู้สูงอายุไทย

เมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๔๒ คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบ ให้ประกาศใช้ปฏิญญาผู้สูงอายุไทย เพื่อเป็นพันธกรณีให้ผู้สูงอายุได้มีคุณภาพชีวิตที่ดี ได้รับการคุ้มครองและพิทักษ์สิทธิโดยมีสาระสำคัญดังนี้^{๖๙}

๑) ผู้สูงอายุต้องได้รับปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่า และศักดิ์ศรีได้รับการพิทักษ์และคุ้มครองได้พ้นจากการถูกทอดทิ้ง และละเมิดสิทธิโดยปราศจากการเลือกปฏิบัติ โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่ไม่สามารถพึ่งตัวเองหรือครอบครัวได้และผู้พิการที่สูงอายุ

๒) ผู้สูงอายุควรอยู่กับครอบครัวโดยได้รับการเคารพรักรัก ความเข้าใจ ความเอื้ออาทร การดูแลเอาใจใส่ การยอมรับบทบาทของกันและกันระหว่างสมาชิกในครอบครัวเพื่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีในการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

๓) ผู้สูงอายุควรได้รับโอกาสได้รับการศึกษาเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพของตนเองอย่างต่อเนื่อง เข้าสู่ข้อมูลข่าวสารและบริการทางสังคมอันเป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิต เข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงของสังคมรอบด้านเพื่อสามารถปรับบทบาทของตนเองให้สมวัย

๔) ผู้สูงอายุได้ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ให้สังคม มีโอกาสได้ทำงานที่เหมาะสมกับวัยตามความสมัครใจ โดยได้รับค่าตอบแทนที่เป็นธรรม เพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจและเห็นชีวิตมีคุณค่า

^{๖๙} กระทรวงแรงงานและสวัสดิการและสังคม, ปฏิญญาผู้สูงอายุไทย, หน้า ๑-๔.

๕) ผู้สูงอายุควรได้รับการดูแลสุขภาพอนามัยของตนเอง ต้องมีหลักประกันและสามารถเข้าถึงบริการด้านสุขภาพอนามัยอย่างครบวงจร โดยเท่าเทียมกันรวมทั้งได้รับการดูแลจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิตอย่างสงบตามคตินิยม

๖) ผู้สูงอายุควรมีบทบาท และมีส่วนร่วมในกิจกรรมของครอบครัว ชุมชนและสังคม โดยเฉพาะการรวมกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และมีความเข้าใจอันดีระหว่างผู้สูงอายุด้วยกัน และกับบุคคลทุกวัย

๗) รัฐโดยการมีส่วนร่วมขององค์กรภาคเอกชน ประชาชน สถาบันสังคมต้องกำหนดนโยบายและแผนหลักด้วยผู้สูงอายุ ส่งเสริมและประสานให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่องให้บรรลุผลตามเป้าหมาย

๘) รัฐโดยการมีส่วนร่วมขององค์กรภาคเอกชน ประชาชน สถาบันสังคมต้องตรากฎหมายว่าด้วยผู้สูงอายุ เพื่อเป็นหลักประกันและการบังคับใช้ในการพิทักษ์สิทธิคุ้มครองสวัสดิภาพ และจัดสวัสดิการของผู้สูงอายุ

๙) รัฐโดยการมีส่วนร่วมขององค์กรภาคเอกชน ประชาชน สถาบันสังคมต้องรณรงค์ปลูกฝังค่านิยมให้สังคมตระหนักถึงคุณค่าของผู้สูงอายุ ตามวัฒนธรรมไทยที่เน้นความกตัญญู กตเวทิตะและความเอื้ออาทรต่อกัน

สรุป ผู้สูงอายุเป็นผู้ที่มีความสำคัญต่อสังคมอย่างมาก เพราะท่านเหล่านั้นเป็นผู้มีความรู้และประสบการณ์ในการพัฒนาตนเอง สังคมและส่วนรวม ดังนั้น จึงสมควรที่ทุกภาคส่วนควรให้การดูแลเพื่อให้อยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข

๒.๖ ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ศรีเมือง พลังฤทธิ์ ศึกษาเรื่อง การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุโดยตนเอง ครอบครัว และชุมชน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า คุณภาพชีวิตผู้สูงอายุประกอบด้วย ๕ ด้าน ได้แก่ ด้านร่างกาย จิตใจ สิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์ทางสังคม และด้านความพอใจ และพบว่าตัวแปรอิสระทั้ง ๑๖ ตัว สามารถอธิบายการแปรผันคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุด้านร่างกาย ความสัมพันธ์ทางสังคม สิ่งแวดล้อม จิตใจ และด้านความพอใจ ได้ร้อยละ ๓๓.๘, ๑๗.๙, ๑๓.๒, ๙.๗ และ ๙.๓ ตามลำดับ โดยตัวแปรอิสระ ๑๒ ตัว มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ กับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุอย่างน้อย ๑ ด้าน แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุที่ต้องการในระดับบุคคลประกอบด้วย การเตรียมเรื่องความรู้และการปฏิบัติตัวด้านสุขภาพตั้งแต่วัยเด็กต่อเนื่องถึงวัยสูงอายุ การเตรียมเรื่องการเงิน โดยการออมเงินหรือการสะสมเงินเข้ากองทุนตั้งแต่วัยทำงาน เพื่อเอื้อต่อการเป็นผู้สูงอายุที่สามารถพึ่งตนเองได้ และการเป็นผู้สูงอายุที่กระฉับกระเฉงเข้าร่วมกิจกรรมของครอบครัวและชุมชน ส่วนในระดับครอบครัวนั้น บุตรหลานควรมีความกตัญญู ให้ความรักความอบอุ่น ให้การเลี้ยงดูเกื้อหนุนช่วยเหลือดูแลเอาใจใส่โดยสมาชิกในครอบครัวควรมีความรู้และการปฏิบัติตัวด้านสุขภาพเพื่อ

สามารถให้คำแนะนำข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์กับผู้สูงอายุ ปรับปรุงสภาพแวดล้อมที่บ้าน และปฏิบัติต่อผู้สูงอายุอย่างเหมาะสม อีกทั้งสนับสนุนและส่งเสริมผู้สูงอายุให้ยังคงมีบทบาทและเข้าร่วมกิจกรรมทั้งในครอบครัวและชุมชน สำหรับในระดับชุมชนควรเน้นหลักการชุมชนเข้มแข็ง ประกอบด้วย การสนับสนุนและกระตุ้นผู้นำชุมชน และประชาชนให้ร่วมกันคิดร่วมกันสร้างกิจกรรมตามความต้องการและสอดคล้องกับวิถีชีวิต โดยอาศัยภูมิปัญญาและทรัพยากรท้องถิ่น การเป็นแบบอย่างที่ดี เน้นการทำงานเชิงรุกในการพัฒนาองค์ความรู้และความร่วมมือกัน ดำเนินงานเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ^{๗๐}

วราภรณ์ พูลสวัสดิ์ กล้า สมตระกูล และปรารภ แก้วเศษ ศึกษาเรื่อง การดูแลผู้สูงอายุ วิถีพุทธ พบว่า สังคมไทยปัจจุบันได้กลายเป็นสังคมผู้สูงอายุและผู้สูงอายุกำลังประสบปัญหาในทุกด้าน สาเหตุของปัญหาเกิดจากความเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านร่างกาย สภาพแวดล้อมทางสังคม อารมณ์ และจิตวิญญาณ การดูแลผู้สูงอายุโดยนำหลักวิถีพุทธมาประยุกต์ในการจัดการดูแลผู้สูงอายุสามารถตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุได้ซึ่งหลักธรรมที่จะนำมาใช้ในการดูแลผู้สูงอายุคือ สัปปายะ ๗ สังคหวัตถุ ๔ พุทธธรรมบَابัด และภาวนา ๔^{๗๑}

พระครูสิงห์แก้ว วชิรมโม ศึกษาเรื่องบทบาทของผู้สูงอายุในการส่งเสริมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลเหล่ายาว อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดลำพูน พบว่า ด้านบทบาทของผู้สูงอายุในการส่งเสริมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา คือ การอุปถัมภ์พระสงฆ์มากที่สุด เช่น การถวายภัตตาหารเป็นประจำ สิ่งของอุปโภคบริโภค บริวาร ยารักษาโรคและสร้างเสนาสนะสถาน ด้านการชักชวนคนเข้าวัดอยู่ในระดับมากและมากที่สุด โดยการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เนื่องในวันสำคัญๆ เช่น วันมาฆบูชา วิสาขบูชา เป็นต้น และประเพณีท้องถิ่น ต่างๆ เช่น ประเพณีลอยกระทง เป็นต้น รองลงมาได้แก่การจัดบรรยายธรรมะมีวัดเป็นศูนย์กลาง โดยร่วมกับพระสงฆ์ เช่น จัดอบรมธรรมะวันอาทิตย์ และการประชาสัมพันธ์ในวันสำคัญต่างๆ ด้านสนับสนุนการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พบว่า อยู่ในระดับน้อย เช่น การจัดทำ CD ธรรมะ การเทศน์ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงชุมชน การเขียนบทความทางหนังสือพิมพ์ และการแสดงปาฐกถาธรรมในสถานที่ราชการ สถานศึกษาหรือหน่วยงานต่างๆ และด้านการปกป้องพระพุทธศาสนา พบว่า อยู่ในระดับมากโดยเฉพาะการทำนุบำรุง

^{๗๐} ศรีเมือง พลังฤทธิ์, การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุโดยตนเอง ครอบครัว และชุมชน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, วิทยาลัยนวัตศึกษาศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๔๘, บทคัดย่อ.

^{๗๑} วราภรณ์ พูลสวัสดิ์ กล้า สมตระกูล และปรารภ แก้วเศษ, “การดูแลผู้สูงอายุวิถีพุทธ”, <<https://www.gotoknow.org/posts/566127>>.

ศาสนาอย่างมีเหตุผล รองลงมาคือการปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้องและการศึกษาหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาให้เข้าใจอย่างถูกต้องแท้จริง^{๗๒}

รสสุคนธ์ ยมกนิษฐ์ ได้ศึกษากระบวนการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา พบว่ากระบวนการฝึกฝนอบรมตนใน ๓ ด้าน ได้แก่ อบรมตนด้านศีล สมาธิ และปัญญา โดยมีปัจจัยเริ่มต้นของกระบวนการเรียนรู้ตามแนวศรัทธา ศรัทธาเป็นองค์ธรรมเบื้องต้นที่นำเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ ศรัทธาเป็นองค์ธรรมที่จะต้องปลูกฝังให้เกิดเป็นเบื้องต้นที่จะนำไปสู่การพัฒนาปัญญาหรือศรัทธาเพื่อปัญญา^{๗๓}

สุรพล พรหมกุล ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ผลการวิจัยปรากฏดังนี้

๑) บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า พระสงฆ์มีบทบาทในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ด้านสังคม มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด รองลงมาคือ ด้านจิตใจ และน้อยที่สุดคือ ด้านร่างกาย

๒) ผลการเปรียบเทียบบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ พบว่า โดยภาพรวม พระสงฆ์ที่มีอายุ การศึกษาแผนกธรรม การศึกษาแผนกบาลี การศึกษาทางโลก และตำแหน่งต่างกันมีบทบาทในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุไม่แตกต่างกัน ในขณะที่พระสงฆ์ที่มีอายุพรรษา และประสบการณ์ต่างกันมีบทบาทในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕

๓) แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ พบว่า ด้านร่างกาย พระสงฆ์ต้องให้คำแนะนำผู้สูงอายุเกี่ยวกับการออกกำลังกาย ควรเลือกรับประทานอาหารที่มีประโยชน์ต่อสุขภาพตามหลักโภชนาการ ด้านจิตใจ พระสงฆ์ต้องส่งเสริมให้ผู้สูงอายุเข้าวัดฟังธรรมทุกวันพระ ควรจัดโครงการปฏิบัติธรรม ด้านสังคม พระสงฆ์ควรสนับสนุนการจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุสนับสนุนให้ผู้สูงอายุเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา ด้านสิ่งแวดล้อม พระสงฆ์ควรแนะนำให้ผู้สูงอายุรู้จักการพัฒนาชุมชน ส่งเสริมให้ผู้สูงอายุลด ละ เลิก สิ่งเสพติดทุกชนิด^{๗๔}

^{๗๒} พระครูสิงห์แก้ว วชิรธมโม, บทบาทของผู้สูงอายุในการส่งเสริมกิจกรรมทางพระพุทธ ศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลเหล่ายาว อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดลำพูน, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๔, บทคัดย่อ.

^{๗๓} รสสุคนธ์ ยมกนิษฐ์, ศึกษากระบวนการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๓, หน้า ๘๗.

^{๗๔} สุรพล พรหมกุล, บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยญาณสังวร : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๕๔, บทคัดย่อ.

PhraNawLeang Tejanya ได้ศึกษาการศึกษาเปรียบเทียบหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาเซน ผลการวิจัยพบว่า “ศรัทธา” ในพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง การเชื่อมั่นในความดี เป็นการเชื่อที่มีเหตุผลสนับสนุน เป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญากำกับ ชักนำให้อยู่มีลักษณะของความเชื่อตามความเป็นจริง โดยมองให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผลของสิ่งต่างๆ ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเถรวาท เน้นไม่ให้เกิดลึนหรือหลงความเห็นในเรื่องใด จนกว่าจะได้รับการพิสูจน์ด้วยการลงมือปฏิบัติจนเห็นผลที่ได้รับจากประสบการณ์ตรง ความเชื่อหรือศรัทธาในพระไตรปิฎก มี ๔ ประการ คือ (๑) กัมมศรัทธา (๒) วิปากศรัทธา (๓) กัมมัสสกตาสรัทธา (๔) ตถาคตโพธิศรัทธา โดยสรุปแล้วมุ่งเน้นให้เชื่อกฎแห่งธรรมชาติ กฎแห่งการกระทำของปัจเจกบุคคล หรือกฎแห่งเหตุผล และการเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย ในฐานะแบบอย่าง และเป็นกฎที่เราจะต้องเข้าใจและปฏิบัติตามเพื่อความพ้นทุกข์^{๗๕}

ณัฐธิดา พระสว่าง รักชนก คชไกร และยุพา จีวพัฒน์กุล ได้ศึกษา ผลของสมาธิบำบัดนั่งผ่อนคลาย ประสานกายประสานจิตร่วมกับการรักษาแบบเดิมต่อความดันโลหิตในผู้ป่วยความดันโลหิตสูง ชนิดไม่ทราบสาเหตุในหน่วยบริการปฐมภูมิ พบว่า ค่าเฉลี่ยระดับความดันโลหิตที่ลดลงในกลุ่มทดลองต่ำกว่าในกลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยที่ค่าเฉลี่ยผลต่างของระดับความดันโลหิตซิสโตลิก ในกลุ่มทดลองลดลง ๑๓.๓๐ mmHg ในกลุ่มควบคุมลดลง ๑.๐๗ mmHg และค่าเฉลี่ยผลต่างของระดับความดันโลหิตไดแอสโตลิก ในกลุ่มทดลองลดลง ๑๒.๔๗ mmHg ในกลุ่มควบคุมลดลง ๐.๒๐ mmHg มีข้อเสนอแนะว่า พยาบาลควรใช้สมาธิบำบัด นั่งผ่อนคลาย ประสานกายประสานจิต (SKT ๑) ร่วมกับการรักษาแบบเดิมตามแผนการรักษาของแพทย์ เพื่อส่งเสริมการควบคุมระดับความดันโลหิตผู้ป่วยโรคความดันโลหิตสูง ชนิดไม่ทราบสาเหตุ^{๗๖}

เสาวภา พรสิริพงษ์ ขวัญจิต ศศิวงศาโรจน์ และยงยุทธ บุราสิทธิ์ ศึกษาเรื่องวัดในพุทธศาสนากับความพร้อมในการรองรับสังคมผู้สูงอายุ ผลการศึกษาพบว่า ในภาพรวมวัดส่วนใหญ่ มีความพร้อมในระดับปานกลาง เมื่อแยกรายด้านพบว่า วัดมีความพร้อมด้านการสร้างเครือข่ายและพื้นที่ทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุในระดับมาก ด้านการเรียนรู้ตลอดชีวิต และด้านการส่งเสริมสุขภาพในระดับปานกลาง ส่วนปัจจัยที่ทำให้วัดมีความพร้อมแตกต่างกัน ได้แก่ ศักยภาพของเจ้าอาวาส จำนวนและ

^{๗๕} PhraNawLeang Tejanya, การศึกษาเปรียบเทียบหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาเซน, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๖, บทคัดย่อ.

^{๗๖} ณัฐธิดา พระสว่าง รักชนก คชไกร และยุพา จีวพัฒน์กุล, ผลของสมาธิบำบัดนั่งผ่อนคลายประสานกายประสานจิตร่วมกับการรักษาแบบเดิมต่อความดันโลหิตในผู้ป่วยความดันโลหิตสูง ชนิดไม่ทราบสาเหตุในหน่วยบริการปฐมภูมิ, วารสารวิชาการ Veridean E-Journal ฉบับภาษาไทย มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - เมษายน ๒๕๕๙), หน้า ๕๒๙.

คุณสมบัติของพระในวัด ความรู้ของพระ การสนับสนุน จากชุมชนรอบวัด และการทำงานเป็นเครือข่าย แนวทางในการสนับสนุนความพร้อมของวัด ได้แก่ การจัดให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างวัดที่ประสบผลสำเร็จในการทำงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุ การถวายเป็นบุญเรื่องการบริหารและเรื่องผู้สูงอายุ แต่พระสงฆ์สนับสนุนการ สร้างเครือข่ายของวัดและการจัดพื้นที่และสิ่งแวดล้อมของวัดให้เอื้อต่อผู้สูงอายุ^{๗๗}

ณัฐฐิตตา เทวเลิศสกุล วณิภา ศิริวรสกุล และชัชสรัญ รอดยิ้ม ศึกษาเรื่องแนวทางการพัฒนาผู้สูงอายุจากภาวะให้เป็นพลัง กรณีศึกษาเทศบาลนครรังสิต ผลการศึกษาวิจัย พบว่า ๑. ปัญหาและอุปสรรคของผู้สูงอายุ (๑) ด้านบุคลากร คือ บุคลากรในการดูแลผู้สูงอายุไม่เพียงพอ (๒) ด้านงบประมาณ คือ การจัดงบประมาณในการดูแลผู้สูงอายุยังไม่ครอบคลุมต่อความต้องการของผู้สูงอายุ (๓) ด้านการบริหารจัดการ คือ อำนาจหน้าที่ของเทศบาลนครรังสิตมีข้อจำกัดที่ไม่ครอบคลุมการจัดสวัสดิการให้แก่ ผู้สูงอายุในบางเรื่อง (๔) ด้านร่างกาย คือ ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีร่างกายไม่แข็งแรง และอาการเจ็บป่วย (๕) ด้านจิตใจและอารมณ์ คือ ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีความหงุดหงิดจากปัญหาสุขภาพ และปัญหาสภาพแวดล้อม (๖) ด้านครอบครัวและสังคม คือ ปัญหาเศรษฐกิจที่ต้องดิ้นรนทำกินจนไม่มีเวลาปฏิสัมพันธ์กันในครอบครัว และ (๗) ด้านรายได้และสวัสดิการ คือ รายได้ไม่สมดุลกับรายจ่าย ๒. ศักยภาพของผู้สูงอายุ (๑) ด้านทักษะพื้นฐานที่จำเป็นต่อการเรียนรู้ คือ ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มี ความคิดที่เป็นระบบ มีประสบการณ์ มีความรู้ มีความคิดเป็นผู้นำ และมีการสื่อสารที่ชัดเจนพอสมควร (๒) ด้านการทำงาน คือ ผู้สูงอายุเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่ใช้ความรู้ ความเชี่ยวชาญมาช่วยทำงานพัฒนาชุมชน และ (๓) ด้านการมีส่วนร่วมและการอยู่ร่วมกันในสังคม คือ ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีความยินดีมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม และเข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ๓. ความต้องการของผู้สูงอายุ (๑) ด้านร่างกาย คือ ต้องการศูนย์สุขภาพ และการดูแลตรวจสุขภาพ อย่างสม่ำเสมอ (๒) ด้านการพัฒนาความรู้ คือ ต้องการการอบรมให้ความรู้ด้านต่างๆ (๓) ด้านรายได้และสวัสดิการสังคม คือ ต้องการรายได้จากเบี้ยยังชีพที่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต และ (๔) ด้านครอบครัวและสังคม คือ ต้องการให้ลูกหลานดูแลเอาใจใส่ตนอย่างใกล้ชิดทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ๔. แนวทางการพัฒนาผู้สูงอายุจากภาวะให้เป็นพลัง (๑) ด้านการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุ คือ การจัดกิจกรรมสันทนาการ

^{๗๗} เสาวภา พรสิริพงษ์ ขวัญจิต ศศิวงศาโรจน์ และยงยุทธ บุราสิทธิ์, “วัดในพุทธศาสนากับความพร้อมในการรองรับสังคมผู้สูงอายุ”, วารสารภาษาและวัฒนธรรม, ปีที่ ๓๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๗), หน้า ๙๙.

ให้กับผู้สูงอายุ (๒) ด้านอาชีพ คือ การเชิญวิทยากร อาจารย์สอนอาชีพที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ และ (๓) ด้านการบริหารจัดการ คือ การจัดตั้งชมรม ๑๑ ชมรม มีประธานชมรมเป็นตัวแทนประสานงาน^{๗๘}

สุพิชชา เอกระ สมศักดิ์ สามัคคีธรรม ศึกษาเรื่องการจัดการสวัสดิการผู้สูงอายุในกลุ่มชุมชนคนจนเมือง : กรณีศึกษาชุมชนหมู่บ้านพลับพลา เขตวังทองหลาง กรุงเทพมหานคร ผลการศึกษา พบว่า ๑) ผู้สูงอายุในชุมชนหมู่บ้าน พลับพลามีปัญหาและความต้องการเร่งด่วนในด้านเศรษฐกิจสูงเป็นอันดับหนึ่ง อันดับสองรองลงมา คือ ด้านร่างกาย ด้านสังคม และด้านจิตใจ ตามลำดับ ๒) การบริหารจัดการสวัสดิการผู้สูงอายุโดยชุมชนหมู่บ้านพลับพลา ยังอยู่ในรูปแบบของการจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุด้วยการคำนึงถึงเงื่อนไขที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชมรม ๓ ประการ ได้แก่ (๑) ผู้นำ (๒) การมีส่วนร่วมของสมาชิก และ (๓) การบริหารจัดการตนเองที่เป็นอิสระ และไม่พึ่งพิงหน่วยงานภายนอก และ ๓) แนวทางในการพัฒนาการจัดการสวัสดิการผู้สูงอายุในชุมชน ๖ ประการ ได้แก่ (๑) การเสริมสร้างโอกาสในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกัน อย่างสร้างสรรค์ (๒) การส่งเสริมการบริหารจัดการทุนของชุมชน โดย การรวมกลุ่มจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง (๓) การส่งเสริมการรวมกลุ่มที่เข้มแข็ง เพื่อสร้างอำนาจในการต่อรองในสิ่งที่พึงปรารถนา (๔) การส่งเสริมจิตสำนึกความรับผิดชอบร่วมในการพัฒนาศักยภาพของชมรม (๕) การส่งเสริมความเข้าใจทักษะการบริหารจัดการความขัดแย้ง และ (๖) การเสริมสร้างภาพลักษณ์ใหม่ ด้วยการเป็นผู้ให้ที่มีคุณค่าในความคิดและการกระทำ และเป็นผู้รับได้อย่างมีศักดิ์ศรี^{๗๙}

สุรพล พรหมกุล ได้ศึกษารูปแบบของวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันของชุมชนภายใต้โครงการหมู่บ้านรักษาศีล ๕ ในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ พบว่า การอยู่ร่วมกันนั้นทุกคนต้องมีศรัทธาคือมีความเชื่อ เชื่อในหลักคำสอนของศาสนาที่ตนนับถือ เพื่อจะสะดวกต่อการจัดกิจกรรมต่างๆ ที่สอดคล้องสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิต เช่น การรักษาศีล เป็นต้น นอกจากนั้นต้องมีกัลยาณมิตรต่อกัน การอยู่ในสังคมไม่ได้อยู่อย่างโดดเดี่ยว เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคมจะต้องประกอบกิจกรรมที่หลากหลายอันเนื่องมาจากการกิน การทำงาน การดำเนินชีวิต จึงต้องมีการแบ่งปันแก่กันและกันอยู่เสมอ เช่น แบ่งปันความรู้ แบ่งปันทรัพยากรแก่กันและกัน เป็นต้น เหล่านี้เมื่อ

^{๗๘} ณีฐรัฐจิตตา เทวาลีศสกุล วณิฎา ศิริวารสกุล และชัชสรัญ รอดยิ้ม, “แนวทางการพัฒนาผู้สูงอายุจากภาวะให้เป็นพลัง กรณีศึกษาเทศบาลนครรังสิต”, Veridian E-Journal, Silpakorn University ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ, ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑ เดือนมกราคม – เมษายน ๒๕๕๙, หน้า ๕๒๙-๕๓๐.

^{๗๙} สุพิชชา เอกระ สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, การจัดการสวัสดิการผู้สูงอายุในกลุ่มชุมชนคนจนเมือง : กรณีศึกษาชุมชนหมู่บ้านพลับพลา เขตวังทองหลาง กรุงเทพมหานคร, รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติ การบริหารการพัฒนาสังคมและยุทธศาสตร์การบริหาร ประจำปี ๒๕๕๙, หน้า ๓๕๑.

ทำด้วยความมีศรัทธาแล้วสิ่งที่จะตามมาคือ ความมีปัญญาในตัวบุคคลและทำให้สังคมมีความสุขอย่างยั่งยืนตลอดไป^{๕๐}

จินตนา อัจฉินเทียะ และนิปุต วุฒาน เพอร์นามา สารี ได้ศึกษาผลของสมาธิเพื่อการเยียวยาของผู้สูงอายุที่เจ็บป่วยด้วยโรคไม่ติดต่อ ในกรุงเทพมหานครและสุราษฎร์ธานี ผลการวิจัยพบว่า ผู้สูงอายุที่เจ็บป่วยด้วยโรคไม่ติดต่อในกรุงเทพฯ มีระดับความเครียดในระดับปานกลางจากระดับเริ่มศึกษา ที่ ๓๖.๙ และลดลงเป็น ๓๑.๗๕ เมื่อสิ้นสุดการศึกษา ผลต่อระดับความดันโลหิตและระดับน้ำตาลในเลือดมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติของการวัดแต่ละครั้งของทุกเดือน ผลวิจัยจาก ผู้สูงอายุที่เจ็บป่วยด้วยโรคไม่ติดต่อของสุราษฎร์ธานีอินโดนีเซีย พบว่า ผู้สูงอายุมีระดับความเครียดจากระดับสูงลดลงเป็นระดับกลาง ที่ ๔๗.๓๑ และลดลงเป็นค่าเฉลี่ยที่ ๓๓.๘๖ ผลการฝึกสมาธิเพื่อการเยียวยาต่อความดันโลหิตมีความแตกต่าง แต่ผลของระดับน้ำตาลในเลือดไม่แตกต่าง สำหรับด้านคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในกรุงเทพฯและสุราษฎร์ธานี มีระดับคุณภาพชีวิตที่ระดับปานกลางจากแบบสอบถามของ WHOQOL-BREF ดังนั้นการปฏิบัติสมาธิเพื่อการเยียวยาของผู้สูงอายุที่เจ็บป่วยด้วยโรคไม่ติดต่อมีผลต่อคุณภาพชีวิตในการทำให้มีความเข้มแข็งทางจิตวิญญาณ ทศนคติและความดันโลหิตที่เปลี่ยนแปลง จึงเป็นทางเลือกเสริมของการดูแลสุขภาพของผู้สูงอายุที่เจ็บป่วยด้วยโรคไม่ติดต่อที่ประหยัดได้ประสิทธิภาพ^{๕๑}

พระสรวุฒิ ปญญาวุฑโฒ ได้ศึกษาการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุตามแนวพระพุทธศาสนาในเขตเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ พบว่า ผู้สูงอายุได้นำเอาหลักภavana ๔ ประพฤติปฏิบัติตามหลักปัญญาภavana ตามหลักวิปัสสนากัมมัฏฐาน นั่งสมาธิฝึกจิตให้เกิดการรู้แจ้งเห็นจริง ตามสภาวะที่เป็นอยู่ จนสามารถทำให้ดำรงชีวิตอยู่สังคมอย่างมีความสุข^{๕๒}

เจริญ นุชนิยม ได้ศึกษาการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุด้วยวิธีพุทธบูรณาการ พบว่า ๑) แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยวิธีพุทธบูรณาการ คือการพัฒนาคุณภาพชีวิต ทางด้านกาย ศีล จิต และปัญญา ให้มีความสามารถในการพึ่งตนเอง ปฏิบัติตนอยู่ภายใต้ของหลักศีลธรรม ๒) การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุด้วยวิธีพุทธบูรณาการ ศูนย์ส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ วิทยาลัยพยาบาล

^{๕๐} สุรพล พรหมกุล, รูปแบบของวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันของชุมชนภายใต้โครงการหมู่บ้านรักษาศีล ๕ ในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐), หน้า ๑๐๙.

^{๕๑} จินตนา อัจฉินเทียะ และนิปุต วุฒาน เพอร์นามา สารี, ผลของสมาธิเพื่อการเยียวยาของผู้สูงอายุที่เจ็บป่วยด้วยโรคไม่ติดต่อ ในกรุงเทพมหานครและสุราษฎร์ธานี, วารสารพยาบาลทหารบก, ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๑ : มกราคม - เมษายน ๒๕๖๑, หน้า ๗๔.

^{๕๒} พระสรวุฒิ ปญญาวุฑโฒ, ศึกษาการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุตามแนวพระพุทธศาสนาในเขตเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมือง จังหวัดแพร่, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๖๑, บทคัดย่อ.

บรมราชชนนี นครลำปาง โดยนำหลักธรรมมาส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ทางด้านกาย คือสามารถยึดถือปฏิบัติตามหลักศีล และทางด้านจิต คือเกิดปัญญา ทำให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพกายและใจ ที่แข็งแรง สมบูรณ์ ๓) ผลการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุด้วยวิธีพุทธบูรณาการ ด้วยการนำหลักธรรม ตรง หลักจักร ๔ ภาวนา ๔ และหลักธรรมที่ส่งเสริมร่วมในกิจกรรมการฝึกปฏิบัติสมาธิเบื้องต้น ส่งผล ให้ผู้สูงอายุปรับตัวให้ เข้าใจในความเป็นจริงในการดำเนินชีวิตร่วมกับสังคม ดูแลสุขภาพกายและจิต สามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างมี ความสุข^{๘๓}

^{๘๓} เจริญ นุชนิยม, ศึกษาการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุด้วยวิธีพุทธบูรณาการ, วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๖๑), หน้า ๕๑๙.

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ศึกษา ค้นคว้า เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ พื้นที่และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
- ๓.๓ เครื่องมือและการพัฒนาเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย
- ๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล
- ๓.๖ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในภาคสนาม (Field Study) เพื่อทราบถึงแนวคิด หลักการ ความเป็นมา ความสัมพันธ์ กระบวนการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุในพื้นที่ที่เป็นกรณีศึกษา โดยมีขั้นตอนการศึกษาดังนี้

๓.๑.๑ ทำการศึกษาและคัดเลือกชุมชน โดยการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เป็นชุมชนที่มีบทบาทในการจัดกิจกรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๓.๑.๒ ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อยร่วมกับพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่ภาครัฐ ผู้สูงอายุ จำนวน ๓๔ รูป/คน

๓.๑.๓ ดำเนินการศึกษาวเคราะห์แนวคิด รูปแบบ แนวทางการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุ โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินการวิจัย

๓.๑.๔ สรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้จากภาคสนาม โดยนำมาวิเคราะห์ตามประเด็นที่สำคัญ คือแนวคิด หลักการ ความเป็นมา รูปแบบ กระบวนการสร้าง และแนวทางการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุเน้นนำเสนอผลการศึกษามาเผยแพร่ให้กับสังคมคือ สำนักงานพระพุทธศาสนาของแต่ละจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๓.๑.๕ สรุปผลการศึกษาวิจัย และข้อเสนอแนะ

๓.๒ พื้นที่และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๓.๒.๑ พื้นที่การศึกษาครั้งนี้ ได้ทำการศึกษาวัดและชุมชนที่ได้จัดกิจกรรมจัดการเรียนรู้ พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุ ในจังหวัดขอนแก่น

๓.๒.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ที่เป็นประชากรกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยครั้งนี้ ได้ใช้การสุ่มแบบเจาะจงตัวแทนในจังหวัดขอนแก่น ๓๔ รูป/คน ประกอบด้วย

๑) พระสงฆ์ ใช้การสุ่มแบบ Snow ball คือ ทำการคัดเลือกพระสงฆ์ที่มีผลงาน ปรากฏชัดเจนเป็นที่ยอมรับของท้องถิ่น ได้ดำเนินงานโครงการหรือกิจกรรมเกี่ยวกับผู้สูงอายุมาตลอด ถือเป็นบุคคลต้นแบบในกิจกรรมด้านนี้ เช่น ได้รับรางวัลเกี่ยวกับกิจกรรมระดับจังหวัด หรือ ระดับประเทศ เป็นต้น เมื่อคัดเลือกรูปที่ ๑ ได้แล้วจะสอบถามจากท่านถึงพระสงฆ์ที่มีผลงาน ปรากฏ ชัดเจนเพื่อคัดเลือกรูปที่ ๒-๕ โดยคัดเลือกพระสงฆ์จังหวัดขอนแก่น ๕ รูป

(๑) พระราชปริยัติโสภณ (ถนอม ชินวิไล ป.ธ.๖) เจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น เจ้า อาวาสวัดหนองกุ้ง อำเภอโนนน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น

(๒) พระราชประสิทธิ์คุณ (สุนันท์ สุภาจาโร ป.ธ.๗) รองเจ้าคณะจังหวัด ขอนแก่น เจ้าอาวาสวัดเทพบูรณาราม

(๓) พระโสภณพัฒนบัณฑิต (สุกัญญา อรุโณ ,รศ.ดร.) รองเจ้าคณะจังหวัด ขอนแก่น เจ้าอาวาสวัดธาตุ พระอารามหลวง

(๔) พระมงคลปริยัติธาดา รองเจ้าคณะอำเภอโนนน้ำพอง เจ้าอาวาสวัดชัยศรี จังหวัดขอนแก่น

(๕) พระครูภาวนาโพธิคุณ (สมชาย กนต์สีโล) ผศ.ดร. เจ้าอาวาสวัดโพธิ์โนนทัน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

๒) ผู้สูงอายุที่ได้เข้าร่วมทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง ถือเป็นบุคคล ตัวอย่างในกิจกรรมด้านนี้ จำนวน ๑๒ คน ใช้การสุ่มแบบ Snow ball คือ ทำการคัดเลือกเมื่อคัดเลือก คนที่ ๑ ได้แล้วจะสอบถามจากท่านถึงคนที่มีผลงานปรากฏชัดเจนเพื่อคัดเลือกคนที่ ๒-๑๒ ต่อไป

(๑) นางสาวรรณี สาเสธ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

(๒) นายมานะ สีสุ่มัง อดีตผู้ใหญ่บ้านหนองไชย ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

(๓) นายสัมพันธ์ ผายพิมพ์ บ้านท่ากระเสริม หมู่ ๕ ตำบลท่ากระเสริม อำเภอ โนนน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น

(๔) นางลำไย สีสุ่มัง ๘๘ หมู่ ๒ บ้านหนองไชย ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

(๕) นายคำมี เพิ่มตน บ้านศรีชมพู หมู่ ๑๓ ตำบลโจดหนองแค อำเภอพล
จังหวัดขอนแก่น

(๖) นางเข้า โคตรตาแสง ๑๗๗ หมู่ ๑๙ บ้านหนองโชัย ตำบลท่าพระ อำเภอ
เมือง จังหวัดขอนแก่น

(๗) นางชรินดา สุราษฎร์ ๖๕ หมู่ ๔ บ้านหนองหว้า ตำบลโจดหนองแค อำเภอ
พล จังหวัดขอนแก่น

(๘) นางสาวรายุ จันทะบาล ๑๐๑/๒ หมู่ ๒ บ้านหนองโชัย ตำบลท่าพระ อำเภอ
เมือง จังหวัดขอนแก่น

(๙) นายทองฤทธิ์ จันทรประทัด ๑๖๒ หมู่ ๒ บ้านหนองโชัย ตำบลท่าพระ
อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

(๑๐) นายชาย เหล่าถาวร บ้านท่ากระเสริม หมู่ ๕ ตำบลท่ากระเสริม อำเภอน้ำ
พอง จังหวัดขอนแก่น

(๑๑) นางกรม สมภาร หมู่ ๓ บ้านห้วยโจด ตำบลห้วยโจด อำเภอกระนวน
จังหวัดขอนแก่น

(๑๒) นางกิตติมา พรหมจारी ๒๑๕ หมู่ ๓ บ้านห้วยโจด ตำบลห้วยโจด อำเภอ
กระนวน จังหวัดขอนแก่น

๓) เจ้าหน้าที่ภาครัฐ ผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนิน
กิจกรรมของผู้สูงอายุ โดยใช้การสุ่มแบบเจาะจงในจังหวัดขอนแก่น ๕ คน คือ

(๑) สุธิ ศรสวรรค์ พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดขอนแก่น
(๒) วิสิฐ จันทะรี ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัด
ขอนแก่น

(๓) นางสาวบุญน้อม งามเชื้อ ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคม
ผู้สูงอายุขอนแก่น

(๔) นายสานิตย์ พาสว่าง ประชาชนชาวบ้าน ตำบลแวงใหญ่ อำเภอแวงใหญ่
จังหวัดขอนแก่น

(๕) นายชาลี ลาสา นายกองค์การบริหารส่วนตำบลโคกสี อำเภอเมือง จังหวัด
ขอนแก่น

๓.๑.๒ ผู้ให้ข้อมูลการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ในจังหวัด
ขอนแก่น ๑๒ รูป/คน (ใช้การสุ่มแบบเจาะจงพระสงฆ์ ผู้สูงอายุ เจ้าหน้าที่ภาครัฐ ผู้นำชุมชน ประชาชน
ชาวบ้าน ที่มีผลงานปรากฏชัดเจนเป็นที่ยอมรับของท้องถิ่นและสังคม และมีคุณสมบัติเช่นเดียวกัน
หรือใกล้เคียงกันกับข้อ ๓.๒.๒ คือ

(๑) พระราชประสิทธิคุณ (สุนันท์ สุภาจาโร ป.ธ.๗) รองเจ้าคณะจังหวัด
ขอนแก่น เจ้าอาวาสวัดเทพบูรณาราม

(๒) พระโสภณพัฒนบัณฑิต (สุกัญญา อรุโณ ,รศ.ดร.) รองเจ้าคณะจังหวัด
ขอนแก่น เจ้าอาวาสวัดธาตุนคร พระอารามหลวง

(๓) พระมงคลปริยัติธาดา รองเจ้าคณะอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
จังหวัดขอนแก่น

(๔) พระครูภาวนาโพธิคุณ (สมชาย กนต์สีโล) ผศ.ดร. เจ้าอาวาสวัดโพธิ์โนนทัน
ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

(๕) สุธี ศรสุวรรณค์ พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดขอนแก่น

(๖) วิสิษฐ จันทะรี ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัด
ขอนแก่น

(๗) นางสาวบุญน้อม งามเชื้อ ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคม
ผู้สูงอายุขอนแก่น

(๘) นายชาติ ลาสา นายกองค้การบริหารส่วนตำบลโคกสี อำเภอเมือง จังหวัด
ขอนแก่น

(๙) นายมานะ สีสมัง อดีตผู้ใหญ่บ้านหนองไผ่ ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง
จังหวัดขอนแก่น

(๑๐) นายสัมพันธ์ ผายพิมพ์ บ้านท่ากระเสริม หมู่ ๕ ตำบลท่ากระเสริม อำเภอ
เมือง จังหวัดขอนแก่น

(๑๑) นายคำมี เพิ่มตน บ้านศรีชมพู หมู่ ๑๓ ตำบลโจัดหนองแค อำเภอพล
จังหวัดขอนแก่น

(๑๒) นางกิตติมา พรหมจारी ๒๑๕ หมู่ ๓ บ้านห้วยโจด ตำบลห้วยโจด อำเภอ
กระนวน จังหวัดขอนแก่น

๓.๓ เครื่องมือและการพัฒนาเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

๓.๓.๑ การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้เครื่องมือการวิจัย ดังนี้

๑) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview Form)

เครื่องมือการวิจัยในครั้งนี้คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง มีวัตถุประสงค์
เพื่อสัมภาษณ์พระสงฆ์ในประเด็นเกี่ยวกับสถานภาพ บทบาท แนวคิด องค์กรความรู้ และการจัดการ
เรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุ ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคและปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการ
ถ่ายทอดองค์ความรู้ในการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุ

๒) แบบสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Groups Form)

แบบสนทนากลุ่มเฉพาะ มีวัตถุประสงค์เพื่อสอบถามความคิดเห็นของพระสงฆ์ในประเด็นเกี่ยวกับสถานภาพ บทบาท แนวคิด องค์กรความรู้ และกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ในการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุ ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคและปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการถ่ายทอดองค์ความรู้ในการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุ

๓) แบบสังเกตการณ์ (Observation Form)

แบบสังเกตการณ์มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ที่ศึกษาในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดร้อยเอ็ดโดยมีลักษณะเป็นการสังเกตโดยเข้าร่วมเป็นสมาชิก (Participant observation)

๓.๓.๒ การพัฒนาเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

๑) การสร้างเครื่องมือการวิจัย

การสร้างเครื่องมือวิจัย คณะผู้วิจัยได้ร่วมกันสร้างโดยดำเนินการ ดังนี้

๑.๑) ศึกษาเอกสาร บทความ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันและแก้ไขปัญหา ยาเสพติด

๑.๒) สร้างแบบสัมภาษณ์เชิงลึกตามกรอบแนวคิดและวัตถุประสงค์

๑.๓) สร้างแบบสนทนากลุ่มเฉพาะตามกรอบแนวคิดและวัตถุประสงค์

๑.๔) สร้างแบบสังเกตตามกรอบแนวคิดและวัตถุประสงค์

๒) การตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

๒.๑) ผู้วิจัยนำเครื่องมือที่สร้างขึ้น ไปให้ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน ๓ ท่าน พิจารณาความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) ประกอบด้วย

(๑) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.หอมหวล บัณฑิตภา ปรธานหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิตสาขาปรัชญา มหาวิทยาลัยขอนแก่น

(๒) ผศ.ดร.สุขพัฒน์ อนนธ์จารย์ อาจารย์มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีล้านช้าง

(๓) ผศ.ดร.สาคร พรหมโคตร อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

๒.๒) ผู้วิจัยนำเครื่องมือที่ผู้ผู้เชี่ยวชาญได้ตรวจสอบไปปรึกษากับที่ปรึกษาโครงการ วิจัย

๒.๓) ปรับปรุงให้เป็นเครื่องมือฉบับสมบูรณ์ แล้วนำไปเก็บข้อมูลในการวิจัยต่อไป

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บข้อมูลภาคสนามนั้นได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการดังนี้

๓.๔.๑ การเตรียมการก่อนการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล

๑) ขอนหนังสือจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ถึงกลุ่มประชากรที่ต้องการเก็บข้อมูล เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์และประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๒) นำแบบบันทึกการสนทนากลุ่มให้กับผู้ช่วยนักวิจัย ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้จดบันทึกข้อมูล พร้อมทั้งชี้แจงรายละเอียดการจดบันทึก

๓.๔.๒ การลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลภาคสนาม

๑) เข้าพบกลุ่มประชากรเพื่อแนะนำตนเอง และชี้แจงวัตถุประสงค์ของการวิจัยและขอความร่วมมือพร้อมทั้งชี้แจงรายละเอียดในการตอบคำถาม

๒) การสัมภาษณ์ (Interview) ที่ผู้วิจัยเลือกใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพราะเป็นวิธีการเก็บข้อมูลที่มีความยืดหยุ่น ซึ่งในการสัมภาษณ์นั้นได้ใช้วิธีการ ๒ วิธีดังนี้คือ

(๑) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) การสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นการสัมภาษณ์หรือสนทนาตัวต่อตัวหรือแบบเผชิญหน้า ซึ่งในการสัมภาษณ์นั้นได้เลือกสถานที่ที่จะสัมภาษณ์ โดยเลือกสถานที่ที่เงียบสงบ ปราศจากสิ่งรบกวนใดๆ เพื่อให้การสัมภาษณ์เป็นไปอย่างต่อเนื่องและได้รายละเอียดที่ต้องการมากที่สุด

(๒) การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เป็นการรวบรวมข้อมูลเพื่อต้องการวัดความรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรมของมนุษย์ รวมทั้งปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรม คำตอบที่ได้เป็นคำตอบในเชิงเหตุผลที่ได้จากการถกแถลงจากสมาชิกในวงสนทนา คำถามจะถามถึงความรู้สึก การให้เหตุผล แรงจูงใจ ตลอดจนการตัดสินใจของบุคคลและรวมถึงทัศนคติต่อปรากฏการณ์หรือสิ่งต่างๆ ที่ศึกษาโดยเน้นให้ผู้เข้าร่วมสนทนาได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นมากที่สุด

๓) การสังเกตการณ์ (Observation) ผู้วิจัยจะใช้วิธีการสังเกตการณ์โดยเข้าร่วม (Participation observation) ได้ลงพื้นที่เพื่อจะเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่การวิจัย การสังเกต การณ์ของผู้วิจัยนั้น ได้ใช้การสังเกตการณ์ ๒ ระยะ คือ ก่อนการวิจัย และในระยะที่ ๒ ในระหว่างทำวิจัยหรือการเก็บรวบรวมข้อมูล ในพื้นที่ที่ศึกษา ตลอดจนสังเกตถึงการดำเนินชีวิตของชุมชน โดยใช้การสังเกตการณ์อย่างมีโครงสร้าง (Structures Observation) เป็นวิธีการสังเกตที่ผู้วิจัยได้กำหนดหัวข้อประเด็นที่จะสังเกตไว้อย่างชัดเจนและแน่นอนแล้วบันทึกเฉพาะประเด็นที่ต้องการทราบ

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๕.๑ การวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytical induction) คณะผู้วิจัยได้สรุปปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นและสรุปประเด็นต่างๆ ที่กำหนดไว้ ตามประเด็นคำถามที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการตามแนวพุทธ

๓.๕.๒ การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) เป็นการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงบรรยาย เช่นเดียวกับวิธีแรก แต่เป็นการประมวลและสรุปข้อมูลที่ได้จากเอกสารและข้อมูลเทคโนโลยีสารสนเทศรวมทั้งจากการสัมภาษณ์ สทนากลุ่มเฉพาะ และจากการสังเกต

๓.๖ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

การนำเสนอข้อมูลจะอยู่ในลักษณะการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) การจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุ เพื่อให้เห็นสถานการณ์การจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุ องค์ความรู้ที่ได้การจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุ การจัดกิจกรรมการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุ ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

บทที่ ๔

ผลการศึกษา

การศึกษากิจการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษานโยบายการบริหารจัดการด้านผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน เพื่อศึกษาหลักบริหารจัดการสำหรับผู้สูงอายุและหลักพระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุ และเพื่อศึกษากระบวนการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ผลการศึกษาสามารถนำเสนอตามลำดับคือ

ตอนที่ ๑ นโยบายการบริหารจัดการด้านผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

ตอนที่ ๒ หลักบริหารจัดการสำหรับผู้สูงอายุและหลักพระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุ

ตอนที่ ๓ กระบวนการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

ตอนที่ ๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

ตอนที่ ๑ นโยบายการบริหารจัดการด้านผู้สูงอายุ

๑. นโยบายการบริหารจัดการด้านผู้สูงอายุ

พบว่า นโยบายของภาครัฐที่มีผลต่อการเอื้อในการทำงานของผู้สูงอายุในประเทศไทย การทำงานของผู้สูงอายุนั้น จะมีสัดส่วนของผู้สูงอายุที่จะเข้าสู่ตลาดแรงงานมากหรือน้อยนั้น ส่วนหนึ่งนอกจากจะขึ้นอยู่กับปัจจัยของตัวผู้สูงอายุแต่ละบุคคลรวมทั้งความพร้อมและการสนับสนุนจากครอบครัวและสังคมแล้วปัจจัยหนึ่งที่มีผลสำคัญอย่างยิ่งต่อการเข้าสู่ตลาดแรงงานของผู้สูงอายุ คือการส่งเสริมการทำงานของผู้สูงอายุตามนโยบายของรัฐบาลต่าง ๆ ด้วย ทั้งนี้มีรายละเอียดของนโยบายเกี่ยวกับการทำงานของผู้สูงอายุ ดังนี้

๑.๑ แผนนโยบายของรัฐที่เกี่ยวกับงานผู้สูงอายุ

๑) แผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ.๒๕๔๕ - ๒๕๖๔)^๑

เหตุผลของการจัดทำแผน

ในปัจจุบันจำนวนผู้สูงอายุและสัดส่วนผู้สูงอายุ (ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ ๖๐ ปี ขึ้นไป) ของประเทศไทยเพิ่มขึ้นในอัตราที่รวดเร็ว ทำให้โครงสร้างประชากรของประเทศไทยกำลังเคลื่อนเข้าสู่

^๑ "แผนนโยบายด้านผู้สูงอายุ", <http://oppo.opp.go.th/info/policy_plan>, March 2019.

ระยะที่เรียกว่า "ภาวะประชากรผู้สูงอายุ (population ageing)" อันจะมีผลต่อสภาพทางสังคม สภาวะเศรษฐกิจและการจ้างงาน ตลอดจนการจัดสรรทรัพยากรทางสุขภาพและสังคมของประเทศอย่างต่อเนื่องในระยะยาว

การกำหนดแผนระยะยาวที่เหมาะสมและเป็นรูปธรรมสำหรับการเปลี่ยนแปลงและพัฒนา จึงเป็นที่ตระหนักทั้งของรัฐและประชาคมต่าง ๆ ว่ามีความสำคัญในลำดับต้น ยิ่งไปกว่านั้น การศึกษาวิจัยต่อการติดตามประเมินผล การปรับปรุงแผนระยะยาวด้านผู้สูงอายุเป็นระยะ ๆ ก็มีความจำเป็นเช่นเดียวกันนอกจากนี้ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๔๐ ได้ระบุในมาตรา ๕๔ และมาตรา ๘๐ ถึงภารกิจที่จะต้องรับผิดชอบต่อประชากรสูงอายุ และปี พ.ศ.๒๕๔๒ ได้มีการจัดทำปฏิญญาผู้สูงอายุไทยขึ้นอันเป็นภารกิจที่สังคม และรัฐพึงมีต่อผู้สูงอายุ โดยมีสาระสำคัญ ๙ ประการ ซึ่งจากเหตุผลข้างต้นเป็นไปเพื่อให้ถึงเป้าหมายแห่ง ความมั่นคงของสังคม

ในการจัดทำแผนในปี ๒๕๔๔ มีสมมติฐานที่ใช้ดังต่อไปนี้

๑. หากขาดการดำเนินการที่เหมาะสม ประชากรสูงอายุในอนาคตมีความเสี่ยงสูงขึ้นที่จะอยู่ในสถานะต่อไปนี้

๑.๑ การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและสภาพแวดล้อมทำให้ปัญหาสุขภาพทั้ง การเจ็บป่วยและทุพพลภาพขยายตัว

๑.๒ หลักประกันผ่านครอบครัวถดถอยและเปราะบาง ทั้งในด้านการดูแล การเกื้อกูล รายได้ สิ่งจำเป็น และที่อยู่อาศัย

๑.๓ จำเป็นต้องทำงานเพื่อยังชีพ ต้องพึ่งพาตนเองในยามสูงอายุมากขึ้น และรับภาระในการเกื้อกูลครอบครัวสูงขึ้น

๒. หากขาดการเตรียมการรองรับอย่างเหมาะสมต่อแนวโน้มการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของประชากรสูงอายุ จะทำให้เกิดปัญหาเพิ่มขึ้นในการจัดสรรทรัพยากรของประเทศอันส่งผลกระทบต่อผู้สูงอายุมากยิ่งขึ้น

๓. การดำเนินการที่เข้มแข็งอย่างต่อเนื่องตามแผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ ร่วมกันโดยองค์กรภาครัฐ ชุมชน และเอกชน จะลดทอนความเสี่ยงดังกล่าวและเสริมสร้างหลักประกันและคุณภาพชีวิตในวัยสูงอายุ

เหตุผลในการปรับแผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ.๒๕๔๕-๒๕๖๔) ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๕๒

แผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ.๒๕๔๕-๒๕๖๔) เป็นแผนระดับชาติที่มีการกำหนดยุทธศาสตร์มาตรการ เป้าหมาย และดัชนีชี้วัดไว้อย่างชัดเจน รวมทั้งได้มีการกำหนดให้ติดตามประเมินผลการดำเนินงานทุก ๕ ปี เพื่อที่จะทราบถึงความก้าวหน้า ปัญหาและอุปสรรค ตลอดจนผลสัมฤทธิ์ ในปี พ.ศ. ๒๕๕๐ สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อย

โอกาส และผู้สูงอายุ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ มอบหมายให้วิทยาลัย
ประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ดำเนินโครงการสร้างระบบการติดตามและประเมินผล
แผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ.๒๕๔๕-๒๕๖๔) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินผลการ
ดำเนินงานด้านผู้สูงอายุตามรายดัชนีในแผนผู้สูงอายุฯ สำหรับช่วง ๕ ปีแรก (พ.ศ.๒๕๔๕-๒๕๔๙) และ
ประเมินกระบวนการทำงานด้านผู้สูงอายุตามยุทธศาสตร์ที่ ๔ (การบริหารจัดการเพื่อการพัฒนา
ด้านผู้สูงอายุระดับชาติและการพัฒนาบุคลากรด้านผู้สูงอายุ) ตลอดจนจัดทำระบบการติดตามและ
ประเมินผลการดำเนินงานด้านผู้สูงอายุเพื่อใช้เป็นแนวทางในการประเมินแผนระยะต่อไป ผลจากการ
ประเมินชี้ให้เห็นความก้าวหน้าในการดำเนินงาน ปัญหา อุปสรรค ตลอดจนกระบวนการและทิศ
ทางการดำเนินงานผู้สูงอายุ พร้อมทั้งเสนอแนะให้ปรับแผนผู้สูงอายุแห่งชาติฯ ให้สอดคล้องกับ
สถานการณ์และปัญหาที่เกิดขึ้น

แนวคิดพื้นฐานของการจัดทำแผน

ปรัชญา

- การสร้างหลักประกันในวัยสูงอายุเป็นกระบวนการสร้างความมั่นคงให้แก่สังคม
- ผู้สูงอายุมีคุณค่าและศักยภาพ สมควรได้รับการส่งเสริมสนับสนุนให้มีส่วนร่วมอัน
เป็นประโยชน์ต่อสังคม
- ผู้สูงอายุมีศักดิ์ศรีและสมควรดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนของตนได้อย่างมีคุณภาพ ที่
สมเหตุสมผล และสมวัย
- ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ไม่ใช่บุคคลด้อยโอกาสหรือเป็นภาระต่อสังคมและถึงแม้ผู้สูงอายุ
จำนวนหนึ่งจะประสบความทุกข์ยาก และต้องการการเกื้อกูลจากสังคมและรัฐ แต่ก็เป็นเพียงบาง
ช่วงเวลาของวัยสูงอายุเท่านั้น

วิสัยทัศน์

"ผู้สูงอายุเป็นหลักชัยของสังคม" โดยประชากรผู้สูงอายุที่มีสถานภาพดี (สุขภาพดีทั้ง
กายและจิต ครอบครัวอบอุ่นมีสังคมที่ดี มีหลักประกันที่มั่นคง ได้รับสวัสดิการและการบริการที่
เหมาะสมอย่างมีคุณค่า มีศักดิ์ศรี พึ่งตนเองได้ มีส่วนร่วม มีโอกาสเข้าถึงข้อมูลและข่าวสารอย่าง
ต่อเนื่อง)

ผู้สูงอายุที่ทุกข์ยากและต้องการการเกื้อกูล หากมีการดำเนินการที่เหมาะสมจะช่วย
ให้ผู้สูงอายุเหล่านี้ส่วนใหญ่ดำรงอยู่ในชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง

ครอบครัวและชุมชนเป็นสถาบันหลักในการเกื้อหนุนผู้สูงอายุ

ระบบสวัสดิการและบริการจะต้องสามารถรองรับผู้สูงอายุให้สามารถดำรงอยู่กับ

ครอบครัวและชุมชนได้อย่างมีคุณภาพ

รัฐจะต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้เอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในระบบบริการ

วัตถุประสงค์

เพื่อสร้างจิตสำนึกให้คนในสังคมตระหนักถึงผู้สูงอายุในฐานะบุคคลที่มีประโยชน์ต่อสังคม

เพื่อให้ประชากรทุกคนตระหนักถึงความสำคัญของการเตรียมการและมีการเตรียมการเข้าสู่การเป็นผู้สูงอายุที่มีคุณภาพ

เพื่อให้ผู้สูงอายุดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี พึ่งตนเองได้ มีคุณภาพชีวิตและมีหลักประกัน เพื่อให้ประชาชน ครอบครัว ชุมชน องค์กรภาครัฐและเอกชนมีส่วนร่วมในการกิจด้านผู้สูงอายุ

เพื่อให้มีกรอบและแนวทางปฏิบัติสำหรับส่วนต่าง ๆ ในสังคมทั้งภาคประชาชนชุมชน องค์กรภาครัฐและเอกชนที่ปฏิบัติงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุได้ปฏิบัติงานอย่างประสานและสอดคล้องกัน

ยุทธศาสตร์ของแผน

แผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ.๒๕๔๕ - ๒๕๖๔) จัดแบ่งเป็น ๕ ยุทธศาสตร์ ดังนี้

๑. ยุทธศาสตร์ด้านการเตรียมความพร้อมของประชากรเพื่อวัยสูงอายุที่มีคุณภาพ ประกอบด้วย ๓ มาตรการหลัก

- ๑.๑ มาตรการหลักประกันด้านรายได้เพื่อวัยสูงอายุ
- ๑.๒ มาตรการการให้การศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต
- ๑.๓ มาตรการการปลูกจิตสำนึกให้คนในสังคมตระหนักถึงคุณค่าและศักดิ์ศรีของผู้สูงอายุ

๒. ยุทธศาสตร์ด้านการส่งเสริมผู้สูงอายุ ประกอบด้วย ๖ มาตรการหลัก

- ๒.๑ มาตรการส่งเสริมความรู้ด้านการส่งเสริมสุขภาพ ป้องกัน ดูแลตนเอง
- ๒.๒ มาตรการส่งเสริมการอยู่ร่วมกันและสร้างความเข้มแข็งขององค์กรผู้สูงอายุ
- ๒.๓ มาตรการส่งเสริมด้านการทำงานและการหารายได้ของผู้สูงอายุ
- ๒.๔ มาตรการสนับสนุนผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ
- ๒.๕ มาตรการส่งเสริม สนับสนุนสื่อทุกประเภทให้มีรายการเพื่อผู้สูงอายุ และสนับสนุนให้ผู้สูงอายุได้รับความรู้ และสามารถเข้าถึงข่าวสารและสื่อ
- ๒.๖ มาตรการส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้สูงอายุมีที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมและปลอดภัย

๓. ยุทธศาสตร์ด้านระบบคุ้มครองทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุ ประกอบด้วย ๔ มาตรการหลัก

- ๓.๑ มาตรการคุ้มครองด้านรายได้
- ๓.๒ มาตรการหลักประกันด้านคุณภาพ
- ๓.๓ มาตรการด้านครอบครัว ผู้ดูแล และการคุ้มครอง
- ๓.๔ มาตรการระบบบริการและเครือข่ายการเกื้อหนุน

๔. ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการเพื่อการพัฒนางานด้านผู้สูงอายุระดับชาติ และการพัฒนาบุคลากรด้านผู้สูงอายุ ประกอบด้วย ๒ มาตรการหลัก

- ๔.๑ มาตรการการบริหารจัดการเพื่อการพัฒนางานด้านผู้สูงอายุระดับชาติ
- ๔.๒ มาตรการส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาบุคลากรด้านผู้สูงอายุ

๕. ยุทธศาสตร์ด้านการประเมินผลและพัฒนาองค์ความรู้ด้านผู้สูงอายุและการติดตามประเมินผลการดำเนินการ ตามแผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ประกอบด้วย ๔ มาตรการหลัก

- ๕.๑ มาตรการสนับสนุนและส่งเสริมให้หน่วยงานวิจัยดำเนินการประเมินผล และพัฒนาองค์ความรู้ด้านผู้สูงอายุที่จำเป็นสำหรับการกำหนดนโยบาย และการพัฒนาการบริการหรือการดำเนินการที่เป็นประโยชน์แก่ผู้สูงอายุ
- ๕.๒ มาตรการสนับสนุนและส่งเสริมการศึกษาวิจัยด้านผู้สูงอายุ โดยเฉพาะที่เป็นประโยชน์ต่อการกำหนดนโยบาย การพัฒนาการบริการและการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างเหมาะสม
- ๕.๓ มาตรการดำเนินการให้มีการติดตามประเมินผลการดำเนินการตามแผนผู้สูงอายุแห่งชาติที่มีมาตรฐานอย่างต่อเนื่อง
- ๕.๔ มาตรการพัฒนาระบบข้อมูลทางด้านผู้สูงอายุให้เป็นระบบและทันสมัย

ดัชนีรวมของยุทธศาสตร์ พิจารณาจากดัชนีต่อไปนี้

๑. อายุคาดหวังที่ยังดูแลตนเองได้ เป้าหมายเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง
๒. สัดส่วนอายุคาดหวังที่ยังดูแลตนเองได้ต่ออายุคาดหวัง เป้าหมายมีสัดส่วนไม่

ลดลง

๓. ดัชนีคุณภาพภาวะประชากรสูงอายุ พิจารณาจากผลรวมของดัชนีราย มาตรการที่คัดเลือกจำนวน ๑๒ ดัชนี เป้าหมายเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง

ข้อจำกัดและเงื่อนไขจำเป็นของแผนและการดำเนินการตามแผน

ข้อจำกัด

ดัชนีจำนวนหนึ่งที่ได้กำหนดเพื่อใช้ในการติดตามประเมินความสำเร็จของการดำเนินการตามแผนไม่เคยได้รับการศึกษาวิจัยมาก่อน มีความลำบากในการกำหนดเป้าหมายเนื่องจากขาดตัวเลขขั้นต้นในการประกอบการพิจารณา

ระดับการดำเนินการ ประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และความร่วมมือขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชน และเอกชน ยากที่จะคาดการณ์ได้ชัดเจน

ภาวะมั่นคงทางการเมืองและการฟื้นตัวทางเศรษฐกิจ เป็นปัจจัยสำคัญของการดำเนินการตามมาตรการต่าง ๆ ในแผนฉบับนี้ หน่วยงานกลาง คือ สำนักงานเลขาธิการของคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานผู้สูงอายุแห่งชาติ (กสผ.) ซึ่งประกอบด้วย ๓ ฝ่าย ได้แก่ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ (กสส.) กองสวัสดิการสงเคราะห์ กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม และสถาบันเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข ซึ่งจะทำให้เกิดปัญหาบางประการ เช่น ความเป็นเอกภาพและการดำเนินการตามภารกิจอย่างต่อเนื่องอาจจะไม่เข้มแข็งเพียงพอ

เงื่อนไขจำเป็น

ต้องดำเนินการให้มีการกำหนดนิยามและเกณฑ์ ตลอดจนกระบวนการวิจัยที่เหมาะสมคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานผู้สูงอายุแห่งชาติจะต้องดำเนินการให้เกิดการประสานงานกับ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เพื่อให้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙, ๑๐, ๑๑ และ ๑๒ สอดคล้องกับแผนผู้สูงอายุระยะยาว

แผนระยะยาวฉบับนี้จะต้องได้รับการพิจารณาและปรับปรุงเป็นระยะ ๆ ไม่เกินทุก ๕ ปี เพื่อให้มีความเหมาะสมกับสถานการณ์

๑.๒ สังเคราะห์นโยบาย กฎหมายและแผนอื่น ๆ ที่ส่งผลต่อการดำเนินงานตามแผนผู้สูงอายุ

หลังจากการประเมินผลการดำเนินงานตามแผนผู้สูงอายุฯ ฉบับเดิมของช่วง ๕ ปีแรก (พ.ศ. ๒๕๔๕-๒๕๔๙) ได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญในบทบัญญัติตามกฎหมาย นโยบาย และแผนงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับด้านผู้สูงอายุ ได้แก่

๑.๒.๑ นโยบายของรัฐบาลด้านผู้สูงอายุ

ในปี พ.ศ. ๒๕๕๑ รัฐบาลได้มีนโยบายหลายประการ เช่น การเปลี่ยนแปลงเบี้ยยังชีพจากการสงเคราะห์ผู้สูงอายุที่ยากไร้ เป็นการให้สวัสดิการขั้นพื้นฐานแก่ผู้สูงอายุทุกคนที่มาขอขึ้นทะเบียน การเร่งส่งเสริมการเตรียมความพร้อมทางเศรษฐกิจเมื่ออายุสูงอายุด้วยการมีนโยบายการพัฒนาาระบบบำนาญแห่งชาติ (กบช.) และกองทุนการออมแห่งชาติ (กอช.) ซึ่งเป็นการส่งเสริมการออม

ตั้งแต่วัยทำงานเพื่อไว้ใช้ในยามสูงอายุโดยเป็นแบบสมัคร เพื่อให้ครอบคลุมประชากรที่ขาดหลักประกันด้านเศรษฐกิจยามสูงอายุโดยเป็นการออมแบบสมัครใจ เพื่อให้ครอบคลุมประชากรที่ขาดหลักประกันด้านเศรษฐกิจยามสูงวัยหรืออยู่ในภาคแรงงานนอกระบบ อย่างไรก็ตาม นโยบายและระบบหลักประกันทางเศรษฐกิจเหล่านี้ควรได้รับการติดตามประเมินผลอย่างใกล้ชิดและต่อเนื่อง เพื่อจะได้สามารถปรับเปลี่ยน หรือพัฒนาให้เหมาะสม อันจะนำไปสู่ความมั่นคงและความยั่งยืนของระบบ

นอกจากนโยบายด้านผู้สูงอายุของรัฐบาลแล้วโครงการปฏิบัติการไทยเข้มแข็ง ๒๕๕๓-๒๕๕๕ โครงการของรัฐบาลเพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจระยะที่ ๒ เพื่อช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจและเพิ่มการลงทุนของรัฐควบคู่การสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันในระยะยาว น่าจะมีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุด้วยเช่นกัน เช่น แผนงานยกระดับคุณภาพการศึกษา และการเรียนรู้ทั้งระบบให้ทันสมัย ซึ่งเป็นการเสริมสร้างการเรียนรู้ในชุมชนและพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา และการเรียนรู้ในทุกระดับ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในการบริการด้านการแพทย์และสาธารณสุข โดยมีโครงการพัฒนาโรงพยาบาลสุขภาพประจำตำบลเพื่อยกระดับศักยภาพของบริการของสถานีนอมาลัยซึ่งเป็นบริการระดับปฐมภูมิให้มีศักยภาพในการบริการเชิงรุก และบูรณาการด้านการส่งเสริมสุขภาพการควบคุมป้องกันโรค การรักษาพยาบาลฟื้นฟูสุขภาพ รวมทั้งเน้นการจัดการปัจจัยเสี่ยงต่อสุขภาพทั้งในระดับบุคคล และชุมชน การดำเนินการภายใต้โครงการปฏิบัติการไทยเข้มแข็ง ๒๕๕๓-๒๕๕๕ นี้ น่าจะเอื้อต่อการเตรียมความพร้อมเพื่อสังคมผู้สูงอายุ อีกทั้งน่าจะช่วยส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในมิติด้านการศึกษาระดับสูงต่อเนื่องตลอดชีวิต และในมิติด้านการสามารถเข้าถึงบริการด้านสาธารณสุขที่มีประสิทธิภาพในชุมชน

ในส่วนของการส่งเสริมการทำงานให้แก่ประชากรผู้สูงอายุ กระทรวงแรงงานได้จัดทำแผนแม่บทปี พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๔ และให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุมากขึ้น โดยจัดผู้สูงอายุให้อยู่ในกลุ่มด้อยโอกาสซึ่งเป็น ๑ ใน ๑๐ กลุ่มเป้าหมายหลักที่กระทรวงแรงงานจะต้องให้การช่วยเหลือ สำหรับผู้สูงอายุได้มีการส่งเสริมการฝึกอาชีพ และจัดหางานที่มีรูปแบบหลากหลายและเหมาะสมกับวัยและความสามารถ อย่างไรก็ตามในกรอบภารกิจหลักและในข้อปฏิบัติทางกฎหมาย กลุ่มเป้าหมายหลักของกระทรวงคือ ประชากรที่อยู่ในวัยแรงงาน ดังจะเห็นได้เช่น พระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนาฝีมือแรงงาน พ.ศ.๒๕๔๕ กำหนดไว้ชัดเจนว่า ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการฝึกอาชีพ แก่บุคคลในวัยทำงานให้ฝีมือสอดคล้องกับความต้องการของธุรกิจภาคอุตสาหกรรม แม้ว่าแผนแม่บทจะครอบคลุมถึงประชากรสูงอายุ แต่ตัวบทกฎหมาย ที่มีอยู่ยังไม่เอื้อต่อการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพการทำงานของผู้สูงอายุ

นอกจากนี้ หน่วยงานหลักที่เกี่ยวข้องกับงานด้านผู้สูงอายุได้นำผลการติดตามประเมินผลแผนผู้สูงอายุฯ ในระยะแรก ไปปรับเปลี่ยนวิธีการดำเนินงานด้านผู้สูงอายุ อาทิเช่น กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เป็นต้น การจัดทำแผน

ย่อยหรือแผนปฏิบัติการด้านผู้สูงอายุในระยะ ๔-๕ ปีข้างหน้าของหน่วยงานหลักเหล่านี้ ได้อิงผล การศึกษาจากโครงการติดตามและประเมินผลแผนผู้สูงอายุฯ โดยเฉพาะการให้ความสำคัญเรื่อง การบูรณาการงานด้านผู้สูงอายุ การเน้นงานด้านการเตรียมความพร้อมของประชากรเพื่อวัยสูงอายุ และการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ เป็นต้น

๑.๒.๒ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ

๑) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๖๐

มาตรา ๒๗ การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคล ไม่ว่าด้วยเหตุความ แตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติภาษา เพศ อายุ ความพิการ สภาพทางกายหรือสุขภาพ สถานะ ของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคมความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็น ทางการเมืองอันไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญหรือเหตุอื่นใด จะกระทำมิได้”

“มาตรการที่รัฐกำหนดขึ้นเพื่อขจัดอุปสรรคหรือส่งเสริมให้บุคคลสามารถใช้สิทธิหรือเสรีภาพได้เช่นเดียวกับบุคคลอื่น หรือเพื่อคุ้มครองหรืออำนวยความสะดวกให้แก่เด็ก สตรี ผู้สูงอายุคนพิการ หรือผู้ด้อยโอกาส ย่อมไม่ถือว่าเป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมตามวรรคสาม”

มาตรา ๔๘ “บุคคลซึ่งมีอายุเกินหกสิบปีและไม่มีรายได้เพียงพอแก่การยังชีพ และบุคคลผู้ยากไร้ย่อมมีสิทธิได้รับความช่วยเหลือที่เหมาะสมจากรัฐตามที่กฎหมายบัญญัติ”

มาตรา ๗๑ “รัฐพึงให้ความช่วยเหลือเด็ก เยาวชน สตรี ผู้สูงอายุ คน พิการ ผู้ยากไร้ และผู้ด้อยโอกาส ให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณภาพ และคุ้มครองป้องกันมิให้ บุคคลดังกล่าวถูกใช้ความรุนแรง หรือปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรม รวมตลอดทั้งให้การบำบัด ฟื้นฟูและ เยียวยาผู้ถูกกระทำการดังกล่าว”

“ในการจัดสรรงบประมาณ รัฐพึงคำนึงถึงความจำเป็นและความต้องการ ที่แตกต่างกันของเพศ วัย และสภาพของบุคคล ทั้งนี้ เพื่อความเป็นธรรม”

๒) พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ ๒๕๕๐

หมวด ๑ สิทธิและหน้าที่ด้านสุขภาพ

มาตรา ๖ วรรคสอง

สุขภาพของเด็ก คนพิการ คนสูงอายุ คนด้อยโอกาสในสังคมและกลุ่มคนต่าง ๆ ที่มีความจำเป็นในเรื่องสุขภาพต้องได้รับการสร้างเสริมและคุ้มครองอย่างสอดคล้องและเหมาะสมด้วย

๓) ประมวลกฎหมายอาญา

มาตรา ๓๐๗ ผู้ใดมีหน้าที่ตามกฎหมาย หรือ ตามสัญญา ต้องดูแลผู้ซึ่ง พึ่งตนเองไม่ได้เพราะ อายุ ความป่วยเจ็บ กายพิการ หรือ จิตพิการ ทอดทิ้งผู้ซึ่งต้องพึ่งตนเองไม่ได้ เสียโดยประการที่น่าจะเป็นเหตุให้เกิดอันตรายแก่ชีวิต ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน ๓ ปี หรือ ปรับไม่ เกิน ๖,๐๐๐ บาท หรือ ทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา ๓๙๘ ผู้ใดกระทำด้วยประการใดๆ อันเป็นการทารุณต่อเด็กอายุไม่เกิน ๑๕ ปี คนป่วย หรือ คนชรา ซึ่งต้องพึ่งผู้อื่นในการดำรงชีพ หรือ การอื่นใด ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน ๑ เดือน หรือ ปรับไม่เกิน ๑๐,๐๐๐ บาท หรือ ทั้งจำทั้งปรับ

๔) พระราชบัญญัติสิทธิผู้สูงอายุ พ.ศ.๒๕๔๖

เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ โดยที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มาตรา ๕๓ กำหนดให้บุคคลซึ่งมีอายุเกินหกสิบปีบริบูรณ์และไม่มีรายได้เพียงพอแก่การยังชีพ มีสิทธิได้รับสวัสดิการสิ่งอำนวยความสะดวกอันเป็นสาธารณะอย่างสมศักดิ์ศรีและความช่วยเหลือที่เหมาะสมจากรัฐ ดังนั้น เพื่อให้สอดคล้องกับบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญดังกล่าว สมควรแก้ไขเพิ่มเติมบทบัญญัติเกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติ สิทธิเรื่องเบี้ยยังชีพของผู้สูงอายุ และอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการบริหารกองทุนผู้สูงอายุ เพื่อให้ผู้สูงอายุมีสิทธิได้รับเบี้ยยังชีพเป็นรายเดือนอย่างทั่วถึงและเป็นธรรมจากรัฐ

มาตรา ๑๑ การบริการทางการแพทย์ และการสาธารณสุขที่จัดไว้ให้ความสะดวกและรวดเร็วแก่ผู้สูงอายุเป็นกรณีพิเศษ

จัดให้มีความสะดวกรวดเร็วเป็นกรณีพิเศษ จัดช่องทางเฉพาะผู้สูงอายุ และประชาสัมพันธ์ บริการต่าง ๆ จัดในโรงพยาบาลสังกัดกระทรวงสาธารณสุข

๕) ประกาศกระทรวงสาธารณสุข เรื่อง การบริการทางการแพทย์และการสาธารณสุขที่จัดไว้ โดยให้ความสะดวกและรวดเร็วแก่ผู้สูงอายุเป็นกรณีพิเศษ พ.ศ. ๒๕๔๘ (๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๘)

ให้หน่วยบริการในระดับโรงพยาบาลของรัฐให้บริการทางการแพทย์และการสาธารณสุขแก่ผู้สูงอายุ ดังต่อไปนี้

๕.๑) จัดให้มีช่องทางเฉพาะสำหรับผู้สูงอายุแยกจากผู้รับบริการทั่วไปในแผนกผู้ป่วยนอก

๕.๒) กำหนดขั้นตอนและระยะเวลาในการให้บริการแก่ผู้สูงอายุ โดยปิดประกาศไว้ให้ชัดเจนและให้มีการประชาสัมพันธ์ในระหว่างให้บริการด้วย

๖) ประกาศกระทรวงกลาโหม เรื่อง การบริการทางการแพทย์และการสาธารณสุขที่จัดไว้ โดยให้ความสะดวกและรวดเร็วแก่ผู้สูงอายุเป็นกรณีพิเศษ พ.ศ. ๒๕๕๔ (๑๙ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๔)

ให้หน่วยบริการในระดับโรงพยาบาลของกระทรวงกลาโหม ให้บริการทางการแพทย์และการสาธารณสุขแก่ผู้สูงอายุ ยกเว้นกรณีที่มีสถานการณ์ไม่ปกติ การรบ หรือสงคราม ดังต่อไปนี้

๖.๑) จัดให้มีช่องทางเฉพาะสำหรับผู้สูงอายุแยกจากผู้รับบริการทั่วไปใน
แผนกผู้ป่วยนอก

๖.๒) กำหนดขั้นตอนและระยะเวลาในการให้บริการแก่ผู้สูงอายุ โดยปิด
ประกาศไว้ให้ชัดเจนและให้มีการประชาสัมพันธ์ในระหว่างให้บริการด้วย

**๗) ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และ
เงื่อนไขการคุ้มครอง การส่งเสริมการสนับสนุนผู้สูงอายุในการศึกษา และข้อมูลข่าวสารที่เป็น
ประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต (๒๘ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๗)**

จัดให้มีการคุ้มครอง การส่งเสริม การสนับสนุน ให้ผู้สูงอายุได้รับการศึกษา
และข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตสำหรับผู้สูงอายุดังนี้

๗.๑) จัดบริการข้อมูลข่าวสารให้ครอบคลุมการศึกษาในระบบ
การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย รวมทั้งการทำฐานข้อมูลทางการศึกษา การฝึกอบรม
สำหรับผู้สูงอายุ

๗.๒) จัดบริการการศึกษาอย่างต่อเนื่อง ทั้งการศึกษาในระบบ
การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ให้แก่ผู้สูงอายุ

๗.๓) สนับสนุนสื่อทุกประเภทให้มีรายการสำหรับผู้สูงอายุ

๗.๔) ส่งเสริมให้หน่วยงานสถานศึกษามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมเพื่อ
ผู้สูงอายุ

๗.๕) ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการจัดศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนแก่
ผู้สูงอายุ

๗.๖) คุ้มครองการผลิตสื่อความรู้และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ให้แก่ผู้สูงอายุ

๗.๗) จัดทำหลักสูตรเกี่ยวกับผู้สูงอายุในการศึกษาขั้นพื้นฐานถึง
อุดมศึกษา

๗.๘) ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการผลิตงานวิจัยเพื่อเพิ่มพูนองค์ความรู้
ด้านผู้สูงอายุ

**๘) ประกาศกระทรวงแรงงาน เรื่อง กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และ
เงื่อนไขการคุ้มครองการส่งเสริม และการสนับสนุนผู้สูงอายุในการประกอบอาชีพและฝึกอาชีพที่
เหมาะสม (๑๖ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๗)**

การคุ้มครอง การส่งเสริม และการสนับสนุน การประกอบอาชีพหรือฝึก
อาชีพที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุให้ดำเนินการดังนี้

๘.๑) ให้สำนักงานจัดหางานทุกแห่งจัดให้มีเจ้าหน้าที่ในการให้คำปรึกษาแนะนำเกี่ยวกับข้อมูลข่าวสารตลาดแรงงานและบริการจัดหางานที่ตรงตามความต้องการของผู้สูงอายุ

๘.๒) จัดอบรมทักษะอาชีพหรือฝึกอาชีพให้แก่ผู้สูงอายุตามอัธยาศัย

๘.๓) จัดให้มีศูนย์กลางข้อมูลทางการอาชีพและตำแหน่งงานสำหรับผู้สูงอายุเป็นการเฉพาะ ณ สำนักงานจัดหางานทุกแห่ง

๘.๔) จัดหาอาชีพที่เหมาะสมตามควรแก่สภาพให้แก่ผู้สูงอายุ ให้ได้รับสิทธิประโยชน์ตามกฎหมายว่าด้วยการส่งเสริมการพัฒนาฝีมือแรงงาน

๙) ประกาศกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เรื่อง กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขการคุ้มครองการส่งเสริม และการสนับสนุนการพัฒนาตนเองและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม การรวมกลุ่มในลักษณะเครือข่ายหรือชุมชน (๒๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๗)

สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส คนพิการ และผู้สูงอายุ

กำหนดแนวทางการดำเนินงานด้านการพัฒนาตนเอง และการพัฒนาสังคม ผู้สูงอายุในชุมชนให้สามารถดำเนินการได้ด้วยตนเอง

สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด

ส่งเสริม สนับสนุนด้านความรู้ ความเข้าใจ การให้คำปรึกษา ตลอดจนทรัพยากรด้านบุคลากรและวัสดุอุปกรณ์ เพื่อให้การดำเนินงานด้านการพัฒนาตนเองและการพัฒนาสังคมผู้สูงอายุในชุมชนเข้มแข็ง และสามารถดำเนินการได้ด้วยตนเอง

สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดและหน่วยงานในสังกัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์/ สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส คนพิการ และผู้สูงอายุ และหน่วยงานในสังกัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (กทม.)

ประสานงาน ส่งเสริม และสนับสนุนการเชื่อมโยงเครือข่ายงานด้านการพัฒนาตนเองและการพัฒนาสังคมผู้สูงอายุในชุมชนระดับตำบล อำเภอ และจังหวัด

สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดประสานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

สรรหาและจัดทำทะเบียนผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งส่งเสริมให้เกิดการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่สังคมต่อไป

สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส คนพิการ และผู้สูงอายุ

จัดทำทะเบียนองค์กรผู้สูงอายุและองค์กรที่ทำงานด้านผู้สูงอายุ เพื่อประโยชน์ในการประสานงานและสร้างเครือข่ายในทุกระดับ

๑๐) ประกาศกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เรื่อง กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขการคุ้มครอง การส่งเสริมและการสนับสนุน การช่วยเหลือผู้สูงอายุซึ่งได้รับอันตรายจากการถูกทารุณกรรมหรือถูกแสวงหาประโยชน์โดยมิชอบด้วยกฎหมาย หรือถูกทอดทิ้ง และการให้คำแนะนำปรึกษา ดำเนินการอื่นที่เกี่ยวข้องในทางการแก้ไขปัญหาครอบครัว (๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๘)

ผู้สูงอายุหรือผู้พบเห็น ยื่นคำร้องได้ที่ กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการหรือหน่วยงานอื่นของรัฐที่เกี่ยวข้อง (กทม.) อาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ หรือสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด (จังหวัดอื่น)

๑๑) ประกาศกระทรวงยุติธรรม เรื่อง การให้คำแนะนำ ปรึกษา และดำเนินการในส่วนที่เกี่ยวข้องในทางคดีสำหรับผู้สูงอายุ พ.ศ. ๒๕๕๖ (๒๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๖)

ให้กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพเป็นหน่วยงานหลักในการดำเนินการให้บริการผู้สูงอายุด้วยความสะดวกรวดเร็วเป็นกรณีพิเศษ ดังนี้

๑๑.๑) เผยแพร่และให้ความรู้เกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพตามที่กฎหมายกำหนดแก่ผู้สูงอายุ

๑๑.๒) ให้คำแนะนำ ปรึกษาทางกฎหมายและอรรถคดี

๑๑.๓) รับเรื่องร้องทุกข์และดำเนินการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายในส่วนที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ

๑๒) ประกาศกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เรื่อง กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขการคุ้มครอง การส่งเสริม และการสนับสนุนการจัดที่พักอาศัย อาหาร และเครื่องนุ่งห่ม ให้ผู้สูงอายุตามความจำเป็นอย่างทั่วถึง (๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๘)

ผู้จะได้รับสิทธิตามประกาศนี้ หมายถึง ผู้สูงอายุตามพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. ๒๕๔๖ ซึ่งประสบปัญหาความเดือดร้อนและมีความจำเป็นในเรื่อง ดังต่อไปนี้

๑๒.๑) ที่พักอาศัย

๑๒.๒) อาหาร

๑๒.๓) เครื่องนุ่งห่ม

ยื่นคำร้องได้ที่ กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ (กทม.) สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด (จังหวัดอื่น)

๑๓) ประกาศกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เรื่อง กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขการคุ้มครอง การส่งเสริมและการสนับสนุน การสงเคราะห์ ในการจัดการศพตามประเพณี (๑๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๗)

การสงเคราะห์ในการจัดการศพผู้สูงอายุ หมายถึง การช่วยเหลือเป็นเงินในการจัดการศพผู้สูงอายุตามประเพณีรายละ ๒,๐๐๐ บาท

ยื่นคำร้องได้ที่ กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ (กทม.) สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด (จังหวัดอื่น)

๑๔) ประกาศกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา เรื่อง กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขการคุ้มครองการส่งเสริม และการสนับสนุน ผู้สูงอายุในการจัดบริการเพื่ออำนวยความสะดวกสถานที่ท่องเที่ยวและการจัดกิจกรรมกีฬาและนันทนาการ (๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๗)

ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐและเอกชนส่งเสริมการจัดบริการเพื่ออำนวยความสะดวกและให้สิทธิสำหรับผู้สูงอายุทุกคนในสถานที่ท่องเที่ยว หรือสนามกีฬา หรือสถานออกกำลังกายอื่น ๆ

๑๔.๑) กำหนดมาตรฐานการบริการ อำนวยความสะดวกสำหรับผู้สูงอายุในสถานที่ท่องเที่ยว หรือสนามกีฬา หรือสถานออกกำลังกายอื่น ๆ

๑๔.๒) ดำเนินการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน สนับสนุนการให้บริการเพื่ออำนวยความสะดวกความปลอดภัยและลดอัตราค่าเข้าชม หรือการเข้าร่วมกิจกรรม สำหรับผู้สูงอายุในสถานที่ท่องเที่ยว สนามกีฬา หรือสถานออกกำลังกาย

๑๕) กระทรวงวัฒนธรรม เรื่อง การจัดบริการเพื่ออำนวยความสะดวก ด้านพิพิธภัณฑ์ โบราณสถาน หอจดหมายเหตุฯ และการจัดกิจกรรมด้านศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ตามมาตรา ๑๑ (๑๓)

๑๖) กระทรวงคมนาคม เรื่อง การอำนวยความสะดวกและความปลอดภัยแก่ผู้สูงอายุใน อาคารสถานที่หรือยานพาหนะ และการช่วยเหลือค่าโดยสารตามความเหมาะสม ตามมาตรา ๑๑ (๕) (๖) โดยการรถไฟแห่งประเทศไทย ได้มีคำสั่งให้ลดค่าโดยสารยานพาหนะ ตามช่วงเวลาที่กำหนด (มิถุนายน-กันยายน) การบินไทยลดหย่อนค่าโดยสารแก่ผู้สูงอายุ ร้อยละ ๑๕ และรถไฟใต้ดินลดหย่อน ค่าโดยสารครึ่งราคา

๑๗) กระทรวงการคลัง ได้ออกประกาศกระทรวงกำหนดให้กองทุนผู้สูงอายุเป็นองค์การตามพระราชกฤษฎีกาออกตามความในประมวลรัษฎากร ว่าด้วยการยกเว้น

ภาษีมูลค่าเพิ่ม รวมทั้งมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลรัษฎากร พ.ศ. ๒๕๔๘ ซึ่งมีสาระในการกำหนดให้ผู้ประกอบการเลี้ยงดูบุพการีซึ่งเป็นผู้สูงอายุที่ไม่มีรายได้เพียงพอแก่การยังชีพ มีสิทธิได้รับการหักลดหย่อนภาษีสำหรับบิดามารดาที่มีอายุหกสิบปีขึ้นไปตามความในมาตรา ๑๗

ภาพรวมของกฎหมายสู่การจัดการดูแลสุขภาพของผู้สูงอายุนั้น ต้องนำมาจัดทำแบบองค์รวม และบูรณาการทั้งในมิติด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง การจัดการความเข้มแข็งชุมชนให้เอื้อต่อการพัฒนาสุขภาพของผู้สูงอายุโดยส่งเสริมและพัฒนาบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการพัฒนาสุขภาพผู้สูงอายุ ได้แก่ งบประมาณ/กองทุนตำบล กำลังคน (เจ้าหน้าที่ผู้ช่วยผู้ดูแล อาสาสมัครผู้สูงอายุ) การจัดบริการด้านสุขภาพและสังคมแบบบูรณาการ การปรับปรุงโครงสร้าง และการใช้กฎหมายเป็นมาตรการหรือเครื่องมือให้เกิดการพัฒนาสิ่งแวดล้อมและปัจจัยด้านสังคมที่เอื้อต่อ การมีสุขภาพ เช่น การปรับปรุงอาคารสิ่งก่อสร้าง นอกจากนี้ยังต้องพัฒนารูปแบบและศักยภาพการ จัดบริการสุขภาพชุมชน ผู้ดูแลผู้สูงอายุ พัฒนากลไกสนับสนุนและบูรณาการดูแลด้านสุขภาพและ สังคมสำหรับผู้สูงอายุโดยเฉพาะกลุ่มที่มีภาวะพึ่งพา ชุดบริการด้านสุขภาพผู้สูงอายุที่มีอยู่ในชุมชน ได้แก่ การส่งเสริมอาชีพ กลุ่มอาชีพต่างๆ ซึ่งมีอยู่ไม่ได้เจาะจงว่าเป็นอาชีพเฉพาะของผู้สูงอายุ การสร้างความมั่นคง เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหลายแห่งมีการเพิ่มจำนวนผู้ได้รับเบี้ยยังชีพด้านรายได้โดยใช้งบท้องถิ่นรวม และเพิ่มจำนวนเงิน การส่งเสริมด้านประเพณี วัฒนธรรม ศาสนา ภูมิปัญญาท้องถิ่น/ภูมิปัญญา ผู้สูงอายุกิจกรรมสันทนาการ ชมรมผู้สูงอายุ สวัสดิการชุมชน มีกองทุนฌาปนกิจ มีบางแห่งที่มีการจัดสวัสดิการชุมชนโดยกองทุนหมู่บ้าน บริการช่วยเหลือด้านสังคม อาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุการ ส่งเสริมสุขภาพ (ออกกำลังกาย โภชนาการ) ศูนย์ส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุการตรวจคัดกรองโรคเรื้อรัง บริการสายด่วนปรึกษาด้านสุขภาพ การบริการรักษาพยาบาลทั่วไป/คลินิกเบาหวาน ความดัน แพทย์แผนไทย บริการเยี่ยมบ้าน บริการดูแลรักษาพยาบาลที่บ้าน (เฉพาะแห่ง) บริการการแพทย์ฉุกเฉิน (EMS) มีเฉพาะแห่ง

๒. แนวโน้มประชากรผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐ - ๒๕๖๔)

๒.๑ จำนวนประชากรของภาคมากที่สุดของประเทศ ปี ๒๕๕๙ มีจำนวนประชากร ๒๑.๙๕ ล้าน คน หรือร้อยละ ๓๓.๓ ของประเทศ เพิ่มขึ้นจาก ๒๑.๕๙ ล้านคน ในปี ๒๕๕๔ และมีอัตราการเพิ่มขึ้นของ ประชากรในช่วงปี ๒๕๕๔-๒๕๕๙ โดยเฉลี่ยร้อยละ ๐.๓ ต่ำกว่าประเทศที่มีอัตราการเพิ่มเฉลี่ยร้อยละ ๐.๖ โดย จังหวัดนครราชสีมา มีประชากรมากที่สุด ๒.๖๓ ล้านคน รองลงมา คือ จังหวัดอุบลราชธานี มีประชากร ๑.๘๖ ล้าน คน และจังหวัดขอนแก่น มีประชากร ๑.๘๐ ล้านคน คิดเป็นร้อยละ ๑๒.๐ ๘.๕ และ ๘.๒ ของประชากรภาค ตามลำดับ

๒.๒ สัดส่วนประชากรสูงอายุเพิ่มขึ้น โครงสร้างประชากรมีแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมสูงวัยมากขึ้น โดยในปี ๒๕๕๔ มีสัดส่วนประชากรสูงอายुर้อยละ ๑๔.๙ เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ

๑๘.๕ ในปี ๒๕๕๙ ซึ่งสูงกว่าร้อยละ ๑๖.๕ ของสัดส่วนผู้สูงอายุระดับประเทศ จึงทำให้ประชากรวัยแรงงาน ต้องรับภาระในการดูแลผู้สูงอายุมากขึ้น จากประชากรวัยแรงงาน ๔.๑๖ คน ดูแลผู้สูงอายุ ๑ คน ในปี ๒๕๕๔ เป็นประชากรวัยแรงงาน ๓.๓๑ คน ดูแลผู้สูงอายุ ๑ คน ในปี ๒๕๕๙

๒.๓ ประชากรเมืองโดยรวมเพิ่มขึ้น ปี ๒๕๕๔ มีประชากรเมืองจำนวน ๔.๓๒ ล้านคน หรือร้อยละ ๒๐.๐ ของประชากรทั้งภาค เพิ่มขึ้นเป็น ๔.๔๕ ล้านคน หรือร้อยละ ๒๐.๓ ของประชากรทั้งภาค ในปี ๒๕๕๙ โดยจังหวัดมหาสารคามมีอัตราการเพิ่มของประชากรเมืองมากที่สุด ร้อยละ ๑๘.๐ รองลงมา ได้แก่ จังหวัดขอนแก่น ร้อยเอ็ด และอุบลราชธานีมีอัตราการเพิ่มของประชากรเมือง ร้อยละ ๑๔.๙ ๘.๒ และ ๖.๖ ตามลำดับ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเมืองศูนย์กลางความเจริญของภาคทั้งด้านเศรษฐกิจ และการศึกษา จึงทำให้ประชากรอพยพเข้าไปทำงานและอาศัยจำนวนมาก

๓. สถานการณ์ผู้สูงอายุในจังหวัดขอนแก่น

จังหวัดขอนแก่นเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่ใหญ่เป็นอันดับ ๖ และมีประชากรมากเป็นอันดับ ๓ ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีประชากรทั้งหมดรวม ๒ ล้านคน เป็นประชากรผู้สูงอายุ ๒๘๗,๓๗๓ คน แบ่งเป็นเพศหญิง ๑๕๖,๗๑๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๔.๓๗ เพศชาย ๑๓๐,๖๖๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๕.๖๓ การที่โครงสร้างประชากรของจังหวัดขอนแก่นมีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นสังคมผู้สูงอายุนั้นเกิดจาก ๒ ปัจจัยคือ การที่ประชาชนมีอายุยืนยาวขึ้น และการลดลงของอัตราการเกิดของเด็ก เมื่อเข้าสู่ภาวะสูงวัยจะมีผลต่อระบบการดูแลสุขภาพ โดยสาเหตุหลักของปัญหาสุขภาพผู้สูงอายุคือ ภาวะที่เกิดจากโรคเรื้อรัง ได้แก่ มะเร็ง โรคหัวใจและหลอดเลือด โรคระบบทางเดินหายใจเรื้อรัง รวมทั้งโรคสำคัญอื่น ๆ ของผู้สูงอายุเกี่ยวกับความผิดปกติของอวัยวะรับสัมผัส เช่น การสูญเสียการมองเห็น และการได้ยิน ภาวะสมองเสื่อม เป็นต้น ภาวะเหล่านี้สะท้อนถึงความเสื่อมทางสุขภาพเมื่อมีอายุเพิ่มมากขึ้น และระบบขนส่งสาธารณะที่ยังไม่ตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุและสถานที่สาธารณะส่วนใหญ่ยังไม่มี การจัดสิ่งอำนวยความสะดวกให้กับผู้สูงอายุ แม้กระทั่งที่อยู่อาศัยก็ไม่เหมาะสม

นอกจากนั้น ยังทำให้สัดส่วนของประชากรสูงอายุที่ต้องการประชากรวัยแรงงานดูแลเพิ่มสูงมากขึ้นด้วย นั่นก็คือการเพิ่มขึ้นของภาวะพึ่งพิง ซึ่งจะเห็นได้จากการวิเคราะห์ค่าคาดประมาณประชากรของจังหวัดขอนแก่น ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๕๓-๒๕๘๓ ภาวะการพึ่งพิงเพิ่มขึ้นจาก ร้อยละ ๒๑.๖ ในปี พ.ศ. ๒๕๕๓ เป็นร้อยละ ๕๑.๕ ใน ปี พ.ศ. ๒๕๗๓ โดยจากภาวะพึ่งพิงดังกล่าวหมายถึง ประชากรวัยแรงงาน ๑๐๐ คน ต้องรับภาระเลี้ยงดูผู้สูงอายุเพิ่มสูงขึ้น จาก ๒๒ คน ใน ปี พ.ศ. ๒๕๕๓ เป็น ๕๒ คน ในปี พ.ศ. ๒๕๗๓ หากพิจารณาจากอัตราส่วนการเกื้อหนุน ซึ่งหมายถึงจำนวนคนในวันแรงงานเทียบกับจำนวนผู้สูงอายุ กล่าวคือ ผู้สูงอายุหนึ่งคนจะมีประชากรช่วยเหลือดูแลกี่คน จะพบว่า อัตราส่วนการเกื้อหนุนลดลง จากจำนวนประชากรวัยแรงงาน ๕ คน ต้องช่วยเหลือผู้สูงอายุหนึ่งคน ในปี พ.ศ. ๒๕๕๓ เป็นประชากรวัยแรงงาน ๒ คน ต้องช่วยเหลือผู้สูงอายุหนึ่งคน ในปี พ.ศ. ๒๕๗๓ เมื่อประชากรวัยแรงงานต้องรับภาระเลี้ยงดูผู้สูงอายุในจำนวนที่

มากขึ้น นอกจากจะส่งผลต่อรายจ่ายที่เพิ่มขึ้นรายได้ที่ลดลง การออม และการลงทุนในภาคครัวเรือนแล้ว ยังรวมถึงรายจ่ายของภาครัฐที่เพิ่มขึ้นในด้านการประกันสังคม สุขภาพอนามัย และการจัดสวัสดิการเพื่อผู้สูงอายุอีกด้วย ผู้สูงอายุส่วนใหญ่รายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจน อาศัยรายได้จากเบี้ยยังชีพและบุตรหลานเป็นหลัก ขาดการออมและการเตรียมความพร้อม ทั้งนี้ในด้านการช่วยเหลือผู้สูงอายุของจังหวัดได้มีการช่วยเหลือโดยการให้กู้ยืมเงินกองทุนผู้สูงอายุ การสงเคราะห์ผู้ยากไร้ การอบรมเตรียมความพร้อมและทักษะชีวิต และการส่งเสริมการมีงานทำของผู้สูงอายุ และการซ่อมบ้านให้มีความเหมาะสมกับการใช้ชีวิตประจำวันของผู้สูงอายุ

๓.๑ สถานะความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุในจังหวัดขอนแก่น

ผู้สูงอายุในจังหวัดขอนแก่นที่ประสบปัญหาความยากลำบาก มีจำนวน ๑๓,๐๖๔ คน โดยแบ่งเป็นอยู่กับครอบครัวที่ยากจน/ยากลำบาก จำนวน ๔,๑๘๙ คน ต้องดูแลบุคคลในครอบครัวที่เป็นเด็ก ผู้ป่วยเรื้อรัง พิการ และจิตเวช จำนวน ๓,๓๗๖ คน ผู้สูงอายุที่ต้องดูแลบุตรตามลำพัง จำนวน ๒,๓๖๐ คน ที่อยู่อาศัยไม่มั่นคง/สภาพที่อยู่อาศัยไม่เหมาะสมต่อการพักอาศัย จำนวน ๒,๒๔๓ คน อยู่คนเดียวตามลำพัง/ไม่มีผู้ดูแล/ถูกทอดทิ้ง ๘๘๖ คน ผู้สูงอายุที่เป็นผู้ป่วยติดเตียง ติดบ้าน ๕,๐๙๑ คน ผู้สูงอายุพิการที่ขาดแคลนกายอุปกรณ์ (รถเข็น ไม้เท้า ขาเทียม อื่น ๆ ๑,๖๗๗ คน)

ผู้สูงอายุที่มีพฤติกรรมไม่เหมาะสม จำนวน ๒,๑๙๑ คน โดยแบ่งเป็นติดการพนันต่าง ๆ จำนวน ๑,๐๓๔ คน ติดเหล้า/เครื่องดื่มแอลกอฮอล์ จำนวน ๘๕๘ คน มั่วสุมและสร้างความรำคาญให้ชาวบ้าน จำนวน ๑๙๕ คน ติดยาเสพติด (ยาบ้า ยาไอซ์ ยาอี สารระเหย กัญชา ฯลฯ) จำนวน ๗๒ คน

ผู้สูงอายุที่ได้รับเบี้ยยังชีพ จำนวน ๒๔๗,๗๗๗ คน^๒

ภาพรวมของสถานการณ์ผู้สูงอายุที่ต้องได้รับการพัฒนามากที่สุดคือ ผู้สูงอายุที่ยากจนมีภาระต้องเลี้ยงดูบุตรหลาน ซึ่งมีจำนวนใกล้เคียงกับผู้สูงอายุที่ยังไม่ได้ไปแจ้งจดทะเบียนเพื่อขอรับเบี้ยยังชีพ รองลงมาคือ ผู้สูงอายุไม่สามารถเข้าถึงบริการหรือกิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านอาชีพ สุขภาพ นันทนาการ เป็นต้น ตามลำดับ

^๒ สำนักงานท้องถิ่นจังหวัดขอนแก่น ๖ เมษายน ๒๕๖๑

ตารางที่ ๔.๑ สถานการณ์ผู้สูงอายุจังหวัดขอนแก่น

สถานการณ์ผู้สูงอายุ	จำนวนคน	
	๒๕๕๖	๒๕๕๗
ผู้สูงอายุที่ยังไม่ได้ไปแจ้งจดทะเบียนเพื่อรับเบี้ยยังชีพได้ตามกำหนด	๑,๔๒๕	๓,๒๗๑
ผู้สูงอายุช่วยเหลือตนเองไม่ได้และสมควรได้รับความช่วยเหลือ	๒,๒๓๕	๑,๖๖๗
ผู้สูงอายุไม่สามารถเข้าถึงบริการหรือกิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านอาชีพ สุขภาพ นันทนาการ เป็นต้น	๑,๘๔๘	๒,๒๔๔
ผู้สูงอายุที่ถูกทำร้ายร่างกายและจิตใจ	๑๔๙	๑๗๖
ผู้สูงอายุที่ไม่มีชื่อในทะเบียนบ้านหรือไม่มีบัตร	๔๘๔	๕๘
ผู้สูงอายุที่ยากจนและมีภาระต้องเลี้ยงดูบุตรหลาน	๔,๕๕๙	๓,๕๓๔
รวม	๑๐,๗๐๐	๑๐,๙๕๐

ที่มา : สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดขอนแก่น

๓.๒.๑ สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดขอนแก่น

สำนักงานพัฒนาสังคมฯ ได้ดำเนินการในการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ โดยอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ดังนี้

- ๑) การจัดตั้งศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตและส่งเสริมอาชีพผู้สูงอายุ (ศพอส.) ในทุกอำเภอมี ๒๗ แห่ง เพื่อเป็นกลไกในการจัดสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุในชุมชนโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน
- ๒) การดำเนินการโรงเรียนผู้สูงอายุ ๒๗ แห่ง มีการจัดทำหลักสูตรการเรียนการสอนที่ได้มาตรฐานเหมาะสมกับพื้นที่และความต้องการของผู้สูงอายุ
- ๓) ส่งเสริมด้านอาชีพและการมีงานทำในผู้สูงอายุ ให้บริการกู้ยืมทุนประกอบอาชีพแก่ผู้สูงอายุในจังหวัดขอนแก่นมีผู้ยื่นกู้ ๒๙๖ ราย ได้รับอนุมัติ ๒๘๑ ราย
 - ๔) ค่าจัดการศพผู้สูงอายุตามประเพณี ๑๐ ราย
 - ๕) สงเคราะห์ผู้สูงอายุในสภาวะยากลำบาก ๒๒๓ ราย
 - ๖) โครงการประชุมเชิงปฏิบัติการการบูรณาการโครงการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ผู้สูงอายุและโครงการส่งเสริมพลังภูมิปัญญาและการเรียนรู้ของผู้สูงอายุ ในวันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๖๐
 - ๗) วันผู้สูงอายุแห่งชาติ ปี ๒๕๖๐ กำหนดจัดขึ้นวันที่ ๕ เมษายน ๒๕๖๐ ณ ห้องมงกุฎเพชร โรงแรมโฆะชะ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ภายใต้หัวข้อ “สูงวัยสูงคุณค่า ร่วมพัฒนาประเทศไทย สู่ประชาธิปไตย” บูรณาการตาม “โครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในเขตพื้นที่จังหวัด

ขอนแก่น ประจำปี ๒๕๖๐” กลุ่มเป้าหมายผู้เข้าร่วมงานประมาณ ๕๐๐ คน มีการมอบรางวัลการประกวด

สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดขอนแก่นได้จัดโครงการภูมิปัญญาพัฒนาผลิตภัณฑ์ OTOP โดยมีค่าเป้าหมายเชิงปริมาณคือ ผู้สูงอายุที่ได้รับการขึ้นทะเบียนวิทยากรภูมิปัญญาของจังหวัดขอนแก่นเป็นวิทยากร และผู้สูงอายุในชุมชน จำนวน ๑,๐๘๐ คน พื้นที่เป้าหมายคือ ศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตและส่งเสริมอาชีพผู้สูงอายุ จำนวน ๒๗ แห่งในพื้นที่ ๒๖ อำเภอ เป้าหมายเชิงคุณภาพคือ ผู้สูงอายุและประชาชนในชุมชนมีอาชีพเสริมและมีรายได้ ผลกระทบที่เกิดกับประชาชน พบว่า ผู้สูงอายุในชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้นเพื่อดูแลตัวเอง และมีกิจกรรมกลุ่มร่วมกันในชุมชนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ส่วนแนวทางการพัฒนาต่อยอดการดำเนินงานในปัจจุบันและอนาคตพบว่า มีการส่งเสริมให้ภูมิปัญญาผู้สูงอายุได้รับการพัฒนาต่อยอดไปสู่สินค้า OTOP และเกิดความยั่งยืนของอาชีพและรายได้ของผู้สูงอายุและครอบครัว ให้ผู้สูงอายุได้ใช้ศักยภาพที่มีอยู่และให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว และชุมชน ผู้สูงอายุมีความภาคภูมิใจในตนเอง ชุมชนและสังคมเห็นคุณค่าศักยภาพของผู้สูงอายุ ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตที่ดี การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนและหน่วยงานในราชการและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง พบว่า มีการดำเนินงานร่วมกับองค์กรปกครองท้องถิ่นในพื้นที่ที่มีศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตและส่งเสริมผู้สูงอายุ และโรงเรียนผู้สูงอายุ

๓.๒.๒ ศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุจังหวัดขอนแก่น

ศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุขอนแก่น ได้เปิดดำเนินการจัดกิจกรรมบริการให้กับสมาชิกผู้สูงอายุทั้งในเขตเทศบาลนครขอนแก่น และพื้นที่รอบนอกของจังหวัดขอนแก่น เข้ามาใช้บริการตามแผนกิจกรรม โดยได้เปิดดำเนินการมาตั้งแต่วันที่ ๒๐ พ.ย. ๒๕๓๘ และมีพิธีเปิดอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ ๒๑ พ.ย. ๒๕๓๘ ซึ่งศูนย์ฯ ได้เปิดดำเนินการมาครบรอบการก่อตั้ง เป็นปีที่ ๒๓ แล้ว ปัจจุบันถือว่าจังหวัดขอนแก่นได้เข้าสู่การเป็นสังคมผู้สูงอายุแล้ว โดยอำเภอที่มีผู้สูงอายุมากที่สุดคือ อำเภอเมืองจัตุมิผู้สูงอายุร้อยละ ๑๖.๗ ของประชากรทั้งจังหวัด และอำเภอที่มีผู้สูงอายุ น้อยที่สุดคือ อำเภอเขาสวนกวางมีผู้สูงอายุ ร้อยละ ๑๒.๔ จากการคาดประมาณประชากรของจังหวัดขอนแก่น พ.ศ. ๒๕๕๓-๒๕๘๓ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พบว่า ประชากรที่ต้องพึ่งพิงเพิ่มขึ้นจากร้อย ๒๑.๖ ในปี พ.ศ. ๒๕๕๓ เป็นร้อยละ ๕๑.๕ ในปี พ.ศ. ๒๕๗๓ โดยจากภาระพึ่งพิงดังกล่าว หมายถึงประชากรวัยแรงงาน ๑๐๐ คน ต้องรับภาระเลี้ยงดูผู้สูงอายุเพิ่มสูงขึ้นจาก ๒๒ คน ในปี พ.ศ. ๒๕๕๓ เป็น ๕๒ คนในปี พ.ศ. ๒๕๗๓ จากรายงานสถานการณ์ผู้สูงอายุของสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทยที่สำรวจเมื่อปี ๒๕๕๘ สภาพปัญหาความต้องการของผู้สูงอายุในทุกจังหวัด พบว่าปัญหาที่พบมากในประชากรสูงอายุ คือ ที่อยู่อาศัยของผู้สูงอายุพบว่า รูปแบบการอยู่อาศัยก็ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากคือ ขนาดครัวเรือนลดลงจากเฉลี่ยประมาณ คน ๓ คน เป็นเพียง ๕ ในปัจจุบัน เมื่อมีอายุมากขึ้นห้องน้ำ ห้องนอน เป็นเรื่องสำคัญในการดำเนินชีวิตประจำวัน พบว่า

ผู้สูงอายุร้อยละ ๕๔ ยังใช้ส้วมแบบนั่งยอง ผู้สูงอายุวัยปลายร้อยละ ๑๐ ยังนอนอยู่ชั้นบนของบ้าน และมากกว่าร้อยละ ๑๘ เคยหกล้ม นอกจากนี้ข้อมูลขององค์กรปกครองท้องถิ่นได้สำรวจผู้สูงอายุในจังหวัดขอนแก่น พบว่า ผู้สูงอายุที่อยู่ลำพังคนเดียวและอยู่ลำพังกับคู่สมรสมีแนวโน้มสูงขึ้น มีผู้สูงอายุที่ประสบปัญหาที่อยู่อาศัยไม่เหมาะสมมีมากถึง จำนวน ๔๑๔ คน

เมื่อประชากรวัยแรงงานต้องรับภาระเลี้ยงดูผู้สูงอายุในจำนวนที่มากขึ้น นอกจากจะส่งผลกระทบต่อรายจ่ายที่เพิ่มขึ้นรายได้ที่ลดลง การออม และการลงทุนในภาคครัวเรือนด้วย แต่ในขณะเดียวกัน ผู้สูงอายุก็ไม่ได้เป็นภาระเสมอไป ซึ่งจากข้อมูลการสำมะโนการเกษตร พ.ศ. ๒๕๕๖ ของสำนักงานสถิติจังหวัดขอนแก่น ได้ระบุว่า จังหวัดขอนแก่นมีจำนวนผู้สูงอายุที่เป็นผู้ถือครองทำการเกษตร ๗๐,๕๑๐ ราย คิดเป็นร้อยละ ๓๕.๖ ของจำนวนผู้ถือครองทั้งหมด จะเห็นได้ว่า ผู้สูงอายุก็ยังเป็นผู้ที่มีความพร้อมและความสามารถในการทำงานอยู่ และจากผลการศึกษาโครงการสุขภาพศึกษาของสถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้ระบุว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ยังมีศักยภาพ มีความสามารถในการจะทำงานประเภทต่าง ๆ เกือบทุกประเภทและทุกสาขาวิชาการ นอกจากนี้ยังพบว่า ผู้สูงอายุมีความพร้อมในการที่จะทำงานหรือมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ทางสังคมอีกด้วย ดังนั้น หากหาแนวทางในการนำศักยภาพนั้นมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่สังคมอย่างเหมาะสม คุณประโยชน์ที่เกิดขึ้นนั้นจะมีมากมายมหาศาล โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประโยชน์ในแง่ของการฟื้นฟูสภาพจิตใจและร่างกายของผู้สูงอายุ รวมทั้งประโยชน์ในแง่ของการเชื่อมโยงวิทยาการ วัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่นจากอดีตให้คงอยู่ในปัจจุบันและต่อเนื่องไปถึงอนาคต

เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๖๑ เวลา ๐๙.๓๐ น. นางไพรวรรณ พลวัน อธิบดีกรมกิจการผู้สูงอายุ ได้เดินทางมาเป็นประธานการจัดกิจกรรมโครงการครบรอบ ๒๓ ปี ศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุขอนแก่น ณ ลานอเนกประสงค์ศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุขอนแก่น ถนนหลังเมือง ในเขตเทศบาลนครขอนแก่น โดยนายสันติ เหล่าบุญเส็ง ยมรองผู้ว่าราชการจังหวัดขอนแก่น นางสาวบุญน้อม งามเชื้อ ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุขอนแก่น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้การต้อนรับ โดยมีการแสดงกิจกรรมจากผู้สูงอายุ คือ การแสดงตามประเพณีฮีต ๑๒ ของชาวภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และการแสดงลีลาศเพื่อสุขภาพ และมีนิทรรศการจากเครือข่ายผู้สูงอายุขอนแก่น พร้อมพิธีการทางพระพุทธศาสนา

ภาพที่ ๔.๒ การจัดกิจกรรมของผู้สูงอายุด้านพุทธศาสนา
ที่มา : <https://www.khonkaenlink.info/home/news/9309.html>

ภาพที่ ๔.๓ ศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุขอนแก่น
ที่มา : <https://www.khonkaenlink.info/home/news/๗๓๐๙.html>

๓.๒.๓ สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ ๖

สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ ๖ ได้จัดทำโครงการวิจัยแบบจำลองการส่งเสริมการใช้ประโยชน์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเพื่อการจัดสวัสดิการสังคมให้กับผู้สูงอายุในเขตชนบท โดยมีค่าเป้าหมายเชิงปริมาณคือ มีข้อเสนอเพื่อการตัดสินใจหรือกำหนดนโยบายด้านการจัดสวัสดิการสังคมให้กับผู้สูงอายุในเขตชนบท จำนวน ๑ เรื่อง ค่าเป้าหมายเชิงคุณภาพคือ กระทรวงสามารถกำหนดนโยบายด้านการจัดสวัสดิการสังคมให้กับผู้สูงอายุในเขตชนบทได้อย่างมีประสิทธิภาพ พบว่า ผลกระทบที่เกิดกับประชาชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นทั้งภาครัฐ องค์กรปกครองท้องถิ่น และภาคส่วนต่าง ๆ ใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเพื่อการจัดสวัสดิการสังคมให้กับผู้สูงอายุ ปัญหาอุปสรรค พบว่า โครงสร้างพื้นฐานและอุปกรณ์สนับสนุนด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารยังไม่สมบูรณ์ ทำให้เกิดการเชื่อมโยงและสร้างเครื่องมือต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนการจัดสวัสดิการสังคมให้กับผู้สูงอายุ แนวทางการแก้ไขปัญหาในพื้นที่ การสนับสนุนให้องค์กรในพื้นที่ชุมชน และภาคประชาชนตระหนักรู้และพัฒนาการใช้งานเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร การทำงานเพื่อสนับสนุนการจัดสวัสดิการสังคมให้กับผู้สูงอายุ แนวทางการพัฒนาต่อยอด การดำเนินงานในปัจจุบันและอนาคต การพัฒนากลไกทั้งโครงสร้างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และพัฒนาสนับสนุนด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ทั้งด้านโครงสร้างพื้นฐานและช่องทางด้านการเข้าถึงของหน่วยงานและผู้สูงอายุ การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนและหน่วยงานในราชการและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง พบว่า มีการกำหนดบทบาทหน่วยงานภาครัฐที่ชัดเจน เพื่อที่จะดึงภาคส่วนต่าง ๆ เข้ามาร่วมแก้ไขปัญหา และร่วมพัฒนากลไก และสนับสนุนการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศการสื่อสาร

วิเคราะห์นโยบายผู้สูงอายุในภาพรวม และนโยบายการดำเนินงานผู้สูงอายุในจังหวัดขอนแก่น

ประเทศไทยมีกลไกการพัฒนานโยบายสำหรับผู้สูงอายุ มี ๓ ระดับ คือ 1. ในระดับชาติมีคณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติหรือ กผส. ที่ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๙ ตามแนวทางการพัฒนานโยบายแบบบูรณาการระหว่างหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง การทำงานของ กผส. ใช้คณะกรรมการจากกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์หรือ พม. และมีกระทรวง พม. เป็นผู้รับเรื่องจาก กผส. ไปดำเนินการต่อ ในช่วงการพัฒนาแผนระยะยาวผู้สูงอายุแห่งชาติฉบับที่ ๒ มีการจัดทำแผนยุทธศาสตร์รองรับ โดยกำหนดเป้าหมายและตัวชี้วัดอย่างชัดเจน แต่การจัดทำแผน นี้มีนักวิชาการเป็นผู้นำ โดยการมีส่วนร่วมของหน่วยงานภาครัฐมีลักษณะบนลงล่าง คือมีการตกลงในระดับคณะกรรมการของ กผส. โดยมีผู้แทนกระทรวงเป็นกรรมการจัดทำแผน และไม่มีการจัดงบประมาณเพื่อรองรับ ซึ่งจุดประสงค์คือให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำไปเสนอของบประมาณของหน่วยงานตนเอง ส่วนการติดตามงานเป็นลักษณะประเมินแผนจากนักวิจัยภายนอกในทุกๆ ๕ ปี ๒. ในระดับกระทรวง กระทรวงที่เป็นหลักในการจัดบริการสำหรับผู้สูงอายุคือ กระทรวงสาธารณสุข

และกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ซึ่งที่ผ่านมายังขาดการบูรณาการแผนร่วมกันระหว่างหน่วยงานระดับกรม / สำนักที่รับผิดชอบ การกำหนดแผนของแต่ละหน่วยงานเป็นอิสระ และเอกเทศต่อกัน ไม่มีกลไกเชื่อมประสานระหว่างหน่วยงานภายใต้กระทรวงเดียวกัน ซึ่งได้มีความพยายามที่จะบูรณาการแผนระหว่างกรมต่างๆ โดยใช้กลไกคณะกรรมการอำนวยการงานผู้สูงอายุแต่ ยังอยู่ในระยะเริ่มต้น ๓. ในระดับปฏิบัติการ หน่วยงานส่วนภูมิภาคพัฒนาบริการตามกรอบและการสนับสนุนวิชาการ จากหน่วยงานส่วนกลาง ขณะที่ผู้ปฏิบัติงานมีจำนวนน้อยแต่ภาระงานจากแต่ละหน่วยงานวิชาการส่วนกลางมีมากและมีลักษณะแยกส่วน

ในขณะที่กฎหมายได้กำหนดให้ผู้สูงอายุมีสิทธิที่ได้รับการคุ้มครอง ส่งเสริมและสนับสนุนในด้านต่างๆ เช่น บริการสุขภาพ บริการด้านสังคมต่างๆ เช่น การศึกษาศาสนา ข้อมูลข่าวสาร การประกอบอาชีพ การพัฒนาตนเอง การมีส่วนร่วมกิจกรรมทางสังคม การรวมกลุ่ม การอำนวยความสะดวกและ ปลอดภัย การช่วยเหลือหรือยกเว้นค่าบริการสาธารณะต่าง ๆ ตลอดจนการได้รับการสงเคราะห์ในด้าน ที่อยู่อาศัย การยังชีพ เป็นต้น นอกจากนี้ก็มีการตั้งกองทุนผู้สูงอายุเพื่อเป็นทุนใช้จ่ายเกี่ยวกับการคุ้มครอง ส่งเสริม และสนับสนุนผู้สูงอายุ มีการลดหย่อนด้านภาษีให้กับผู้บริจาคเงินหรือทรัพย์สินแก่กองทุน รวมทั้งการลดหย่อนภาษีให้กับผู้ประกอบการและให้มีคณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติเป็นผู้รับผิดชอบงานด้านนโยบายและแผนหลักในการคุ้มครองส่งเสริมและสนับสนุนสถานภาพ บทบาท และกิจกรรมผู้สูงอายุ

นอกจากนี้สิทธิที่ได้บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย และพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ ทำให้หลายภาคส่วนได้เตรียมการด้านต่าง ๆ เพื่อเป็นการคุ้มครอง ส่งเสริมคุณภาพชีวิต และดูแลจัดการสวัสดิการให้แก่ผู้สูงอายุมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะบริการขั้นพื้นฐานที่จำเป็น ตัวอย่างเช่น สำนักส่งเสริมและพิทักษ์ผู้สูงอายุได้จัดทำคู่มือสิทธิผู้สูงอายุตามพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. ๒๕๔๖ ขึ้นเพื่อประชาสัมพันธ์ให้ผู้สูงอายุได้รับทราบ สิทธิในแต่ละด้าน ซึ่งจะเป็นข้อมูลสำคัญต่อการใช้สิทธิที่หน่วยงานต่าง ๆ ให้บริการแก่ผู้สูงอายุ เช่น ด้านการแพทย์และสาธารณสุข ด้านการศึกษา การศาสนา และข้อมูลข่าวสาร ด้านการประกอบอาชีพ ฝึกอาชีพที่เหมาะสม ด้านการอำนวยความสะดวกและความปลอดภัยในอาคารสถานที่ ยานพาหนะ บริการสาธารณะอื่น ๆ ด้านการลดหย่อนค่าโดยสารและการอำนวยความสะดวกในการเดินทาง ด้านการช่วยเหลือในทางคดีด้านการช่วยเหลือผู้สูงอายุที่ถูกทารุณกรรม ถูกแสวงหาประโยชน์โดยมิชอบด้วยกฎหมาย การช่วยเหลือผู้สูงอายุที่ประสบปัญหาครอบครัว และด้านการช่วยเหลือเรื่องที่อยู่อาศัย เป็นต้น

การที่มีนโยบาย กฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับจำนวนมากเกี่ยวกับผู้สูงอายุ มีหลายกระทรวงที่รับผิดชอบคือ กระทรวงแรงงาน กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงกลาโหม กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงยุติธรรม กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา กระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงคมนาคม กระทรวงการคลัง แสดงให้เห็นว่า

ประเทศไทยให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุเป็นอย่างมาก แต่ละหน่วยงานพยายามออกกฎหมายเพื่อเป็นเครื่องมือนำไปสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม ทั้งนี้กฎหมายเหล่านี้มีเนื้อหาครอบคลุมเพื่อส่งเสริมการดำเนินชีวิตด้วยปัจจัยสี่ คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค นอกจากนี้หลายหน่วยงานออกกฎหมายเพื่อส่งเสริมให้ผู้สูงอายุได้รับสิทธิพิเศษมากกว่าวัยอื่นๆ

การบัญญัติกฎหมายเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุเป็นเรื่องที่ต้ออย่างยิ่ง แต่ยังมีจุดอ่อน คือ ทำอย่างไรจะให้ผู้สูงอายุเหล่านั้นได้เข้าถึงข้อมูลของกฎหมาย เช่น ประกาศกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เรื่อง กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขการคุ้มครองการส่งเสริมและการสนับสนุน การสงเคราะห์ในการจัดการศพตามประเพณี (๑๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๗) การสงเคราะห์ในการจัดการศพผู้สูงอายุ หมายถึง การช่วยเหลือเป็นเงินในการจัดการศพผู้สูงอายุตามประเพณีรายละเอียด ๒,๐๐๐ บาท เหล่านี้เป็นข้อมูลที่ตีถึงแม้มีการเผยแพร่ข้อมูลไปแล้วแต่ผู้สูงอายุหรือประชาชนบางกลุ่มได้รับทราบข้อมูลทางกฎหมายไม่ทั่วถึง แม้จะออกกฎหมายมาแล้ว ๑๕ ปี ก็ตาม

วิเคราะห์นโยบายของรัฐกับการดำเนินงานผู้สูงอายุในจังหวัดขอนแก่น

จากนโยบายส่วนกลางทำให้หน่วยงานของรัฐในระดับภูมิภาคคือจังหวัดขอนแก่นได้ตอบสนองนโยบายด้วยการนำข้อระเบียบ กฎหมาย ไปปฏิบัติตามหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ ทำให้ผู้สูงอายุได้รับการบริการตามท้องที่ต่าง ๆ ที่หน่วยงานได้ดำเนินงาน การให้บริการของหน่วยงานย่อมแตกต่างกันไปตามบทบาทและหน้าที่ แต่ประเด็นหลักคือการทำให้ผู้สูงอายุสามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข ไม่เป็นภาระของคนอื่น สามารถดูแลช่วยเหลือตนเองได้ เช่น เมื่อเจ็บป่วยสามารถดูแลตนเองได้เบื้องต้นก่อนที่จะไปพบแพทย์ ซึ่งจากการศึกษาในครั้งนี้ทำให้ทราบว่า มีหน่วยงานหลายหน่วยงานที่ได้ปฏิบัติตามนโยบายของรัฐจนเกิดเป็นผลงานเชิงประจักษ์ ดังนี้ สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดขอนแก่น ศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุจังหวัดขอนแก่น จากสำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ ๖ วัด / สำนักปฏิบัติธรรม โรงเรียนผู้สูงอายุ ชมรมรวมพลคนพุทธ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานเหล่านี้ได้พยายามปฏิบัติตามนโยบายอย่างเข้มแข็งทำให้งาน

ลักษณะของการดูแลผู้สูงอายุในจังหวัดขอนแก่น พบว่า การดูแลในครอบครัว ครอบครัวถือเป็นสถาบันพื้นฐานที่มีหน้าที่ในการดูแลผู้สูงอายุ ผู้ดูแลที่ใกล้ชิดคือ บุตรหลานหรือสมาชิกในครอบครัว ซึ่งมีหน้าที่โดยตรงในการดูแลผู้สูงอายุ ซึ่งมีทั้งครอบครัวขยายและครอบครัวเดี่ยวที่อยู่ตามลำพัง ผู้สูงอายุส่วนใหญ่สามารถพึ่งตนเองได้ ครอบครัวจึงเป็นสถาบันหลักในการดูแลผู้สูงอายุ

นอกจากนั้น พบว่า มีการดูแลผู้สูงอายุโดยภาครัฐ โดยมีหน่วยงานของรัฐเป็นหลักในการดูแล แต่ภาครัฐพยายามแสดงบทบาทด้วยการสนับสนุนการดูแลผู้สูงอายุให้ครอบคลุม เพราะยังมีผู้สูงอายุที่อยู่โดดเดี่ยว ไม่มีบุตร พิกการ เป็นต้น

ตอนที่ ๒ หลักบริหารจัดการสำหรับผู้สูงอายุและหลักพระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุ

ในการนำเสนอผลการศึกษาในตอนที ๒ เพื่อให้เห็นสภาพตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ขอเสนอผลการศึกษาตามลำดับคือ

๑. สภาพการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
๒. หลักการบริหารจัดการสำหรับผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน
๓. หลักพระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุ

รายละเอียดปรากฏ ดังนี้

๑. สภาพการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๑.๑ สภาพการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุในอดีต

พบว่า ผู้สูงอายุได้รับการเรียนรู้พระพุทธศาสนาตั้งแต่ยังเป็นเด็กเมื่อเข้าศึกษาในโรงเรียนระดับประถมศึกษา ครูได้สอนวิชาศีลธรรมทำให้เริ่มรู้จักพระพุทธศาสนา หลังจากเคารพธงชาติเสร็จครูแนะนำให้ไหว้พระก่อนเข้าชั้นเรียนทุกวันทำให้เริ่มสนใจพระพุทธศาสนา ให้รู้จักทำบุญตักบาตรทุกวัน^๓ เมื่ออยู่บ้านกับพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ท่านได้อบรมสั่งสอนด้วยการให้ไปร่วมทำบุญที่วัดกับท่าน เช่น การถวายภัตตาหารเช้า ถวายภัตตาหารเพล การไปร่วมทำบุญที่วัดทุกวันพระ ให้รู้จักการไปร่วมทำบุญที่วัดให้รู้จักประเพณีต่าง ๆ เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ให้เข้าร่วมกิจกรรมทุกวันสำคัญทางศาสนา คือ วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา^๔ ในขณะที่นายสัมพันธ์ พิมพ์ผาย กล่าวว่าได้เริ่มเรียนรู้พระพุทธศาสนาตั้งแต่อายุ ๑๐ ขวบ จนปัจจุบันอายุ ๗๖ ปี แล้วจำได้ว่าแม่บอกให้ไปถวายภัตตาหารเช้า และให้ไหว้พระสวดมนต์ พอโตขึ้นมามีความศรัทธาได้บวชเรียนนักรธรรมทำให้ได้รับความรู้ทางพระพุทธศาสนาในระดับหนึ่ง หลังจากสึกออกมาได้แต่งงานและผู้ใหญ่บ้านได้แต่งตั้งให้เป็นประธานคุ้มในขณะที่ยังเยาว์ทำให้ต้องวางตนให้เหมาะสมโดยนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ตลอดในการดำเนินชีวิต เพราะการเป็นผู้เฒ่าคนถ้าไม่ตั้งตนไว้ชอบก็ไม่สามารถเป็น

^๓ สัมภาษณ์ นางสาวรณิ สาเสร, สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

^๔ สัมภาษณ์ นายมานะ สีสุม้ง, อดีตผู้ใหญ่บ้านหนองไชย ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

หัวหน้าเขาได้ เขาจะตำหนิเราได้ เมื่อเข้าวัดทำบุญแล้วต้องชักชวนคนอื่นให้ร่วมทำบุญด้วย^๕ ส่วนนางลำไย สีสุม้ง ก็กล่าวว่า เรียนรู้พระพุทธศาสนาด้วยการไหว้พระ สวดมนต์ตามหนังสือที่ทางวัดแจก แล้วพิจารณาเนื้อหาในบทสวดมนต์ว่าหมายถึงอะไร คืออะไร เกิดความอยากรู้ อยากเห็น จึงอ่านหนังสือธรรมะมากขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้เกิดความซึ้งซึ้งและเข้าใจพระพุทธศาสนามากกว่าเดิมนอกจากนั้นก็ทำบุญตักบาตรทุกวันทำให้เป็นกิจวัตรหรือเป็นนิสัยมีความสุขทุกครั้งที่ได้ทำบุญ^๖ นายคำมี เพิ่มตน กล่าวว่า เรียนรู้พระพุทธศาสนาจากกิจกรรมการทำบุญที่หลากหลายตามเทศกาลเริ่มแรกได้ไปทำกับเพื่อนเพราะความสงสัยว่าทำไมถึงไปทำ เช่น ถวายผ้าอาบน้ำฝน ถวายเทียนพรรษา ไปทำบุญเผาสุ ไหว้พระสวดมนต์ จากนั้นได้ไปทำด้วยตนเองและเริ่มสนทนารธรรมกับพระสงฆ์ มีการตั้งคำถามต่าง ๆ ทางธรรมะ และพระสงฆ์ก็สามารถอธิบายการทำบุญในพระพุทธศาสนา การทำบุญตามประเพณีต่าง ๆ ทำให้เกิดความเข้าใจและเริ่มทำบุญอย่างจริงจัง แม้จะไปต่างจังหวัดค้างคืนหลายวันก็ต้องไปเพราะมีความสุขและหายสงสัยเรื่องบุญ บาบตามหลักพระพุทธศาสนา^๗ ในส่วนของพระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้นำชุมชนทางด้านพระพุทธศาสนาได้สังเกตเห็นว่า ผู้สูงอายุได้เรียนรู้พระพุทธศาสนาผ่านการแสดงธรรม โดยเฉพาะการธรรมเกี่ยวกับนิทานชาดกมีการยกตัวอย่างที่มองเห็นภาพได้ชัดเจนแล้วมีการสอดแทรกหัวข้อธรรมไว้ด้วย ผู้สูงอายุบางส่วนเรียนรู้จากภาพวาดพุทธประวัติตามโบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ อุโบสถ์ ภาพปริศนาธรรม ตามวัดต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งจะมีคำอธิบายได้ภาพวาด ถ้าเป็นพุทธประวัติก็จะบอกถึงเหตุการณ์ตั้งแต่ประสูติ ออกบวช บำเพ็ญเพียรทุกรกิริยา การผจญภัย การตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ การเผยแผ่ธรรม การปรินิพพาน นอกจากนี้ยังมีการอธิบายภาพต่างๆ ว่าหมายถึงอะไร ซึ่งจะทำให้หายสงสัยและเกิดความศรัทธาในพระพุทธศาสนาได้^๘

๑.๒ สภาพการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุในปัจจุบัน

พบว่า ผู้สูงอายุได้เรียนรู้พระพุทธศาสนาด้วยการไปทำบุญที่วัด การฟังธรรม โดยฟังธรรมจากพระสงฆ์ที่เทศนาตามงานบุญต่าง ๆ เช่น บุญแจกข้าว หรืองานบำเพ็ญกุศลศพ เป็นต้น ฟังธรรมจากสถานีวิทยุ ศึกษาจากโทรทัศน์เวลาประมาณ ๐๔.๐๐-๐๕.๐๐ น. โดยส่วนใหญ่ผู้สูงอายุจะตื่นแต่เช้าจึงอาศัยการศึกษาเรียนรู้พระพุทธศาสนาจากโทรทัศน์ ซึ่งมีพระสงฆ์ที่มีความรู้

^๕ สัมภาษณ์ นายสัมพันธ์ ผายพิมพ์, บ้านท่ากระเสริม หมู่ ๕ ต.ท่ากระเสริม อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

^๖ สัมภาษณ์ นางลำไย สีสุม้ง, ๘๘ หมู่ ๒ บ้านหนองโซ้ย ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

^๗ สัมภาษณ์ นายคำมี เพิ่มตน, บ้านศรีชมพู หมู่ ๑๓ ตำบลโจัดหนองแค อำเภอพล จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๖๒.

^๘ สัมภาษณ์ พระครูภาวนาโพธิคุณ (สมชาย กนตสีโล), เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ บ้านโนนหัน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น เมื่อวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

ความสามารถได้ถ่ายทอดความรู้ทำให้ได้รับความรู้ที่เข้าใจง่าย ปฏิบัติตามได้เลย^๙ นอกจากนั้นเรียนรู้พระพุทธรูปศาสนาจากหนังสือธรรมะ หนังสือสวดมนต์แปลจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทย หลักธรรมที่ได้ศึกษาเรียนรู้และสามารถนำไปปฏิบัติได้เลยเหมาะแก่การดำรงชีวิต คือ หลักธรรมาวาสธรรม ๔ หลักสังคหวัตถุ ๔ หลักพรหมวิหาร ๔ อิทธิบาท ๔ มรรค ๘ ศีล ๕ เป็นต้น^{๑๐} เมื่อเรียนรู้แล้วได้เพิ่มหลักปฏิบัติเข้ามาในชีวิต เช่น การเดินจงกรม การฝึกทำสมาธิ รักษาศีล ๕ ศีล ๘ เข้าร่วมกิจกรรมสำคัญๆ ทางพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง ทำให้จิตใจจดจ่ออยู่กับการทำบุญ และชักชวนคนอื่นที่ไม่สนใจทำบุญให้รู้จักทำบุญ อย่างน้อยให้รู้จักการตักบาตร ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่เล็กแต่ไปกุศลอย่างแรง^{๑๑} ผู้สูงอายุบางกลุ่มได้เรียนรู้พระพุทธศาสนาด้วยการดูภาพยนตร์สารคดี เช่น พุทธประวัติ พุทธสถาน เป็นต้น^{๑๒}

หน่วยงานที่ส่งเสริมการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุ

๑.๒.๑ วัด / สำนักปฏิบัติธรรม

บทบาทของวัดกับการรองรับสังคมผู้สูงอายุ การเรียนรู้ตลอดชีวิตจะช่วยให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดี สามารถพึ่งพาตนเองได้ วัดสามารถสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้กับผู้สูงอายุได้ ทำให้ผู้สูงอายุได้ฝึกฝนพัฒนาตนให้รู้จักการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องดีงาม^{๑๓} ในพิธีกรรมและประเพณีทางศาสนาวัดยังเป็นพื้นที่ที่ผู้สูงอายุได้แสดงศักยภาพและความรู้ ความสามารถและมีชีวิตทางสังคมร่วมกับผู้คนที่วัยเดียวกันและต่างวัยด้วย^{๑๔} ส่วนด้านการส่งเสริมสุขภาพ วัดได้ทำหน้าที่ในกลุ่มเกลาด้านจิตใจ ด้วยหลักธรรมคำสอนมาอย่างต่อเนื่อง จากงานวิจัยข้างต้นสรุปได้ว่า ศาสนามีผลต่อความยืนยาวของชีวิต มีผลต่อสุขภาพ สามารถลดภาวะโรคเรื้อรังต่างๆ ได้ การมีความเลื่อมใสศรัทธาในศาสนา การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ทางศาสนา สามารถนำไปสู่สุขภาวะที่ดี มีความหวังในชีวิต

^๙ สัมภาษณ์นางเข้า โคตรตาแสง, ๑๗๗ หมู่ ๑๙ บ้านหนองไชย ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น เมื่อวันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๖๒.

^{๑๐} สัมภาษณ์นางชรินดา สุราชภูร์, ๖๕ หมู่ ๔ บ้านหนองหว้า ตำบลโจดหนองแค อำเภอพล จังหวัดขอนแก่น เมื่อวันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๖๒.

^{๑๑} สัมภาษณ์นางสำราญ จันทะบาล, ๑๐๑/๒ หมู่ ๒ บ้านหนองไชย ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น เมื่อวันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๖๒.

^{๑๒} สัมภาษณ์พระครูภาวนาโพธิคุณ (สมชาย กนตสีโล), เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ บ้านโนนทัน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น เมื่อวันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๖๒.

^{๑๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *พุทธธรรมกับปรัชญาการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์*, (นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๘๐.

^{๑๔} ยงยุทธ บูรณเจริญกิจ, *กระบวนการสร้างต่อรองความหมายของวัดในฐานะที่เป็นพื้นที่ทางสังคม: กรณีศึกษาวัดปทุมคงคาและวัดไตรมิตรวิทยาราม*, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๕๐.

การมองโลกในแง่ ดี การเห็นคุณค่าและศักดิ์ศรีของตัวเอง มีผลต่อการลดระดับความเครียดและสามารถลดภาวะ ซึมเศร้าของผู้สูงอายุได้ด้วย

ปัจจุบันในจังหวัดขอนแก่นมีวัดจำนวน ๑,๔๖๘ วัด แบ่งเป็น มหานิกาย ๑,๒๔๖ วัด ธรรมยุต ๒๒๒ วัด ในจำนวนนี้มีวัดที่เป็นสำนักปฏิบัติธรรมที่สามารถรองรับการเรียนรู้อุทธศาสนาสอบสำหรับผู้สูงอายุจำนวน ๗๐ วัด และมีวัดที่สามารถจัดการเรียนรู้อุทธศาสนาได้รับการรางวัลเป็นสำนักปฏิบัติธรรมดีเด่นจำนวน ๗ วัด คือ ๑) วัดโพธิ์ บ้านโนนทัน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๒) วัดเกาะแก้ว ตำบลหนองบัว อำเภอบ้านฝาง จังหวัดขอนแก่น ๓) วัดเขื่อนอุบลรัตน์ ตำบลเขื่อน อำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น ๔) วัดเนกขัมมาภิรมย์ ตำบลหนองมะเขือ อำเภอพล จังหวัดขอนแก่น ๕) วัดแจ้งสว่างนอก ตำบลโนนสะอาด อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น ๖) วัดพุทธเกษม ตำบลหนองกุง อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ๗) วัดอุตสาหะ ตำบลบ้านดง อำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น ดังนั้น เพื่อให้เกิดความชัดเจนเกี่ยวกับวัดที่เป็นสำนักปฏิบัติธรรมจึงขอ นำเสนอตามตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๒

รายชื่อสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ตามมติมหาเถรสมาคม

โดยอาศัยระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด พ.ศ. ๒๕๔๓-ปัจจุบัน

สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขอนแก่น (๗๐ แห่ง)

แห่งที่	วัด	ตำบล	อำเภอ	รหัสไปรษณีย์	จำนวนที่รองรับผู้สูงอายุ	นามเจ้าสำนัก/เจ้าอาวาส	มติมส.ครั้งที่
๑	โพธิ์	ในเมือง	เมืองขอนแก่น	๔๐๐๐๐	๒๐๐	พระครูภวนาโพธิคุณ กนตสีโล	๑๕/๒๕๔๙
๒	ป่าบ้านหนองหลุบ	แดงใหญ่	เมืองขอนแก่น	๔๐๐๐๐	๓๐๐	พระอธิการกิตติศักดิ์ กิตติสาโร	๑๕-/๒๕๔๙
๓	ยอดแก้ว	บ้านทุ่ม	เมืองขอนแก่น	๔๐๐๐๐	๓๐๐	พระครูประโชติรัตนธรรม	๑๕/๒๕๔๙
๔	ป่าอสมาวาส	หินตั้ง	บ้านไผ่	๔๐๑๑๐	๒๐๐	พระครูสุจินต์ธรรมวิมล	๑๕/๒๕๔๙
๕	เกาะแก้ว	หนองบัว	บ้านฝาง	๔๐๒๗๐	๒๐๐	พระครูรัตนที่ปาภิบาล จอ.	๑๕/๒๕๔๙
๖	นทีศิริสถิตย์	บ้านกง	หนองเรือ	๔๐๒๑๐	๒๐๐	พระครูปริยัติธรรมมาทร	๑๕/๒๕๔๙
๗	เขื่อนอุบลรัตน์	เขื่อนอุบลรัตน์	อุบลรัตน์	๔๐๒๕๐	๓๐๐	พระมหาจริทธิ์ วชิรเมธี	๑๕/๒๕๔๙
๘	ป่าชัยมงคล	หนองโก	กระนวน	๔๐๑๗๐	๒๐๐	พระครูวิมลสารกิจ	๑๕/๒๕๔๙
๙	ศิริธรรมาวาส	กระนวน	ชำสูง	๔๐๑๗๐	๒๐๐	พระครูพรหมญาณธรรมวินิจู	๑๕/๒๕๔๙
๑๐	ชัยศรี	วังชัย	น้ำพอง	๔๐๑๔๐	๒๐๐	พระมงคลปริยัติธาดา	๑๕/๒๕๔๙
๑๑	สว่างน้ำใส	บ้านหัน	บ้านไผ่	๔๐๑๑๐	๒๐๐	พระครูสิริสังวรธรรม	๑๐/๒๕๕๐

ตารางที่ ๔.๒ (ต่อ)

แห่งที่	วัด	ตำบล	อำเภอ	รหัสไปรษณีย์	จำนวนที่รองรับผู้สูงอายุ	นามเจ้าสำนัก/เจ้าอาวาส	มตมส.ครั้งที่
๑๒	สายทอง	หนองแดง	สีชมพู	๔๐๒๒๐	๒๐๐	พระครูสุวรรณคุณธาดา รอง จอ.	๑๐/๒๕๕๐
๑๓	โชติการาม	วังม่วง	เปือยน้อย	๔๐๓๔๐	๒๐๐	พระครูไพศาลสารกิจ	๑๐/๒๕๕๐
๑๔	สระบัว	สวนหม่อน	มัญจาคีรี	๔๐๑๖๐	๒๐๐	พระครูโกมุทสรคุณ	๑๐/๒๕๕๐
๑๕	มาลา	ขามป้อม	เปือยน้อย	๔๐๓๔๐	๒๐๐	พระครูพิทักษ์บุญญากร	๑๐/๒๕๕๐
๑๖	ธาตุคู่ทอง	เปือยน้อย	เปือยน้อย	๔๐๓๔๐	๒๐๐	พระครูสุวรรณเจติยาภิรักษ์	๑๐/๒๕๕๐
๑๗	ชัยศรี	ดงเค็ง	หนองสองห้อง	๔๐๑๙๐	๒๐๐	พระครูสุนทรสิริสาร	๑๐/๒๕๕๐
๑๘	ศิริพนบุญญาวาส	ดงเมืองแอม	เขาสวนกวาง	๔๐๒๘๐	๒๐๐	พระครูสิริปัญญาภิรักษ์	๑๐/๒๕๕๐
๑๙	นิเวศน์วิทยาราม	หนองสองห้อง	หนองสองห้อง	๔๐๑๙๐	๒๐๐	พระครูประยุตสารธรรม	๑๐/๒๕๕๐
๒๐	พัฒนาราม	ดอนดั่ง	หนองสองห้อง	๔๐๑๙๐	๒๐๐	พระครูปณณสารโสภณ	๑๐/๒๕๕๐
๒๑	จันทรสิรินทราวาส	บ้านโคก	โคกโพธิ์ไชย	๔๐๑๖๐	๒๐๐	พระครูสุวรรณธรรมมากร จอ.	๑๐/๒๕๕๐
๒๒	มิ่งเมืองพลาราม	เมืองพล	พล	๔๐๑๒๐	๒๐๐	พระครูสิริปัญญาคม จอ.	๑๐/๒๕๕๐
๒๓	ศรีบุญเรือง	เมืองพล	พล	๔๐๑๒๐	๒๐๐	พระบุญถิ่น รมมกาโม	๑๐/๒๕๕๐
๒๔	สระแก้ว	แก้งิ้ว	พล	๔๐๑๒๐	๒๐๐	พระครูปริยัติสารโกศล รอง จอ.	๑๐/๒๕๕๐
๒๕	ศรีทอง	หนองแวงนาบัว	พล	๔๐๑๒๐	๒๐๐	พระครูวรสารสุนทร รอง จอ.	๑๐/๒๕๕๐
๒๖	เนกขัมมาภิรมย์	หนองมะเขือ	พล	๔๐๑๒๐	๒๐๐	พระครูโสภิตศีลสาร	๑๐/๒๕๕๐

ตารางที่ ๔.๒ (ต่อ)

แห่งที่	วัด	ตำบล	อำเภอ	รหัสไปรษณีย์	จำนวนที่รองรับผู้สูงอายุ	นามเจ้าสำนัก/เจ้าอาวาส	มตมส.ครั้งที่
๒๗	อินทร์แปลง	หนองแขวงโสภนพระ	พล	๔๐๑๒๐	๒๐๐	พระครูอินทสารนิวิฐ	๑๐/๒๕๕๐
๒๘	ศรีรัตนาราม	ป่ามะนาว	บ้านฝาง	๔๐๒๗๐	๒๐๐	พระครูวิมลสุวรรณสาร	๑๐/๒๕๕๐
๒๙	ไชโย	พระยี่น	พระยี่น	๔๐๓๒๐	๒๐๐	พระครูชัยสารคุณ จอ.	
๓๐	ตะคลองหัน	บ้านฝือ	หนองเรือ	๔๐๒๑๐	๒๐๐	พระครูวิจารณ์สารกิจ	๑๐/๒๕๕๐
๓๑	สระโอบภาวาส	หนองเรือ	หนองเรือ	๔๐๒๑๐	๒๐๐	พระครูปริยัตินภาส	๑๐/๒๕๕๐
๓๒	ประสิทธิ์ธรรมสาร	บ้านโนนสะอาด	หนองเรือ	๔๐๒๑๐	๒๐๐	พระครูประสิทธิ์ธรรมสาร	๑๐/๒๕๕๐
๓๓	ป่าวิเวกภูนางงำ	ห้วยแก	ชนบท	๔๐๑๘๐	๒๐๐	พระมหาถวิล จิตตธมโม (มรณภาพ ปี ๕๖)	๑๐/๒๕๕๐
๓๔	ธาตุ พระอารามหลวง	ในเมือง	เมืองขอนแก่น	๔๐๐๐๐	๒๐๐	พระโสภณพันบัณฑิต รศ.ดร.	๗/๒๕๕๕
๓๕	กลาง	ในเมือง	เมืองขอนแก่น	๔๐๐๐๐	๒๐๐	พระครูมัชฌิมธรรมโสภณ	๗/๒๕๕๕
๓๖	ศรีนวล	ในเมือง	เมืองขอนแก่น	๔๐๐๐๐	๒๐๐	พระครูสิริธรรมนิเทศก์	๗/๒๕๕๕
๓๗	ตาลเรียง	พระลับ	เมืองขอนแก่น	๔๐๐๐๐	๒๐๐	พระครูสิริปริยัตยากร	๗/๒๕๕๕
๓๘	ป่าธรรมอุทยาน	สำราญ	เมืองขอนแก่น	๔๐๐๐๐	๒๐๐	พระอธิการศิลป์ชัย กนตสีโล	๗/๒๕๕๕
๓๙	แจ้งสว่างนอก	โนนสะอาด	ชุมแพ	๔๐๒๙๐	๒๐๐	พระครูสุเมธานเขตคณารักษ์	๗/๒๕๕๕
๔๐	บูรพาภิรมย์	โนนสะอาด	ชุมแพ	๔๐๒๙๐	๒๐๐	พระครูประภัสร์สารนิวิฐ	๗/๒๕๕๕
๔๑	กลางสว่าง	หนองไผ่	ชุมแพ	๔๐๑๓๐	๒๐๐	พระครูศรีทัศนคุณ	๗/๒๕๕๕

ตารางที่ ๔.๒ (ต่อ)

แห่งที่	วัด	ตำบล	อำเภอ	รหัสไปรษณีย์	จำนวนที่รองรับผู้สูงอายุ	นามเจ้าสำนัก/เจ้าอาวาส	มติมส.ครั้งที่
๔๒	ประจันตวราราม	หนองไผ่	ชุมแพ	๔๐๑๓๐	๒๐๐	พระครูวัชรธรรมาภิรม	๗/๒๕๕๕
๔๓	บุรพา	หนองไผ่	ชุมแพ	๔๐๑๓๐	๒๐๐	พระครูธรรมสารวิโรจน์	๗/๒๕๕๕
๔๔	สว่างโนนงาม	หนองไผ่	ชุมแพ	๔๐๑๓๐	๒๐๐	พระครูอรุณกิจจาภรณ์	๗/๒๕๕๕
๔๕	ผาพระนอนพัฒนาราม	หนองไผ่	ชุมแพ	๔๐๑๓๐	๒๐๐	พระอธิการเดช เตชธมโม	๗/๒๕๕๕
๔๖	ใหม่สามัคคี	หนองเขียด	ชุมแพ	๔๐๒๙๐	๒๐๐	พระหาดำรงค์ วชิรญาโณ	๗/๒๕๕๕
๔๗	สว่างโนนคุณ	วังหินลาด	ชุมแพ	๔๐๑๓๐	๒๐๐	พระครูประภัสร์สารธรรม	๗/๒๕๕๕
๔๘	สระแก้ว	ข้าวเรียง	ชุมแพ	๔๐๑๓๐	๒๐๐	พระครูเกษมปัญญาภิรักษ์	๗/๒๕๕๕
๔๙	อิสาน	นาเพียง	ชุมแพ	๔๐๑๓๐	๒๐๐	พระครูอาทรบุญเขต	๗/๒๕๕๕
๕๐	โกสุมภาราม	นาเพียง	ชุมแพ	๔๐๑๓๐	๒๐๐	พระครูโกสุมสังฆกิจ	๗/๒๕๕๕
๕๑	สามัคคีชัย	หนองเสาเล้า	ชุมแพ	๔๐๑๓๐	๒๐๐	พระครูสุภัทร์สารกิจ	๗/๒๕๕๕
๕๒	ป่าโพธาราม	ชุมแพ	ชุมแพ	๔๐๑๓๐	๒๐๐	พระครูสุวรรณโพธานุวัตร	๗/๒๕๕๕
๕๓	บรม	ไชยสอ	ชุมแพ	๔๐๑๓๐	๒๐๐	พระครูสุตปัญญาสาร	๗/๒๕๕๕
๕๔	สามัคคีพัฒนาราม	ไชยสอ	ชุมแพ	๔๐๑๓๐	๒๐๐	พระอธิการธนชัย กิตติคุตโต	๗/๒๕๕๕
๕๕	สระชัย	หนองกุง	น้ำพอง	๔๐๑๔๐	๒๐๐	พระครูสิทธิสารโสภณ	๗/๒๕๕๕
๕๖	พุทธเกษม	หนองกุง	น้ำพอง	๔๐๑๔๐	๒๐๐	พระครูสุตศาสนการ	๗/๒๕๕๕

ตารางที่ ๔.๒ (ต่อ)

แห่งที่	วัด	ตำบล	อำเภอ	รหัสไปรษณีย์	จำนวนที่รองรับผู้สูงอายุ	นามเจ้าสำนัก/เจ้าอาวาส	มตมส.ครั้งที่
๕๗	ป่าปิยราช	ทรายมูล	น้ำพอง	๔๐๑๔๐	๒๐๐	พระครูปิยธรรมวิศิษฐ์	๗/๒๕๕๕
๕๘	ป่าเทพนิมิต	ทรายมูล	น้ำพอง	๔๐๑๔๐	๒๐๐	พระมหาพิชญพงษ์ สุวฑฒโน	๗/๒๕๕๕
๕๙	สุวรรณค์	บ้านแฮด	บ้านแฮด	๔๐๑๑๐	๒๐๐	พระใบฎีกาสิริเขต ฐานธมโม	๗/๒๕๕๕
๖๐	ศรีชมพู	บ้านแฮด	บ้านแฮด	๔๐๑๑๐	๒๐๐	พระครูพิทักษ์สิริสาร	๗/๒๕๕๕
๖๑	พิมลธรรมาราม	โนนสมบูรณ์	บ้านแฮด	๔๐๑๑๐	๒๐๐	พระครูวิริยคุณสาร	๗/๒๕๕๕
๖๒	นายมวนาราม	ในเมือง	เวียงเก่า	๔๐๑๕๐	๒๐๐	พระครูสุตธรรมานุกูล	๗/๒๕๕๕
๖๓	ใหม่ศรีสำราญ	ในเมือง	เวียงเก่า	๔๐๑๕๐	๒๐๐	พระครูโสภิตธรรมานูวัฒน์	๗/๒๕๕๕
๖๔	หนองนาคำ	ในเมือง	เวียงเก่า	๔๐๑๕๐	๒๐๐	พระอธิการบุญรอด ฐานวโร	๗/๒๕๕๕
๖๕	หันสว่าง	วังเพิ่ม	สีชมพู	๔๐๒๒๐	๒๐๐	พระมหาน้อย กิตติภทโท	๗/๒๕๕๕
๖๖	สิทธิการาม	หนองเรือ	หนองเรือ	๔๐๒๑๐	๒๐๐	พระครูสิทธิสารโสภิต	๗/๒๕๕๕
๖๗	อุตสาหะ	บ้านดง	อุบลรัตน์	๔๐๒๕๐	๒๐๐	พระครูวิริยธรรมโสภณ	๗/๒๕๕๕
๖๘	สระเกษ	แวงใหญ่	แวงใหญ่	๔๐๓๓๐	๒๐๐	พระครูสารธรรมาภรณ์	๗/๒๕๕๕
๖๙	โนนศรีเรือง	บ้านฝาง	บ้านฝาง	๔๐๒๗๐	๒๐๐	พระครูโอภาสกิจจานุรักษ์	๗/๒๕๕๕
๗๐	ป่าวิปัสสนา	ป่าหวายนั่ง	บ้านฝาง	๔๐๒๗๐	๒๐๐	พระอธิการจันทร์เพ็ญ ขนติโก	๗/๒๕๕๕

* มส. หมายถึง มหาเถรสมาคม ที่มา : สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดขอนแก่น

๑.๒.๒ โรงเรียนผู้สูงอายุ^{๑๕}

โรงเรียนผู้สูงอายุ เป็นรูปแบบหนึ่งในการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต การจัดการศึกษา การพัฒนาทักษะ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ และกิจกรรมของโรงเรียนผู้สูงอายุจะเป็นเรื่องที่ผู้สูงอายุสนใจและมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิต ช่วยเพิ่มพูนความรู้ ทักษะชีวิตที่จำเป็น โดยวิทยากรจิตอาสาหรือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องขณะเดียวกันก็เป็นพื้นที่ที่ผู้สูงอายุจะได้แสดงศักยภาพ โดยการถ่ายทอดภูมิความรู้ประสบการณ์ ที่สั่งสมแก่บุคคลอื่น เพื่อสืบสานภูมิปัญญาให้คงคุณค่าคู่กับชุมชน

โรงเรียนผู้สูงอายุหลายแห่งตั้งขึ้นโดยใช้อาคารเรียนเก่าของโรงเรียนที่เลิกกิจการหรือตั้งอยู่ในชมรมผู้สูงอายุภายในวัด บางแห่งใช้บ้านของผู้ริเริ่มก่อตั้งเป็นสถานที่ดำเนินการการจัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุในระยะแรก อาจเป็นเพียงการรวมกลุ่มพบปะพูดคุยกัน แล้วจึงค่อยๆ มีรูปแบบชัดเจนขึ้น มีกิจกรรมที่หลากหลายตามความต้องการของผู้สูงอายุ หรืออาจเป็นการขยายกิจกรรมจากที่มีการดำเนินการอยู่แล้ว เช่น ศูนย์บริการทางสังคมแบบมีส่วนร่วม (ศาลาสร้างสุข) ศูนย์สามวัย ธนาคารความดี เป็นต้น โรงเรียนผู้สูงอายุสามารถมีรูปแบบและกิจกรรมที่หลากหลาย ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับบริบทของพื้นที่ ความต้องการของผู้สูงอายุ การจัดกิจกรรมของโรงเรียนผู้สูงอายุ จะกำหนดตารางกิจกรรมในแต่ละสัปดาห์ไว้ชัดเจน ระยะเวลาเปิดเรียนอาจเป็นตลอดปีหรือเปิดเป็นช่วงเวลาตามหลักสูตรที่จัดอบรม ส่วนใหญ่จะจัดกิจกรรมสัปดาห์ละ ๑ วัน

๑) วัตถุประสงค์ของโรงเรียน

- ๑.๑) เพื่อส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุ
- ๑.๒) เพื่อส่งเสริมการพัฒนาตนเอง การดูแล ค้ำครอง และพิทักษ์สิทธิผู้สูงอายุ
- ๑.๓) เพื่อเสริมสร้างสุขภาพที่ดีของผู้สูงอายุทั้งด้านร่างกายและจิตใจ
- ๑.๔) เพื่อส่งเสริมให้ผู้สูงอายุสร้างสรรค์ประโยชน์แก่ชุมชนและสังคม
- ๑.๕) เพื่อเสริมสร้างศักยภาพ คุณค่าภูมิปัญญาผู้สูงอายุให้เป็นที่ประจักษ์และยอมรับ
- ๑.๖) เพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นให้ดำรงสืบต่อไป

๒) ประโยชน์ที่ผู้สูงอายุได้รับจากโรงเรียนผู้สูงอายุ

๒.๑) ด้านสุขภาพร่างกาย ทำให้มีสุขภาพแข็งแรง กระฉับกระเฉง ลดความเสี่ยงจากการเจ็บป่วย ลดระยะเวลาการพึ่งพาผู้อื่น อายุยืน

๒.๒) ด้านจิตใจ ช่วยให้คลายเหงา จิตใจกระชุ่มกระชวย สดชื่น รู้สึกภาคภูมิใจ และตระหนักในคุณค่า ความสามารถของตนเอง มีมุมมองเชิงบวกต่อตนเอง

^{๑๕} กรมกิจการผู้สูงอายุ, “การจัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุ”, <http://www.dop.go.th/th/topic/view=54>. 12

๒.๓) ด้านสังคม มีความสัมพันธ์ที่ดีกับคนวัยเดียวกันและคนต่างวัย ได้รับการยอมรับในฐานะสมาชิกของกลุ่ม

๒.๔) ด้านจิตปัญญา รู้เท่าทันและเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น สามารถปรับตัวและดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสมตามวัย

๒.๕) ด้านเศรษฐกิจ เรียนรู้ทักษะทางด้านอาชีพ สามารถนำไปประกอบอาชีพสร้างงาน สร้างรายได้ ช่วยเหลือตนเองต่อไป

๓) ประโยชน์ต่อชุมชนและสังคม

๓.๑) โรงเรียนผู้สูงอายุเป็นพื้นที่เรียนรู้และถ่ายทอดประสบการณ์ ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมท้องถิ่น ให้ดำรงสืบทอดเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน

๓.๒) โรงเรียนผู้สูงอายุเป็น “เวที” ที่เปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในการทำประโยชน์ต่อชุมชนและสังคม รวมทั้งอาจเป็นแรงผลักดันให้เข้าร่วมเป็นอาสาสมัครในชุมชน

๔) แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุ

๔.๑) ขั้นตอนการดำเนินงาน

- ประชุมประชาคมเพื่อสร้างความเข้าใจและความร่วมมือจากพื้นที่
- คัดเลือก และแต่งตั้งคณะทำงานขับเคลื่อนการดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุ
- จัดทำแผนขั้นตอนในการดำเนินงาน
- จัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุ
- ขับเคลื่อนการดำเนินงาน
- ติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน

๕) โครงสร้างโรงเรียนผู้สูงอายุ

การขับเคลื่อนการดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุให้มีประสิทธิภาพ ควรมีองค์ประกอบดังนี้

- ที่ปรึกษาโรงเรียนผู้สูงอายุ การตั้งที่ปรึกษาของโรงเรียนผู้สูงอายุเป็นกลยุทธ์ในการสร้างการมีส่วนร่วมจากภาคส่วนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ให้มีส่วนร่วมในการรับรู้การดำเนินงานของโรงเรียน และเป็น “ใบเบิกทาง” ให้แก่การดำเนินงานของโรงเรียนผู้สูงอายุ ซึ่งมีผลต่อการสร้างผู้นำเชื่อถือในการทำงาน และถือเป็นการสร้างพันธมิตรในการทำงานชั้นเยี่ยม ที่ปรึกษาของโรงเรียนผู้สูงอายุ อาจเป็นฝ่ายสงฆ์ ฝ่ายฆราวาส เช่น นายอำเภอ ผู้บริหารขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นักวิชาการหรือข้าราชการเกษียณ เป็นต้น

- ครูใหญ่ หรือประธาน หรือผู้อำนวยการโรงเรียนผู้สูงอายุ องค์ประกอบนี้ เป็นส่วนสำคัญมากและถือเป็น “หัวใจ” ของการขับเคลื่อนงาน ผู้ที่จะทำหน้าที่เป็นครูใหญ่ หรือประธาน หรือผู้อำนวยการโรงเรียนผู้สูงอายุ ส่วนใหญ่เป็นแกนนำที่เป็นผู้ริเริ่มงานของโรงเรียนผู้สูงอายุในแต่ละ

พื้นที่ที่ได้รับการยอมรับและศรัทธาจากกลุ่มผู้สูงอายุด้วยกัน เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการประสานงาน และรังสรรค์กิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน

- คณะกรรมการและแกนนำร่วมขับเคลื่อน ถือเป็นอีกหนึ่งเงื่อนไขของความสำเร็จ เพราะกลไกหลักในการเคลื่อนงานของโรงเรียนผู้สูงอายุ การกำหนดจำนวน คณะกรรมการหรือแกนนำร่วมขับเคลื่อนขึ้นอยู่กับ การแบ่งหน้าที่ หรือแบ่งงานภายในโรงเรียนผู้สูงอายุแต่ละแห่ง

- ทีมวิทยากรจิตอาสา เป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นประการหนึ่งของโรงเรียนผู้สูงอายุเพราะใช้ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีเป็นตัวตั้งขับเคลื่อน ทำให้กิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนดำเนินไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ เช่น วิทยากรจากสมาชิกกลุ่มผู้สูงอายุด้วยกัน ข้าราชการบำนาญ พระสงฆ์ รวมถึงการขอความอนุเคราะห์วิทยากรจิตอาสาจากหน่วยงาน องค์กรต่าง ๆ ทั้งในลักษณะเครือข่ายทางสังคม เช่น กศน. ศูนย์พัฒนาฝีมือแรงงาน ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร รพ.สต. โรงพยาบาลสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ในแต่ละจังหวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น

๖) การบริหารจัดการ ด้วยหลัก ๕ ก ประกอบด้วย

- กลุ่ม ต้องสร้างการรวมกลุ่มของผู้สูงอายุให้เกิดขึ้น ทั้งที่เป็นกลุ่มแกนนำ คณะทำงาน และกลุ่มสมาชิก หรือกลุ่มนักเรียนผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นเป้าหมายของการทำงาน ในขั้นนี้อาจมีกลยุทธ์ในการสร้างความเป็นกลุ่มก้อนได้หลายวิธี เช่น การเปิดรับสมัครสมาชิกหรือนักเรียนผู้สูงอายุ การต่อยอดจากกลุ่มเดิมที่เคยมีอยู่ในชุมชน เช่น ชมรมผู้สูงอายุ การสร้างสัญลักษณ์ของความเป็นกลุ่มสมาชิก อาทิ มีสัญลักษณ์โรงเรียนผู้สูงอายุ มีเสื้อสัญลักษณ์ของนักเรียนผู้สูงอายุ เป็นต้น

- กรรมการ ถือเป็นตัวแทนของสมาชิกกลุ่มที่จะทำหน้าที่ในการบริหารจัดการกลุ่มให้การทำงานประสบความสำเร็จ ทั้งนี้ควรสร้างกระบวนการคัดเลือกผู้ที่จะทำหน้าที่ดังกล่าว แบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ ช่วยกันขับเคลื่อนการทำงานให้ประสบความสำเร็จ เป็นการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมให้การบริหารจัดการโรงเรียนผู้สูงอายุมีประสิทธิภาพ

- กติกาหรือข้อตกลงร่วมกัน ต้องเกิดจากความเห็นพ้องต้องกันของสมาชิกในโรงเรียนผู้สูงอายุ เหมือนเป็นสัญญาใจที่มีต่อกันว่าจะร่วมกันยึดถือและปฏิบัติตาม ซึ่งจะเป็แนวทางที่ทำให้การดำเนินงานของโรงเรียนผู้สูงอายุมีทิศทางการทำงานที่ชัดเจน แม้ว่าเปลี่ยนแปลง คณะกรรมการชุดใหม่จะยังคงมีแนวทางการทำงานเดิมให้เห็นและพัฒนาต่อยอดได้

- กิจกรรม ในระยะเริ่มแรกอาจเน้นไปที่การสร้างกิจกรรมในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ไม่ซับซ้อน เช่น

การจัดให้มาพบปะกันทุกเดือน มีกิจกรรมร้องเพลง กิจกรรมนันทนาการรูปแบบอื่น ๆ กิจกรรมถ่ายทอดภูมิปัญญาให้กับเด็กและเยาวชนหรือการรวมกลุ่ม ออกกำลังกาย เมื่อมี

ประสบการณ์มากขึ้น จึงเคลื่อนไปสู่การทำกิจกรรมที่ตอบสนองปัญหาและความต้องการที่มีความซับซ้อนมากขึ้น เช่น การบูรณาการโรงเรียนผู้สูงอายุเข้ากับการทำงานของ “ธนาคารความดี”

- กองทุน การขับเคลื่อนงานของโรงเรียนผู้สูงอายุให้เป็นไปอย่างมั่นคงจำเป็นต้องเรียนรู้วิธีการทางงบประมาณเพื่อการดำเนินงานด้วยตนเอง วิธีการทางงบประมาณเข้ากองทุนของกลุ่มอาจจำแนกได้เป็น การสร้างกองทุนของตนเองการเก็บค่าสมาชิก การขอรับบริจาคจากผู้มีจิตศรัทธา การจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม การเขียนโครงการเพื่อเสนอขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงาน แหล่งทุนต่าง ๆ เช่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) กองทุนผู้สูงอายุ กองทุนสุขภาพตำบล สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม งบประมาณไม่ใช่หัวใจของการขับเคลื่อนงานได้เท่ากับการมีจิตอาสาหรือจิตสาธารณะที่จะสร้างสรรค์สวัสดิการทางสังคมในการดูแลผู้สูงอายุ

๗) ปัจจัยแห่งความสำเร็จที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้พระพุทธศาสนา

๗.๑ มีผู้นำการเปลี่ยนแปลง ที่ทุ่มเท เสียสละ และมีความมุ่งมั่นที่จะสร้างสรรค์กิจกรรมของโรงเรียนผู้สูงอายุ เป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญของความสำเร็จในการดำเนินงานของโรงเรียนผู้สูงอายุ โดยเฉพาะผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่เป็นผู้สูงอายุ หรือผู้นำทางด้านจิตใจ เช่น พระภิกษุที่มีองค์ความรู้พระพุทธศาสนา เพราะมีผลโดยตรงต่อการสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นทั้งแก่ผู้สูงอายุที่เป็นสมาชิกของโรงเรียน หน่วยงาน และองค์กรต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่มาของความร่วมมือและการสนับสนุนการดำเนินงานของโรงเรียน

๗.๒ มีเป้าหมายชัดเจนและมีการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง การกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจนถือเป็นการกำหนดทิศทางการทำงานที่สร้างความเข้าใจร่วมกันในหมู่คณะกรรมการหรือแกนนำ จะเป็นพลังที่เข้มแข็งในการทำงานร่วมกันและการจัดให้มีกิจกรรมอย่างต่อเนื่องเป็นประจำ ถือเป็นกลไกในการเชื่อมร้อยความเป็นกลุ่ม และความเป็นชุมชนของผู้สูงอายุให้เกิดขึ้น ซึ่งส่งผลให้เกิดความร่วมมือร่วมใจ ในการขับเคลื่อนงานโรงเรียนผู้สูงอายุให้บรรลุผล

กล่าวคือ ในโรงเรียนผู้สูงอายุต้องมีเป้าหมายให้เรียนรู้พระพุทธศาสนาด้วย และให้มีการเรียนอย่างต่อเนื่อง เพื่อเพิ่มทักษะและประสบการณ์มากยิ่งขึ้น เช่น ความรู้ด้านศาสนพิธีซึ่งเป็นหลักปฏิบัติในชีวิตประจำวันของผู้สูงอายุ เป็นต้น

๗.๓ มีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมจะทำให้เกิดความผูกพันและความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน กลไกที่ทำให้สมาชิกมีส่วนร่วมทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น การประชุมประจำเดือน การสร้างเวทีในการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การร่วมกันดำเนินงาน

๗.๔ มีเครือข่ายทางสังคมที่เข้มแข็ง การสร้างเครือข่ายทางสังคมที่เข้มแข็ง อาจพิจารณาได้ ๒ ระดับ คือ การสร้างเครือข่ายทางสังคมภายในกลุ่มหรือในหมู่สมาชิกของโรงเรียนผู้สูงอายุด้วยกัน เช่น ในรูปแบบคณะกรรมการ หรือการมีตัวแทนในแต่ละหมู่บ้าน และการให้

ความสำคัญกับการสร้างเครือข่ายกับหน่วยงาน องค์กรภายนอก เพื่อประสานพลังในการทำงานร่วมกัน

๗.๕ มีการเรียนรู้และพัฒนาการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง โดยการทบทวนตนเอง และสรุปบทเรียนในการทำงานเป็นระยะ เรียนรู้จุดแข็ง จุดอ่อน ข้อที่ควรพัฒนาให้ดีขึ้น และนำมาพัฒนากระบวนการทำงานอย่างต่อเนื่อง

๗.๖ มีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหนุนเสริม การสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น งบประมาณ บุคลากร สถานที่ การประสานเครือข่าย เป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่สำคัญที่จะผลักดันให้การเคลื่อนไหวงานของโรงเรียนผู้สูงอายุเกิดขึ้นได้ และดำเนินการไปอย่างราบรื่น

ตัวอย่างโรงเรียนผู้สูงอายุในจังหวัดขอนแก่น

โรงเรียนผู้สูงอายุองค์การบริหารส่วนตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

โรงเรียนผู้สูงอายุองค์การบริหารส่วนตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ถือได้ว่าเป็นต้นแบบในการจัดการเรียนรู้ได้เป็นอย่างดี ได้เลือกใช้สถานที่ที่มีความเหมาะสมกับสภาพของผู้สูงอายุ โดยคำนึงถึงที่อยู่อาศัยเป็นหลักเพราะผู้สูงอายุสามารถเดินทางได้สะดวก ซึ่งจากการสังเกตและสัมภาษณ์ พบว่า ผู้สูงอายุจะเดินทางไปโรงเรียนด้วยรถจักรยานยนต์ และเดินเท้า ซึ่งโรงเรียนตั้งอยู่ที่วัดโพธิ์ศรี บ้านหนองไผ่ ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ซึ่งวัดตั้งอยู่ท่ามกลางหมู่บ้าน ชุมชน เป็นจุดศูนย์กลางของการเดินทาง อีกทั้งบ้านหนองไผ่เป็นหมู่บ้านใหญ่ มีผู้สูงอายุจำนวนมากกว่าทุกหมู่บ้าน

นายวิสิฐ จันทะรี ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลท่าพระ กล่าวว่า โรงเรียนผู้สูงอายุองค์การบริหารส่วนตำบลท่าพระ ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๖๑ ตั้งอยู่ที่วัดโพธิ์ศรี บ้านหนองไผ่ ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น หลักสูตรโรงเรียนผู้สูงอายุนั้นที่ ๑ มีผู้สูงอายุในตำบลผ่านการอบรมรุ่นแรก ๑๐๐ คน ซึ่งหลักสูตรดังกล่าวนี้ องค์การบริหารส่วนตำบลท่าพระ ได้ร่วมกับโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนตำบลท่าพระ สถานศึกษาในพื้นที่ รวมทั้งปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่มจิตอาสาและภาคเอกชนในพื้นที่ได้กำหนดจัดหลักสูตรขึ้น เพื่อให้ผู้สูงอายุในตำบลได้มาดำเนินกิจกรรมร่วมกันผู้สูงอายุ ทั้งการการพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การเรียนรู้พระพุทธศาสนา การถ่ายทอดภูมิปัญญา การจัดหลักสูตรการพัฒนาตนเองของผู้สูงอายุในด้านต่างๆ ที่ทั้งหมดถือว่าตรงตามความต้องการและเกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุในปัจจุบัน หลักสูตรโรงเรียนผู้สูงอายุ เป็นการยกระดับการจัดสวัสดิการผู้สูงอายุในชุมชน เพื่อให้ผู้สูงอายุมองเห็นคุณค่าและ

ความสำคัญของตนเอง ซึ่งเมื่อเรียนครบหลักสูตรแล้วได้มีการมอบวุฒิบัตรให้ด้วย ปี ๒๕๖๒ มีผู้สูงอายุ ๑๐๐ คน ถือว่าเป็นรุ่นที่ ๒^{๑๖}

ภาพที่ ๔.๔ พิธีมอบใบวุฒิบัตรให้กับผู้สูงอายุ อบต.ท่าพระ รุ่นที่ ๑
ที่มา : <https://www.khonkaenlink.info/home/news/๗๐๐๗.html>

ภาพที่ ๔.๕ สภาพการเรียนรู้พระพุทธศาสนาโรงเรียนผู้สูงอายุของ อบต.ท่าพระ รุ่นที่ ๒

^{๑๖} สัมภาษณ์ วิสิฐ จันทะรี ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๘ มีนาคม ๒๕๖๒.

ภาพที่ ๔.๖ สภาพการเรียนรู้พระพุทธรศาสนาโรงเรียนผู้สูงอายุของ อบต.ท่าพระ รุ่นที่ ๒

โรงเรียนผู้สูงอายุองค์การบริหารส่วนตำบลท่าพระ ได้จัดการเรียนพระพุทธรศาสนาในหลักสูตรด้วย คือ การทำสมาธิภาวนา เพราะต้องการให้ผู้สูงอายุมีจิตใจที่มั่นคง รู้จักปล่อยวางไม่หวั่นไหวง่ายต่อสิ่งแวดล้อมที่มากกระทบกับจิตใจ ทำให้สามารถปรับตัวเข้ากับสังคม ชุมชนได้ ดำรงตนอยู่ในชุมชนได้อย่างปรกติสุข

๑.๒.๓ ชมรมรวมพลคนพุทธ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ก่อตั้งได้ประมาณ ๑๐ ปี มีพระโสภณพัฒนบัณฑิต รศ.ดร. รองอธิการบดีวิทยาเขตขอนแก่น เป็นประธานชมรม และเป็นผู้อำนวยการสถานีวิฑู มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมชาวพุทธในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดใกล้เคียงที่รับฟังการถ่ายทอดเสียงทางสถานีวิฑูให้มาร่วมกันจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตอย่างต่อเนื่อง โดยกิจกรรมทั้งหมดจะเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา สวดมนต์ข้ามปี กิจกรรมทำบุญประเพณี ๑๒ เดือน (ฮีต ๑๒) เป็นต้น ในส่วนการทำบุญประเพณี ๑๒ เดือน (ฮีต ๑๒) นั้นประเพณีที่จัดอย่างยิ่งใหญ่คือ บุญเผวต หรือบุญเดือน ๔ จัดพร้อมกันงานบุญกุ่มข้าวใหญ่ (บุญกุ่มข้าวใหญ่ หรือบุญคุณลานั้น เป็นบุญประเพณีของชาวอีสานที่แสดงให้เห็นจิตวิญญาณ ของชุมชนที่ดำรงอยู่ด้วยวิถีเกษตรกรรมมาช้านาน ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของแผ่นดิน ด้วยสำนึกในบุญคุณของข้าวที่หล่อเลี้ยงชีวิตคนทุกคน นอกจากนี้เป็นการแสดงออกถึงพลังแห่งความร่วมมือร่วมใจของชุมชน เพื่อสืบทอดจิตวิญญาณที่กล้าแกร่งของชาวนา) จัดงาน ๒ งานในวันเดียวกัน ประชาชน

ที่มาร่วมส่วนใหญ่เป็นสมาชิกชมรมรวมพลคนพุทธ และส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุที่คอยติดตามข่าวสารการจัดกิจกรรมจากทางสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา ในปี พ.ศ. ๒๕๖๒ นี้ ชมรมรวมพลคนพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้จัดงานประกอบด้วยกิจกรรมที่หลากหลาย ที่ส่งเสริมการเรียนรู้พระพุทธศาสนาเป็นหลัก คือ ๑. นิทรรศการพระเวสสันดรและคัมภีร์วัฒนธรรมนานาชาติ ๒. การแสดงศิลปวัฒนธรรมนานาชาติ ๓. การประกวดนางงามกุ่มข้าวใหญ่และการแสดงวัฒนธรรมอีสานจากตัวแทนของแต่ละคุ่ม ๔. การฟิงเทคนัมหาชาติปริทัศน์ ๑๓ กัณฑ์ ๕. การประกวดทำข้าวต้มมัด ผู้เข้าประกวดคือ ผู้สูงอายุในชมรมรวมพลคนพุทธ (ข้าวต้มมัดเมื่อทำเสร็จแล้วจะนำไปใส่บาตร หรือนำไปทำบุญถวายภัตตาหารเช้า ภัตตาหารเพล) สถานที่จัดกิจกรรมคือ บริเวณภายในอาคารสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา รวมถึงอาคารหอประชุม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

ภาพที่ ๔.๗ พระโสภณพัฒนบัณฑิต รศ.ดร. รองอธิการบดีวิทยาเขตขอนแก่น
กล่าวให้โอวาทชมรมรวมพลคนพุทธ

ภาพที่ ๔.๘ ชมรมรวมพลคนพุทธรับฟังการบรรยายธรรม

ภาพที่ ๔.๙ ผู้สูงอายุกำลังทำข้าวต้มมัดเพื่อส่งประกวดในงานบุญเผาตและงานบุญกุ่มข้าวใหญ่
ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

ภาพที่ ๔.๑๐ ข้าวต้มมัด ซึ่งเป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งของผู้สูงอายุที่ได้เข้าร่วมงานบุญกุ่มข้าวใหญ่

เป็นที่น่าสนใจคือชมรมรวมพลคนพุทธ อาศัยการประชาสัมพันธ์การจัดกิจกรรมผ่านการถ่ายทอดทางสถานีวิทยุพระพุทธศาสนา คลื่นความถี่ ๑๐๑.๗๕ MHZ ปัจจุบันมีสมาชิกชมรมประมาณ ๓,๔๐๐ คน นักจัดรายการคือ บุคลากรของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น และสมาชิกชมรมรวมพลคนพุทธ เนื้อหาที่ออกอากาศนั้นเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเกือบ ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ ดังผังรายการออกอากาศต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๓

ผังรายการออกอากาศ

สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนา F.M.๑๐๑.๗๕ MHz.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

ใช้ออกอากาศตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๕๘ เป็นต้นไป

วัน / เวลา	จันทร์	อังคาร	พุธ	พฤหัสบดี	ศุกร์	เสาร์	อาทิตย์
๐๔.๓๐ น.	เปิดสถานี /ทำวัตร เช้า	เปิดสถานี /ทำวัตร เช้า	เปิดสถานี /ทำวัตร เช้า	เปิดสถานี /ทำวัตร เช้า	เปิดสถานี /ทำวัตร เช้า	เปิดสถานี /ทำวัตร เช้า	เปิดสถานี /ทำวัตรเช้า
๐๕.๐๐ น.	ธรรมรุ่งอรุณ หลวงพ่ोजรัญ	ธรรมรุ่งอรุณ หลวงพ่อโชคก	ธรรมรุ่งอรุณ หลวงพ่พุทธทาส	ธรรมรุ่งอรุณ หลวงพ่อปัญญา	ธรรมรุ่งอรุณ หลวงปู่ชา	ธรรมรุ่งอรุณ พระเทพกิตติรังษี	ธรรมรุ่งอรุณ ป.อ.ปยุตโต
๐๖.๐๐ น.	แนวทางเจริญ วิปัสสนา สุจินต์ บริหารวนเขตต์	แนวทางเจริญ วิปัสสนา สุจินต์ บริหารวนเขตต์	แนวทางเจริญ วิปัสสนา สุจินต์ บริหารวนเขตต์	แนวทางเจริญ วิปัสสนา สุจินต์ บริหารวนเขตต์	แนวทางเจริญ วิปัสสนา สุจินต์ บริหารวนเขตต์	แนวทางเจริญ วิปัสสนา สุจินต์ บริหารวนเขตต์	แนวทางเจริญวิปัสสนา สุจินต์ บริหารวนเขตต์
๐๗.๐๐ น.	ถ่ายทอดข่าว	ถ่ายทอดข่าว	ถ่ายทอดข่าว	ถ่ายทอดข่าว	ถ่ายทอดข่าว	ถ่ายทอดข่าว	ถ่ายทอดข่าว
๐๗.๓๐ น.	ข่าวรอบรั้วมหา'ลัย หลวงพ่่น้อย	ข่าวรอบรั้วมหา'ลัย หลวงพ่่น้อย	ข่าวรอบรั้วมหา'ลัย หลวงพ่่น้อย	ข่าวรอบรั้วมหา'ลัย หลวงพ่่น้อย	ข่าวรอบรั้วมหา'ลัย หลวงพ่่น้อย	ข่าวรอบรั้วมหา'ลัย หลวงพ่่น้อย	ข่าวรอบรั้วมหา'ลัย หลวงพ่ ่น้อย
๐๘.๐๐ น.	เพลงชาติ/บันเทิง ธรรม หลวงพ่่น้อย	เพลงชาติ/บันเทิง ธรรม หลวงพ่่น้อย	เพลงชาติ/บันเทิง ธรรม หลวงพ่่น้อย	เพลงชาติ/บันเทิง ธรรม หลวงพ่่น้อย	เพลงชาติ/บันเทิง ธรรม หลวงพ่่น้อย	เพลงชาติ/บันเทิง ธรรม หลวงพ่่น้อย	เพลงชาติ/บันเทิงธรรม หลวง พ่่น้อย

ตารางที่ ๔.๓ (ต่อ)

วัน / เวลา	จันทร์	อังคาร	พุธ	พฤหัสบดี	ศุกร์	เสาร์	อาทิตย์
๐๙.๐๐ น.	พระไตรปิฎกศึกษา พม.นิพนธ์/นาย สุนทร	พระไตรปิฎกศึกษา พม.นิพนธ์/นาย สุนทร	พระไตรปิฎกศึกษา พม.นิพนธ์/นาย สุนทร	พระไตรปิฎกศึกษา พม.นิพนธ์/นาย สุนทร	พระไตรปิฎกศึกษา พม.นิพนธ์/นาย สุนทร	พระไตรปิฎกศึกษา พม.นิพนธ์/นาย สุนทร	พระไตรปิฎกศึกษา พม. นิพนธ์/นายสุนทร
๑๐.๐๐ น.	ธรรมะภาค E รศ. ตร.ติปดี และคณะ	ท้องถิ่นบ้านเรา อบต.บึงเนียม	กฎหมายคณะสงฆ์ อ.สาคร ศรีระวรรณ	พื่นกาย พื่นใจ ศูนย์พื่นฟูฯ	มหาจุฬาเสริมคุณค่า ชีวิต นายวัฒนา สาทอง	สนทนาภาษาธรรม ทีมพระวิทยากร	เสียงคนพุทธ สมควร/สายบัว
๑๑.๐๐ น.	อีสานบ้านเฮา อ.บุญถม/นายบุญ โฮม	อีสานบ้านเฮา อ.บุญถม/นายบุญ โฮม	อีสานบ้านเฮา อ.บุญถม/นายบุญ โฮม	อีสานบ้านเฮา อ.บุญถม/นายบุญ โฮม	วัฒนธรรมบันเทิง พ่อหนูเรียน/พ่อเจน วิทย์	เยาวชนคนพุทธ น้องแอนและคณะ	เยาวชนคนพุทธ น้องแอนและคณะ
๑๒.๐๐ น.	ปาฐกถาธรรม พระ อาจารย์สมภพ	ปาฐกถาธรรม พระ อาจารย์สมภพ	ปาฐกถาธรรม พระ อาจารย์สมภพ	ปาฐกถาธรรม พระ อาจารย์สมภพ	ปาฐกถาธรรม พระ อาจารย์สมภพ	นานาสาระ พ่อไฉ่/ พ่อแสวง	วัยทีนเพ็ญฟ้า นื่องเจนนื่อง ตาและคณะ
๑๓.๐๐ น.	ออนซอนอีสาน รศ. อุดม/ผศ.ชอบ/อ. สาคร ศรีระวรรณ	ออนซอนอีสาน รศ. อุดม/ผศ.ชอบ/อ. สาคร ศรีระวรรณ	ออนซอนอีสาน รศ. อุดม/ผศ.ชอบ/อ. สาคร ศรีระวรรณ	ออนซอนอีสาน รศ. อุดม/ผศ.ชอบ/อ. สาคร ศรีระวรรณ	ออนซอนอีสาน รศ. อุดม/ผศ.ชอบ/อ. สาคร ศรีระวรรณ	ออนซอนอีสาน รศ. อุดม/ผศ.ชอบ/อ. สาคร ศรีระวรรณ	ออนซอนอีสาน รศ.อุดม/ผศ. ชอบ/อ.สาคร ศรีระวรรณ
๑๔.๐๐ น./ td>	คลินิกพุทธธรรม พระมหานิพนธ์	คลินิกพุทธธรรม พม.บรรจง สิริจันท	คลินิกพุทธธรรม พระมหานิพนธ์	คลินิกพุทธธรรม หลวงพื่อน้อย	คลินิกพุทธธรรม พระครูสุตธรรมภาณี	ธรรมจากสมเด็จพระเจ้า สมเด็จฯ เกี้ยว	สถาบันวิปัสสนาธุระ ดร.ฉวี รัตน์ แดงหาญ
๑๕.๐๐ น.	โลกอาเซียน	อยู่เย็นด้วยศิลา	อยู่เย็นด้วยศิลา	มหาจุฬากับอาเซียน	โลกอาเซียน นิสิต	ลูกทุ่งกฎหมายไทย	ลูกทุ่งกฎหมายไทย ดร.ภพธร

ตารางที่ ๔.๓ (ต่อ)

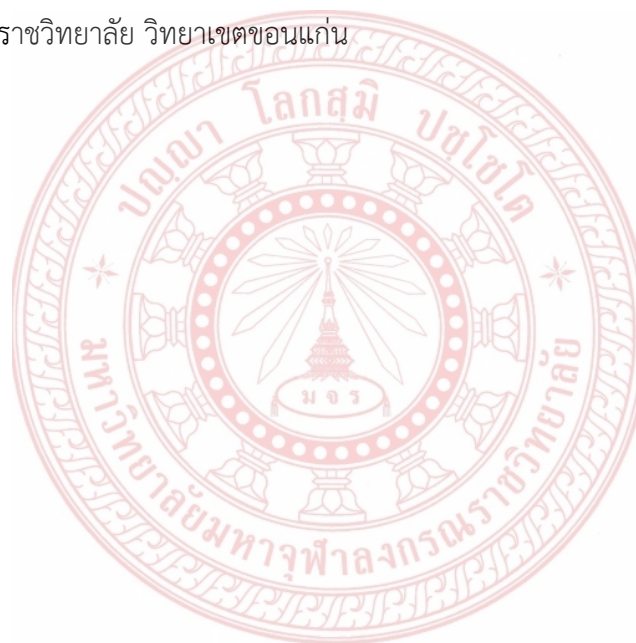
วัน / เวลา	จันทร์	อังคาร	พุธ	พฤหัสบดี	ศุกร์	เสาร์	อาทิตย์
	ผศ.ดร.บุรินทร์ ภู่อุศล	พระราชต กตปุณฺโญ	พระราชต กตปุณฺโญ	นิสิตกัมพูชา	สปป.ลาว	ดร.ภพธร แก้วขัน	แก้วขัน
๑๖.๐๐ น.	มหาจุฬาพาสุข ทีมพระวิทยากร	มหาจุฬาพาสุข ทีมพระวิทยากร	มหาจุฬาพาสุข ทีมพระวิทยากร	มหาจุฬาพาสุข ทีมพระวิทยากร	มหาจุฬาพาสุข ทีมพระวิทยากร	ละครศรีไตรรัตน์ ดร.ประยูร/และ คณะ	ละครศรีไตรรัตน์ ดร.ประยูร/ และคณะ
๑๗.๐๐ น.	โฮมของดีไท้อีสาน ดร.อุตร/ผศ.ชอบ	การศึกษาสงฆ์ ร.ร. ปภัสสรวิทยา	ขราวาสธรรม พ่อจำเนียร	สุขภาพดีวิถีชุมชน* ดร.ธวัชรัตน์ แดง หาญ	การศึกษาสงฆ์* ร.ร. ท่าพระหงษ์เทศ	บ้านเมืองของเรา* พอ.ทองดี (เทพ ธรรมะ)	สมุนไพรรู้อู๋ โกศล/ไก่อ/ส. ขอนแก่น
๑๘.๐๐ น.	เพลงชาติ/ทำวัตร เย็น	เพลงชาติ/ทำวัตร เย็น	เพลงชาติ/ทำวัตร เย็น	เพลงชาติ/ทำวัตร เย็น	เพลงชาติ/ทำวัตร เย็น	เพลงชาติ/ทำวัตร เย็น	เพลงชาติ/ทำวัตรเย็น
๑๙.๐๐ น.	การศึกษาสงฆ์ นาย สุนทร เสนาชุย	ฮักแพงอีสาน ดร. อุตร/ผศ.ชอบ	บอกข่าวเล่าธรรม วัฒนา สาทอง	ห้องแดนพุทธภูมิ พม.ดาวสยาม และ คณะ	ห้องแดนพุทธภูมิ พม.ดาวสยาม และ คณะ	มจร.ส่องโลก พม. พิสิฐ วิสิฐฐปณฺโญ	มจร.ส่องโลก พม.พิสิฐ วิ สิฐฐปณฺโญ
๒๐.๐๐ น.	ข่าวพระราชสำนัก	ข่าวพระราชสำนัก	ข่าวพระราชสำนัก	ข่าวพระราชสำนัก	ข่าวพระราชสำนัก	ข่าวพระราชสำนัก	ข่าวพระราชสำนัก
๒๐.๓๐ น.	หมอลำเรื่องต่อ กลอน เจ้าหน้าที สถานี	หมอลำเรื่องต่อ กลอน เจ้าหน้าที สถานี	หมอลำเรื่องต่อ กลอน เจ้าหน้าที สถานี	หมอลำเรื่องต่อ กลอน เจ้าหน้าที สถานี	หมอลำเรื่องต่อ กลอน เจ้าหน้าที สถานี	อยู่ในใจเสมอ รศ. อุดม บัวศรี	อยู่ในใจเสมอ รศ.อุดม บัวศรี
๒๑.๐๐ น.	คุยกันก่อนนอน ดร. อุตร	คุยกันก่อนนอน ดร. อุตร	คุยกันก่อนนอน ดร. อุตร	คุยกันก่อนนอน ดร. อุตร	คุยกันก่อนนอน ดร. อุตร	ธรรมะก่อนนอน หลวงพ่ิน้อย	ธรรมะก่อนนอน หลวงพ่ิน้อย

ตารางที่ ๔.๓ (ต่อ)

วัน / เวลา	จันทร์	อังคาร	พุธ	พฤหัสบดี	ศุกร์	เสาร์	อาทิตย์
๒๒.๐๐ น.	ปิดสถานี	ปิดสถานี	ปิดสถานี	ปิดสถานี	ปิดสถานี	ปิดสถานี	ปิดสถานี

หมายเหตุ ตามมติที่ประชุมครั้งที่ ๑/๒๕๕๘ เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๕๘

ที่มา : สำนักวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

๑.๓ ปัจจัยที่ทำให้เกิดความสนใจเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุ

พบว่า ผู้สูงอายุมีความเชื่อในเรื่องบาป-บุญ คุณ-โทษ คุณงามความดีที่ได้ปฏิบัติจะส่งผลดีในการดำเนินชีวิตประจำวันในอนาคตจะทำให้ได้พบเจอแต่สิ่งที่ดี^{๑๗} ความสนใจส่วนบุคคล เทคนิคการนำเสนอ การแสดงธรรมของพระสงฆ์ผู้เผยแพร่ธรรม ความทันสมัยของสื่อที่มีความน่าสนใจทันสมัยทั้งหนังสือ โทรทัศน์ วิทยุทัศน์ สารคดีเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ความทุกข์ ปัญหาชีวิต ปัญหาสังคม เป็นปัจจัยทำให้ผู้สูงอายุสนใจใคร่รู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและมีเวลาว่างในช่วงปัจฉิมวัย^{๑๘} พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งเหตุผล ถ้าจะบอกว่ำนับถือตามบรรพบุรุษก็คงจะไม่ผิด ตอนเรียนมัธยม ได้ศึกษาเกี่ยวกับศาสนาทุกศาสนาโดยการอ่านไม่ถึงกับทดลองนับถือ และสรุปได้ด้วยตนเองว่า ศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่มีเหตุมีผลมากที่สุด สมควรที่จะเคารพนับถือ ยังมีคำสอนให้ทุกคนทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง เป็นสิ่งที่ยอมรับมากที่สุด เพราะศาสนาอื่นสอนให้เชื่อก่อนโดยไม่มีข้อแม้ใดๆ^{๑๙} คำสอนทางพระพุทธศาสนาสามารถนำมาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจได้โดยไม่ต้องสงสัย เช่น คำสอนเกี่ยวกับกฎไตรลักษณ์ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เกิด แก่ เจ็บ ตาย ทุกคนเกิดมาต้องประสบพบเจอ เมื่อนึกถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ หรือการไปทำบุญที่วัดจะก่อให้เกิดความสุขทางใจ เมื่อมีความสุขใจ จะทำให้สุขภาพกายแข็งแรง ไม่เจ็บป่วยง่าย แม้แต่การเดินทางในชีวิตประจำวันก็จะอธิษฐานให้พระคุ้มครอง การอธิษฐานดังกล่าวจะทำให้มีพลังใจที่เข้มแข็ง ส่งผลให้การเดินทางไป-กลับตามเส้นทางที่วางแผนไว้ด้วยความมั่นใจ^{๒๐} อีกทั้งคนที่นับถือพระพุทธศาสนาจะมีความเกรงกลัวต่อการทำความผิด หรือมี หิริ ความละอายแก่ใจ มีโอตตปปะ ความเกรงกลัวต่อความชั่วทั้งปวง ซึ่งถ้าแต่ละคนมีหลักธรรม ๒ ประการดังกล่าวนี้จะทำให้ไม่กล้าทำความผิด^{๒๑}

^{๑๗} สัมภาษณ์ นายทองฤทธิ์ จันทร์ประทัต ๑๖๒ หมู่ ๒ บ้านหนองไชย ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๘ มีนาคม ๒๕๖๒.

^{๑๘} สัมภาษณ์ พระครูภานุโพธิคุณ (สมชาย กนตสีโล) เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ บ้านโนนทัน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

^{๑๙} สัมภาษณ์ นายชาย เหล่าถาวร บ้านท่ากระเสริม หมู่ ๕ ตำบลท่ากระเสริม อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๖๒.

^{๒๐} สัมภาษณ์ นางกรม สมภาร หมู่ ๓ บ้านห้วยโจด ตำบลห้วยโจด อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๖๒.

^{๒๑} สัมภาษณ์ นางกิตติมา พรหมจรรย์ ๒๑๕ หมู่ ๓ บ้านห้วยโจด ตำบลห้วยโจด อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๖๒.

๒. หลักการบริหารจัดการสำหรับผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

การศึกษาการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุ เพื่อให้เห็นภาพรวมหลักการบริหารจัดการสำหรับผู้สูงอายุจึงได้นำหลัก POSDCoRB มาใช้เป็นแนวทางในการอธิบายปรากฏการณ์การดำเนินงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุในจังหวัดขอนแก่น ดังนี้

๒.๑ การวางแผน (Planning)

เป็นการวางแผนโครงการซึ่งเป็นการเตรียมการก่อนลงมือปฏิบัติ เพื่อให้การดำเนินการสามารถบรรลุเป้าหมายที่วางไว้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งแต่ละหน่วยงานมีการร่วมมือกันปรึกษาหารือกัน มีการวางแผนการทำงานโดยมีการจัดประชุมเป็นประจำทุกเดือน โดยมีการวางแผนการทำงานในเรื่องสถานที่ อาหาร การรับส่งผู้สูงอายุ ผู้ดำเนินรายการ การจัดกิจกรรมต่าง ๆ และมีการดำเนินงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานต่างๆ ได้แก่ สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดขอนแก่น ศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุจังหวัดขอนแก่น สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ ๖ วัด / สำนักปฏิบัติธรรม โรงเรียนผู้สูงอายุ ชมรมรวมพลคนพุทธองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

แต่ละหน่วยงานจะมีการวางแผนก่อนจัดกิจกรรมทุกครั้ง เช่น ชมรมรวมพลคนพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ท่านพระโสภณพัฒนบัณฑิต ในฐานะประธานชมรม ท่านกล่าวว่า จะกำหนดวางแผนประชุมทุกวันพระแรกของเดือน เพื่อจะวางแผนจัดกิจกรรมตามประเพณี โดยเชิญตัวแทนแต่ละหมู่บ้านมาประชุมร่วมกัน ทำให้เกิดแนวทางในการจัดกิจกรรมที่ดี ทุกหมู่บ้านได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นเพื่อเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การจัดกิจกรรมเกิดขึ้นมาได้เพราะอาศัยการร่วมมือกัน ความสามัคคีกัน^{๒๒} ส่วนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นายวิสิฐ จันทะรี ได้กล่าวว่า องค์กรบริหารส่วนตำบลท่าพระ สังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดขอนแก่น ได้นัดวางแผนประชุมคณะทำงานทุกสัปดาห์แรกของเดือนโดยจะตรวจสอบวันที่ไม่กระทบกับการทำงานประจำ การประชุมแต่ละครั้งจะมีประมาณ ๕-๑๐ คน ก็สามารถประชุมได้ซึ่งแต่ละคนมีหน้าที่หลักที่รับผิดชอบอยู่แล้ว เป็นการวางแผนเตรียมจัดกิจกรรมในวันศุกร์สัปดาห์ที่ ๒ และสัปดาห์ที่ ๔ ของแต่ละเดือน^{๒๓} ในขณะที่นางสาวบุญน้อม งามเชื้อ ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุขอนแก่น กล่าวว่า มีการประชุมกันวันจันทร์แรกของแต่ละเดือน การจัด

^{๒๒} สัมภาษณ์ พระโสภณพัฒนบัณฑิต, ประธานชมรมรวมพลคนพุทธ รองอธิการบดีวิทยาเขตขอนแก่น เมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

^{๒๓} สัมภาษณ์ วิสิฐ จันทะรี, ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๘ มีนาคม ๒๕๖๒.

ประชุมจะใช้เวลาประมาณ ๑-๒ ชั่วโมง เพื่อหาแนวทางในการจัดกิจกรรม จากนั้นจะแบ่งหน้าที่กันทำตามความสามารถที่จะทำได้โดยอาศัยความสมัครใจไม่มีการบังคับ^{๒๔}

๒.๒ การจัดองค์การ (Organizing)

ในจังหวัดขอนแก่นมีการกำหนดหน่วยงาน การแบ่งส่วนงาน และการกำหนดหน้าที่อย่างชัดเจน ดังนี้ ๑) สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดขอนแก่น สำนักงานพัฒนาสังคมฯ ได้ดำเนินการในการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ดังนี้ ๑) การจัดตั้งศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตและส่งเสริมอาชีพผู้สูงอายุ (ศพอส.) ในทุกอำเภอมี ๒๗ แห่ง เพื่อเป็นกลไกในการจัดสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุในชุมชนโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ๒) การดำเนินการโรงเรียนผู้สูงอายุ ๒๗ แห่ง มีการจัดทำหลักสูตรการเรียนการสอนที่ได้มาตรฐานเหมาะสมกับพื้นที่และความต้องการของผู้สูงอายุ ๓) ส่งเสริมด้านอาชีพและการมีงานทำในผู้สูงอายุ ให้บริการกู้ยืมทุนประกอบอาชีพแก่ผู้สูงอายุในจังหวัดขอนแก่น ๔) ค่าจัดการศพผู้สูงอายุตามประเพณี ๕) สงเคราะห์ผู้สูงอายุในสภายากลำบาก ๖) โครงการประชุมเชิงปฏิบัติการการบูรณาการโครงการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ผู้สูงอายุและโครงการส่งเสริมพลังภูมิปัญญาและการเรียนรู้ของผู้สูงอายุ ๗) วันผู้สูงอายุแห่งชาติ ปี ๒๕๖๐ กำหนดจัดขึ้นวันที่ ๕ เมษายน ๒๕๖๐ ณ ห้องมงกุฎเพชร โรงแรมโฆเซ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ภายใต้หัวข้อ “สูงวัยสูงคุณค่า ร่วมพัฒนาประเทศไทย สู่ประชาธิปไตย” บูรณาการตาม “โครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในเขตพื้นที่จังหวัดขอนแก่น ประจำปี ๒๕๖๐” กลุ่มเป้าหมายผู้เข้าร่วมงานประมาณ ๕๐๐ คน ๒) ศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุจังหวัดขอนแก่น ศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุขอนแก่น ได้เปิดดำเนินการจัดกิจกรรมบริการให้กับสมาชิกผู้สูงอายุทั้งในเขตเทศบาลนครขอนแก่น และพื้นที่รอบนอกของจังหวัดขอนแก่น เข้ามาใช้บริการตามแผนกิจกรรม ๓) สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ ๖ สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ ๖ ได้จัดทำโครงการวิจัยแบบจำลองการส่งเสริมการใช้ประโยชน์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเพื่อการจัดสวัสดิการสังคมให้กับผู้สูงอายุในเขตชนบท โดยมีค่าเป้าหมายเชิงปริมาณคือ มีข้อเสนอเพื่อการตัดสินใจหรือกำหนดนโยบายด้านการจัดสวัสดิการสังคมให้กับผู้สูงอายุในเขตชนบท จำนวน ๑ เรื่อง ค่าเป้าหมายเชิงคุณภาพคือ กระทรวงสามารถกำหนดนโยบายด้านการจัดสวัสดิการสังคมให้กับผู้สูงอายุในเขตชนบทได้อย่างมีประสิทธิภาพ ๔) วัด / สำนักปฏิบัติธรรม บทบาทของวัดกับการรองรับสังคมผู้สูงอายุ การเรียนรู้ตลอดชีวิตจะช่วยให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดี สามารถพึ่งพาตนเองได้ วัดสามารถสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้กับผู้สูงอายุได้ ทำให้ผู้สูงอายุได้ฝึกฝนพัฒนาตนให้รู้จักการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องดีงาม ในพิธีกรรมและประเพณีทางศาสนาวัดยังเป็นพื้นที่ที่ผู้สูงอายุได้แสดงศักยภาพและความรู้ ความสามารถและมีชีวิตทางสังคมร่วมกับผู้คนทั้งวัยเดียวกันและต่างวัยด้วย ๕)

^{๒๔} สัมภาษณ์ บุญน้อม งามเชื้อ, ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๖ มีนาคม ๒๕๖๒.

โรงเรียนผู้สูงอายุ โรงเรียนผู้สูงอายุ เป็นรูปแบบหนึ่งในการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต การจัดการศึกษา การพัฒนาทักษะ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ และกิจกรรมของโรงเรียนผู้สูงอายุจะเป็นเรื่องที่คุณสูงอายุสนใจและมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิต ช่วยเพิ่มพูนความรู้ ทักษะชีวิตที่จำเป็น โดยวิทยากรจิตอาสาหรือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องขณะเดียวกันก็เป็นพื้นที่ที่คุณสูงอายุจะได้แสดงศักยภาพ โดยการถ่ายทอดภูมิความรู้ประสบการณ์ ที่สั่งสมแก่บุคคลอื่น เพื่อสืบสานภูมิปัญญาให้คงคุณค่าคู่กับชุมชน ๖) ชมรมรวมพลคนพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ก่อตั้งได้ประมาณ ๑๐ ปี มีพระโสภณพัฒนบัณฑิต รศ.ดร. รองอธิการบดีวิทยาเขตขอนแก่น เป็นประธานชมรม และเป็นผู้อำนวยการสถานีวิทยุ มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมชาวพุทธในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดใกล้เคียงที่รับฟังการถ่ายทอดเสียงทางสถานีวิทยุให้มาร่วมกันจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตอย่างต่อเนื่อง โดยกิจกรรมทั้งหมดจะเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา สวดมนต์ข้ามปี กิจกรรมทำบุญประเพณี ๑๒ เดือน (ฮีต ๑๒) เป็นต้น ๗) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาล เป็นหน่วยงานที่สนับสนุนด้านงบประมาณ สถานที่ การประสาน ทำให้กิจกรรมต่าง ๆ เกิดขึ้นมาได้ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุให้ได้รับการบริการที่สะดวกขึ้น การประชาสัมพันธ์ด้วยสื่อต่าง ๆ การสร้างเครือข่าย การพบปะและแจ้งข่าวของ อบต. เทศบาล หรืองานราชการให้ผู้สูงอายุรับทราบ โดยฝ่ายพัฒนาสังคมจะช่วยในเรื่องของการดำเนินการของงบประมาณสำหรับใช้จ่ายในชมรม การอำนวยความสะดวกให้แก่หน่วยงานต่าง ๆ ในการดำเนินการจัดกิจกรรม มีการจัดเตรียมสถานที่โดยการให้พนักงานมาทำความสะอาดพื้นที่รองรับการจัดกิจกรรม

๒.๓ การจัดบุคลากร (Staffing)

การดำเนินงานที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุในจังหวัดขอนแก่น มีบุคลากรจากแต่ละหน่วยงานได้ดำเนินกิจกรรมตามที่ได้ประชุมวางแผนกันไว้เป็นอย่างดี จำนวน ๗ หน่วยงาน คือ บุคลากรจากสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดขอนแก่น บุคลากรจากศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุจังหวัดขอนแก่น บุคลากรจากสำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ ๖ บุคลากรจากวัด / สำนักปฏิบัติธรรม บุคลากรจากโรงเรียนผู้สูงอายุ บุคลากรจากชมรมรวมพลคนพุทธ บุคลากรจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในปัจจุบันถือว่ามีบุคลากรเพียงพอที่จะดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ แต่ในอนาคตอาจจะต้องเพิ่มบุคลากรให้มากขึ้น เพราะจำนวนผู้สูงอายุมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นทุกปี แต่ละหน่วยงานพร้อมที่จะจัดกิจกรรมให้กับผู้สูงอายุอย่างต่อเนื่องเพราะเห็นว่าผู้สูงอายุเปรียบเสมือนพ่อ แม่ ต้องการให้ท่านเหล่านั้นมีความสุขดี มีเสียงหัวเราะ ได้ร่วมกิจกรรมกับเพื่อนรุ่นเดียวกันทำให้ไม่เหงา ไม่ท้อแท้ในการดำเนินชีวิต ส่วนบุคลากรนั้นมีเพียงพอ ซึ่งได้แบ่งหน้าที่

รับผิดชอบอย่างชัดเจน^{๒๕} ส่วนพระราชปริยัติโสภณ เจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น กล่าวว่า ทางวัดหนองกุงได้จัดบุคลากรคือพระภิกษุสามเณรภายในวัดให้ดำเนินกิจกรรมที่ส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุอยู่เสมอ โดยทางวัดจะให้พระภิกษุสามเณรได้ไปเยี่ยมเยียนผู้สูงอายุที่เจ็บป่วยในชุมชนเพื่อให้กำลังใจ นำอาหารไปให้เป็นครั้งคราว อีกทั้งจะเทศนาโปรดญาติโยมในงานบุญประเพณีทั้งในชุมชนใกล้เคียงและนอกพื้นที่ จะให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุเป็นกรณีพิเศษเพราะเห็นความสำคัญของท่านเหล่านั้น บางครั้งอาจไปเยี่ยมผู้สูงอายุไม่ทั่วถึงเพราะอยู่ในชุมชนใหญ่ ส่วนพระภิกษุสามเณรมีน้อย^{๒๖}

ในขณะที่พระมงคลปริยัติธาดา กล่าวว่า ที่วัดชัยศรี มีบุคลากรพร้อมที่จะดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับผู้สูงอายุตลอดเวลาเพราะเป็นสำนักเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี มีพระภิกษุสามเณรที่มาเรียนหนังสือเฉลี่ยปีละ ๘๐ รูป ทางวัดได้ฝึกให้พระภิกษุสามเณรเป็นพระวิทยากรสามารถเทศนาได้ สามารถนำปฏิบัติธรรมได้ และทางวัดจะจัดกิจกรรมปฏิบัติธรรมให้กับผู้สูงอายุอย่างต่อเนื่องซึ่งแต่ละปีจะมีผู้สูงอายุเข้าร่วมไม่ต่ำกว่า ๑๐๐ คน จุดประสงค์คือไม่ต้องการให้ท่านเหล่านั้นอยู่อย่างโดดเดี่ยว ต้องการให้เข้าร่วมกิจกรรมอยู่เสมอจะได้ไม่เหงา จะมีกำลังใจในการดำเนินชีวิต^{๒๗} เช่นเดียวกับพระครูภาวนาโพธิคุณ เจ้าอาวาสวัดโพธิ์โนนทัน กล่าวว่า ที่วัดจะมีผู้สูงอายุมาปฏิบัติธรรมอยู่ตลอด ซึ่งมาจากในชุมชนและนอกชุมชนห่างไกล ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินกิจกรรมมีคุณภาพจึงได้จัดบุคลากรคือพระภิกษุที่มีความรู้ความสามารถด้านวิปัสสนากรรมฐานมาเป็นพระวิทยากรให้ความรู้และนำผู้สูงอายุปฏิบัติธรรม ที่วัดจึงได้จัดบุคลากรไว้ตลอดทั้งปี ถ้ารูปใดไม่อยู่เจ้าอาวาสก็จะมาเป็นพระวิทยากรเอง แต่โดยส่วนใหญ่แล้วผู้สูงอายุจะนิมนต์เจ้าอาวาสมาเทศนาตลอดนับว่าเป็นการส่งเสริมให้ท่านเหล่านั้นได้มีพลังใจในการปฏิบัติธรรม ทำให้มีความมุ่งมั่นไม่ย่อท้อในการทำมาดี เมื่อเห็นความตั้งใจของผู้สูงอายุทางวัดก็มีกำลังใจในการทำงานเช่นเดียวกัน จึงจัดเตรียมบุคลากรไว้ตลอดเวลาเพื่อให้ทันกับความต้องการของผู้สูงอายุ^{๒๘}

๒.๔ การอำนวยการ (Directing)

ในจังหวัดขอนแก่นมีการดำเนินงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุหลายหน่วยงาน ซึ่งแต่ละหน่วยงานจะมีผู้บังคับบัญชาควบคุมการปฏิบัติงาน สั่งการ มีผู้นำคอยสั่งการการดำเนินงานผู้สูงอายุ

^{๒๕} สัมภาษณ์ นายสุธี ศรสุวรรณค์ พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๗ มีนาคม ๒๕๖๒.

^{๒๖} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติโสภณ เจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น เจ้าอาวาสวัดหนองกุง อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๔ มีนาคม ๒๕๖๒.

^{๒๗} สัมภาษณ์ พระมงคลปริยัติธาดา รองเจ้าคณะอำเภอน้ำพอง เจ้าอาวาสวัดชัยศรี จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๔ มีนาคม ๒๕๖๒.

^{๒๘} สัมภาษณ์ พระครูภาวนาโพธิคุณ เจ้าอาวาสวัดโพธิ์โนนทัน อำเภอมะเมือง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

ให้เกิดการประสานงานไปยังหน่วยงานอื่น ๆ เพื่อให้เกิดผลสำเร็จ สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดขอนแก่น มีพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดขอนแก่น เป็นผู้ดำเนินการสั่งการให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุจังหวัดขอนแก่น มีนางสาวบุญน้อม งามเชื้อ เป็นผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุขอนแก่น สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ ๖ มีนายโชคชัย วิเชียรชัยยะ เป็นผู้อำนวยการ ส่วนวัด / สำนักปฏิบัติธรรมมีเจ้าอาวาสเป็นผู้บังคับบัญชา และมีการจัดบุคลากรภายในวัดคอยรับคำสั่งและนำไปปฏิบัติให้เกิดผลสำเร็จ โรงเรียนผู้สูงอายุ มีผู้อำนวยการโรงเรียนซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากผลการคัดเลือกของผู้สูงอายุด้วยกัน ชมรมรวมพลคนพุทธ มีพระโสภณพัฒนบัณฑิต รองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น รองอธิการบดีวิทยาเขตขอนแก่นเป็นประธานชมรม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีท้องถิ่นจังหวัดเป็นผู้บังคับบัญชา มีการติดตามตรวจสอบการทำงานขององค์กรบริหารส่วนตำบลหรือเทศบาลที่จัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุทุกแห่งให้เป็นไปตามแผน

๒.๕ การประสานงาน (Coordinening)

การดำเนินงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุ มีการประสานงานร่วมมือกันระหว่างหน่วยงานรัฐ และชุมชน ซึ่งมีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกันได้แก่ สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดขอนแก่น ศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุจังหวัดขอนแก่น สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ ๖ วัด / สำนักปฏิบัติธรรม โรงเรียนผู้สูงอายุ จากชมรมรวมพลคนพุทธ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งทุกหน่วยงานมีความสำคัญในการทำให้การดำเนินงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ประสบความสำเร็จและนำไปสู่เป้าหมาย โดยแต่ละหน่วยงานมีหน้าที่ในการดำเนินงานแตกต่างกันไป ซึ่งทุกฝ่ายให้ความร่วมมือในการทำงานเป็นอย่างดี^{๒๙} ตั้งแต่การประชุมกันตามแผนที่วางไว้ การนำไปปฏิบัติ โดยจะมีการประชุมกันในเรื่องของการดำเนินงาน ในส่วนของโรงเรียนผู้สูงอายุตำบลท่าพระเป็นหน่วยงานที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นคือองค์การบริหารส่วนตำบลท่าพระได้จัดมาแล้ว ๑ รุ่น และกำลังดำเนินงานอยู่เป็นรุ่นที่ ๒ ทุกสัปดาห์จะมีบุคลากรจากองค์การบริหารส่วนตำบลท่าพระเข้ามาประสานงานเพื่อจัดกิจกรรมในวันศุกร์ที่ ๒ และที่ ๔ ของเดือน บุคลากรแต่ละคนจะสอบถามความพร้อมของผู้สูงอายุ และคอยแจ้งข่าวสารว่าเป็นอย่างไรจะนำข้อมูลมาแจ้งผู้สูงอายุ นอกจากนั้นจะสอบถามผู้สูงอายุว่าต้องการอะไรบ้างเพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้สูงอายุ^{๓๐}

^{๒๙} สัมภาษณ์ พระราชประสิทธิ์ดิคุณ, รองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น เจ้าอาวาสวัดเทพบูรณาราม อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

^{๓๐} สัมภาษณ์ นายสันติย์ พาสว่าง, ประชาชนชาวบ้าน ตำบลแวงใหญ่ อำเภอแวงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๖๒.

นอกจากนั้น การทำงานของโรงเรียนผู้สูงอายุก็จะดึงชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ประกอบด้วยผู้นำชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน โรงพยาบาล ทำงานร่วมกันทุกครั้งที่มีกิจกรรม^{๓๑}

๒.๖ การรายงาน (Reporting)

การรายงานผลการปฏิบัติงานในหน่วยงานเพื่อให้ผู้บริหารและสมาชิกของหน่วยงานได้ทราบความเคลื่อนไหวและความคืบหน้าของภารกิจอย่างสม่ำเสมอ ในการดำเนินการเกี่ยวกับผู้สูงอายุแต่ละหน่วยงานจะมีการประชุมทุกเดือน รวมถึงมีการรายงานผลการดำเนินการต่าง ๆ ให้กับผู้บริหารและผู้สูงอายุให้ทราบความเคลื่อนไหว และความต่อเนื่องของกิจกรรมสม่ำเสมอ มีทั้งรายงานด้วยวาจาโดยไม่ได้มีการรายงานผลเป็นลายลักษณ์อักษร และมีการรายงานเป็นลายลักษณ์อักษร โดยสรุปผลการดำเนินงานของแต่ละหน่วยงานจะเสนอไปยังผู้บริหารสูงสุด เมื่อสิ้นปีงบประมาณคือประมาณเดือนกันยายนของทุกปี^{๓๒} ในส่วนขององค์การบริหารส่วนตำบลท่าพระก็จะเสนอไปยังนายกองค์การบริหารส่วนตำบล จากนั้นจะรายงานไปยังท้องถิ่นจังหวัดให้รับทราบตามลำดับ^{๓๓} วัด/สำนักปฏิบัติธรรมจะรายงานข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินของวัดให้เจ้าคณะตำบลทราบ เจ้าคณะตำบลจะรายงานไปยังเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะอำเภอรายงานไปเจ้าคณะจังหวัด ซึ่งจะรายงานเป็นลายลักษณ์อักษร

๒.๗ การงบประมาณ (Budgeting)

งบประมาณหลักในการดำเนินงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุถ้าเป็นหน่วยงานของรัฐคือสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดขอนแก่น ศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุจังหวัดขอนแก่น สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ ๖ จะได้รับการจัดสรรงบประมาณจากรัฐบาล ถ้าเป็นหน่วยงานอื่น วัด / สำนักปฏิบัติธรรม ชมรมรวมพลคนพุทธ จะได้รับจากผู้มีจิตศรัทธาทั่วไป ในเวลาที่จัดกิจกรรมแต่ละครั้งจะมีการประชาสัมพันธ์ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนาเพื่อให้ผู้มีจิตศรัทธาได้รับทราบข่าวสาร และได้แจ้งความประสงค์บริจาค^{๓๔} โรงเรียนผู้สูงอายุตำบลท่าพระได้รับงบประมาณจากสำนักงานคณะกรรมการกำกับกิจการพลังงานประจำเขต

^{๓๑} สัมภาษณ์ วิสิฐ จันทะรี, ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๘ มีนาคม ๒๕๖๒.

^{๓๒} สัมภาษณ์ สุธี ศรสุวรรณ, พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๗ มีนาคม ๒๕๖๒.

^{๓๓} สัมภาษณ์ วิสิฐ จันทะรี, ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๘ มีนาคม ๒๕๖๒.

^{๓๔} สัมภาษณ์ พระโสภณพัฒนบัณฑิต, ประธานชมรมรวมพลคนพุทธ รองอธิการบดีวิทยาเขตขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

๔ จำนวน ๒๑๖,๖๐๐ บาท นอกจากนั้นองค์การบริหารส่วนตำบลท่าพระได้จัดโครงการสนับสนุนการดำเนินชีวิตผู้สูงอายุปีละ ๑๐๐,๐๐๐ บาท^{๓๕}

๓. หลักพระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุ พบว่า

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามีส่วนสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตทางด้านร่างกายและทางด้านจิตใจและส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ โดยเฉพาะการให้ผู้สูงอายุดำเนินชีวิตตามหลักภาวนา ๔ ดังนี้

๓.๑) **กายภาวนา** ได้แก่ การพัฒนาร่างกายให้แข็งแรง ไร้โรค มีสุขภาพดี และที่สำคัญก็คือการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เริ่มแต่ปัจจัย ๔ เป็นต้นไป อย่างถูกต้องดีงาม ในทางที่เป็นคุณประโยชน์ เช่น สัมพันธ์กับอาหาร โดยการกินเพื่อช่วยให้ร่างกายมีกำลัง มีสุขภาพดี ไม่ใช่เพื่อมุ่งความอร่อย อวดโก้ แสดงฐานะ สัมพันธ์กับโทรทัศน์ โดยดูเพื่อติดตามข่าวสาร แสวงหาความรู้ ส่งเสริมปัญญา มิใช่เพื่อหมกมุ่นในความสนุกสนานเพลิดเพลิน หรือเอาเป็นเครื่องมือเล่นการพนัน เป็นต้น นอกจากนั้น กายภาวนา เป็นการการเจริญกาย พัฒนากาย การฝึกอบรมกาย ให้รู้จักติดต่อเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้งห้าด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงามให้กุศลธรรมเสื่อมสูญ การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ การดูแลสุขภาพ ร่างกายให้มีความแข็งแรงสมบูรณ์และปราศจากความเจ็บป่วย รวมถึงการใส่ใจดูแลสิ่งแวดล้อมภายนอกได้ อย่างถูกต้องเหมาะสมดีงาม เพื่อให้เกิดประโยชน์ และสิ่งอื่นๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตผู้สูงอายุให้เกิด ความสุข เช่น การรู้จักใช้ปัจจัย ๔ ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่มที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ผู้สูงอายุต้องคำนึง ถึงความเหมาะสมต่อกิจกรรมการส่งเสริมดูแลสุขภาพ คือ การรับประทานอาหารที่พอควร พอเหมาะ เครื่องนุ่งห่มให้เหมาะสมในกิจกรรม อยู่ในสถานที่ที่มีความปลอดภัยต่อสุขภาพ และผู้สูงอายุที่มีโรคประจำตัว ต้องไม่ลืมหานยาตามอาการของโรค เพื่อให้มีร่างกายที่พร้อม ในการทำกิจกรรมร่วมกัน

๓.๒) **ศีลภาวนา** การพัฒนาเจริญศีลด้านความประพฤติให้ดีขึ้น มีระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ดำเนินชีวิตด้วยศีลเป็นเบื้องต้น เมื่อนำมาประพฤติปฏิบัติเพื่อมุ่งสู่การไม่เบียดเบียนทั้งทางกาย และวาจา ไม่สร้างความเดือดร้อนให้กับสังคมให้ความเกื้อกูลต่อสังคม มีระเบียบวินัยอยู่ร่วมสังคมอย่างมีประโยชน์สุข นอกจากนั้น การรักษาศีลยังเป็นการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมให้เป็นไปด้วยดี เริ่มแต่ไม่ก่อการเบียดเบียน ไม่ทำความเดือดร้อนต่อผู้อื่นและสังคม ประพฤติในสิ่งที่เป็ประโยชน์เกื้อกูลต่อผู้อื่น และต่อสังคม มีระเบียบวินัย ประกอบสัมมาชีพด้วยความขยันหมั่นเพียร ฝึกฝนอบรมกายวาจาของตนให้ประณีต ปราศจากโทษ ก่อคุณประโยชน์

^{๓๕} สัมภาษณ์ วิสิฐ จันทะรี, ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๘ มีนาคม ๒๕๖๒.

และเป็นเครื่องสนับสนุนการฝึกอบรมจิตใจยิ่ง ๆ ขึ้นไป สีสภาวนา เป็นการเจริญศีล พัฒนาความประพฤติ การฝึกอบรมศีล ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหายอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดีเกื้อกูลแก่กัน

๓.๓) จิตภาวนา หมายถึง พัฒนาจิต คือ พัฒนาจิตใจให้มีคุณสมบัติดีงาม ซึ่งอาจแบ่งออกเป็น ๓ ด้านดังนี้คือ ๓.๑ คุณภาพจิต คือ ให้มีคุณธรรมต่าง ๆ ที่เสริมสร้างจิตใจให้ดีงาม เป็นผู้มีจิตใจสูง ละเอียดอ่อน เช่น มีเมตตา มีความรักความเป็นมิตร มีกรุณา อภัยช่วยเหลือปลดปล่อยความทุกข์ของผู้อื่น มีจาคะ คือมีน้ำใจเผื่อแผ่ มีคารวะ มีความกตัญญู รวมทั้งมุ่งพัฒนาบุคคลให้มีจิตที่มีคุณภาพ เป็นต้น ๓.๒ สมรรถภาพจิต คือ ให้เป็นจิตที่มีความสามารถ เช่น มีสติ มีวิริยะ คือ ความเพียร มีขันติ คือความอดทน มีสมาธิ คือ จิตตั้งมั่นแน่วแน่ มีสัจจะ คือความจริงจัง มีอิच्छาน คือความเด็ดเดี่ยวแน่วแน่ต่อจุดมุ่งหมาย เป็นจิตใจที่พร้อมและเหมาะที่จะใช้งานโดยเฉพาะงานทางปัญญา คือการคิดพิจารณาให้เห็นความจริงแจ่มแจ้งชัดเจน รวมทั้งการสร้างเกราะป้องกันโดยอาศัยหลักธรรมต่าง ๆ ดังกล่าว ๓.๓ สุขภาพจิต คือ ให้เป็นจิตที่มีสุขภาพดี มีความสุขสดชื่น ร่าเริงเบิกบาน ปลอดโปร่ง สงบ ผ่องใส พร้อมทั้งจะยิ้มแย้มได้ มีปิติ ปราโมทย์ ไม่เครียด ไม่กระวนกระวายใจ ไม่คับข้องใจ ไม่ขุนมัวเศร้าหมอง ไม่หดหู่โศกเศร้า รวมทั้งการสร้างให้มีสุขภาพจิตที่ดีได้ เป็นต้น จิตภาวนา เป็นการเจริญจิต พัฒนาจิต การฝึกอบรมจิตใจ ให้เข้มแข็งมั่นคงเจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตากรุณา ขยันหมั่นเพียร อดทนมีสมาธิ และสดชื่น เบิกบาน เป็นสุขผ่องใสเป็นต้น การพัฒนาจิต ให้เข้าใจความเป็นจริงของชีวิต เมื่อมีจิตที่มั่นคงแน่วแน่สามารถรู้ทันต่อเหตุปัจจัย ย่อมดำเนินชีวิตไปในทางที่ถูก

๓.๔) ปัญญาภาวนา การพัฒนาฝึกอบรมปัญญา ให้มีความรู้ความเข้าใจในสิ่งทั้งหลาย เป็นไปตามความเป็นจริง การรับรู้ในหลักธรรมชาติของสรรพสิ่งที่เกิดขึ้น สามารถใช้ปัญญาพิจารณาเหตุแห่งปัจจัยที่เข้ามากระทบ ใช้ปัญญาไตร่ตรองยึดมั่นในหลักของคุณธรรมและจริยธรรมมองเห็นหลักของเหตุและผล สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ด้วยปัญญา หากผู้สูงอายุได้ฝึกฝน ให้มีความรู้สามารถมองเห็นถึงเหตุและผล ทำความเข้าใจในสภาวะทั้งหลาย จนเข้าใจถึงความจริง การพิจารณาตัดสินทุกสิ่งทุกอย่างให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ด้วยสติ และสามารถนำไปพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในช่วง บั้นปลายของชีวิต ให้มีความสุข

ตอนที่ ๓ กระบวนการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุ

การเรียนรู้ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเป็นผลมาจากการได้รับประสบการณ์ การเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมนี้ สามารถทำให้ผู้เรียนเผชิญกับเหตุการณ์ชนิดเดียวกันในลักษณะที่แตกต่างกันไปตามเดิม ส่วนกระบวนการเรียนรู้แนวพุทธ หมายถึง กระบวนการที่เป็นไปเพื่อความ

เจริญแห่งปัญญา สำหรับผู้สูงอายุมีกระบวนการเรียนรู้พระพุทธศาสนาผ่านกระบวนการตามหลักไตรสิกขา

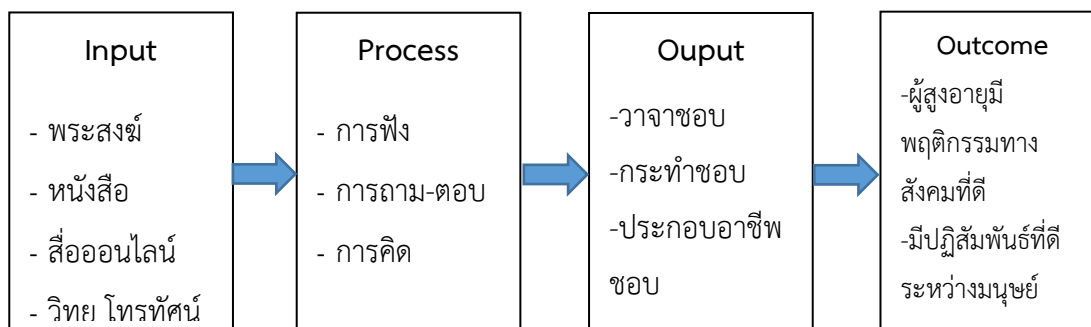
๑. กระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา

ผู้สูงอายุเป็นผู้มีความรู้และประสบการณ์ในระดับหนึ่ง แต่ความรู้และประสบการณ์ที่เกิดจากการเรียนรู้พระพุทธศาสนานั้น อาจมากน้อยแตกต่างกัน ตามความสนใจใคร่รู้ ความใฝ่รู้ หรือความอยากรู้ในพระพุทธศาสนา เช่น ความสนใจศึกษาธรรมะ ความต้องการทำบุญ การทำกิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนา เป็นต้น เหล่านี้สิ่งหนึ่งที่เป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึงความสนใจใคร่รู้ในพระพุทธศาสนาตลอดถึงการทำบุญในพระพุทธศาสนาก็คือ “ศรัทธา” ความเชื่อ ศรัทธาจึงเป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้อันจะนำไปสู่ปัญญาคือความรู้ในอนาคต และนำไปสู่กระบวนการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุนั้นเอง กระบวนการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาที่สามารถเปรียบเทียบกับทางวิทยาศาสตร์ได้ก็คือ กระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา

ไตรสิกขา คือ หลักการพัฒนาชีวิตเพื่อให้ประสบความสำเร็จเป็นคนสมบูรณ์แบบตามแนวพุทธ ไตรสิกขา จึงจัดอยู่ใน มรรค (ธรรมที่ควรเจริญ) คือ ควรทำให้เกิดมีขึ้น เพื่อใช้เป็นเครื่องมือพัฒนาชีวิต เป็นกระบวนการปฏิบัติ หรือ กระบวนการพัฒนา ๓ ด้าน คือ ศิล เป็นหลักการพัฒนาระดับความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม สมภาจิ เป็นหลักการพัฒนาจิตใจให้มีสมรรถภาพและประสิทธิภาพในการคิดพิจารณาตัดสินใจกระทำหรือไม่กระทำการใด ๆ ปัญญา เป็นหลักการพัฒนาความรู้ความเข้าใจ รู้จักสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็น และสามารถแยกแยะวิเคราะห์สืบหาสาเหตุของสิ่งทั้งหลายได้ชัดเจน ไตรสิกขาจึงเป็นกระบวนการพัฒนาแบบบูรณาการ

๑.๑ ศิล

ศิลปเป็นกระบวนการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาที่ฝึกหัดผู้สูงอายุในด้านพฤติกรรมทางสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับคนอื่น ๆ เป็นความประเพณีที่สร้างความเป็นปกติของร่างกายไปสู่สังคม ซึ่งเป็นพื้นฐานให้ผู้สูงอายุได้พัฒนาจิต พัฒนาการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน เพื่อปรับตนให้เข้ากับชุมชน สังคม และสิ่งแวดล้อม ให้เห็นคุณค่าของวัตถุที่แท้จริง สามารถควบคุมจิตไม่ให้ถูกรบกวนงำด้วย รูป เสียง กลิ่น รส ก็จะทำให้สามารถดำรงตนอยู่ในสังคม ชุมชนได้อย่างมีความสุข เป็นกระบวนการให้เกิดระเบียบปฏิบัติเพื่อให้เกิดความชอบ การกระทำชอบ และการประกอบอาชีพชอบ ไม่ให้เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ผู้มีศิลปจึงสามารถดำรงตนอยู่ในสังคมอย่างปรกติสุข เพราะไม่เบียดใคร (มีเมตตา) รู้จักรักษาทรัพย์ที่หามาได้และไม่นำไปใช้สุรุ่ยสุร่าย รักครอบครัว รักษาสุขภาพ และมีสติสัมปชัญญะคอยควบคุมตนเองอยู่เสมอ ดังปรากฏในภาพ

ภาพที่ ๔.๑๑ กระบวนการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาด้านศีลของผู้สูงอายุ

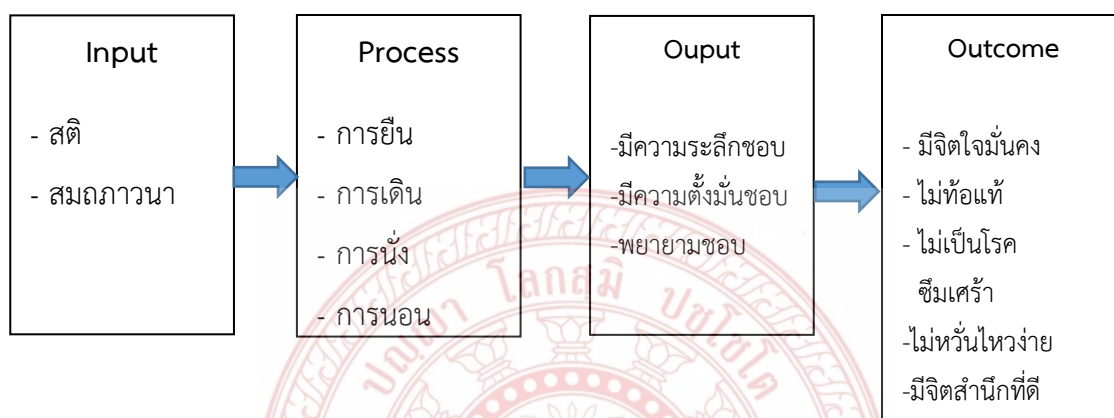
จากภาพอธิบายได้ว่า ในส่วนปัจจัยนำเข้าจะพบว่า ผู้สูงอายุจะเรียนพระพุทธ ศาสนา จากพระสงฆ์ เพราะพระสงฆ์จะเป็นผู้นำในการประกอบกิจกรรมทางศาสนา การรับศีลเป็น องค์ประกอบหนึ่งในการทำกิจกรรม ฉะนั้นแล้ว ผู้ที่มีหน้าที่ให้ศีลกับฆราวาสเวลาทำบุญก็คือ พระสงฆ์ โดยปกติทั่วไปฆราวาสจะรับศีล ๕ ซึ่งเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต จากนั้นผู้สูงอายุจะ ศึกษาจากเอกสารหนังสือ และจากสื่อออนไลน์ เช่น เว็บไซต์ ไลน์ เฟซบุ๊ก เป็นต้น ตลอดถึงการฟัง จากวิทยุ การชมโทรทัศน์ ซึ่งมีช่องสำหรับเผยแพร่ธรรมะอยู่แล้ว แต่ต้องอาศัยการติดตามอย่าง ต่อเนื่อง ในส่วนของกระบวนการ (Process) ผู้สูงอายุเรียนรู้พระพุทธศาสนาผ่าน ๓ วิธี คือ ๑) กระบวนการการฟัง เช่น การฟังเทศน์ ฟังการบรรยายธรรม ๒) กระบวนการการถาม-ตอบ เป็นการ ถามเกี่ยวกับแนวปฏิบัติในการรักษาศีลว่าทำอย่างไรผิดทำอย่างไรถูก และ ๓) กระบวนการคิด เป็น การคิดตามหลังจากที่ได้ฟัง และพูดคุยสนทนาแล้ว สิ่งที่ได้หลังจากนั้น (Output) คือ ทำให้ผู้สูงอายุ เป็นผู้มีความวาจาชอบ การกระทบทำชอบ และการประกอบอาชีพชอบ ผลลัพธ์ (Outcome) สุดท้ายคือ เป็น ผู้สูงอายุที่มีพฤติกรรมทางสังคมที่ดี มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างมนุษย์ด้วยกัน

๑.๒ สมာธิ

เป็นกระบวนการฝึกอบรมจิตให้สงบใสเบิกบาน เป็นการฝึกจิตสำนึกที่ดีเหมาะสม กับการทำงานคือทำงานด้วยความเพียรชอบ พยายามชอบ สามารถทำงานกับคนในสังคมได้อย่างดี

กระบวนการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุนั้น มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้สูงอายุมี การฝึกเจริญสมาธิ คือ การมีสติอยู่กับกิจเล็ก ๆ เพียงกิจเดียว ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการฝึกควบคุม ความคิด ขณะที่สมาธิตั้งมั่นอยู่กับกิจที่กำหนดไว้ เช่น อยู่กับลมหายใจ จะทำให้หยุดการคิดหรือไม่ ไปคิดเรื่องอื่น และไม่พลอสติไปคิดฟุ้งซ่าน ความคิดฟุ้งซ่านอาจเป็นสาเหตุให้เกิดการคิดด้วยข้อมูล ด้านอกุศลได้โดยง่าย เนื่องจากผู้สูงอายุเป็นวัยที่ผ่านประสบการณ์ด้านต่าง ๆ มาก่อนช้านยาวนาน ท่านเหล่านั้นจึงมีความแตกต่างกันในการควบคุมสติอารมณ์ให้อยู่กับที่หรือให้นิ่ง ในทุกกิจกรรมใน ชีวิตประจำวัน เช่น ขณะเดิน ขณะนั่ง และขณะทำกิจกรรมต่าง ๆ ควรฝึกมีสติตั้งอยู่ที่ฐานหลักของสติ

ไว้เสมอ (ถ้าทำได้) พร้อมกับฝึกมีสติในการใช้ข้อมูลด้านสติปัญญาทางธรรมทำการรู้เห็นและควบคุมความคิดรวมทั้งการกระทำต่าง ๆ ให้เป็นไปตามหลักธรรมอยู่เสมอ การมีสติอยู่ที่ฐานหลักของสติเพียงอย่างเดียว หรือมีสติอยู่ที่อิริยาบถและการเคลื่อนไหว โดยไม่ตั้งใจใช้ข้อมูลด้านสติปัญญาทางธรรมในการรู้เห็นและควบคุมความคิดรวมทั้งการกระทำต่าง ๆ ให้เป็นไปตามหลักธรรม ก็ถือว่าเป็นการปฏิบัติธรรมที่ไม่ครบสมบูรณ์ ทำให้ไม่สามารถป้องกันกิเลสและดับกิเลสและกองทุกข์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังปรากฏในภาพ

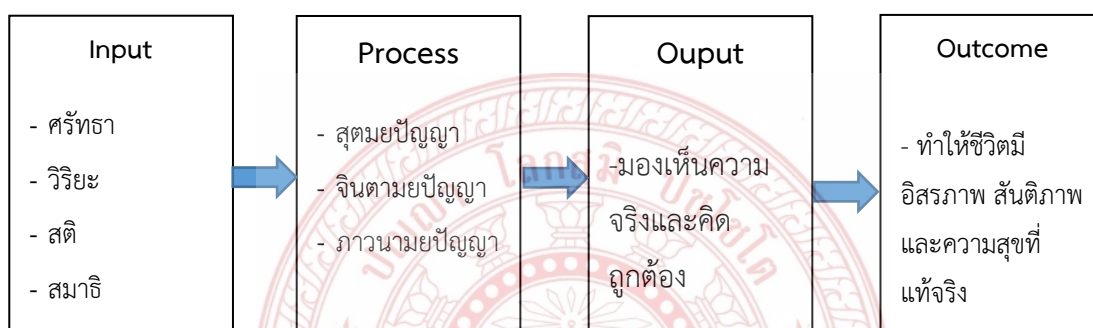

ภาพที่ ๔.๑๒ กระบวนการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาด้านสมาธิของผู้สูงอายุ

จากภาพอธิบายได้ว่า ในส่วนปัจจัยนำเข้า (Input) จะพบว่า การวางแผนในการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพ รวมทั้งการวางแผนชีวิตเพื่อความก้าวหน้า ย่อมสำเร็จไปได้ด้วยดี ถ้ามีสติคอยรู้เห็นและควบคุมความคิดรวมทั้งการกระทำต่าง ๆ ให้เป็นไปตามหลักธรรมที่ได้กำหนดไว้ การฝึกจิตสามารถจะกำหนดตามทันสิ่งต่าง ๆ ที่กำลังเกิดขึ้นหรือกระทำอยู่ในขณะนั้น ๆ ทำให้ไม่หลงในอดีตที่ผ่านมาไปแล้ว และไม่หลงไปสู่อนาคตที่ยังมาไม่ถึง แต่หากจะต้องพิจารณาเรื่องราวในอดีต หรือสิ่งที่จะกระทบต่อไปในอนาคตก็เอาสติกำหนดพิจารณาด้วยปัญญาอย่างมีจุดหมายในสิ่งนั้น ๆ ก็จะทำให้กลายเป็นอารมณ์ปัจจุบันหรืออยู่กับปัจจุบันการฝึกอบรมจิตด้านสมถภาวนาดังกล่าวจึงเป็นพื้นฐานในการพัฒนาสติให้สูงขึ้นไปตามลำดับจนเป็นสัมมาสติในอริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นพลังที่นำไปสู่การเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์ ซึ่งมีกระบวนการ (Process) ต้องควบคุมกายกับใจในขณะยืน เดิน นั่ง และนอน ไม่ให้ฟุ้งซ่าน ซึ่งจะส่งผล (Output) ให้มีความระลึกรชอบ มีความตั้งมั่นชอบ มีความพยายามชอบ และมีผลลัพธ์ (Outcome) ทำให้ผู้สูงอายุสามารถดำรงตนได้ด้วยควมมีจิตใจมั่นคง ไม่ท้อแท้ ไม่เป็นโรคซึมเศร้า ไม่หวั่นไหวง่าย

๑.๓ ปัญญา

เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ผ่านการฝึกอบรมปัญญา เพื่อทำให้เกิดความรู้ที่ถูกต้อง ซึ่งจะทำให้เกิดทัศนคติ ความเชื่อ ค่านิยมที่ถูกต้อง มีความดำริไตร่ตรองที่ชอบ ปัญญาเป็นตัวควบคุม กำหนดสติและการรับรู้ต่าง ๆ ของมนุษย์ หากบุคคลประกอบด้วยปัญญาย่อมรักษาตนได้ มองเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง นอกจากนั้นการฝึกอบรมเจริญปัญญาเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ หากผู้สูงอายุได้ฝึกฝน ให้มีความรู้สามารถมองเห็นถึงเหตุและผล ทำความเข้าใจในสภาวะทั้งหลาย จนเข้าใจถึงความจริง การพิจารณาตัดสินทุกสิ่งทุกอย่างให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ด้วยสติ และสามารถนำไปพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในช่วงบั้นปลายของชีวิต ให้มีความสุขได้ ดังปรากฏในภาพ

ภาพที่ ๔.๑๓ กระบวนการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาตามปัญญาของผู้สูงอายุ

จากแผนภาพอธิบายได้ว่า ในส่วนปัจจัยนำเข้า (Output) จะพบว่า ศรัทธา ในกระบวนการพัฒนาตามหลักพุทธศาสนานั้น หมายถึง ความเชื่อมั่น การซาบซึ้ง ความมั่นใจเหตุเท่าที่ตนสามารถพิจารณาเห็นได้ โดยมีเหตุผลว่า จุดหมายหรือเป้าหมายที่อยู่ข้างหน้านั้นเป็นไปได้จริง และมีคุณค่าควรที่จะไปให้ถึง ศรัทธาจึงเป็นบันไดขั้นแรกที่จะนำไปสู่ปัญญาหรือความรู้ ประกอบด้วย ๑) เชื่อมั่นในความดีงามของมนุษย์ หมายถึง เชื่อว่าความดีงามนั้นมนุษย์สามารถสร้างขึ้นเองได้ ด้วยความพากเพียร ไม่ใช่จากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ๒) เชื่อมั่นในกฎแห่งการกระทำและผลของการกระทำ หมายถึง เชื่อมั่นว่าไม่มีสิ่งใดเกิดขึ้นลอยๆโดยไม่มีเหตุปัจจัยให้เกิด เมื่อมีการกระทำใดๆลงไปย่อมมีผลของการกระทำนั้นๆ ๓) เชื่อมั่นว่ามนุษย์ต้องรับผิดชอบต่อการกระทำและผลของการกระทำนั้น จะทำให้คนมีความละเอียดรอบคอบในการกระทำของตนเอง เพราะเมื่อทำอะไรลงไปแล้วต้องได้รับผล การกระทำนั้นไม่ทางตรงก็ทางอ้อม นอกจากนั้นจะต้องมีวิริยะ คือ ความขยันหมั่นเพียรที่จะแสวงหาความรู้อยู่เสมอ ด้วยความระลึกละเอียดอยู่เสมอ (สติ) ว่าตนเองยังมีอะไรบางอย่างที่ยังไม่รู้ และต้องตั้งมั่น (สมาธิ) ให้แน่วแน่แล้วลงมือทำดำเนินตามให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ ส่วนกระบวนการพัฒนาปัญญา (Process) มี ๓ วิธี คือ ๑) สุตมยปัญญา หมายถึง การฟัง การอ่าน การศึกษาค้นคว้า ติดตามข่าวสาร เก็บรวบรวมข้อมูล หรือเรียนรู้อยู่เสมอ ๒) จินตามยปัญญา หมายถึง การนำข้อมูลที่ได้จากวิธีที่ ๑ มา

พิจารณาไตร่ตรอง ขบคิด ใช้หลักการคิดหรือวิธีคิดที่ถูกต้องเพื่อหาข้อสรุปที่สมเหตุสมผล หรือคำตอบที่น่าจะเป็นไปได้มากที่สุด หรือคิดสร้างสมมุติฐาน คำอธิบายในแบบของตนเอง ๓) ภาวนามยปัญญา เป็นวิธีที่เราสามารถสร้างสรรค์ปัญญาขึ้นมาได้ด้วยตนเอง โดยผ่านการกระทำ การลงมือปฏิบัติ การเผชิญสถานการณ์หรือปัญหาอุปสรรคต่างๆ ด้วยตนเอง จนเกิดประสบการณ์ทางปัญญาหรือการประจักษ์แจ้งสัจจะแห่งปัญหา สาเหตุ และสามารถแก้ปัญหาได้เสร็จสิ้นด้วยตนเอง ซึ่งกระบวนการดังกล่าวจะทำให้เกิดผล(Output) คือ มองเห็นความจริงและคิดถูกต้องตามกฎธรรมชาติ ซึ่งสุดท้ายผลลัพธ์ (Outcome) จะทำให้ผู้สูงอายุมีอิสรภาพ สันติภาพ และความสุขที่แท้จริงได้

สรุป กระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาจึงเป็นทางในการดำเนินชีวิต ทำให้ผู้สูงอายุมีการพัฒนาด้านพฤติกรรมหรือเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุและสังคมได้ด้วยดี มีการพัฒนาทางจิตใจด้วยการฝึกฝนอบรมจิตใจให้เกิดสติ และพัฒนาไปสู่ปัญญาที่รู้เท่าทันสิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริง มีทัศนคติต่อสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้อง มีการพูดที่ดี การกระทำที่ดี มีอาชีพที่สุจริต มีความเพียรพยายามที่ถูกต้องมีสติและสมาธิที่ถูกต้องย่อมมีความสุขความเจริญในชีวิต ไม่เกิดความบิบบั่นภายในจิตใจที่เป็นไปตามอำนาจของกิเลสตัณหาอันเป็นสาเหตุของปัญหาต่าง ๆ ในชีวิต

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า การที่ผู้สูงอายุจะเรียนรู้พระพุทธศาสนาได้นั้น การควบคุมร่างกายและจิตใจเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง การดำเนินชีวิตที่มีองค์รวม ๓ ด้าน คือ ด้านความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ด้านภาวะจิต และด้านปัญญา องค์รวม ๓ ด้าน ดังกล่าวจึงมีชื่อว่า ไตรสิกขา กล่าวคือ (1) การพัฒนาด้านความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ทั้งสิ่งแวดล้อมด้านกายภาพและสิ่งแวดล้อมทางสังคม เรียกรวมกันว่า ศีล (๒) การพัฒนาภาวะจิต ให้เป็นจิตใจที่ตั้งงาม เข้มแข็ง มีความสุขโดยมีเจตจำนงที่เป็นกุศล และมีสภาพเอื้อพร้อมต่อการใช้งานทางปัญญา เรียกสั้นๆว่า สมาธิ (๓) การพัฒนาปัญญาให้รู้เข้าใจมองเห็นตามเป็นจริง ที่จะทำให้ปรับปรุงทุกอย่างอย่างถูกต้องได้ผล จนหลุดพ้นจากปัญหาคับทุกข์ได้ทำให้เป็นอิสระ สดใสเบิกบานสุขสงบอย่างแท้จริง เรียกว่าปัญญา

๒. ความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการเรียนรู้พระพุทธศาสนากับการดำเนินชีวิตผู้สูงอายุ

กระบวนการเรียนรู้พระพุทธศาสนาตามหลักไตรสิกขา ประกอบด้วย อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา หรือที่เรียกว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติตามหลักมรรค ๘ และมีความสัมพันธ์กับอายตนะภายใน และอายตนะภายนอก ได้แก่ อายตนะภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อายตนะภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ ซึ่งเป็นกระบวนการที่สัมพันธ์กันและสามารถนำไปสู่จุดหมายของการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา กระบวนการเรียนรู้พระพุทธศาสนาตามหลักไตรสิกขาให้ความสำคัญกับการรับรู้เรื่องราวต่าง ๆ ผ่านเข้ามาทางอายตนะภายใน และอายตนะภายนอก โดยมีโยนิโสมนสิการ คือการพิจารณาอย่างมีเหตุผลถึงแก่นของปัญหา แยกแยะปัญหา วิเคราะห์ สรุป ผลการแก้ไขปัญหา แล้วจะเกิดปัญญาตามมา ซึ่งนำไปสู่การหลุดพ้นจากความทุกข์ กิเลส ตัณหา ของตนเองได้ โยนิโสมนสิการจึงช่วยทำให้ผู้สูงอายุหลุดพ้น

จากค่านิยมและความเชื่อทางสังคมที่ผิด ๆ ได้ จึงกล่าวได้ว่า ผู้สูงอายุท่านใดที่ขาดโยนิโสมนสิการ อาจทำให้ท่านนั้นตกอยู่ภายใต้การครอบงำของกิเลสตัณหาภายในตัวเอง หรือตกอยู่ในกระแสของสังคมโลกที่มีสื่อออนไลน์มาช่วยอยู่ทุกวัน อาจทำให้การดำเนินชีวิตมีปัญหา ตกอยู่ในความทุกข์ได้

ดังนั้น ภาระบวเรียนรู้พระพุทธศาสนาตามหลักไตรสิกขาจึงมีความสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตผู้สูงอายุอย่างน้อย ๓ ด้าน ดังนี้

๒.๑ ความสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตผู้สูงอายุด้านกาย

ผู้สูงอายุคือบุคคลที่มีอายุหกสิบปีขึ้นไป การดำเนินชีวิตอาจไม่มีความกระฉับกระเฉงคล่องแคล่ว ว่องไว เหมือนในอดีต ตลอดถึงการรับรู้สิ่งต่าง ๆ ผ่านเข้ามาทางอายตนะภายใน และอายตนะภายนอกอาจช้าตามไปด้วย การดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุยังต้องอาศัยปัจจัย ๔ เหมือนกับคนทุกวัย และอาจมีปัจจัยอื่น ๆ ประกอบด้วย เครื่องมือสื่อสารอิเล็กทรอนิกส์ที่มีมากมาย มีสื่อโซเชียลที่หลากหลายนานัปการ การดำเนินชีวิตที่อาศัยปัจจัย ๔ ดังกล่าวจึงต้องมีหลักโยนิโสมนสิการมากำกับอยู่เสมอ ไม่เช่นนั้นอาจนำไปสู่ความทุกข์ เช่น รับประทานอาหารพอดีกับความต้องการของร่างกาย ไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไป ตามหลัก โภชนะมัตตัตถุญตา คือ รู้จักประมาณในการบริโภค ซึ่งอาจนำไปสู่การเจ็บป่วยได้ ไม่ปล่อยให้ร่างกายอ่อนแอจนไม่สามารถประกอบอาชีพหรือช่วยเหลือตนเองได้ ที่อยู่อาศัยต้องสะอาดไม่สกปรกซึ่งอาจทำให้ระบบหายใจไม่เป็นปกติเพราะอากาศไม่ถ่ายเท รู้จักแต่งกายให้เหมาะสมกับงานที่ไปร่วม รู้จักเตรียมยาไว้ใช้ในคราวเจ็บป่วย การดำเนินชีวิตให้มีความสุขจึงต้องมีการพัฒนาด้านร่างกายให้เหมาะสม ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการฝึกอบรมจิตของตนไม่ให้ตกอยู่ภายใต้กิเลสตนเอง

กล่าวได้ว่าการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุมีความสัมพันธ์กับวัตถุและสิ่งแวดล้อมทางสังคม ดังนั้น ความสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตผู้สูงอายุด้านกาย ศีลยังเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้การดำเนินชีวิตเป็นกระบวนการที่ส่งผลต่อไปยังสมาธิ และปัญญา ภาระบวเรียนรู้พระพุทธศาสนาจึงมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาด้านกายของผู้สูงอายุอันเป็นความสัมพันธ์ทางวัตถุและสิ่งแวดล้อมทางสังคมหรือการเรียนรู้ภายนอกด้วยตัวเองเข้าไปสู่ภายในตัวบุคคลก่อให้เกิดการเรียนรู้ต่อไป

๒.๒ ความสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตผู้สูงอายุด้านจิตใจ

ภาระบวเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาจิตใจ จิตใจเป็นตัวชี้้นำให้เกิดการกระทำด้าน ๆ ซึ่งสภาพจิตใจที่มีความสุขจะทำให้การพัฒนาทางด้านกายเป็นไปอย่างได้ผลดีและมั่นคง และปัญญาจะทำงานได้ผลและพัฒนาไปได้ต้องอาศัยสภาพจิตที่เหมาะสม จิตที่ไม่ได้รับการฝึกฝนย่อมทำให้เห็นแก่ตัว เป็นจิตที่มุ่งหาผลประโยชน์ โดยเฉพาะสังคมโลกปัจจุบันที่แก่งแย่งแข่งขันกันยอมแพะปมและหลอหลอมสภาพจิตใจเช่นนี้มาก จึงกล่าวได้ว่า

พฤติกรรมแสดงออกไม่ว่าทางกายหรือวาจาหรือใจก็ตามการที่ใช้ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ย่อมเกิดจากเจตนาคือ จิต เป็นผู้สั่งการ

การฝึกอบรมจิตให้สงบนิ่งจะต้องประกอบด้วยความเพียรที่จะกระทำแต่ความดีหรืออกุศลธรรม หรือความเพียรชอบ ๔ ประการ คือ ๑) เพียรระวังตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้เกิดความชอบใจ หลังจากผัสสะเกิดขึ้น หรือพยายามป้องกันอกุศลธรรมไม่ให้เกิดขึ้น ๒) เพียรละหรือทำลายอารมณ์ที่เกิดจากผัสสะไม่ว่าจะเป็นความชอบใจ ไม่ชอบใจ เป็นต้น ให้หมดสิ้นไป ๓) เพียรพยายามปฏิบัติในข้อที่ ๑ และ ๒ ให้เกิดขึ้นจนประสบผลสำเร็จ ๔) เมื่อปฏิบัติในข้อที่ ๓ จนเป็นผลสำเร็จแล้วก็เพียรพยายามรักษาให้ตั้งมั่น

การฝึกอบรมจิตเป็นพื้นฐานในการพัฒนาปัญญา ประโยชน์ของการฝึกอบรมจิต คือ ๑. เป็นการเตรียมพร้อมให้รู้เท่าทันสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ๒. ทำให้เป็นผู้มีจิตใจเข้มแข็ง หนักแน่น มั่นคง สงบ เยือกเย็น ฯลฯ ๓. ทำให้ไม่เครียด ไม่เกิดความวิตกกังวล ๔. เสริมประสิทธิภาพในการดำเนินชีวิตประจำวัน เพราะจิตใจแน่วแน่เป็นสมาธิ ย่อมทำกิจต่าง ๆ ได้ดี ๕. ช่วยส่งเสริมสุขภาพและใช้แก้ไขโรคต่าง ๆ ได้

ดังนั้น เมื่อผู้สูงอายุรู้จักฝึกอบรมจิตโดยมีโยนิโสมนสิการมาคอยควบคุม สัมมาทิฐิก็จะเกิดขึ้น ในกระบวนการเรียนรู้ก็จะเกิดขึ้นและดำเนินต่อไปเป็นกระบวนการ กล่าวคือ เมื่อมีความเข้าใจที่ดีก็ส่งผลให้สมาธิตั้งมั่น สัมมาทิฐิกับสัมมาสมาธิจึงเป็นปัจจัยส่งเสริมซึ่งกันและกัน

๒.๓ ความสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตผู้สูงอายุด้านปัญญา

การเรียนรู้ที่ความสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตผู้สูงอายุด้านปัญญา คือ การที่ผู้สูงอายุมีความรู้ที่ถูกต้องตามความเป็นจริงเกี่ยวกับโลกและชีวิตที่บุคคลได้ตระหนักและฝึกอบรมทั้งหมดในชีวิตที่อาศัยผู้อื่นช่วยถ่ายทอดและแนะนำให้ตั้งแต่ระดับศีลหรือพฤติกรรมเป็นต้นไป เป็นเหตุให้ดำเนินชีวิตอยู่ในศีลธรรมอันดีงามและในระดับที่สูงขึ้นไปด้วยการฝึกอบรมจิตด้วยสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา จนเกิดปัญญาความรู้จริงในตนเองสามารถที่จะแก้ไขปัญหาในชีวิตและดับทุกข์ได้

การดำเนินชีวิตประจำวันของผู้สูงอายุเมื่อมีการเรียนรู้หรือสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุและสิ่งแวดล้อมทางสังคม จะเกิดเป็นความรู้สึกอย่างไรก็ตามอย่างหนึ่งคือ ถ้าถูกใจชอบใจก็อยากได้ติดใจ พัวพัน ซึ่งเป็นกามวิตก ถ้าไม่ถูกใจก็ขัดเคืองใจ เคียดแค้น อยากผลักไปให้พ้น ซึ่งเป็นพยาบาทวิตก ความเครียดแค้นชิงชังนี้ทำให้เกิดการเบียดเบียนอยากทำร้ายทำลายผู้ให้ประสบกับความเดือดร้อนหรือความทุกข์ต่าง ๆ ความรู้สึกเหล่านี้จะเป็นไปตามขอบเขตความรู้ที่บุคคลพึงมีอยู่ กล่าวคือ บุคคลมีความรู้ความเข้าใจอย่างไร มีทัศนคติอย่างไรก็จะแสดงพฤติกรรมและใช้อินทรีย์สัมพันธ์กับสิ่งต่าง ๆ ตามที่ตนรู้และเข้าใจโดยใช้กิเลสตัณหาเป็นตัวนำ ดังนั้น ผู้สูงอายุต้องมีโยนิโสมนสิการ เพราะจะทำให้ความนึกคิดต่าง ๆ เป็นอิสระ ไม่ประกอบด้วยความชอบใจ ความยึดติดพัวพัน ความไม่ชอบใจ อยากผลักใส เมื่อความนึกคิดต่าง ๆ เป็นอิสระก็จะทำให้บุคคลนั้นเกิดความเห็นที่ถูกต้อง รู้ทันความเป็นจริง

ของสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ส่งผลให้ผู้สูงอายุ จะทำ จะพูด จะคิดอะไรก็มีสัมมาทิฐิประกอบด้วยเสมอ เป็นการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

สรุป กระบวนการเรียนรู้พระพุทธศาสนาตามหลักไตรสิกขา จึงเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ส่งเสริมให้ผู้สูงอายุดำเนินชีวิตภายใต้ความถูกต้องตามกฎธรรมชาติ หรือ กฎพระพุทธศาสนา จึงมีความสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น กระบวนการเรียนรู้ที่ถูกต้องจึงเป็นการใช้องค์ประกอบทั้ง ๓ ด้าน คือ ด้านกาย ด้านจิตใจ และด้านปัญญา ให้ทำหน้าที่สัมพันธ์กันเป็นกระบวนการอย่างมีประสิทธิภาพ นำพาชีวิตให้พบแต่ความสุข เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ตามกระบวนการเรียนรู้ที่ได้รับการสั่งเคราะห์แล้วนั่นเอง

	Input	Process	Ouput	Outcome
ศีล	<ul style="list-style-type: none"> - แนวคิด - ทฤษฎี - สื่อออนไลน์ - วิทยู โทรทัศน์ 	<ul style="list-style-type: none"> - การฟัง - การถาม-ตอบ - การคิด 	<ul style="list-style-type: none"> - วาจาชอบ - กระทำชอบ - ประกอบอาชีพชอบ 	<ul style="list-style-type: none"> - ผู้สูงอายุมีพฤติกรรมทางสังคมที่ดี - มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างมนุษย์ด้วยกัน
สมาธิ	<ul style="list-style-type: none"> - สติ - สมถภาวนา 	<ul style="list-style-type: none"> - การยืน - การเดิน - การนั่ง - การนอน 	<ul style="list-style-type: none"> - มีความระลึกรู้ชอบ - มีความตั้งมั่นชอบ - พยายามชอบ 	<ul style="list-style-type: none"> - มีจิตใจมั่นคง - ไม่ท้อแท้ - ไม่เป็นโรคซึมเศร้า - ไม่หวั่นไหวง่าย - มีจิตสำนึกที่ดี
ปัญญา	<ul style="list-style-type: none"> - ศรัทธา - วิริยะ - สติ - สมาธิ 	<ul style="list-style-type: none"> - สุตมยปัญญา - จินตามยปัญญา - ภาวนามยปัญญา 	<ul style="list-style-type: none"> - มองเห็นความจริงและคิดถูกต้อง 	<ul style="list-style-type: none"> - ทำให้ชีวิตมีอิสรภาพสันติภาพ และความสุขที่แท้จริง

ภาพที่ ๔.๑๔ องค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้พระพุทธศาสนาตามหลักไตรสิกขาของผู้สูงอายุ

ตอนที่ ๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

การศึกษาการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน เมื่อสังเคราะห์จากผลการวิจัยแล้ว สามารถสรุปองค์ความรู้ได้ดังนี้

๑. หลักการบริหารจัดการสำหรับผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

หลักการบริหารจัดการสำหรับผู้สูงอายุจึงได้นำหลัก POSDCoRB มาใช้เป็นแนวทางในการอธิบายปรากฏการณ์การดำเนินงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุในจังหวัดขอนแก่น ดังนี้

๑.๑ การวางแผน (Planning) เป็นการวางแผนเค้าโครงกิจกรรมซึ่งเป็นการเตรียมการก่อนลงมือปฏิบัติ เพื่อให้การดำเนินการสามารถบรรลุเป้าหมายที่วางไว้อย่างมีประสิทธิภาพ

๑.๒ การจัดองค์การ (Organizing) ในจังหวัดขอนแก่นมีการกำหนดหน่วยงาน การแบ่งส่วนงาน และการกำหนดหน้าที่อย่างชัดเจน

๑.๓ การจัดบุคลากร (Staffing) การดำเนินงานที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุในจังหวัดขอนแก่น มีบุคลากรจากแต่ละหน่วยงานได้ดำเนินกิจกรรมตามที่ได้ประชุมวางแผนกันไว้อย่างดี จำนวน ๗ หน่วยงาน

๑.๔ การอำนวยการ (Directing) ในจังหวัดขอนแก่นมีการดำเนินงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุหลายหน่วยงาน ซึ่งแต่ละหน่วยงานจะมีผู้บังคับบัญชาควบคุมการปฏิบัติงาน สั่งการ

๑.๕ การประสานงาน (Coordinating) การดำเนินงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุ มีการประสานงานร่วมมือกันระหว่างหน่วยงานรัฐ และชุมชน ซึ่งมีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกัน

๑.๖ การรายงาน (Reporting) การรายงานผลการปฏิบัติงานในหน่วยงานเพื่อให้ผู้บริหารและสมาชิกของหน่วยงานได้ทราบความเคลื่อนไหวและความคืบหน้าของภารกิจ

๑.๗ การงบประมาณ (Budgeting) งบประมาณหลักในการดำเนินงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุส่วนใหญ่เป็นของรัฐ

๒. หลักพระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุ พบว่า

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามีส่วนสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุให้มีความสุขอย่างยั่งยืนได้ คือ การให้ผู้สูงอายุดำเนินชีวิตตามหลักภavana ๔ ดังนี้

๒.๑ กายภาวนา ได้แก่ การดูแลร่างกายให้แข็งแรง ไร้โรค มีสุขภาพดี และที่สำคัญก็คือการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

๒.๒ ศิลภาวนา หมายถึง การพัฒนาด้านความประพฤติให้ดีขึ้น มีระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนผู้อื่น

๒.๓ จิตภาวนา คือ การพัฒนาจิตใจให้มีคุณสมบัติดีงาม

๒.๔ ปัญญาภาวนา คือ การฝึกอบรมปัญญา ให้มีความรู้ความเข้าใจในสิ่งทั้งหลาย เป็นไปตามความเป็นจริง

๓. กระบวนการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุ

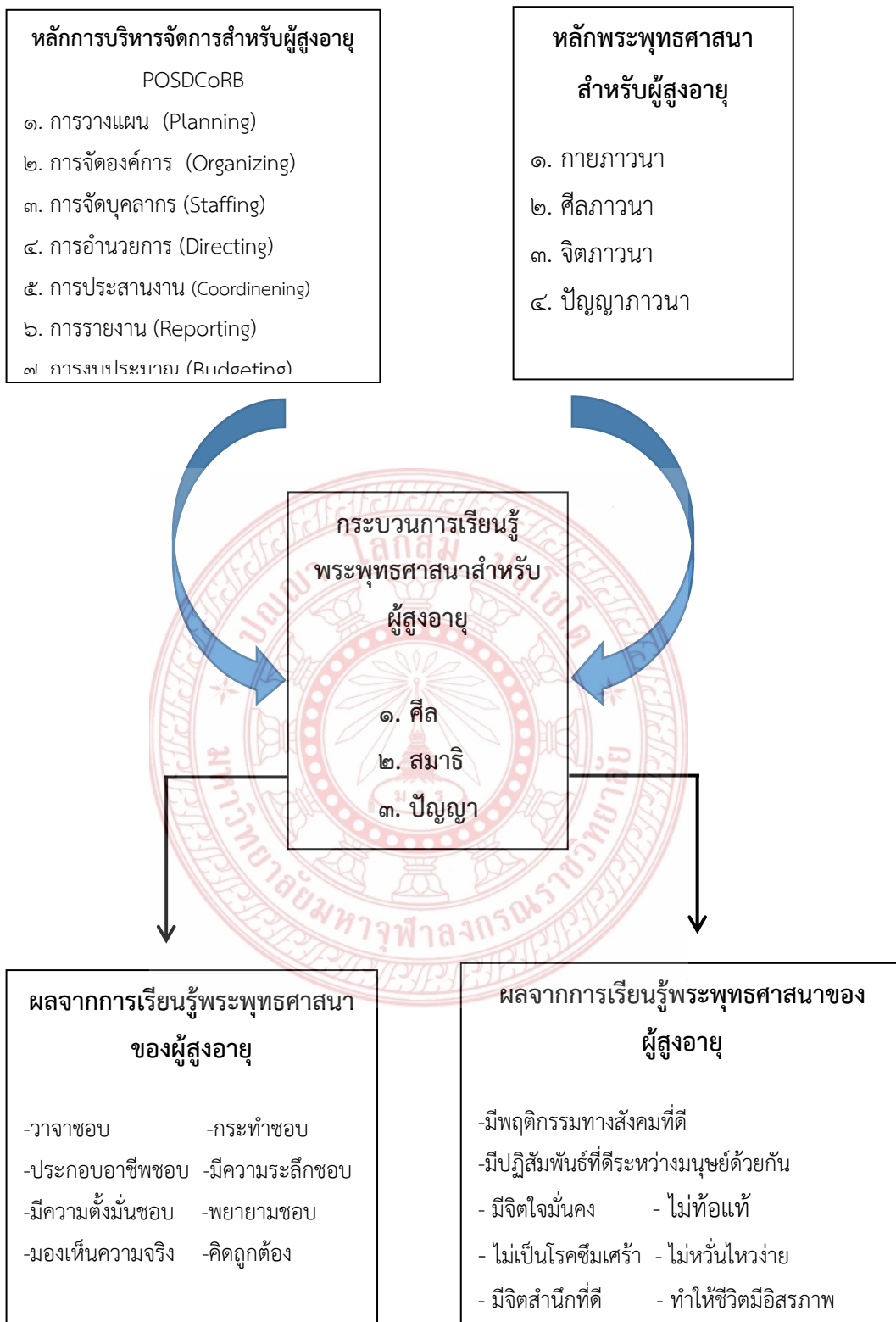
กระบวนการเรียนรู้พระพุทธศาสนา หมายถึง กระบวนการที่เป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญา สำหรับผู้สูงอายุมีกระบวนการเรียนรู้พระพุทธศาสนาผ่านหลักไตรสิกขา คือ

๓.๑ ศีล เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ฝึกหัดผู้สูงอายุในด้านพฤติกรรมทางสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับคนอื่น ๆ เป็นความประพฤติที่สร้างความเป็นปกติของร่างกายไปสู่สังคม

๓.๒ สมာธิ เป็นกระบวนการฝึกอบรมจิตให้ผ่องใส เป็นการฝึกจิตสำนึกที่ดีเหมาะสมกับการทำงานคือทำงานด้วยความเพียรชอบ พยายามชอบ สามารถทำงานกับคนในสังคมได้อย่างดี

๓.๓ ปัญญา เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ผ่านการฝึกอบรมปัญญา เพื่อทำให้เกิดความรู้ที่ถูกต้อง ซึ่งจะก่อให้เกิดทักษะ ความเชื่อ ค่านิยมที่ถูกต้อง ดังปรากฏในภาพ

ภาพที่ ๔.๑๕ องค์ความรู้ที่ได้จากการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล ข้อเสนอแนะ

การศึกษาการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษานโยบายการบริหารจัดการด้านผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน เพื่อศึกษาหลักบริหารจัดการสำหรับผู้สูงอายุและหลักพระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุ และเพื่อศึกษากระบวนการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน สรุป อภิปรายผล ข้อเสนอแนะ สามารถนำเสนอตามลำดับคือ

๕.๑ สรุปผลการศึกษา

๕.๑.๑ นโยบายการบริหารจัดการด้านผู้สูงอายุ

พบว่า นโยบายของภาครัฐที่มีผลต่อการเอื้อในการทำงานของผู้สูงอายุในประเทศไทย การทำงานของผู้สูงอายุนั้น จะมีสัดส่วนของผู้สูงอายุที่จะเข้าสู่ตลาดแรงงานมากหรือน้อย ส่วนหนึ่งนอกจากจะขึ้นอยู่กับปัจจัยของตัวผู้สูงอายุแต่ละบุคคลรวมทั้งความพร้อมและการสนับสนุนจากครอบครัวและสังคมแล้วปัจจัยหนึ่งที่มีผลสำคัญอย่างยิ่งต่อการเข้าสู่ตลาดแรงงานของผู้สูงอายุ คือการส่งเสริมการทำงานของผู้สูงอายุตามนโยบายของรัฐบาลต่าง ๆ ด้วย ทั้งนี้มีรายละเอียดของนโยบายเกี่ยวกับการทำงานของผู้สูงอายุ ดังนี้

๑) แผนนโยบายของรัฐที่เกี่ยวกับงานผู้สูงอายุ

๑.๑) แผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ.๒๕๔๕ - ๒๕๖๔)

เหตุผลในการปรับแผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ.๒๕๔๕-๒๕๖๔)

ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๕๒

แผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ.๒๕๔๕-๒๕๖๔) เป็นแผนระดับชาติที่มีการกำหนดยุทธศาสตร์มาตรการ เป้าหมาย และดัชนีชี้วัดไว้อย่างชัดเจน รวมทั้งได้มีการกำหนดให้ติดตามประเมินผลการดำเนินงานทุก ๕ ปี เพื่อที่จะทราบถึงความก้าวหน้า ปัญหาและอุปสรรค ตลอดจนผลสัมฤทธิ์ ในปี พ.ศ. ๒๕๕๐ สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส และผู้สูงอายุ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ มอบหมายให้วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ดำเนินโครงการสร้างระบบการติดตามและประเมินผลแผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ.๒๕๔๕-๒๕๖๔) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินผลการดำเนินงานด้านผู้สูงอายุตามรายดัชนีในแผนผู้สูงอายุฯ สำหรับช่วง ๕ ปีแรก (พ.ศ.๒๕๔๕-๒๕๔๙) และประเมินกระบวนการทำงานด้านผู้สูงอายุตามยุทธศาสตร์ที่ ๔ (การบริหารจัดการเพื่อการพัฒนา

ด้านผู้สูงอายุระดับชาติและการพัฒนาบุคลากรด้านผู้สูงอายุ) ตลอดจนจัดทำระบบการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานด้านผู้สูงอายุเพื่อใช้เป็นแนวทางในการประเมินแผนระยะต่อไป ผลจากการประเมินชี้ให้เห็นความก้าวหน้าในการดำเนินงาน ปัญหา อุปสรรค ตลอดจนกระบวนการและทิศทางทางการดำเนินงานผู้สูงอายุ พร้อมทั้งเสนอแนะให้ปรับแผนผู้สูงอายุแห่งชาติฯ ให้สอดคล้องกับสถานการณ์และปัญหาที่เกิดขึ้น

๒) สักระยะนโยบาย กฎหมาย แนวโน้ม และสถานการณ์ที่ส่งผลกระทบต่อกรดำเนินงานตามแผนผู้สูงอายุ

หลังจากการประเมินผลการดำเนินงานตามแผนผู้สูงอายุฉบับเดิมของช่วง ๕ ปีแรก (พ.ศ.๒๕๔๕-๒๕๔๙) ได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญในบทบัญญัติตามกฎหมาย นโยบาย และแผนงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับด้านผู้สูงอายุ ได้แก่

๒.๑) นโยบายของรัฐบาลด้านผู้สูงอายุ

ในปี พ.ศ. ๒๕๕๑ รัฐบาลได้มีนโยบายหลายประการ เช่น การเปลี่ยนแปลงเบี้ยยังชีพจากการสงเคราะห์ผู้สูงอายุที่ยากไร้ เป็นการให้สวัสดิการขั้นพื้นฐานแก่ผู้สูงอายุทุกคนที่มาขอขึ้นทะเบียน การเร่งส่งเสริมการเตรียมความพร้อมทางเศรษฐกิจเมื่อยามสูงอายุด้วยการมีนโยบายการพัฒนาระบบบำนาญแห่งชาติ (กบช.) และกองทุนการออมแห่งชาติ (กอช.) นอกจากนี้นโยบายด้านผู้สูงอายุของรัฐบาลแล้วโครงการปฏิบัติการไทยเข้มแข็ง ๒๕๕๓-๒๕๕๕ ในส่วนของการส่งเสริมการทำงานให้แก่ประชากรผู้สูงอายุ กระทรวงแรงงานได้จัดทำแผนแม่บทปี พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๔ และให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุมากขึ้น โดยจัดผู้สูงอายุให้อยู่ในกลุ่มด้อยโอกาสซึ่งเป็น ๑ ใน ๑๐ กลุ่มเป้าหมายหลักที่กระทรวงแรงงานจะต้องให้การช่วยเหลือ สำหรับผู้สูงอายุได้มีการส่งเสริมการฝึกอาชีพ และจัดหางานที่มีรูปแบบหลากหลายและเหมาะสมกับวัยและความสามารถ

๒.๒) กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ

- ๑) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๖๐
- ๒) พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ ๒๕๕๐
- ๓) ประมวลกฎหมายอาญา
- ๔) พ.ร.บ.สิทธิผู้สูงอายุ พ.ศ.๒๕๔๖
- ๕) ประกาศกระทรวงสาธารณสุข เรื่อง การบริการทางการแพทย์และการสาธารณสุขที่จัดไว้ โดยให้ความสะดวกและรวดเร็วแก่ผู้สูงอายุเป็นกรณีพิเศษ พ.ศ. ๒๕๔๘
- ๖) ประกาศกระทรวงกลาโหม เรื่อง การบริการทางการแพทย์และการสาธารณสุขที่จัดไว้ โดยให้ความสะดวกและรวดเร็วแก่ผู้สูงอายุเป็นกรณีพิเศษ พ.ศ. ๒๕๕๔

๗) ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขการคุ้มครอง การส่งเสริมการสนับสนุนผู้สูงอายุในการศึกษา และข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต

๘) ประกาศกระทรวงแรงงาน เรื่อง กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขการคุ้มครองการส่งเสริม และการสนับสนุนผู้สูงอายุในการประกอบอาชีพและฝึกอาชีพที่เหมาะสม

๙) ประกาศกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เรื่อง กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขการคุ้มครองการส่งเสริม และการสนับสนุนการพัฒนาตนเอง และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม การรวมกลุ่มในลักษณะเครือข่ายหรือชุมชน

๑๐) ประกาศกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เรื่อง กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขการคุ้มครอง การส่งเสริมและการสนับสนุน การช่วยเหลือผู้สูงอายุซึ่งได้รับอันตรายจากการถูกทารุณกรรมหรือถูกแสวงหาประโยชน์โดยมิชอบด้วยกฎหมาย หรือถูกทอดทิ้ง และการให้คำแนะนำปรึกษา ดำเนินการอื่นที่เกี่ยวข้องในทางการแก้ไขปัญหาครอบครัว

๑๑) ประกาศกระทรวงยุติธรรม เรื่อง การให้คำแนะนำ ปรีกษา และดำเนินการในส่วนที่เกี่ยวข้องในทางคดีสำหรับผู้สูงอายุ พ.ศ. ๒๕๕๖

๑๒) ประกาศกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เรื่อง กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขการคุ้มครอง การส่งเสริม และการสนับสนุนการจัดที่พักอาศัย อาหาร และเครื่องนุ่งห่ม ให้ผู้สูงอายุตามความจำเป็นอย่างทั่วถึง

๑๓) ประกาศกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เรื่อง กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขการคุ้มครอง การส่งเสริมและการสนับสนุน การสงเคราะห์ในการจัดการศพตามประเพณี

๑๔) ประกาศกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา เรื่อง กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขการคุ้มครองการส่งเสริม และการสนับสนุน ผู้สูงอายุในการจัดบริการเพื่ออำนวยความสะดวกสถานที่ท่องเที่ยวและการจัดกิจกรรมกีฬาและนันทนาการ

๑๕) กระทรวงวัฒนธรรม เรื่องการจัดบริการเพื่ออำนวยความสะดวกด้านพิพิธภัณฑ์ โบราณสถาน หอจดหมายเหตุฯ และการจัดกิจกรรมด้านศาสนา ศิลปวัฒนธรรม

๑๖) กระทรวงคมนาคม เรื่องการอำนวยความสะดวกและความปลอดภัยแก่ผู้สูงอายุใน อาคารสถานที่หรือยานพาหนะ และการช่วยเหลือค่าโดยสารตามความเหมาะสม

๑๗) กระทรวงการคลัง ได้ออกประกาศกระทรวงกำหนดให้กองทุนผู้สูงอายุเป็นองค์การตามพระราชกฤษฎีกาออกตามความในประมวลรัษฎากร ว่าด้วยการยกเว้นภาษีมูลค่าเพิ่ม รวมทั้งมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลรัษฎากร พ.ศ. ๒๕๕๘

๓) แนวโน้มประชากรผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐ - ๒๕๖๔)

๓.๑) จำนวนประชากรของภาคมากที่สุดของประเทศ ปี ๒๕๕๙ มีจำนวนประชากร ๒๑.๙๕ ล้าน คน หรือร้อยละ ๓๓.๓ ของประเทศ เพิ่มขึ้นจาก ๒๑.๕๙ ล้านคน ในปี ๒๕๕๔ และมีอัตราการเพิ่มขึ้นของ ประชากรในช่วงปี ๒๕๕๔-๒๕๕๙ โดยเฉลี่ยร้อยละ ๐.๓ ต่ำกว่าประเทศที่มีอัตราการเพิ่มเฉลี่ยร้อยละ ๐.๖ โดย จังหวัดนครราชสีมา มีประชากรมากที่สุด ๒.๖๓ ล้านคน รองลงมา คือ จังหวัดอุบลราชธานี มีประชากร ๑.๘๖ ล้าน คน และจังหวัดขอนแก่น มีประชากร ๑.๘๐ ล้านคน คิดเป็นร้อยละ ๑๒.๐ ๘.๕ และ ๘.๒ ของประชากรภาค ตามลำดับ

๓.๒) ประชากรเมืองโดยรวมเพิ่มขึ้น ปี ๒๕๕๔ มีประชากรเมืองจำนวน ๔.๓๒ ล้านคน หรือร้อยละ ๒๐.๐ ของประชากรทั้งภาค เพิ่มขึ้นเป็น ๔.๔๕ ล้านคน หรือร้อยละ ๒๐.๓ ของประชากรทั้งภาค ในปี ๒๕๕๙ โดยจังหวัดมหาสารคามมีอัตราการเพิ่มของประชากรเมืองมากที่สุด ร้อยละ ๑๘.๐ รองลงมา ได้แก่ จังหวัดขอนแก่น ร้อยเอ็ด และอุบลราชธานีมีอัตราการเพิ่มของประชากรเมืองร้อยละ ๑๔.๙ ๘.๒ และ ๖.๖ ตามลำดับ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเมืองศูนย์กลางความเจริญของภาคทั้งด้านเศรษฐกิจ และการศึกษา จึงทำให้ประชากรอพยพเข้าไปทำงานและอาศัยจำนวนมาก

๔) สถานการณ์ผู้สูงอายุในจังหวัดขอนแก่น

จังหวัดขอนแก่นเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่ใหญ่เป็นอันดับ ๖ และมีประชากรมากเป็นอันดับ ๓ ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีประชากรผู้สูงอายุ ๒๘๗,๓๗๓ คน แบ่งเป็นเพศหญิง ๑๕๖,๗๑๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๔.๓๗ เพศชาย ๑๓๐,๖๖๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๕.๖๓ การที่โครงสร้างประชากรของจังหวัดขอนแก่นมีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นสังคมผู้สูงอายุนั้นเกิดจาก ๒ ปัจจัยคือ การที่ประชาชนมีอายุยืนยาวขึ้น และการลดลงของอัตราการเกิดของเด็กมีจำนวนใกล้เคียงกับผู้สูงอายุที่ยังไม่ได้ไปแจ้งจดทะเบียนเพื่อขอรับเบี้ยยังชีพ รองลงมาคือ ผู้สูงอายุไม่สามารถเข้าถึงบริการหรือกิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านอาชีพ สุขภาพ นันทนาการ เป็นต้น ตามลำดับ

๔.๑) สถานะความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุ

ผู้สูงอายุในจังหวัดขอนแก่นที่ประสบปัญหาความยากลำบาก มีจำนวน ๑๓,๐๖๔ คน โดยแบ่งเป็นอยู่กับครอบครัวที่ยากจน/ยากลำบาก จำนวน ๔,๑๘๙ คน ต้องดูแลบุคคลในครอบครัวที่เป็นเด็ก ผู้ป่วยเรื้อรัง พิการ และจิตเวช จำนวน ๓,๓๗๖ คน ผู้สูงอายุที่ต้องดูแลบุตรตามลำพัง จำนวน ๒,๓๖๐ คน ที่อยู่อาศัยไม่มั่นคง/สภาพที่อยู่อาศัยไม่เหมาะสมต่อการพักอาศัย จำนวน

๒,๒๔๓ คน อยู่คนเดียวตามลำพัง/ไม่มีผู้ดูแล/ถูกทอดทิ้ง ๘๙๖ คน ผู้สูงอายุที่เป็นผู้ป่วยติดเตียง ติดบ้าน ๕,๐๙๑ คน ผู้สูงอายุพิการที่ขาดแคลนกายอุปกรณ์ (รถเข็น ไม้เท้า ขาเทียม อื่น ๆ ๑,๖๗๗ คน)

ผู้สูงอายุที่มีพฤติกรรมไม่เหมาะสม จำนวน ๒,๑๙๑ คน โดยแบ่งเป็นติดการพนันต่าง ๆ จำนวน ๑,๐๓๔ คน ติดเหล้า/เครื่องดื่มแอลกอฮอล์ จำนวน ๘๕๘ คน มั่วสุมและสร้างความรำคาญให้ชาวบ้าน จำนวน ๑๙๕ คน ติดยาเสพติด (ยาบ้า ยาไอซ์ ยาอี สารระเหย กัญชา ฯลฯ) จำนวน ๗๒ คน

ผู้สูงอายุที่ได้รับเบี้ยยังชีพ จำนวน ๒๔๗,๗๗๗ คน

ภาพรวมของสถานการณ์ผู้สูงอายุที่ต้องได้รับการพัฒนามากที่สุดคือ ผู้สูงอายุที่ยากจนมีภาระต้องเลี้ยงดูบุตรหลาน ซึ่งมีจำนวนใกล้เคียงกับผู้สูงอายุที่ยังไม่ได้ไปแจ้งจดทะเบียนเพื่อขอรับเบี้ยยังชีพ รองลงมาคือ ผู้สูงอายุไม่สามารถเข้าถึงบริการหรือกิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านอาชีพ สุขภาพ นันทนาการ เป็นต้น ตามลำดับ

๕) หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุในจังหวัดขอนแก่น

- ๕.๑) สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดขอนแก่น
- ๕.๒) ศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุจังหวัดขอนแก่น
- ๕.๓) สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ ๖

๕.๑.๒) หลักบริหารจัดการสำหรับผู้สูงอายุและหลักพระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุ

๑) สภาพการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๑.๑) สภาพการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุในอดีต

พบว่า ผู้สูงอายุได้รับการเรียนรู้พระพุทธศาสนาตั้งแต่ยังเป็นเด็กเมื่อเข้าศึกษาในโรงเรียนระดับประถมศึกษา ครูได้สอนวิชาศีลธรรม เมื่ออยู่บ้านกับพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ท่านได้อบรมสั่งสอนด้วยการให้ไปร่วมทำบุญที่วัด การไปร่วมทำบุญที่วัดให้รู้จักประเพณีต่าง ๆ เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ให้เข้าร่วมกิจกรรมทุกวันสำคัญทางศาสนา คือ วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา เรียนรู้พระพุทธศาสนาด้วยการไหว้พระ สวดมนต์ตามหนังสือที่ทางวัดแจก แล้วพิจารณาเนื้อหาในบทสวดมนต์ว่าหมายถึงอะไร คืออะไร เกิดความอยากรู้ อยากเห็น จึงอ่านหนังสือธรรมะมากขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้เกิดความซึ้งซึ้งและเข้าใจพระพุทธศาสนามากกว่าเดิม เรียนรู้พระพุทธศาสนาจากกิจกรรมการทำบุญที่หลากหลายตามเทศกาลเริ่มแรกได้ไปทำกับเพื่อนเพราะความสงสัยว่าทำไมถึงไปทำ เช่น ถวายผ้าอาบน้ำฝน ถวายเทียนพรรษา ไปทำบุญเผาต ไม้พระ สวดมนต์ จากนั้นได้ไปทำด้วยตนเองและเริ่มสนทนารธรรมกับพระสงฆ์ มีการตั้งคำถามต่าง ๆ ทางธรรมะ และพระสงฆ์ก็สามารถอธิบายการทำบุญในพระพุทธศาสนา การทำบุญตามประเพณีต่าง ๆ ทำให้เกิดความเข้าใจและเริ่มทำบุญอย่างจริงจัง แม้จะไปต่างจังหวัดค้างคืนหลายวันก็ต้องไปเพราะมีความสุขและหายสงสัยเรื่องบุญ บาปตามหลักพระพุทธศาสนา ผู้สูงอายุได้เรียนรู้พระพุทธศาสนาผ่าน

การแสดงธรรม โดยเฉพาะการแสดงธรรมเกี่ยวกับนิทานชาดกมีการยกตัวอย่างที่มองเห็นภาพได้ชัดเจนแล้วมีการสอดแทรกหัวข้อธรรมไว้ด้วย ผู้สูงอายุบางส่วนเรียนรู้จากภาพวาดพุทธประวัติตามโบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ อุโบสถ์ ภาพปริศนาธรรม ตามวัดต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งจะมีคำอธิบายใต้ภาพวาด ถ้าเป็นพุทธประวัติก็จะบอกถึงเหตุการณ์ตั้งแต่ประสูติ ออกบวช บำเพ็ญเพียรพุทธกิริยา การผจญภัย การตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ การเผยแผ่ธรรม การปรินิพพาน

๑.๒) สภาพการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุในปัจจุบัน

พบว่า ผู้สูงอายุได้เรียนรู้พระพุทธศาสนาด้วยการไปทำบุญที่วัด การฟังธรรม โดยฟังธรรมจากพระสงฆ์ที่เทศนาตามงานบุญต่าง ๆ เช่น บุญแจกข้าว หรืองานบำเพ็ญกุศลศพ ฟังธรรมจากสถานีวิทยุ ศึกษาจากโทรทัศน์ นอกจากนี้ยังเรียนรู้พระพุทธศาสนาจากหนังสือธรรมะ หนังสือสวดมนต์แปลจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทย ผู้สูงอายุบางกลุ่มได้เรียนรู้พระพุทธศาสนาด้วยการดูภาพยนตร์สารคดี เช่น พุทธประวัติ พุทธสถาน เป็นต้น

๑.๓) หน่วยงานที่ส่งเสริมการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุ

๑) วัด สำนักปฏิบัติธรรม

การเรียนรู้ตลอดชีวิตจะช่วยให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดี สามารถพึ่งพาตนเองได้ วัดสามารถสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้กับผู้สูงอายุได้ ทำให้ผู้สูงอายุได้ฝึกฝนพัฒนาตนให้รู้จักการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องดีงาม^๑ ในพิธีกรรมและประเพณีทางศาสนาวัดยังเป็นพื้นที่ที่ผู้สูงอายุได้แสดงศักยภาพและความรู้ ความสามารถและมีชีวิตทางสังคมร่วมกับผู้คนที่วัยเดียวกันและต่างวัยด้วยปัจจุบันในจังหวัดขอนแก่นมีวัดจำนวน ๑,๔๖๘ วัด แบ่งเป็น มหานิกาย ๑,๒๔๖ วัด ธรรมยุต ๒๒๒ วัด ในจำนวนนี้มีวัดที่เป็นสำนักปฏิบัติธรรมที่สามารถรองรับการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุจำนวน ๗๐ วัด และมีวัดที่สามารถจัดการเรียนรู้จนได้รับการรางวัลเป็นสำนักปฏิบัติธรรมดีเด่นจำนวน ๗ วัด

๒) โรงเรียนผู้สูงอายุ

โรงเรียนผู้สูงอายุ เป็นรูปแบบหนึ่งในการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต การจัดการศึกษา การพัฒนาทักษะ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ และกิจกรรมของโรงเรียนผู้สูงอายุจะเป็นเรื่องที่ผู้สูงอายุสนใจและมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิต ช่วยเพิ่มพูนความรู้ ทักษะชีวิตที่จำเป็น โดยวิทยาการจิตอาสาหรือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องขณะเดียวกันก็เป็นพื้นที่ที่ผู้สูงอายุจะได้แสดงศักยภาพ โดยการถ่ายทอดภูมิความรู้ประสบการณ์ ที่สั่งสมแก่บุคคลอื่น เพื่อสืบสานภูมิปัญญาให้คงคุณค่าคู่กับชุมชน

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรมกับปรัชญาการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์, (นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๘๐.

๓) ชมรมรวมพลคนพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ก่อตั้งได้ประมาณ ๑๐ ปี มีพระโสภณพัฒนบัณฑิต รศ.ดร. รองอธิการบดีวิทยาเขตขอนแก่น เป็นประธานชมรม และเป็นผู้อำนวยการสถานีวิทย์ มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมชาวพุทธในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดใกล้เคียงที่รับฟังการถ่ายทอดเสียงทางสถานีวิทยุให้มาร่วมกันจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตอย่างต่อเนื่อง โดยกิจกรรมทั้งหมดจะเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา

๑.๔) ปัจจัยที่ทำให้เกิดความสนใจเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุ

พบว่า ผู้สูงอายุมีความเชื่อในเรื่องบาป-บุญ คุณ-โทษ คุณงามความดีที่ได้ปฏิบัติ จะส่งผลดีในการดำเนินชีวิตประจำวันในอนาคตจะทำให้ได้พบเจอแต่สิ่งที่ดี เทคนิคการนำเสนอ การแสดงธรรมของพระสงฆ์ผู้เผยแผ่ธรรม ความทันสมัยของสื่อที่มีความน่าสนใจทันสมัยทั้งหนังสือ โทรทัศน์ วิทยุทัศน์ สารคดีเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ความทุกข์ ปัญหาชีวิต ปัญหาสังคม เป็นปัจจัยทำให้ผู้สูงอายุสนใจใคร่รู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและมีเวลาว่างในช่วงปัจฉิมวัย พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งเหตุผล คำสอนทางพุทธศาสนาสามารถนำมาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจได้ อีกทั้งคนที่นับถือพระพุทธศาสนาจะมีความเกรงกลัวต่อการกระทำความผิด หรือมี หิริ ความละอายแก่ใจ มี โอตตปปะ ความเกรงกลัวต่อความชั่วทั้งปวง ซึ่งถ้าแต่ละคนมีหลักธรรม ๒ ประการดังกล่าวนี้จะทำให้ไม่กล้าทำความผิด

๒) หลักบริหารจัดการสำหรับผู้สูงอายุ พบว่า

๒.๑) การวางแผน (Planning)

เป็นการวางแผนโครงการซึ่งเป็นการเตรียมการก่อนลงมือปฏิบัติ เพื่อให้การดำเนินการสามารถบรรลุเป้าหมายที่วางไว้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งแต่ละหน่วยงานมีการร่วมมือกันปรึกษาหารือกัน มีการวางแผนการทำงานโดยมีการจัดประชุมเป็นประจำทุกเดือน โดยมีการวางแผนการทำงานในเรื่องสถานที่ อาหาร การรับส่งผู้สูงอายุ ผู้ดำเนินรายการ การจัดกิจกรรมต่าง ๆ และมีการดำเนินงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานต่างๆ

๒.๒) การจัดองค์การ (Organizing)

ในจังหวัดขอนแก่นมีการกำหนดหน่วยงาน การแบ่งส่วนงาน และการกำหนดหน้าที่อย่างชัดเจน ดังนี้ ๑) สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดขอนแก่น สำนักงานพัฒนาสังคมฯ ได้ดำเนินการในการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ดังนี้ ๑) การจัดตั้งศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตและส่งเสริมอาชีพผู้สูงอายุ (ศพอส.) ในทุกอำเภอมี ๒๗ แห่ง เพื่อเป็นกลไกในการจัดสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุในชุมชนโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ๒) การดำเนินการโรงเรียนผู้สูงอายุ ๒๗ แห่ง มีการจัดทำหลักสูตรการเรียนการสอนที่ได้มาตรฐานเหมาะสมกับพื้นที่และความต้องการของผู้สูงอายุ ๓) ส่งเสริมด้านอาชีพและการมีงานทำในผู้สูงอายุ ให้บริการกู้ยืมทุนประกอบอาชีพแก่ผู้สูงอายุในจังหวัดขอนแก่น ๔) ค่าจัดการศพผู้สูงอายุตามประเพณี ๕) สงเคราะห์ผู้สูงอายุ

ในสภาวะยากลำบาก ๖) โครงการประชุมเชิงปฏิบัติการการบูรณาการโครงการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ผู้สูงอายุและโครงการส่งเสริมพลังภูมิปัญญาและการเรียนรู้ของผู้สูงอายุ ๗) วันผู้สูงอายุแห่งชาติ ปี ๒๕๖๐ กำหนดจัดขึ้นวันที่ ๕ เมษายน ๒๕๖๐ ณ ห้องมงกุฎเพชร โรงแรมโฆษะ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ภายใต้หัวข้อ “สูงวัยสูงคุณค่า ร่วมพัฒนาประเทศไทย สู่ประชาธิปไตย” บูรณาการตาม “โครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในเขตพื้นที่จังหวัดขอนแก่น ประจำปี ๒๕๖๐” กลุ่มเป้าหมายผู้เข้าร่วมงานประมาณ ๕๐๐ คน ๒) ศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุจังหวัดขอนแก่น ศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุขอนแก่น ได้เปิดดำเนินการจัดกิจกรรมบริการให้กับสมาชิกผู้สูงอายุทั้งในเขตเทศบาลนครขอนแก่น และพื้นที่รอบนอกของจังหวัดขอนแก่น เข้ามาใช้บริการตามแผนกิจกรรม ๓) สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ ๖ สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ ๖ ได้จัดทำโครงการวิจัยแบบจำลองการส่งเสริมการใช้ประโยชน์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเพื่อการจัดสวัสดิการสังคมให้กับผู้สูงอายุในเขตชนบท โดยมีค่าเป้าหมายเชิงปริมาณคือ มีข้อเสนอเพื่อการตัดสินใจหรือกำหนดนโยบายด้านการจัดสวัสดิการสังคมให้กับผู้สูงอายุในเขตชนบท จำนวน ๑ เรื่อง ค่าเป้าหมายเชิงคุณภาพคือ กระทรวงสามารถกำหนดนโยบายด้านการจัดสวัสดิการสังคมให้กับผู้สูงอายุในเขตชนบทได้อย่างมีประสิทธิภาพ ๔) วัด / สำนักปฏิบัติธรรม บทบาทของวัดกับการรองรับสังคมผู้สูงอายุ การเรียนรู้ตลอดชีวิตจะช่วยให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดี สามารถพึ่งพาตนเองได้ วัดสามารถสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้กับผู้สูงอายุได้ ทำให้ผู้สูงอายุได้ฝึกฝนพัฒนาตนให้รู้จักการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องดีงาม ในพิธีกรรมและประเพณีทางศาสนาวัดยังเป็นพื้นที่ที่ผู้สูงอายุได้แสดงศักยภาพและความรู้ ความสามารถและมีชีวิตทางสังคมร่วมกับผู้คนที่วัยเดียวกันและต่างวัยด้วย ๕) โรงเรียนผู้สูงอายุ โรงเรียนผู้สูงอายุ เป็นรูปแบบหนึ่งในการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต การจัดการศึกษา การพัฒนาทักษะ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ และกิจกรรมของโรงเรียนผู้สูงอายุจะเป็นเรื่องที่ผู้สูงอายุสนใจและมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิต ช่วยเพิ่มพูนความรู้ ทักษะชีวิตที่จำเป็น โดยวิทยากรจิตอาสาหรือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องขณะเดียวกันก็เป็นพื้นที่ที่ผู้สูงอายุจะได้แสดงศักยภาพ โดยการถ่ายทอดภูมิความรู้ประสบการณ์ ที่สั่งสมแก่บุคคลอื่น เพื่อสืบสานภูมิปัญญาให้คงคุณค่าคู่กับชุมชน ๖) ชมรมรวมพลคนพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ก่อตั้งได้ประมาณ ๑๐ ปี มีพระโสภณพัฒนบัณฑิต รศ.ดร. รองอธิการบดีวิทยาเขตขอนแก่น เป็นประธานชมรม และเป็นผู้อำนวยการสถานีวิฑู มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมชาวพุทธในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดใกล้เคียงที่รับฟังการถ่ายทอดเสียงทางสถานีวิฑูให้มาร่วมกันจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตอย่างต่อเนื่อง โดยกิจกรรมทั้งหมดจะเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา สวดมนต์ข้ามปี กิจกรรมทำบุญประเพณี ๑๒ เดือน (ฮีต ๑๒) เป็นต้น ๗) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น องค์กรบริหารส่วนตำบล เทศบาล เป็นหน่วยงานที่สนับสนุนด้านงบประมาณ สถานที่ การประสาน ทำให้กิจกรรมต่าง ๆ เกิดขึ้นมาได้เพื่อ

พัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุให้ได้รับการบริการที่สะดวกขึ้น การประชาสัมพันธ์ด้วยสื่อต่าง ๆ การสร้างเครือข่าย การพบปะและแจ้งข่าวของ อบต. เทศบาล หรืองานราชการให้ผู้สูงอายุรับทราบ โดยฝ่ายพัฒนาสังคมจะช่วยในเรื่องของการดำเนินการของงบประมาณสำหรับใช้จ่ายในชมรม การอำนวยความสะดวกให้แก่หน่วยงานต่าง ๆ ในการดำเนินการจัดกิจกรรม มีการจัดเตรียมสถานที่โดยการให้พนักงานมาทำความสะอาดพื้นที่รองรับการจัดกิจกรรม

๒.๓) การจัดบุคลากร (Staffing)

การดำเนินงานที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุในจังหวัดขอนแก่น มีบุคลากรจากแต่ละหน่วยงานได้ดำเนินการตามที่ได้ประชุมวางแผนกันไว้เป็นอย่างดี จำนวน ๗ หน่วยงาน คือ บุคลากรจากสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดขอนแก่น บุคลากรจากศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุจังหวัดขอนแก่น บุคลากรจากสำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ ๖ บุคลากรจากวัด / สำนักปฏิบัติธรรม บุคลากรจากโรงเรียนผู้สูงอายุ บุคลากรจากชมรมรวมพลคนพุทธ บุคลากรจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

๒.๔) การอำนวยการ (Directing)

ในจังหวัดขอนแก่นมีการดำเนินงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุหลายหน่วยงาน ซึ่งแต่ละหน่วยงานจะมีผู้บังคับบัญชาควบคุมการปฏิบัติงาน สั่งการ มีผู้นำคอยสั่งการการดำเนินงานผู้สูงอายุให้เกิดการประสานงานไปยังหน่วยงานอื่น ๆ เพื่อให้เกิดผลสำเร็จ สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดขอนแก่น มีพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดขอนแก่น เป็นผู้นำในการสั่งการให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุจังหวัดขอนแก่น มีนางสาวบุญน้อม งามเชื้อ เป็นผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุขอนแก่น สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ ๖ มีนายโชคชัย วิเชียรชัยยะ เป็นผู้อำนวยการ ส่วนวัด / สำนักปฏิบัติธรรมมีเจ้าอาวาสเป็นผู้บังคับบัญชา และมีการจัดบุคลากรภายในวัดคอยรับคำสั่งและนำไปปฏิบัติให้เกิดผลสำเร็จ โรงเรียนผู้สูงอายุ มีผู้อำนวยการโรงเรียนซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากผลการคัดเลือกของผู้สูงอายุด้วยกัน ชมรมรวมพลคนพุทธ มีพระโสภณพัฒนบัณฑิต รองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น รองอธิการบดีวิทยาเขตขอนแก่นเป็นประธานชมรม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีท้องถิ่นจังหวัดเป็นผู้บังคับบัญชา มีการติดตามตรวจสอบการทำงานขององค์การบริหารส่วนตำบลหรือเทศบาลที่จัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุทุกแห่งให้เป็นไปตามแผน

๒.๕) การประสานงาน (Coordinating)

การดำเนินงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุ มีการประสานงานร่วมมือกันระหว่างหน่วยงานรัฐ และชุมชน ซึ่งมีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกันได้แก่ สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดขอนแก่น ศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุจังหวัดขอนแก่น สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ ๖ วัด / สำนักปฏิบัติธรรม โรงเรียนผู้สูงอายุ จากชมรมรวมพลคนพุทธ

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งทุกหน่วยงานมีความสำคัญในการทำให้การดำเนินงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ประสบความสำเร็จและนำไปสู่เป้าหมาย โดยแต่ละหน่วยงานมีหน้าที่ในการดำเนินงานแตกต่างกันไป ซึ่งทุกฝ่ายให้ความร่วมมือในการทำงานเป็นอย่างดี

๒.๖ การรายงาน (Reporting)

การรายงานผลการปฏิบัติงานในหน่วยงานเพื่อให้ผู้บริหารและสมาชิกของหน่วยงานได้ทราบความเคลื่อนไหวและความคืบหน้าของภารกิจอย่างสม่ำเสมอ ในการดำเนินการเกี่ยวกับผู้สูงอายุแต่ละหน่วยงานจะมีการประชุมทุกเดือน รวมถึงมีการรายงานผลการดำเนินการต่าง ๆ ให้แก่ผู้บริหารและผู้สูงอายุให้ทราบความเคลื่อนไหว และความต่อเนื่องของกิจกรรมสม่ำเสมอ มีทั้งรายงานด้วยวาจาโดยไม่ได้มีการรายงานผลเป็นลายลักษณ์อักษร และมีการรายงานเป็นลายลักษณ์อักษร โดยสรุปผลการดำเนินงานของแต่ละหน่วยงานจะเสนอไปยังผู้บริหารสูงสุดเมื่อสิ้นปีงบประมาณ คือประมาณเดือนกันยายนของทุกปี ในส่วนขององค์กรบริหารส่วนตำบลท่าพระก็จะเสนอไปยังนายกองค์การบริหารส่วนตำบล จากนั้นจะรายงานไปยังท้องถิ่นจังหวัดให้รับทราบตามลำดับ วัด/สำนักปฏิบัติธรรมจะรายงานข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินของวัดให้เจ้าคณะตำบลทราบ เจ้าคณะตำบลจะรายงานไปยังเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะอำเภอรายงานไปเจ้าคณะจังหวัด ซึ่งจะรายงานเป็นลายลักษณ์อักษร

๒.๗ การงบประมาณ (Budgeting)

งบประมาณหลักในการดำเนินงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุถ้าเป็นหน่วยงานของรัฐคือสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดขอนแก่น ศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุจังหวัดขอนแก่น สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ ๖ จะได้รับการจัดสรรงบประมาณจากรัฐบาล ถ้าเป็นหน่วยงานอื่น วัด / สำนักปฏิบัติธรรม ชมรมรวมพลคนพุทธ จะได้รับจากผู้มีจิตศรัทธาทั่วไป ในเวลาที่เกิดกิจกรรมแต่ละครั้งจะมีการประชาสัมพันธ์ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนาเพื่อให้ผู้มีจิตศรัทธาได้รับทราบข่าวสาร และได้แจ้งความประสงค์บริจาค โรงเรียนผู้สูงอายุตำบลท่าพระได้รับงบประมาณจากสำนักงานคณะกรรมการกำกับกิจการพลังงานประจำเขต ๔ จำนวน ๒๑๖,๖๐๐ บาท นอกจากนี้้องค์การบริหารส่วนตำบลท่าพระได้จัดโครงการสนับสนุนการดำเนินชีวิตผู้สูงอายุปีละ ๑๐๐,๐๐๐ บาท

๓) หลักพระพุทธศาสนาเพื่อผู้สูงอายุ

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามีส่วนสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตทางด้านร่างกายและทางด้านจิตใจและส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ โดยเฉพาะการให้ผู้สูงอายุดำเนินชีวิตตามหลักภavana ๔ ดังนี้

๓.๑) กายภavana ได้แก่ การพัฒนาร่างกายให้แข็งแรง ไร้โรค มีสุขภาพดี และที่สำคัญก็คือการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เริ่มแต่ปัจจัย ๔ เป็นต้นไป อย่าง

ถูกต้องดีงาม ในทางที่เป็นคุณประโยชน์ เช่น สัมพันธ์กับอาหาร โดยการกินเพื่อช่วยให้ร่างกายมีกำลัง มีสุขภาพดี ไม่ใช่เพื่อมุ่งความอร่อย อวดโก้ แสดงฐานะ สัมพันธ์กับโทรทัศน์ โดยดูเพื่อติดตามข่าวสาร แสวงหาความรู้ ส่งเสริมปัญญา มิใช่เพื่อหมกมุ่นในความสนุกสนานเพลิดเพลิน หรือเอาเป็นเครื่องมือ เล่นการพนัน เป็นต้น นอกจากนี้ กายภาวนา เป็นการเจริญกาย พัฒนากาย การฝึกอบรมกาย ให้รู้จักติดต่อกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้งห้าด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทาง ที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงามให้กุศลธรรมเสื่อมสูญ การพัฒนาความสัมพันธ์กับ สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ การดูแลสุขภาพ ร่างกายให้มีความแข็งแรงสมบูรณ์และปราศจากความ เจ็บป่วย รวมถึงการใส่ใจดูแลสิ่งแวดล้อมภายนอกได้ อย่างถูกต้องเหมาะสมดีงาม เพื่อให้เกิดประโยชน์ และสิ่งอื่นๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตผู้สูงอายุให้เกิด ความสุข เช่น การรู้จักใช้ปัจจัย ๔ ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ผู้สูงอายุต้องคำนึง ถึงความเหมาะสมต่อกิจกรรมการส่งเสริม ดูแลสุขภาพ คือ การรับประทานอาหารที่พอควร พอเหมาะ เครื่องนุ่งห่มให้เหมาะสมในกิจกรรม อยู่ใน สถานที่ที่มีความปลอดภัยต่อสุขภาพ และผู้สูงอายุที่มีโรคประจำตัว ต้องไม่สืบทายตามอาการของโรค เพื่อให้มีร่างกายที่พร้อม ในการทำกิจกรรมร่วมกัน

๓.๒) ศิลภาวนา การพัฒนาเจริญศีลด้านความประพฤติให้ดีขึ้น มีระเบียบวินัย ไม่ เบียดเบียนผู้อื่น ดำเนินชีวิตเป็นศีลเบื้องต้น เมื่อนำมาประพฤติปฏิบัติเพื่อมุ่งสู่การไม่เบียดเบียน ทั้ง ทางกาย และวาจา ไม่สร้างความเดือดร้อนให้กับสังคมให้ความเกื้อกูลต่อสังคม มีระเบียบวินัยอยู่ร่วม สังคมอย่างมีประโยชน์สุข นอกจากนี้ การรักษาศีลยังเป็นการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ทางสังคมให้เป็นไปด้วยดี เริ่มแต่ไม่ก่อการเบียดเบียน ไม่ทำความเดือดร้อนต่อผู้อื่นและสังคม ประพฤติในสิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อผู้อื่น และต่อสังคม มีระเบียบวินัย ประกอบสัมมาชีพด้วยความขยันหมั่นเพียร ฝึกฝนอบรมกายวาจาของตนให้ประณีต ปราศจากโทษ ก่อคุณประโยชน์ และเป็นเครื่องสนับสนุนการฝึกอบรมจิตใจยิ่ง ๆ ขึ้นไป ศิลภาวนา เป็นการเจริญศีล พัฒนาความประพฤติ การฝึกอบรมศีล ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหายอยู่ร่วมกับผู้อื่น ได้ด้วยดีเกื้อกูลแก่กัน

๓.๓) จิตภาวนา หมายถึง พัฒนาจิต คือ พัฒนาจิตใจให้มีคุณสมบัติดีงาม ซึ่งอาจ แบ่งออกเป็น ๓ ด้านดังนี้คือ ๓.๑ คุณภาพจิต คือ ให้มีคุณธรรมต่าง ๆ ที่เสริมสร้างจิตใจให้ดีงาม เป็น ผู้มีจิตใจสูง ละเอียดอ่อน เช่น มีเมตตา มีความรักความเป็นมิตร มีกรุณา อยากร่วมช่วยเหลือปลดปล่อย ความทุกข์ของผู้อื่น มีจาคะ คือมีน้ำใจเผื่อแผ่ มีคารวะ มีความกตัญญู รวมทั้งมุ่งพัฒนาบุคคลให้มีจิตที่ มีคุณภาพ เป็นต้น ๓.๒ สมรรถภาพจิต คือ ให้เป็นจิตที่มีความสามารถ เช่น มีสติ มีวิริยะ คือ ความ เพียร มีขันติ คือความอดทน มีสมาธิ คือ จิตตั้งมั่นแน่วแน่ มีสัจจะ คือความจริงจัง มีอธิษฐาน คือ ความเด็ดเดี่ยวแน่วแน่ต่อจุดมุ่งหมาย เป็นจิตใจที่พร้อมและเหมาะสมที่จะใช้งานโดยเฉพาะงานทาง ปัญญา คือการคิดพิจารณาให้เห็นความจริงแจ่มแจ้งชัดเจน รวมทั้งการสร้างเกราะป้องกันโดยอาศัย

หลักธรรมต่าง ๆ ดังกล่าว ๓.๓ สุขภาพจิต คือ ให้เป็นจิตที่มีสุขภาพดี มีความสุขสดชื่น ร่าเริงเบิกบาน ปลอดภัย สงบ ผ่องใส พร้อมทั้งจะยิ้มแย้มได้ มีสติ ปราโมทย์ ไม่เครียด ไม่กระวนกระวายใจ ไม่คับข้องใจ ไม่ขุ่นมัวเศร้าหมอง ไม่หดหู่โศกเศร้า รวมทั้งการสร้างให้มีสุขภาพจิตที่ดีได้ เป็นต้น จิตภาวนา เป็นการเจริญจิต พัฒนาจิต การฝึกอบรมจิตใจ ให้เข้มแข็งมั่นคงเจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตา กรุณา ขยันหมั่นเพียร อดทน มีสมาธิ และสดชื่น เบิกบาน เป็นสุข ผ่องใส เป็นต้น การพัฒนาจิต ให้เข้าใจความเป็นจริงของชีวิต เมื่อมีจิตที่มั่นคงแน่วแน่สามารถรู้ทันต่อเหตุปัจจัย ย่อมดำเนินชีวิตไปในทางที่ถูก

๓.๔) ปัญญาภาวนา การพัฒนาฝึกอบรมปัญญา ให้มีความรู้ความเข้าใจในสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามความเป็นจริง การรับรู้ในหลักธรรมชาติของสรรพสิ่งที่เกิดขึ้น สามารถใช้ปัญญาพิจารณาเหตุแห่งปัจจัยที่เข้ามากระทบ ใช้ปัญญาไตร่ตรองยึดมั่นในหลักของคุณธรรมและจริยธรรม มองเห็นหลักของเหตุและผล สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ด้วยปัญญา หากผู้สูงอายุได้ฝึกฝน ให้มีความรู้สามารถมองเห็นถึงเหตุและผล ทำความเข้าใจในสภาวะทั้งหลาย จนเข้าใจถึงความจริง การพิจารณา ตัดสินทุกสิ่งทุกอย่างให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ด้วยสติ และสามารถนำไปพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในช่วง บั้นปลายของชีวิต ให้มีความสุข

๕.๑.๓ กระบวนการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุ

กระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา

ไตรสิกขา คือ หลักการพัฒนาชีวิตเพื่อให้ประสบความสำเร็จเป็นคนสมบูรณ์แบบตามแนวพุทธ ไตรสิกขา จึงจัดอยู่ใน มรรค (ธรรมที่ควรเจริญ) คือ ควรทำให้เกิดมีขึ้น เพื่อใช้เป็นเครื่องมือพัฒนาชีวิต คือ ศีล สมาธิ ปัญญา

๑.๑) ศีล

ศีลเป็นกระบวนการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาที่ฝึกหัดผู้สูงอายุในด้านพฤติกรรมทางสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับคนอื่น ๆ เป็นความประพฤติที่สร้างความเป็นปกติของร่างกายไปสู่สังคม ซึ่งเป็นพื้นฐานให้ผู้สูงอายุได้พัฒนาจิต พัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน เพื่อปรับตนให้เข้ากับชุมชน สังคม และสิ่งแวดล้อม ให้เห็นคุณค่าของวัตถุที่แท้จริง สามารถควบคุมจิตไม่ให้ถูกครอบงำด้วย รูป เสียง กลิ่น รส ก็จะทำให้สามารถดำรงตนอยู่ในสังคม ชุมชนได้อย่างมีความสุข เป็นกระบวนการให้เกิดระเบียบปฏิบัติเพื่อให้เกิดวาจาชอบ การกระทำชอบ และการประกอบอาชีพชอบ ไม่ให้เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ผู้มีศีลจึงสามารถดำรงตนอยู่ในสังคมอย่างปรกติสุข เพราะไม่เบียดใคร (มีเมตตา) รู้จักรักษาทรัพย์ที่หามาได้และไม่นำไปใช้สุรุ่ยสุร่าย รักครอบครัว รักษาสุขภาพ และมีสติสัมปชัญญะคอยควบคุมตนเองอยู่เสมอ

๑.๒ สมาธิ

เป็นกระบวนการฝึกอบรมจิตให้ผ่องใสเบิกบาน เป็นการฝึกจิตสำนึกที่ดีเหมาะสมกับการทำงานคือทำงานด้วยความเพียรชอบ พยายามชอบ สามารถทำงานกับคนในสังคมได้อย่างดี ในกระบวนการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุ นั้น มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้สูงอายุมีกการฝึกเจริญสมาธิ คือ การมีสติอยู่กับกิจเล็ก ๆ เพียงกิจเดียว ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการฝึกควบคุมความคิด ขณะที่สมาธิตั้งมั่นอยู่กับกิจที่กำหนดไว้ เช่น อยู่กับลมหายใจ จะทำให้หยุดการคิดหรือไม่ไปคิดเรื่องอื่น และไม่ผลอสติไปคิดฟุ้งซ่าน ความคิดฟุ้งซ่านอาจเป็นสาเหตุให้เกิดการคิดด้วยข้อมูลด้านอกุศลได้โดยง่าย เนื่องจากผู้สูงอายุเป็นวัยที่ผ่านประสบการณ์ด้านต่าง ๆ มาก่อนช้านาน ทานเหล่านั้นจึงมีความแตกต่างกันในการควบคุมสติอารมณ์ให้อยู่กับที่หรือให้นิ่ง ในทุกกิจกรรมในชีวิตประจำวัน เช่น ขณะเดิน ขณะนั่ง และขณะทำกิจกรรมต่าง ๆ ควรฝึกมีสติตั้งอยู่ที่ฐานหลักของสติไว้เสมอ (ถ้าทำได้) พร้อมกับฝึกมีสติในการใช้ข้อมูลด้านสติปัญญาทางธรรมทำการรู้เห็นและควบคุมความคิดรวมทั้งการกระทำต่าง ๆ ให้เป็นไปตามหลักธรรมอยู่เสมอ การมีสติตั้งอยู่ที่ฐานหลักของสติเพียงอย่างเดียว หรือมีสติอยู่ที่อิริยาบถและการเคลื่อนไหว โดยไม่ตั้งใจใช้ข้อมูลด้านสติปัญญาทางธรรมในการรู้เห็นและควบคุมความคิดรวมทั้งการกระทำต่าง ๆ ให้เป็นไปตามหลักธรรม ก็ถือว่าเป็นการปฏิบัติธรรมที่ไม่ครบสมบูรณ์ ทำให้ไม่สามารถป้องกันกิเลสและดับกิเลสและกองทุกข์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การวางแผนการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพ รวมทั้งการวางแผนชีวิตเพื่อความก้าวหน้า ย่อมสำเร็จไปได้ด้วยดี ถ้ามีสติคอยรู้เห็นและควบคุมความคิดรวมทั้งการกระทำต่าง ๆ ให้เป็นไปตามหลักธรรมที่ได้กำหนดไว้ การฝึกจิตสามารถจะกำหนดตามทันสิ่งต่าง ๆ ที่กำลังเกิดขึ้นหรือกระทำอยู่ในขณะ นั้น ๆ ทำให้ไม่หลงในอดีตที่ผ่านไปแล้ว และไม่หลงไปสู่นาคตที่ยังมาไม่ถึง แต่หากจะต้องพิจารณาเรื่องราวในอดีต หรือสิ่งที่จะกระทบต่อไปในอนาคตก็เอาสติกำหนดพิจารณาด้วยปัญญาอย่างมีจุดหมายในสิ่งนั้น ๆ ก็จะทำให้กลายเป็นอารมณ์ปัจจุบันหรืออยู่กับปัจจุบันการฝึกอบรมจิตด้านสมถภาวนาดังกล่าวจึงเป็นพื้นฐานในการพัฒนาสติให้สูงขึ้นไปตามลำดับจนเป็นสัมมาสติในอริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นพลังที่นำไปสู่การเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์ ทำให้ผู้สูงอายุสามารถดำรงตนได้ด้วยความมีจิตใจมั่นคง ไม่ท้อแท้ ไม่เป็นโรคซึมเศร้า ไม่หวั่นไหวง่าย

๑.๓ ปัญญา

เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ผ่านการฝึกอบรมปัญญา เพื่อทำให้เกิดความรู้ที่ถูกต้อง ซึ่งจะทำให้เกิดทัศนคติ ความเชื่อ ค่านิยมที่ถูกต้อง มีความดำริไตร่ตรองที่ชอบ ปัญญาเป็นตัวควบคุมกำหนดสติและการรับรู้ต่าง ๆ ของมนุษย์ หากบุคคลประกอบด้วยปัญญาย่อมรักษาตนได้ มองเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง นอกจากนั้นการฝึกอบรมเจริญปัญญาเพื่อแก้ไขปัญหาลักษณะต่าง ๆ ได้ หากผู้สูงอายุได้ฝึกฝน ให้มีความรู้สามารถมองเห็นถึงเหตุและผล ทำความเข้าใจในสภาวะทั้งหลาย จน

เข้าใจถึงความจริง การพิจารณา ตัดสินทุกสิ่งทุกอย่างให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ด้วยสติ และสามารถนำไปพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในช่วงบั้นปลายของชีวิต ให้มีความสุขได้

สรุป กระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาจึงเป็นทางในการดำเนินชีวิต ทำให้ผู้สูงอายุมิพัฒนาในด้านพฤติกรรมหรือเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุและสังคมได้ด้วยดี มีการพัฒนาทางจิตใจด้วยการฝึกฝนอบรมจิตใจให้เกิดสติ และพัฒนาไปสู่ปัญญาที่รู้เท่าทันสิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริง มีทัศนคติต่อสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้อง มีการพูดที่ดี การกระทำที่ดี มีอาชีพที่สุจริต มีความเพียรพยายาม ที่ถูกต้องมีสติและสมาธิที่ถูกต้องย่อมมีความสุขความเจริญในชีวิต ไม่เกิดความบีบคั้นภายในจิตใจที่เป็นไปตามอำนาจของกิเลสตัณหาอันเป็นสาเหตุของปัญหาต่าง ๆ ในชีวิต

๕.๒ อภิปรายผลการศึกษา

การศึกษาการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน มีประเด็นที่ต้องนำมาอภิปรายผลดังนี้

๕.๒.๑ หลักการบริหารจัดการสำหรับผู้สูงอายุ

๑) การวางแผน (Planning) หน่วยงานในจังหวัดขอนแก่นมีการวางแผนการทำงานให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชนโดยมีการจัดประชุมเป็นประจำทุกเดือน โดยมีการวางแผนการทำงานในเรื่องสถานที่ อาหาร การรับส่งเมื่อมีกิจกรรม การจัดกิจกรรมและมีการดำเนินงานร่วมกันระหว่างหน่วยงาน การวางแผนจึงเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้กิจกรรมเกิดขึ้นและนำไปสู่ความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ได้ สอดคล้องกับงานวิจัยของปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ ที่พบว่า การมีส่วนร่วมในการวางแผน การรวมกลุ่มอภิปรายและแสดงความคิดเห็น เพื่อกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ วิธีการ แนวทางการดำเนินงานและทรัพยากรที่ต้องใช้จะช่วยทำให้การดำเนินงานประสบความสำเร็จ^๒ สอดคล้องกับอุทัย บุญประเสริฐ ได้ให้ความหมายว่า การวางแผนเป็นกิจกรรมที่คาดหวังว่าจะต้องปฏิบัติ ซึ่งเป็นผลจากการค้นหาและกำหนดวิธีทำงานในอนาคตเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมาย บรรลุวัตถุประสงค์ และเป้าหมายที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ เกิดประโยชน์ต่อหน่วยงานและหน่วยงานมากที่สุด แสดงให้เห็นว่าจะมีการทำอะไร ทำที่ไหน เมื่อใด ให้ใครทำ ทำอย่างไร และให้รายละเอียดอื่นๆ ที่จำเป็นช่วยให้การปฏิบัติงานลุล่วงไปอย่างมีประสิทธิภาพ^๓ สอดคล้องกับอนันต์ เกตุวงศ์ ได้ให้ความหมายว่า การวางแผนก็คือการตัดสินใจล่วงหน้าในการเลือกทางเลือกเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ไม่ว่าจะเป็วัตถุประสงคหรือวิธีการกระทำ โดยทั่วไปจะเป็นการตอบคำถามต่อไปนี้ คือ จะทำอะไร (What) ทำไมจึงต้องทำ (Why)

^๒ ปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ, กระบวนการพัฒนาและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ๒๕๔๒), หน้า ๑๒๐.

^๓ อุทัย บุญประเสริฐ, การวางแผนและการจัดระบบงานในโรงเรียน, (กรุงเทพมหานคร : เอส ดี เพรส, ๒๕๓๘), หน้า ๑๙.

ใครบ้าง ที่จะเป็นผู้กระทำ (Who) จะกระทำเมื่อใด (When) จะกระทำกันที่ไหนบ้าง (Where) และจะกระทำกันอย่างไร (How)^๔

๒) การจัดองค์การ (Organizing) ในจังหวัดขอนแก่นมีการกำหนดหน่วยงาน การแบ่งส่วนงาน และการกำหนดหน้าที่การทำงานของแต่ละหน่วยงานอย่างชัดเจน ดังนี้ ๑) สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดขอนแก่น ๒) ศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุจังหวัดขอนแก่น ๓) สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ ๖ ๔) วัด / สำนักปฏิบัติธรรม ๕) โรงเรียนผู้สูงอายุ ๖) ชมรมรวมพลคนพุทธ ๗) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การจัดหน่วยงานเป็นสิ่งสำคัญในการดำเนินงานและทำให้หน่วยงานต่าง ๆ ได้ ทราบขอบเขตการทำงานของตนเองทำให้ไม่เกิดการงานซ้ำซ้อนและลดความขัดแย้งในการดำเนินงาน ซึ่งการจัดหน่วยงานที่ดีจะทำให้การดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพและนำไปสู่ความสำเร็จ ซึ่งสอดคล้องกับ สมพิศ โห้งาม ได้กล่าวว่า การบริหารงานต้องมีการจัดหน่วยงานให้มีการสื่อสารกันทั่วทั้งองค์กร นอกจากนี้ยังต้องจัดหน่วยงานชนิดแบ่งงานกันทำกับฝ่ายอื่นๆ ตามความจำเป็น^๕ สอดคล้องกับ ได้กล่าวว่า การจัดองค์การ (Organization) เป็นการนำเอาแผนงานที่กำหนดไว้มากำหนดหน้าที่สำหรับบุคลากรหรือกลุ่มบุคคลที่จะปฏิบัติภายในองค์กรเป็นการเริ่มต้นของกลไกในการนำเอาแผนงานไปสู่การปฏิบัติ^๖ สอดคล้องกับ บาร์โธล และมาร์ติน ได้นำเสนอว่า การจัดองค์การ (Organizing) หมายถึง การจัดองค์การหรือจัดหน่วยงาน โดยการจัดแบ่งงานขององค์กรหรือของหน่วยงานย่อยพร้อมทั้งกำหนดวัตถุประสงค์ กำหนดอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบของแต่ละส่วนงาน ตลอดจนกำหนดสายการควบคุมและบังคับบัญชาในลักษณะของ หน่วยงานหลัก (Line) หน่วยงานที่ปรึกษา (Staff) และหน่วยงานช่วย (Auxiliary) พร้อมทั้งกำหนดขนาดของการควบคุมไว้ด้วยการจัดองค์การอาจแสดงไว้ในรูปของแผนภูมิองค์กรเพื่อให้เกิด การสื่อความเข้าใจในองค์กรเกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบ สายการบังคับบัญชาและการติดต่อสื่อสาร นอกจากนี้สอดคล้องกับกิติมา ปรีดีติลล กกล่าวว่า การจัดองค์การเป็นเทคนิคพื้นฐานการบริหารอย่างหนึ่ง มีลักษณะเป็นการกำหนดโครงสร้างขององค์กรนั้น ๆ ขึ้นมา เป็น

^๔ อนันต์ เกตุวงศ์, **หลักและเทคนิคการวางแผน**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๓-๔.

^๕ สมพิศ โห้งาม, **การศึกษาความคิดเห็นของนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาสาขาวิชาการบริหาร การศึกษาที่มีต่อสภาพแวดล้อมมหาวิทยาลัยรามคำแหง (สาขาวิทยบริการ เฉลิมพระเกียรติ) มหาวิทยาลัยรามคำแหง**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๙), หน้า ๙๐.

^๖ สมยศ นาวิการ, **การพัฒนาองค์กรและการจูงใจ**, (กรุงเทพมหานคร : บรรณกิจเทรดดิ้ง, ๒๕๒๕), หน้า ๑๑.

การช่วยให้ทราบถึงตำแหน่งหน้าที่ สถานะและการควบคุมบังคับบัญชาอย่างกว้าง ๆ ทำให้สามารถจัดโครงสร้างเหมาะสมสอดคล้องกับนโยบายวัตถุประสงค์ขององค์การ^๗

๓) การจัดบุคลากร (Staffing) การดำเนินงานที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุในจังหวัดขอนแก่น มีบุคลากรจากแต่ละหน่วยงานได้ดำเนินกิจกรรมตามที่ได้ประชุมวางแผนกันไว้เป็นอย่างดี จำนวน ๗ หน่วยงาน คือ บุคลากรจากสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดขอนแก่น บุคลากรจากศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุจังหวัดขอนแก่น บุคลากรจากสำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ ๖บุคลากรจากวัด / สำนักปฏิบัติธรรม บุคลากรจากโรงเรียนผู้สูงอายุ บุคลากรจากชมรมรวมพลคนพุทธ บุคลากรจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งบุคลากรเป็นส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนให้การดำเนินงานให้ประสบความสำเร็จและสิ่งที่สำคัญที่สุดในการทำงานคือ การจัดบุคคลให้เหมาะสมกับงาน ซึ่งจะทำให้บุคคลสามารถ ดำเนินงานได้อย่างมีความสุขและสำเร็จ ลุล่วงไปได้ สอดคล้องกับ วรพงษ์ รวีรัฐ ที่ได้กล่าวว่า ภารกิจของผู้บริหารทุกคนมุ่งปฏิบัติในกิจกรรม ทั้งปวงที่เกี่ยวกับบุคลากร เพื่อให้ปัจจัยด้านบุคคลขององค์การเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีประสิทธิภาพ สูงสุดตลอดเวลา ที่จะส่งผลสำเร็จต่อเป้าหมายขององค์การ^๘ สอดคล้องกับสุดา สุวรรณภิรมย์ ที่ได้กล่าวว่า การจัดบุคลากร เป็นกระบวนการที่ผู้บริหารขององค์การร่วมกันใช้ความรู้ และประสบการณ์ ในการดำเนินการสรรหาคัดเลือก และบรรจุบุคคลที่มีคุณสมบัติเหมาะสมให้เข้ามาปฏิบัติงานใน องค์การ พร้อมทั้งให้ความสนใจในการธำรงรักษาและพัฒนาให้บุคลากรของการมีความสามารถ เพิ่มขึ้น^๙

๔) การอำนวยการ (Directing) ในจังหวัดขอนแก่นมีการดำเนินงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุ หลายหน่วยงาน ซึ่งแต่ละหน่วยงานจะมีผู้บังคับบัญชาควบคุมการปฏิบัติงาน สั่งการ มีผู้นำคอยสั่ง การการดำเนินงานผู้สูงอายุ ให้เกิดการประสานงานไปยังหน่วยงานอื่น ๆ เพื่อให้เกิดผลสำเร็จ สอดคล้องกับมารีสา เซาว์พฤตพิงศ์ กล่าวว่า การอำนวยการหรือสั่งการ เป็นหน้าที่ที่สำคัญอีกประการ หนึ่งของผู้บริหาร องค์การชั้นนำที่ประสบความสำเร็จโดยรวดเร็ว ส่วนใหญ่เป็นองค์การที่ผู้บริหาร กำหนดทิศทางขององค์การไว้อย่างชัดเจน และเพื่อให้พนักงานรับรู้และเข้าใจถึงทิศทางขององค์การ จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้บริหารจะต้องกระจายข้อมูลและบทบาทหน้าที่ต่าง ๆ ลงไปสู่ผู้บริหารและพนักงาน ในระดับต่าง ๆ อย่างชัดเจนด้วย สอดคล้องกับแอนโทนี่ ที่ได้กล่าวว่า เป็นการมอบหมายงานหรือสั่ง

^๗ กิติมา ปรีดีติลก, การบริหารและการนิเทศการศึกษาเบื้องต้น. (กรุงเทพมหานคร : อักษรวิพัฒน์, ๒๕๓๒), หน้า ๒๖.

^๘ วรพงษ์ รวีรัฐ, การวางแผนทรัพยากรมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร : สมาคมการจัดการงานบุคคลแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๖), หน้า ๖.

^๙ สุดา สุวรรณภิรมย์, เอกสารคำสอนวิชา การบริหารงานบุคคล, (ชลบุรี : มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๖), หน้า ๖.

การ ทำกิจการใดกิจการหนึ่งหลังจากที่ได้วิเคราะห์พิจารณาอย่างรอบคอบแล้ว รวมทั้งการติดตามดูแลให้มีการปฏิบัติตามคำสั่งนั้น ๆ^{๑๐}

๕) การประสานงาน (Coordinating) การดำเนินงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุ มีการประสาน งานร่วมมือกันระหว่างหน่วยงานรัฐ และชุมชน ซึ่งมีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกันได้แก่ สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดขอนแก่น ศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุจังหวัดขอนแก่น สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ ๖ วัด / สำนักปฏิบัติธรรม โรงเรียนผู้สูงอายุ จากชมรมรวมพลคนพุทธ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งทุกหน่วยงานมีความสำคัญในการทำให้การดำเนินงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุประสบความสำเร็จและนำไปสู่เป้าหมาย นอกจากนั้น การทำงานของโรงเรียนผู้สูงอายุก็จะดึงชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ประกอบด้วยผู้นำชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน โรงพยาบาล ทำงานร่วมกันทุกครั้งที่มีกิจกรรม สอดคล้องกับศิริอร ชันธหัตต์ ที่กล่าวว่า การประสานงานเป็นการจัดให้คนในองค์การทำงานให้สัมพันธ์และสอดคล้องกัน โดยจะต้องตระหนักถึงหน้าที่ความรับผิดชอบวัตถุประสงค์ เป้าหมาย และมาตรฐานการปฏิบัติขององค์การเป็นหลัก^{๑๑} สอดคล้องกับศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะที่กล่าวว่า การพัฒนาความสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างบุคคล กลุ่มและระบบย่อยขององค์การที่ทำงานเกี่ยวข้องกัน จะทำให้บรรลุความสำเร็จตามเป้าหมาย^{๑๒} สอดคล้องกับสุดา สุวรรณภิรมย์ กล่าวว่า กระบวนการทำงานของกลุ่มบุคคล หรือของหน่วยงานที่ทำงานด้วยความร่วมมือ ร่วมแรงร่วมใจกันในการทำงาน จะทำให้งานบรรลุเป้าหมายตามที่กำหนดไว้ในระยะเวลาที่ต้องการ^{๑๓}

๖) การรายงาน (Reporting) การรายงานผลการปฏิบัติงานในหน่วยงานเพื่อให้ผู้บริหารและสมาชิกของหน่วยงานได้ทราบความเคลื่อนไหวและความคืบหน้าของภารกิจอย่างสม่ำเสมอ ในการดำเนินการเกี่ยวกับผู้สูงอายุแต่ละหน่วยงานจะมีการประชุมทุกเดือน รวมถึงมีการรายงานผลการดำเนินการต่าง ๆ ให้กับผู้บริหารและผู้สูงอายุให้ทราบความเคลื่อนไหว และความต่อเนื่องของกิจกรรมสม่ำเสมอ มีทั้งรายงานด้วยวาจาโดยไม่ได้มีการรายงานผลเป็นลายลักษณ์อักษร และมีการรายงานเป็นลายลักษณ์อักษร โดยสรุปผลการดำเนินงานของแต่ละหน่วยงานจะเสนอไปยังผู้บริหารสูงสุดเมื่อสิ้นปีงบประมาณคือประมาณเดือนกันยายนของทุกปี ในส่วนขององค์การบริหารส่วนตำบลท่าพระก็จะเสนอไปยังนายกองค์การบริหารส่วนตำบล จากนั้นจะรายงานไปยังท้องถิ่น

^{๑๐} มาริสา เชาวน์ฤทธิพงศ์, “๓ บทบาทของผู้บริหารในศตวรรษที่ ๒๑”,

<<http://www.consulthai.com/article/12.htm/2548>>. มีนาคม ๒๕๖๒.

^{๑๑} ศิริอร ชันธหัตต์, *องค์การและการจัดการ*, (กรุงเทพมหานคร : อักษรพิพัฒน์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๕๔.

^{๑๒} ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, *กลยุทธ์การตลาดและการบริหารการตลาด*, (กรุงเทพมหานคร : พัฒนาศึกษา, ๒๕๔๕), หน้า ๑๗๔.

^{๑๓} สุดา สุวรรณภิรมย์, *เอกสารคำสอนวิชา การบริหารงานบุคคล*, หน้า ๖.

จังหวัดให้รับทราบตามลำดับ วัด/สำนักปฏิบัติธรรมจะรายงานข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินของวัดให้เจ้าคณะตำบลทราบ เจ้าคณะตำบลจะรายงานไปยังเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะอำเภอรายงานไปเจ้าคณะจังหวัด ซึ่งจะรายงานเป็นลายลักษณ์อักษร สอดคล้องกับมาริสา เซาว์พฤทธิพงษ์ ที่กล่าวว่า การรายงานผู้บริหารมีหน้าที่ต้องรายงานความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับงาน ให้ทุกฝ่ายในองค์กร และควรมีการรายงานผลการดำเนินงานในส่วนที่สามารถเปิดเผยได้ให้สังคมภายนอกองค์กรได้ทราบด้วย เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์องค์กรส่วนหนึ่งและเปิดโอกาสให้สังคมตรวจสอบการดำเนินขององค์กรได้ด้วย แสดงให้เห็นถึงความโปร่งใสขององค์กร^{๑๔}

๓) การงบประมาณ (Budgeting) งบประมาณหลักในการดำเนินงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุถ้าเป็นหน่วยงานของรัฐคือ สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดขอนแก่น ศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุจังหวัดขอนแก่น สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ ๖ จะได้รับการจัดสรรงบประมาณจากรัฐบาล ถ้าเป็นหน่วยงานอื่น วัด / สำนักปฏิบัติธรรม ชมรมรวมพลคนพุทธ จะได้รับจากผู้มีจิตศรัทธาทั่วไป ในเวลาที่จัดกิจกรรมแต่ละครั้งจะมีการประชาสัมพันธ์ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนาเพื่อให้ผู้มีจิตศรัทธาได้รับทราบข่าวสาร และได้แจ้งความประสงค์บริจาค ในขณะที่โรงเรียนผู้สูงอายุตำบลท่าพระได้รับงบประมาณจากสำนักงานคณะกรรมการกำกับกิจการพลังงานประจำเขต ๔ และได้รับจากองค์การบริหารส่วนตำบลท่าพระทุกปี สอดคล้องกับเพ็ญแข สนิทวงศ์ ณ อยุธยา กล่าวว่า การจัดทำแผนการดำเนินงานอย่างเป็นลายลักษณ์อักษรขององค์กรใดองค์กรหนึ่งสำหรับระยะเวลาใดระยะเวลาหนึ่งในภายในหน้า แผนงบประมาณนี้อาจจะเป็นแผนระยะยาวซึ่งครอบคลุมระยะเวลา ๓ ปี ๕ ปี ๑๐ ปี ข้างหน้า หรืออาจจะเป็นแผนระยะสั้น ซึ่งโดยปกติจะเป็นแผนการดำเนินงานสำหรับระยะเวลา ๑ ปี หรือ ๖ เดือนข้างหน้า^{๑๕}

๕.๒.๒ หลักพระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุ พบว่า

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามีส่วนสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตทางด้านร่างกายและทางด้านจิตใจและส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ โดยเฉพาะการให้ผู้สูงอายุดำเนินชีวิตตามหลักภาวนา ๔ ดังนี้

๑) กายภาวนา ได้แก่ การพัฒนาร่างกายให้แข็งแรง ไร้โรค มีสุขภาพดี และที่สำคัญก็คือการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เริ่มแต่ปัจจัย ๔ เป็นต้นไป อย่างถูกต้องดีงามในทางที่เป็นคุณประโยชน์ นอกจากนั้น กายภาวนา เป็นการการเจริญกาย พัฒนากาย การฝึกอบรมกาย ให้รู้จักติดต่อกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้งห้าด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้น

^{๑๔} มาริสา เซาว์พฤทธิพงษ์, “๓ บทบาทของผู้บริหารในศตวรรษที่ ๒๑”,

<<http://www.consulthai.com/article/12.htm/2548>>. มีนาคม ๒๕๖๒.

^{๑๕} เพ็ญแข สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, การงบประมาณ, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑.

ในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ สอดคล้องกับเจริญ นุชนิยม ที่ได้ศึกษาการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ด้วยวิธีพุทธบูรณาการ พบว่า การพัฒนาคุณภาพชีวิตทางด้านกายภาพ เป็นการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพในทางที่เกื้อกูลและได้ผลดีในการดำเนินชีวิต เพื่อความแข็งแรงสมบูรณ์ของร่างกายต่อการพัฒนาอินทรีย์ทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ที่ใช้สำหรับสัมพันธ์กับโลกภายนอกให้ได้ผลดี^{๑๖} สอดคล้องกับสุรพล พรหมกุล ได้ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ พบว่า ด้านร่างกาย พระสงฆ์ต้องให้คำแนะนำผู้สูงอายุเกี่ยวกับการออกกำลังกาย ควรเลือกรับประทานอาหารที่มีประโยชน์ต่อสุขภาพตามหลักโภชนาการ สอดคล้องกับวราภรณ์ พูลสวัสดิ์ กล้า สมตระกูล และปรารภ แก้วเศษ ได้ศึกษาเกี่ยวกับการดูแลผู้สูงอายุวิถีพุทธ พบว่า การดูแลผู้สูงอายุโดยนำหลักวิถีพุทธมาประยุกต์ในการจัดการดูแลผู้สูงอายุสามารถตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุได้ซึ่งหลักธรรมที่จะนำมาใช้ในการดูแลผู้สูงอายุคือ สัปปายะ ๗ สังคหัตถุ ๔ พุทธธรรมบำบัด และภาวนา ๔ สอดคล้องกับศรีเมือง พลัณฑุ์ ได้ศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุโดยตนเอง ครอบครัว และชุมชน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุที่ต้องการในระดับบุคคลประกอบด้วย การเตรียมเรื่องความรู้และการปฏิบัติตัวด้านสุขภาพตั้งแต่วัยเด็กต่อเนื่องถึงวัยสูงอายุ การเตรียมเรื่องการเงิน โดยการออมเงินหรือการสะสมเงินเข้ากองทุนตั้งแต่วัยทำงาน เพื่อเอื้อต่อการเป็นผู้สูงอายุที่สามารถพึ่งตนเองได้ และการเป็นผู้สูงอายุที่กระฉับกระเฉงเข้าร่วมกิจกรรมของครอบครัวและชุมชน ส่วนในระดับครอบครัวนั้น บุตรหลานควรมีความกตัญญู ให้ความรักความอบอุ่นให้การเลี้ยงดูเกื้อหนุนช่วยเหลือดูแลเอาใจใส่โดยสมาชิกในครอบครัวควรมีความรู้และการปฏิบัติตัวด้านสุขภาพเพื่อสามารถให้คำแนะนำข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์กับผู้สูงอายุ ปรับปรุงสภาพแวดล้อมที่บ้าน และปฏิบัติต่อผู้สูงอายุอย่างเหมาะสม อีกทั้งสนับสนุนและส่งเสริมผู้สูงอายุให้ยังคงมีบทบาทและเข้าร่วมกิจกรรมทั้งในครอบครัวและชุมชน สำหรับในระดับชุมชนควรเน้นหลักการชุมชนเข้มแข็ง ประกอบด้วย การสนับสนุนและกระตุ้นผู้นำชุมชน และประชาชนให้ร่วมกันคิดร่วมกันสร้างกิจกรรม ตามความต้องการและสอดคล้องกับวิถีชีวิต โดยอาศัยภูมิปัญญาและทรัพยากรท้องถิ่น การเป็นแบบอย่างที่ดี เน้นการทำงานเชิงรุกในการพัฒนาองค์ความรู้และความร่วมมือกัน ดำเนินงานเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ

๒) ศีลภาวนา การพัฒนาเจริญศีลด้านความประพฤติให้ดีขึ้น มีระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนผู้อื่น เพื่อมุ่งสู่การไม่เบียดเบียน ทั้งทางกาย และวาจา ไม่สร้างความเดือดร้อนให้กับสังคม ให้ความเกื้อกูลต่อสังคม มีระเบียบวินัยอยู่ร่วมสังคมอย่างมีประโยชน์สุข นอกจากนั้น การรักษาศีลยังเป็นการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมให้เป็นไปด้วยดี เริ่มแต่ไม่ก่อการเบียดเบียน ไม่ทำ

^{๑๖} เจริญ นุชนิยม, “การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุด้วยวิธีพุทธบูรณาการ”, วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๖๑) หน้า ๖๒๕.

ความเดือดร้อนต่อผู้อื่นและสังคม ประพฤติในสิ่งที่ เป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อผู้อื่น และต่อสังคม มีระเบียบวินัย ประกอบสัมมาชีพด้วยความขยันหมั่นเพียร ฝึกฝนอบรมกายวาจาของตนให้ประณีตปราศจากโทษ ก่อคุณประโยชน์ และเป็นเครื่องสนับสนุนการฝึกอบรมจิตใจยิ่ง ๆ ขึ้นไป สีสภาวนาเป็นการเจริญศีล พัฒนาความประพฤติ การฝึกอบรมศีล ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหายอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดีเกื้อกูลแก่กัน สอดคล้องกับสุรพล พรหมกุล ได้ศึกษารูปแบบของวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันของชุมชนภายใต้โครงการหมู่บ้านรักษาศีล ๕ ในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ พบว่า การอยู่ร่วมกันนั้นทุกคนต้องมีศรัทธาคือมีความเชื่อเชื่อในหลักคำสอนของศาสนาที่ตนนับถือ เพื่อจะสะดวกต่อการจัดกิจกรรมต่างๆ ที่สอดคล้องสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิต เช่น การรักษาศีล เป็นต้น นอกจากนั้นต้องมีกัลยาณมิตรต่อกัน การอยู่ในสังคมไม่ได้ได้อย่างโดดเดี่ยว เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคมจะต้องประกอบกิจกรรมที่หลากหลายอันเกี่ยวเนื่องกับการกิน การทำงาน การดำเนินชีวิต จึงต้องมีการแบ่งปันแก่กันและกันอยู่เสมอ เช่น แบ่งปันความรู้ แบ่งปันทรัพยากรแก่กันและกัน เป็นต้น เหล่านี้เมื่อทำด้วยความมีศรัทธาแล้วสิ่งที่จะตามมาคือ ความมีปัญญาในตัวบุคคลและทำให้สังคมมีความสุขอย่างยั่งยืนตลอดไป สอดคล้องกับเจริญ นุชนิยม ที่ได้ศึกษาการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุด้วยวิธีพุทธบูรณาการ พบว่า การพัฒนาคุณภาพชีวิตทางด้านกายศีล หมายถึง การมีพฤติกรรมที่พึงงามในความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์โดยตั้งอยู่ในวินัยในการพัฒนาหรือฝึกตนเอง ให้หลีกเลี่ยงโทษทางกาย และวาจา ซึ่งเป็นกิเลสระดับที่หยาบ มิให้กำเริบขึ้น และเป็น การบำเพ็ญบุญบารมีที่สูงกว่าการให้ทั้งปวง การพัฒนาคุณภาพชีวิตทางด้านศีล ส่งผลต่อการอยู่ร่วมกันในสังคมโดยต้องรู้จักการให้อภัย ไม่เก็บปัญหาเล็ก ๆ น้อย ๆ มาขยายเป็นประเด็นปัญหาให้เกิดความแตกแยก และทำลายความสุขให้กับสังคม^{๑๗}

๓) จิตภาวนา หมายถึง พัฒนาจิต คือ พัฒนาจิตใจให้มีคุณสมบัติดีงาม ซึ่งอาจแบ่งออกเป็น ๓ ด้านดังนี้คือ ๓.๑ คุณภาพจิต คือ ให้มีคุณธรรมต่าง ๆ ที่เสริมสร้างจิตใจให้ดีงาม เป็นผู้มิจิตใจสูง ละเอียดอ่อน เช่น มีเมตตา มีความรักความเป็นมิตรต่อเพื่อนมนุษย์และสัตว์ มีกรุณา อยากร่วมช่วยเหลือปลดปล่อยความทุกข์ของผู้อื่น มีจาคะ คือมีน้ำใจเพื่อแม่ มีคารวะ มีความกตัญญู รวมทั้งมุ่งพัฒนาบุคคลให้มีจิตที่มีคุณภาพ เป็นต้น ๓.๒ สมรรถภาพจิต คือ ให้เป็นจิตที่มีความสามารถ เช่น มีสติ มีวิริยะ คือ ความเพียร มีขันติ คือความอดทน มีสมาธิ คือ จิตตั้งมั่นแน่วแน่ มีสัจจะ คือความจริงจัง มีอธิษฐาน คือ ความเด็ดเดี่ยวแน่วแน่ต่อจุดมุ่งหมาย เป็นจิตใจที่พร้อมและเหมาะที่จะใช้งาน โดยเฉพาะงานทางปัญญา คือการคิดพิจารณาให้เห็นความจริงแจ่มแจ้งชัดเจน รวมทั้งการสร้างเกราะป้องกันโดยอาศัยหลักธรรมต่าง ๆ ดังกล่าว ๓.๓ สุขภาพจิต คือ ให้เป็นจิตที่มีสุขภาพดี มีความสุขสดชื่น ร่าเริงเบิกบาน ปลอดโปร่ง สงบ ผ่องใส พร้อมทั้งจะยิ้มแย้มได้ มีปิติ ปราโมทย์ ไม่เครียด ไม่กระวนกระวายใจ ไม่คับข้องใจ ไม่ขุ่นมัวเศร้าหมอง ไม่หดหู่โศกเศร้า รวมทั้งการสร้างให้มีสุขภาพจิตที่ดีได้

^{๑๗} เจริญ นุชนิยม, “การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุด้วยวิธีพุทธบูรณาการ”, หน้า ๖๒๕.

เป็นต้น สอดคล้องกับพระสรวุฒิ ปณฺญาวุฑฺโฒ ได้ศึกษาการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุตามแนวพระพุทธศาสนาในเขตเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ พบว่า ผู้สูงอายุได้นำเอาหลักภาวนา ๔ ประพฤติปฏิบัติตามหลักปัญญากาวนา ตามหลักวิปัสสนากัมมัฏฐาน นั่งสมาธิฝึกจิตให้เกิดการรู้แจ้งเห็นจริง ตามสภาวะที่เป็นอยู่ จนสามารถทำให้ดำรงชีวิตอยู่สังคมอย่างมีความสุข สอดคล้องกับเจริญ นุชนิยม ที่ได้ศึกษาการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุด้วยวิธีพุทธบูรณาการ พบว่า การพัฒนาคุณภาพชีวิตทางด้านจิต หมายถึง การฝึกจิตให้เจริญขึ้นด้านคุณธรรม ความดีงามให้มีความอดทน ในสังคมปัจจุบันจะพบปัญหาทางด้านอารมณ์ที่มีต่อกัน การควบคุมอารมณ์ให้ดี ต้องเป็นคนที่อดทนต่อปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ สิ่งที่สำคัญที่สุดคือ การอยู่ร่วมกันในสังคม ชันติ จึงเป็นปัจจัยที่ใช้วัดการรู้เท่าทันความเข้าใจ และควบคุมอารมณ์^{๑๘}

๔) ปัญญากาวนา การพัฒนาฝึกรวมปัญญา ให้มีความรู้ความเข้าใจในสิ่งทั้งหลาย เป็นไปตามความเป็นจริง การรับรู้ในหลักธรรมชาติของสรรพสิ่งที่เกิดขึ้น สามารถใช้ปัญญาพิจารณาเหตุแห่งปัจจัยที่เข้ามากระทบ ใช้ปัญญาไตร่ตรองยึดมั่นในหลักของคุณธรรมและจริยธรรมมองเห็นหลักของเหตุและผล สามารถแก้ไขปัญหามาต่าง ๆ ได้ด้วยปัญญา หากผู้สูงอายุได้ฝึกฝน ให้มีความรู้สามารถมองเห็นถึงเหตุและผล ทำความเข้าใจในสภาวะทั้งหลาย จนเข้าใจถึงความจริง การพิจารณาตัดสินทุกสิ่งทุกอย่างให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ด้วยสติ และสามารถนำไปพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในช่วงบั้นปลายของชีวิต ให้มีความสุข สอดคล้องกับ PhraNawLeang Tejanya ได้ศึกษาการศึกษาเปรียบเทียบหลักศรัทธาในพระพุทธ ศาสนาเถรวาทกับศาสนาเซน ผลการวิจัยพบว่า “ศรัทธา” ในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นการเชื่อที่มีเหตุผลสนับสนุน เป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญากำกับ ชักนำให้อยู่มีลักษณะของความเชื่อตามความเป็นจริง โดยมองให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผลของสิ่งต่างๆ ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเถรวาท เน้นไม่ให้เกิดการตัดสินหรือลงความเห็นในเรื่องใด จนกว่าจะได้รับการพิสูจน์ด้วยการลงมือปฏิบัติจนเห็นผลที่ได้รับจากประสบการณ์ตรง สอดคล้องกับ เจริญ นุชนิยม ที่ได้ศึกษาการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุด้วยวิธีพุทธบูรณาการ พบว่า การพัฒนาคุณภาพชีวิตทางด้านปัญญา หมายถึง การฝึกรวมเจริญปัญญาเพื่อก่อให้เกิดความรู้ ความคิด ให้เข้าใจกับปัญหาสามารถแก้ไขปัญหามาต่าง ๆ ได้ด้วยปัญญา หากผู้สูงอายุได้ฝึกฝนให้มีความรู้ความสามารถมองเห็นถึงเหตุและผล ทำความเข้าใจในสภาวะทั้งหลาย จนเข้าใจถึงความจริง การพิจารณาตัดสินทุกสิ่งทุกอย่างให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ด้วยสติ และสามารถนำไปพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในช่วงบั้นปลายของชีวิตให้มีความสุข^{๑๙}

^{๑๘} เจริญ นุชนิยม, “การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุด้วยวิธีพุทธบูรณาการ”, วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๖๑) หน้า ๖๒๖.

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๒๖.

๕.๒.๓ กระบวนการเรียนรู้พระพุทธศาสนา

๑) ศิล เป็นกระบวนการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาที่ฝึกหัดผู้สูงอายุในด้านพฤติกรรมทางสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับคนอื่น ๆ เป็นความประพฤติที่สร้างความเป็นปกติของร่างกายไปสู่สังคม พัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน เพื่อปรับตนให้เข้ากับชุมชน สังคม และสิ่งแวดล้อม สอดคล้องกับพระชัยณรงค์ วิทิต (รองมจรุด) ได้ศึกษาเรื่อง การประยุกต์หลักศีล ๕ เพื่อพัฒนาพฤติกรรมของบุคคลในสังคม ผลการศึกษาพบว่า ศิล ๕ เป็นหลักมนุษยธรรม เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ คือ การไม่ฆ่าสัตว์ การไม่ลักทรัพย์ การไม่ประพฤติผิดในกาม การไม่พูดเท็จ และการไม่ดื่มสุราเมรัย ศิล เป็นที่ตั้งแห่งกุศลธรรมเป็นลักษณะ มีความปกติทางกายวาจาเป็นที่ตั้ง โดยมีองค์ประกอบของศีล ๕ แต่ละข้อ คือ เจตนา เป็นความไม่ก้าวล่วงทางกาย และวาจา ให้พ้นจากความชั่วทั้งปวง ย่อมมีความสงบสันติสุขในชีวิตปัจจุบัน และอนาคตเป็นอนิสงส์ และในตรงกันข้าม โทษของการละเมิดศีล เป็นเหตุให้ประมาทเป็นบ่อเกิดแห่งภัยเวรโดยประการต่างๆ ย่อมประสบทุกข์ทั้งในปัจจุบัน และสัมปรายภพ บั่นทอนความก้าวหน้า ความเจริญ และความสงบสันติสุขในการดำเนินชีวิต^{๒๐} สอดคล้องกับเจริญ นุชนิยม ได้ศึกษาการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุด้วยวิธีพุทธบูรณาการ พบว่า ศิลภาวนา การพัฒนาเจริญศีลด้านความประพฤติให้ดีขึ้น มีระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนผู้อื่น เมื่อนำมาประพฤติปฏิบัติเพื่อบ่มงู่การไม่เบียดเบียน ทั้งทางกาย และวาจา ไม่สร้างความสะดวกร้อนให้กับสังคมให้ความเกื้อกูลต่อสังคม มีระเบียบวินัยอยู่ร่วมสังคมอย่างมีประโยชน์สุข

๒) สมาธิ ในกระบวนการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุนั้น มีวัตถุประสงค์ เพื่อให้ผู้สูงอายุมีการฝึกเจริญสมาธิ คือ การฝึกสติ โดยการมีสติอยู่กับกิจเล็ก ๆ เพียงกิจเดียว ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการฝึกควบคุมความคิด ขณะที่สมาธิตั้งมั่นอยู่กับกิจที่กำหนดไว้ เช่น อยู่กับลมหายใจ จะทำให้หยุดการคิดหรือไม่ไปคิดเรื่องต่าง ๆ จึงเป็นพื้นฐานในการพัฒนาสติให้สูงขึ้นไปตามลำดับ ซึ่งเป็นพลังที่นำไปสู่การเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์ สอดคล้องกับพระสรารุฒิ ปณญารุฑโธ ได้ศึกษาการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุตามแนวพระพุทธศาสนาในเขตเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองจังหวัดแพร่ พบว่า ผู้สูงอายุได้นำเอาหลักภาวนา ๔ ประพฤติปฏิบัติตามหลักปัญญาภาวนา ตามหลักวิปัสสนากัมมัฏฐาน นั่งสมาธิฝึกจิตให้เกิดการรู้แจ้งเห็นจริงตามสภาวะที่เป็นอยู่ จนสามารถทำให้ดำรงชีวิตอยู่สังคมอย่างมีความสุข สอดคล้องกับเจริญ นุชนิยม ได้ศึกษาการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุด้วยวิธีพุทธบูรณาการ พบว่า ๑) แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยวิธีพุทธบูรณาการ คือการพัฒนาคุณภาพชีวิต ทางด้านกาย ศิล จิต และปัญญา ให้มีความสามารถในการพึ่งตนเอง ปฏิบัติตนอยู่ภายใต้ของหลักศีลธรรม สอดคล้องกับณัฐธิดา พระสว่าง รักชนก คชไกร และยุพา จิวพัฒ

^{๒๐} พระชัยณรงค์ วิทิต (รองมจรุด), การประยุกต์หลักศีล ๕ เพื่อพัฒนาพฤติกรรมของบุคคลในสังคม, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๕, บทคัดย่อ.

นกุล ได้ศึกษา ผลของสมาธิบำบัด นั่งผ่อนคลาย ประสานกายประสานจิตร่วมกับการรักษาแบบเดิมต่อ ความดันโลหิตในผู้ป่วยความดันโลหิตสูง ชนิดไม่ทราบสาเหตุในหน่วยบริการปฐมภูมิ พบว่า ค่าเฉลี่ย ระดับความดันโลหิตที่ลดลงในกลุ่มทดลองต่ำกว่าในกลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยที่ ค่าเฉลี่ยผลต่างของระดับความดันโลหิตซิสโตลิก ในกลุ่มทดลองลดลง ๑๓.๓๐ mmHg ในกลุ่มควบคุม ลดลง ๑.๐๗ mmHg และค่าเฉลี่ยผลต่างของระดับความดันโลหิตไดแอสโตลิก ในกลุ่มทดลองลดลง ๑๒.๔๗ mmHg ในกลุ่มควบคุม ลดลง ๐.๒๐ mmHg ผลการวิจัยเสนอแนะว่า พยาบาลควรใช้สมาธิ บำบัด นั่งผ่อนคลาย ประสานกายประสานจิต (SKT ๑) ร่วมกับการรักษาแบบเดิมตามแผนการรักษา ของแพทย์ เพื่อส่งเสริมการควบคุมระดับความดันโลหิตผู้ป่วยโรคความดันโลหิตสูง ชนิดไม่ทราบ สาเหตุ สอดคล้องกับจินตนา อาจสันเทียะ และนิปุต วุฒาน เพอร์นามา สารี ได้ศึกษาผลของสมาธิเพื่อ การเยียวยาของผู้สูงอายุที่เจ็บป่วยด้วยโรคไม่ติดต่อ ในกรุงเทพมหานครและสุราษฎร์ธานี ผลการวิจัย พบว่าผู้สูงอายุที่เจ็บป่วยด้วยโรคไม่ติดต่อในกรุงเทพ มีระดับความเครียดในระดับปานกลางจากระดับ เริ่มศึกษา ที่ ๓๖.๘ และลดลงเป็น ๓๑.๗๕ เมื่อสิ้นสุดการศึกษา ผลต่อระดับความดันโลหิตและระดับ น้ำตาลในเลือดมีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติของการวัดแต่ละครั้งของทุกเดือน ผลวิจัยจาก ผู้สูงอายุที่เจ็บป่วยด้วยโรคไม่ติดต่อของสุราษฎร์ธานีอินโดนีเซีย พบว่าผู้สูงอายุมีระดับความเครียดจาก ระดับสูงลดลงเป็นระดับกลาง ที่ ๔๗.๓๑ และลดลงเป็นค่าเฉลี่ยที่ ๓๓.๘๖ ผลการฝึกสมาธิเพื่อการ เยียวยาต่อความดันโลหิตมีความแตกต่าง แต่ผลของระดับน้ำตาลในเลือดไม่แตกต่าง สำหรับด้าน คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในกรุงเทพและสุราษฎร์ธานี มีระดับคุณภาพชีวิตที่ระดับปานกลางจาก แบบสอบถามของ WHOQOL-BREF ดังนั้นการปฏิบัติสมาธิเพื่อการเยียวยาของผู้สูงอายุที่เจ็บป่วยด้วย โรคไม่ติดต่อมีผลต่อคุณภาพชีวิตในการทำให้มีความเข้มแข็งทางจิตวิญญาณ ทศนคติและความดัน โลหิตที่เปลี่ยนแปลง จึงเป็นทางเลือกเสริมของการดูแลสุขภาพของผู้สูงอายุที่เจ็บป่วยด้วยโรคไม่ติดต่อ ที่ประหยัดได้ประสิทธิภาพ^{๒๑}

๓) ปัญญา เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ผ่านการฝึกอบรมปัญญา เพื่อทำให้เกิดความรู้ ที่ถูกต้อง ซึ่งจะทำให้เกิดทัศนคติ ความเชื่อ ค่านิยมที่ถูกต้อง มีความไตร่ตรองที่ชอบ ปัญญาเป็นตัว ควบคุมกำหนดสติและการรับรู้ต่าง ๆ ของมนุษย์ หากบุคคลประกอบด้วยปัญญาย่อมรักษาตนได้ มองเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง นอกจากนั้นการฝึกอบรมเจริญปัญญาเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ หากผู้สูงอายุได้ฝึกฝน ให้มีความรู้สามารถมองเห็นถึงเหตุและผล ทำความเข้าใจในสภาวะทั้งหลาย จน เข้าใจถึงความจริง การพิจารณาตัดสินทุกสิ่งทุกอย่างให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ด้วยสติ และสามารถนำไป พัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในช่วงบั้นปลายของชีวิตให้มีความสุขได้ สอดคล้องกับพระสรารุณี ปญญา

^{๒๑} จินตนา อาจสันเทียะ และนิปุต วุฒาน เพอร์นามา สารี, “ผลของสมาธิเพื่อการเยียวยาของผู้สูงอายุที่เจ็บป่วยด้วยโรคไม่ติดต่อ ในกรุงเทพมหานครและสุราษฎร์ธานี”, วารสารพยาบาลทหารบก, ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๑ : มกราคม - เมษายน ๒๕๖๑, หน้า ๗๔.

ท.โถม ได้ศึกษาการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุตามแนวพระพุทธศาสนาในเขตเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ พบว่า ผู้สูงอายุได้ประพฤติปฏิบัติตามหลักปัญญาภavana ตามหลักวิปัสสนากัมมัฏฐาน นั่งสมาธิฝึกจิตให้เกิดการรู้แจ้งเห็นจริงตามสภาวะที่เป็นอยู่ จนสามารถทำให้ดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุข สอดคล้องกับเจริญ นุชนิยม ได้ศึกษาการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุด้วยวิธีพุทธบูรณาการ พบว่า การพัฒนาฝึกอบรมปัญญา ให้มีความรู้ความเข้าใจในสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามความเป็นจริง การรับรู้ในหลักธรรมชาติของสรรพสิ่งที่เกิดขึ้น สามารถใช้ปัญญาพิจารณาเหตุแห่งปัจจัยที่เข้ามากระทบ ใช้ปัญญาไตร่ตรองยึดมั่นในหลักของคุณธรรมและจริยธรรมมองเห็นหลักของเหตุและผล สอดคล้องกับรสสุคนธ์ ยมกนิษฐ์ ได้ศึกษากระบวนการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาพบว่า กระบวนการฝึกอบรมตนใน ๓ ด้าน ได้แก่ อบรมตนด้านศีล สมาธิ และปัญญา โดยมีปัจจัยเริ่มต้นของกระบวนการเรียนรู้ตามแนวศรัทธา ศรัทธาเป็นองค์ธรรมเบื้องต้นที่นำเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ ศรัทธาเป็นองค์ธรรมที่จะต้องปลูกฝังให้เกิดเป็นเบื้องต้นที่จะนำไปสู่การพัฒนาปัญญาหรือศรัทธาเพื่อปัญญา

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

การศึกษาการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน มีข้อเสนอแนะดังนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะในระดับนโยบาย

จากผลการวิจัยพบว่า นโยบายของภาครัฐที่มีผลต่อการเอื้อในการทำงานของผู้สูงอายุในประเทศไทย การทำงานของผู้สูงอายุนั้น จะมีสัดส่วนของผู้สูงอายุที่จะเข้าสู่ตลาดแรงงานมากหรือน้อย ส่วนหนึ่งนอกจากจะขึ้นอยู่กับปัจจัยของตัวผู้สูงอายุแต่ละบุคคลรวมทั้งความพร้อมและการสนับสนุนจากครอบครัวและสังคมแล้วปัจจัยหนึ่งที่มีผลสำคัญอย่างยิ่งต่อการเข้าสู่ตลาดแรงงานของผู้สูงอายุ คือการส่งเสริมการทำงานของผู้สูงอายุตามนโยบายของรัฐบาลต่าง ๆ ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุควรสนองนโยบายด้วยการปฏิบัติตามกฎหมายให้ต่อเนื่อง ไม่ละเว้นการปฏิบัติหน้าที่

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

จากการผลการวิจัยพบว่า กระบวนการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุมีแนวความคิดว่า กระบวนการรับรู้และการเรียนรู้ เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ดังนั้น ควรมีการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุได้มีการปฏิบัติตามหลักดังกล่าวให้ต่อเนื่อง อาจมีการจัดกิจกรรมเป็นครั้งคราว หรือเป็นหลักสูตรที่มีการกำหนดระยะเวลาเข้าอบรม มีการมอบใบวุฒิบัตรหลังจากจบหลักสูตรแล้ว เป็นต้น

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

- ๑) ควรมีการศึกษาถึงการจัดหลักสูตรพระพุทธศาสนาที่เหมาะสมกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ
- ๒) ควรมีการศึกษาถึงการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปช่วยเหลือผู้สูงอายุที่ป่วยเป็นโรคซึมเศร้า
- ๓) ควรมีการศึกษาถึงการสร้างนวัตกรรมเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุ

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

๑.๑ ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

๑.๒ ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

กรมศิลปากร. ตำนานวัดตถสถานต่างๆ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวสถาปนา. จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ม.ล.ร.จ. ศรีวราภรณ์, ๒๕๑๒.

กิตติมา ปรีดีดิถก. การบริหารและการนิเทศการศึกษาเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร: อักษราพิพัฒน์, ๒๕๓๒.

กระทรวงศึกษาธิการ. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา, ๒๕๔๗.

งามพิศ สัตย์สงวน. หลักมานุษยวิทยา. กรุงเทพมหานคร: เจ้าพระยาการพิมพ์, ๒๕๓๒.

งามตา นินทานนท์. ลักษณะทางพุทธศาสนา และพฤติกรรมศาสตร์ของบิดามารดาที่เกี่ยวข้องกับการอบรมเลี้ยงดูบุตร. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๖.

ดำรง วัฒนา. ทฤษฎีองค์การ. ชลบุรี: วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยบูรพา. ๒๕๔๕.

ติน ปรัชญพฤทธิ. ศัพท์รัฐประศาสนศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ทิตนา แคมมณี. ศาสตร์การสอน : องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

ธงชัย สันติวงษ์. องค์การและการบริหาร. ครั้งที่พิมพ์ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๓.

บุญทัน ดอกไธสง. การจัดองค์การ. ครั้งที่พิมพ์ ๔. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

ปารีชาติ วลัยเสถียรและคณะ. กระบวนการพัฒนาและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ๒๕๔๒

- พิมพ์จรรยา นามวัฒน์. **ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการบริหารธุรกิจ**. ครั้งที่พิมพ์ ๕. กรุงเทพมหานคร: เท็กซ์ แอนด์ เจอร์นัล, ๒๕๔๔.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **พุทธธรรมกับปรัชญาการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์**. นครปฐม : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- _____. **ศัพท์พจนานุกรม ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____. **รู้ไว้เสริมปัญญาและพัฒนาคน**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๑.
- _____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- _____. **พุทธธรรม (ฉบับเดิม)**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๔.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **การศึกษาฉบับง่าย**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๕.
- พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต). **พุทธทัศนะร่วมสมัย**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- เพ็ญแข สนิทวงศ์ ณ อยุธยา. **การงบประมาณ**. ครั้งที่พิมพ์ ๘. กรุงเทพมหานคร: คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕**. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๙.
- วรพงษ์ วรรณรัฐ. **การวางแผนทรัพยากรมนุษย์**. กรุงเทพมหานคร: สมาคมการจัดการงานบุคคลแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๖.
- วาริญา ภวภูตานนท์ ณ มหาสารคาม. **จิตวิทยาพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: ซีวาทิวัฒน์, ๒๕๔๔.
- วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. **การบริหารเมืองหลวงและการบริหารท้องถิ่น : สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส ญี่ปุ่น และไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โพธิ์เพชร, ๒๕๔๕.
- วิโรจน์ สารรัตนะ. **การบริหาร หลักการ ทฤษฎี ประเด็นทางการศึกษาและบทวิเคราะห์องค์การศึกษาไทย**. ครั้งที่พิมพ์ 3. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์พิสุทธิ์, ๒๕๔๕.
- ศิริอร ชันธหัตถ์. **องค์การและการจัดการ**. กรุงเทพมหานคร: อักษรพิพัฒน์, ๒๕๔๗.
- ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ. **กลยุทธ์การตลาดและการบริหารการตลาด**. กรุงเทพมหานคร: พัฒนาศึกษา, ๒๕๔๕.
- _____. **องค์การและการจัดการ (Organization and Management : O & M)**, กรุงเทพมหานคร: ธรรมสาร, ๒๕๔๕.

สงวน รอดบุญ. **พุทธศิลป์รัตนโกสินทร์**. กรุงเทพมหานคร: รุ่งวัฒนา, ๒๕๒๖.

สภาการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. **พระพุทธศาสนาประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์และราชวงศ์จักรี ๒๐๐ ปี**. กรุงเทพมหานคร: กรุงเทพมหานครพิมพ์, ๒๕๒๕.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. **สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา, กระทรวงศึกษาธิการ. เรียนรู้...บูรณาการ**. กรุงเทพมหานคร: ศุภสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๗.

สมน อมรวิวัฒน์. **การเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๒.

สมพิศ โห้งาม. **การศึกษาความคิดเห็นของนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาศาสาวิชาการบริหาร การศึกษาที่มีต่อสภาพแวดล้อมมหาวิทยาลัยรามคำแหง (สาขาวิทยบริการ เฉลิมพระเกียรติ) มหาวิทยาลัยรามคำแหง**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๙.

สมพงศ์ เกษมสิน. **การบริหาร**. ครั้งที่พิมพ์ ๓. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เกษมสุวรรณ, ๒๕๑๔.

สมยศ นาวิการ. **การพัฒนาองค์กรและการจูงใจ**. กรุงเทพมหานคร: บรรณกิจเทรดดิ้ง, ๒๕๒๕.

สุดา สุวรรณภิรมย์. **เอกสารคำสอนวิชา การบริหารงานบุคคล**. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๖.

อุทัย บุญประเสริฐ. **การวางแผนและการจัดระบบงานในโรงเรียน**. กรุงเทพมหานคร: เอส ดี เพรส, ๒๕๓๘.

อนันต์ เกตุวงศ์. **หลักและเทคนิคการวางแผน**. ครั้งที่พิมพ์ ๗. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑.

(๒) วารสาร

จินตนา อาจสันเทียะ และนิปุต วุฒาน เพอร์นามา สารี. “ผลของสมาธิเพื่อการเยียวยาของผู้สูงอายุที่เจ็บป่วยด้วยโรคไม่ติดต่อ ในกรุงเทพมหานครและสุราบายา”. **วารสารพยาบาลทหารบก**. ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๑ : มกราคม - เมษายน ๒๕๖๑.

เจริญ นุชนิยม. “การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุด้วยวิธีพุทธบูรณาการ”. **วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร**, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ เมษายน-มิถุนายน ๒๕๖๑.

พระมหาสายัณห์ จันทร์วิบูลย์. “การพัฒนาสมรรถภาพด้านการจัดการเรียนรู้ด้วยวิธีสอนแบบปัญญาวิเสชา โดยใช้การนิเทศแบบคลินิก ของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน”. **Viridian E-Journal, Silpakorn University**, ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๓, (๒๕๕๓): ๕๘๒-๖๐๐.

วรวิทย์ วตินสรากร. “กระบวนการเรียนรู้อย่างพุทธ”. **วารสารสารานุกรมศึกษาศาสตร์**. ปีที่ ๒๙ เมษายน ๒๕๔๖.

สิทธิพล อาจอินทร์. “การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่เน้นการคิดวิเคราะห์กลุ่มสาระการเรียนรู้ นครวิทยาศาสตร์”. **วารสารวิจัย มข**. ๑๖ (๑) : มกราคม ๒๕๕๔.

อุทุมพร จามรมาน. “โมเดลคืออะไร”. **วารสารวิชาการ**. ๑(๒) (๒๕๔๑, มีนาคม).

(๓) วิทยานิพนธ์

จักษรินทร์ เหลืองอ่อน. บทบาทพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนกับการมีส่วนร่วมในการส่งเสริม
จริยธรรม แก่นักเรียนในโรงเรียน ศึกษาเฉพาะพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนพื้นที่อำเภอ
เมือง จังหวัดพิษณุโลก. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะสังคมศาสตร์ :
มหาวิทยาลัยนเรศวร.

พระครูปลัดสุวัฒนบัณฑิตคุณ และคณะ. การติดตามประเมินผลพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๘. สำนักงาน
พระสอนศีลธรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

พระครูวรดิตถานุกยุต. ความคิดเห็นของครูและนักเรียนต่อบทบาทครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน
มัธยมศึกษา อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬา
ลกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระมหาปัญญา จอมนาสวน. ความคิดเห็นของผู้บริหาร ครู และนักเรียนเกี่ยวกับบทบาทที่เป็นจริง
และบทบาทที่คาดหวังของครูพระสอนศีลธรรมในการพัฒนาจริยธรรมสำหรับนักเรียน
โรงเรียนในโครงการจริยศึกษาศูนย์เผยแผ่ธรรม จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ศิลปะ-
ศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๕๙.

สุภัทรา คงเรือง. การเรียนรู้ของครูและเด็กวัยอนุบาล : กรณีศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ. วิทยานิพนธ์
ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

๔) เว็บไซต์

กรมกิจการผู้สูงอายุ, “การจัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุ”, <<http://www.dop.go.th/th/topic/view=54>>. 12 January 2019.

“การจัดกิจกรรมของผู้สูงอายุด้านพุทธศาสนา”, <<https://www.khonkaenlink.info/home/news/๗๓๐๙.html>>. January 2019.

พัชรี สว่างทรัพย์, “การจัดการเรียนรู้”, <<http://www.kroobannok.com/blog/39839>>, สิงหาคม 2558.

นคร พันธุ์ณรงค์, “การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ”. <<http://www.yupparaj.ac.th/education/topic203.doc>>, พฤษภาคม 2558.

พระไพศาล วิสาโล “กระบวนการเรียนรู้แนวพุทธ”,
<http://www.visalo.org/article/budKrabuankarn.html>.

ยิวอนน์ ไร้มัส, “โรงเรียนพุทธในอังกฤษ”

<<http://www.budmgt.com/lifeways/lw01/buddhistschool.html>>, พฤศจิกายน 2558.

สำนักงานโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน มจร.

<<http://www.krupra.net/new/index.php?url=krupra>>, ตุลาคม 2558.

"แผนนโยบายด้านผู้สูงอายุ", <http://oppo.opp.go.th/info/policy_plan>, March 2019.

๒. ภาษาอังกฤษ

Herbert A. Simon. **Administrative Behavior**. New york: Macmillian, 1947.

๓. สัมภาษณ์

นางกรม สมภาร	หมู่ ๓ บ้านห้วยโจด ตำบลห้วยโจด อำเภอกะนวน จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๙ มีนาคม ๒๕๖๒.
นางกิตติมา พรหมจारी	๒๑๕ หมู่ ๓ บ้านห้วยโจด ตำบลห้วยโจด อำเภอกะนวน จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๙ มีนาคม ๒๕๖๒.
นางชรินดา สุราษฎร์	๖๕ หมู่ ๔ บ้านหนองหว้า ตำบลโจดหนองแค อำเภอพล จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๙ มีนาคม ๒๕๖๒.
นางเข้า โคตรตาแสง	๑๗๗ หมู่ ๑๙ บ้านหนองไผ่ ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๙ มีนาคม ๒๕๖๒.
นางลำไย สีสุ่มัง	๘๘ หมู่ ๒ บ้านหนองไผ่ ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.
นางสำราญ จันทะบาล	๑๐๑/๒ หมู่ ๒ บ้านหนองไผ่ ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๘ มีนาคม ๒๕๖๒.
นางสุวรรณณี สาเสร	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.
นายคำมี เพิ่มตน	บ้านศรีชมพู่ หมู่ ๑๓ ตำบลโจดหนองแค อำเภอพล จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.
นายชาย เหล่าถาวร	บ้านท่ากระเสริม หมู่ ๕ ตำบลท่ากระเสริม อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๙ มีนาคม ๒๕๖๒.
นายชาติ ลาสา	นายกองค์การบริหารส่วนตำบลโคกสี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๙ มีนาคม ๒๕๖๒.
นายทองฤทธิ์ จันทร์ประทัด	๑๖๒ หมู่ ๒ บ้านหนองไผ่ ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๘ มีนาคม ๒๕๖๒.
นายมานะ สีสุ่มัง	อดีตผู้ใหญ่บ้านหนองไผ่ ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

- นายสัมพันธ์ ผายพิมพ์ บ้านท่ากระเสริม หมู่ ๕ ต.ท่ากระเสริม อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.
- นายสานิตย์ พาสว่าง ปราชญ์ชาวบ้าน ตำบลแวงใหญ่ อำเภอแวงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๙ มีนาคม ๒๕๖๒.
- นายสุธี ศรสุวรรณค์ พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๗ มีนาคม ๒๕๖๒.
- บุญน้อม งามเชื้อ ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๖ มีนาคม ๒๕๖๒.
- พระครูภานาโพธิคุณ (สมชาย กนตสีโล) เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ บ้านโนนทัน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.
- พระมงคลปริยัติธาดา รองเจ้าคณะอำเภอเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๔ มีนาคม ๒๕๖๒.
- พระราชประสิทธิ์คุณ รองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น เจ้าอาวาสวัดเทพบูรณาราม อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.
- พระราชปริยัติโสภณ เจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น เจ้าอาวาสวัดหนองกุง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๔ มีนาคม ๒๕๖๒.
- พระโสภณพัฒนบัณฑิต ประธานชมรมรวมพลคนพุทธ รองอธิการบดีวิทยาเขตขอนแก่น สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.
- วิสิฐ จันทะรี ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๘ มีนาคม ๒๕๖๒.

การจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุ
ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน
Management on Learning Buddhism of the Elderly in the Upper
Northeastern Region

ผศ.ดร.สุรพล พรหมกุล

ผศ.ดร.วิทยา ทองดี

ดร.นิรัช เรืองแสน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
Mahachulalongkornrajavidyalaya University Khon Kaen Campus

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์คือ ๑) เพื่อศึกษานโยบายการบริหารจัดการด้านผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ๒) เพื่อศึกษาหลักบริหารจัดการสำหรับผู้สูงอายุและหลักพระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุ ๓) เพื่อศึกษากระบวนการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ประชากรที่ใช้ในการวิจัยคือ พระสงฆ์ ผู้สูงอายุ เจ้าหน้าที่ภาครัฐ ผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน ในจังหวัดขอนแก่น จำนวน ๓๔ รูป/คน เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสัมภาษณ์แบบสนทนากลุ่มเฉพาะ และแบบสังเกต การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท

ผลการวิจัย พบว่า

๑) นโยบายรัฐให้ความสำคัญกับเรื่องคุณภาพชีวิต สวัสดิการ สุขภาพของผู้สูงอายุ และการเตรียมตัวคนที่จะเข้าสู่การวัยผู้สูงอายุเป็นหลัก สำหรับแผนผู้สูงอายุแห่งชาตินั้นมีการดำเนินการมากกว่า ๑๕ ปี ปัจจุบันอยู่ในช่วงระยะเวลาของแผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ.๒๕๔๕-๒๕๖๔) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติและยุทธศาสตร์ชาติ ระยะ ๒๐ ปี (พ.ศ.๒๕๖๐-๒๕๗๙) เป็นแผนที่กำหนดทิศทางการดำเนินงานด้านผู้สูงอายุที่สำคัญของประเทศ กำหนดนโยบายรัฐบาลด้านผู้สูงอายุ และประโยชน์ต่อการจัดสรรงบประมาณดำเนินการ

๒) หลักบริหารจัดการสำหรับผู้สูงอายุ พบว่า ๒.๑ การวางแผน มีการวางแผนการทำงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุโดยมีการจัดประชุมทุกเดือน มีการวางแผนการทำงานในเรื่องสถานที่ อาหาร การรับส่งผู้สูงอายุ การจัดกิจกรรมต่าง ๆ และมีการดำเนินงานร่วมกันระหว่างหน่วยงาน ๒.๒ การจัด

องค์การ มีการกำหนดหน่วยงาน การแบ่งส่วนงาน และการกำหนดหน้าที่อย่างชัดเจน ๒.๓ การจัดบุคลากร มีบุคลากรจากแต่ละหน่วยงานได้ดำเนินกิจกรรมตามที่ได้ประชุมวางแผนกันไว้เป็นอย่างดี จำนวน ๗ หน่วยงาน ๒.๔ การอำนวยความสะดวก ทุกหน่วยงานจะมีผู้บังคับบัญชาควบคุมการปฏิบัติงาน สั่งการ มีผู้นำคอยสั่งการการดำเนินงานผู้สูงอายุให้เกิดการประสานงานไปยังหน่วยงานอื่น ๆ เพื่อให้ เกิดผลสำเร็จ ๒.๕ การประสานงาน มีการประสานงานร่วมมือกันระหว่างหน่วยงานรัฐ และชุมชน ซึ่งมีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ๒.๖ การรายงาน มีการรายงานผลการปฏิบัติงานให้ ผู้บริหารและสมาชิกของหน่วยงานได้ทราบความเคลื่อนไหวและความคืบหน้าของภารกิจอย่าง สม่าเสมอ มีทั้งรายงานด้วยวาจา และมีการรายงานเป็นลายลักษณ์อักษร ๒.๗ การงบประมาณ งบประมาณหลักในการดำเนินงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุถ้าเป็นหน่วยงานของรัฐคือ จะได้รับการจัดสรร งบประมาณจากรัฐบาล ถ้าเป็นหน่วยงานอื่นได้จากการบริจาค หลักพระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุ พบว่า ๑) กายภavana ได้แก่ การพัฒนาร่างกายให้แข็งแรง ไร้โรค มีสุขภาพดี และที่สำคัญก็คือการ พัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ๒) ศิลภavana การพัฒนาเจริญศีลด้านความ ประพฤติให้ดีขึ้น มีระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ๓) จิตภavana คือ พัฒนาจิตใจให้มีคุณสมบัติดีงาม ๓.๔) ปัญญาภavana คือการพัฒนาฝึกอบรมปัญญา ให้มีความรู้ความเข้าใจในสิ่งทั้งหลายเป็นไปตาม ความเป็นจริง การรับรู้ในหลักธรรมชาติของสรรพสิ่งที่เกิดขึ้น

๓) กระบวนการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุ พบว่า กระบวนการรับรู้และการ เรียนรู้ เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ฝึกหัดผู้สูงอายุใน ด้านพฤติกรรมทางสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับคนอื่น ๆ เป็นความประพฤติที่สร้างความ เป็นปกติของร่างกายไปสู่สังคม สมาธิ เป็นกระบวนการฝึกอบรมจิตให้ผ่องใส เป็นการฝึกจิตสำนึกที่ดี เหมาะสมกับการทำงานคือทำงานด้วยความเพียรชอบ พยายามชอบ สามารถทำงานกับคนในสังคม ได้อย่างดี ปัญญา เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ผ่านการฝึกอบรมปัญญา เพื่อทำให้เกิดความรู้ที่ถูกต้อง ซึ่งจะก่อให้เกิดทัศนคติ ความเชื่อ ค่านิยมที่ถูกต้อง

คำสำคัญ : หลักบริหารจัดการ, การจัดการเรียนรู้, ไตรสิกขา, ผู้สูงอายุ

ABSTRACT

The objectives of this research were: 1) to study the management policy of the elderly in the upper northeastern region; 2) to study the management principles for the elderly and the principles of Buddhism for the elderly; 3) to study the management process of Buddhism learning for the elderly in the upper northeast. The population used in the research included 34 of monks, elderly, government officials,

community leaders, local philosophers and villagers in Khon Kaen. The tools of this research were: an interview form, specific group discussions and an observatory form. The gathered data were analyzed by using the content analysis together with the studied context consideration.

The research results were as follows:

1) The government policy primarily emphasizes on the quality of life, welfare and health of the elderly and preparing people to enter the elderly age. For the National Elderly Plan, there have been more than 15 years of operation and currently is in the period of the National Elderly Plan No. 2 (2002-2021). The National Economic and Social Development Plan and National Strategy 20 years (2017-2036) is a plan to determine the direction of the important operations of the country, the government policy on the elderly and budget allocation in operation.

2) In relations to the management principles for the elderly, it was found that 2.1) planning, there is an operational plan on the elderly with monthly meetings. There is a work plan on facilities, food, transportation, organizing activities and co-work of different units. 2.2) Organization, there are designated organizations, segmentation and clearly defined duties. 2.3) Staffing, there are personnel from each of seven organizations that have conducted activities as planned. 2.4) Direction, all organizations have the supervisors to control the operations, and give the orders; and also there are leaders to command operations in coordination with other agencies to achieve results. 2.5) Coordination, there is the ongoing collaboration between government agencies and communities. 2.6) Reporting, the operational results are reported to the administrators and members of the organizations to know the movement and progress of the mission regularly; there are both verbal and written reports. 2.7) Budget, for the main budget for the operation related to the elderly, if it is a government agency, the budget is allocated from the government; if it is another agency, the budget comes from donation. In regards to the principles of Buddhism for the elderly, it was found that: 1) physical development (*kāya bhāvanā*) is the development of the body to be healthy, without diseases, having good health, and most importantly, the development of a relationship with the physical environment. 2) Moral development (*sīla bhāvanā*) is the development of morality with better behaviors, disciplines and inexploitation of

the others. 3) Mental development (citta bhāvanā) is to develop the mind to have good qualities. 3.4) Intellectual development (paññā bhāvanā) is the development of intellectual training to have knowledge and understanding of all things according to reality and to perceive the natural laws of all arisen things.

3) The study of the process of learning Buddhism for the elderly suggested that the process of recognition and learning is caused by the Threefold Training (tisikkhā): the precepts (sīla) are the learning processes that train the elderly in social behaviors, relationship between the elderly and others; this is a behavior that creates the normality of the body into a society. Meditation (samādhi) is a training process to clarify the mind with a practice of good consciousness, suitable for work with perseverance, right endeavor and well work with other people in society. Wisdom (paññā) is a learning process that has been intellectually trained to make the right knowledge which will result in a right views, beliefs and values.

Keywords: management principles, learning management, the Threefold Training, elderly

บทนำ

พระพุทธศาสนาได้ถือกำเนิดขึ้นในโลกมายาวนานกว่าสามพันปี และเคยเจริญรุ่งเรืองถึงขีดสุดในประเทศอินเดีย หลังจากทีพระพุทธองค์เสด็จดับขันธแล้ว ได้มีการสังคายนา กล่าวคือ การรวบรวมและชำระสวดพระธรรมวินัยขึ้นหลายครั้ง การสังคายนาครั้งที่สำคัญที่มีผลต่อความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนามากที่สุดมีด้วยกัน ๕ ครั้ง โดยจัดขึ้นที่ประเทศอินเดีย ๓ ครั้งและที่ประเทศศรีลังกา ๒ ครั้ง การสังคายนาที่ส่งผลให้พระพุทธศาสนาได้แพร่หลายสู่ต่างประเทศเป็นครั้งแรกคือ การสังคายนาครั้งที่ ๓ ต่อมาพระพุทธศาสนาได้แยกเป็นสองนิกายหลักคือ นิกายหินยานและนิกายมหายาน ซึ่งได้เจริญรุ่งเรืองเคียงคู่กันมาจนถึงปัจจุบันตามประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ยังไม่เคยเกิดความขัดแย้งในรูปแบบใดๆ ระหว่าง ๒ นิกาย แต่ตรงกันข้าม ทั้งสองนิกายได้ร่วมกันทำหน้าที่นำส่งหลักพุทธธรรมสู่ประชาคมโลกอย่างเข้มแข็งและทั่วถึง จนกระทั่งมีการเปรียบเทียบว่าพระพุทธศาสนาทั้ง ๒ นิกายเปรียบเหมือนดวงตาทั้ง ๒ ของโลก โดยนิกายหินยานหรือที่นิยมเรียกกันว่าเถรวาทนั้นได้แพร่หลายในแถบทวีปเอเชียเป็นส่วนใหญ่ ส่วนนิกายมหายานได้แพร่หลายทั้งแถบทวีปเอเชีย ทวีปยุโรปและทวีปอเมริกา เอกลักษณะเฉพาะที่โดดเด่นอย่างหนึ่งของพระพุทธศาสนาก็คือ มีการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมของประเทศนั้นๆ ได้เป็นอย่างดี จนกลายเป็นลักษณะเฉพาะของพระพุทธศาสนาในประเทศนั้นๆ ซึ่งสังเกตได้อย่างชัดเจนจากคำเรียกพระพุทธศาสนาโดยเพิ่มชื่อ

ประเทศนั้นๆ ต่อท้าย เช่น พระพุทธศาสนาแบบสยามวงศ์ พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ มหายานแบบจีน มหายานแบบญี่ปุ่น มหายานแบบเกาหลี มหายานแบบเวียดนาม เป็นต้น และที่สำคัญ แม้แต่ในประเทศเดียวกัน พระพุทธศาสนาก็ยังมีรูปแบบ คำสอน และศาสนพิธีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของแต่ละท้องถิ่น จึงเป็นเรื่องที่สมควรอย่างยิ่งที่พวกเราชาวพุทธจะได้ศึกษาเรียนรู้ให้ทราบถึงพัฒนาการของรูปแบบ คำสอนและศาสนพิธีของพระพุทธศาสนาในโลกปัจจุบัน เพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาด้วยกันและเพื่อเป็นการร่วมกันพิทักษ์พระพุทธศาสนาให้คงอยู่คู่มวลมนุษยชาติตลอดไป

สุภาพรรณ ฦ บางช่วง ได้กล่าวว่า พุทธศาสนามีความเหมาะสมกับการพัฒนาสังคมไทยเป็นอย่างดี เพราะหลักพุทธธรรมเป็นการสร้างคนที่มีคุณภาพชีวิต ทำให้คนในสังคมดำเนินชีวิตบนฐานแห่งความจริง รู้จักพึ่งพาตนเอง ชยัน ประหยัด เรียบง่าย ใฝ่สันติ มีศีลธรรม เผื่อแผ่ความรักและปราศจากความเห็นแก่ตัว ดังนั้น ในการแก้ปัญหาด้านศีลธรรมของชาวชนบท จึงจำเป็นต้องมีการ นำหลักพุทธศาสนาซึ่งมี หลักการและแนวทางแห่งการพัฒนาอย่างเหมาะสม เข้าไปเผยแพร่ ฟันฟูให้แก่วชนชนบท เพื่อให้สังคมชนบทสามารถประสานการพัฒนาทางด้านวัตถุและจิตใจให้สอดคล้องกลมกลืนกันเพื่อเป้าหมายแห่งความพินทุทุกขได้อย่างหมดจด ทั้งนี้ต้องเนนว่าการที่จะมีการพัฒนาทางด้านจิตใจมิได้หมายความว่า จะต้องเลิกการพัฒนาทางด้านวัตถุและสังคมซึ่งเปลี่ยนแปลงไป ด้วยเพื่อที่จะให้การพัฒนาทางใจนั้นไม่ขัดแย้งกับการพัฒนาด้านวัตถุและสังคม ทั้งกลับเป็นเครื่องหนุนใหม่ การพัฒนาในแนวทางที่เหมาะสม เป็นการนำให้ส่วนความต้องการของชีวิตทั้ง ๓ ด้านของคนเราประสานกลมกลืนกันได้อย่างเหมาะสมเนื่องจากสภาพสังคมปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว มีความเจริญทางด้านวัตถุและเทคโนโลยีมากขึ้น บุคคลในสังคมจึงหันไปยึดติดกับความเจริญและให้ความสำคัญกับความสำเร็จทางวัตถุเป็นหลัก ทำให้สภาพทางสังคมมีความเลื่อมล้ำ เกิดภาวะอ่อนแอทางด้านจิตใจ ส่งผลให้เกิดความรุนแรงมากขึ้น สังคมเต็มไปด้วยปัญหา ประกอบกับสถาบันครอบครัวมีความสัมพันธ์กันน้อย อันเนื่องจากสภาพเศรษฐกิจ เป็นผลทำให้ครอบครัวขาดความรักความอบอุ่น ขาดการอบรมด้านคุณธรรมจริยธรรม เกิดช่องว่างระหว่างวัย ผู้สูงอายุถูกทอดทิ้ง ถูกกลดบทบาทลง ทั้งที่ความจริงแล้วผู้สูงอายุเป็นบุคคลที่ครอบครัวควรให้ความเคารพ นับถือ เพราะมีประสบการณ์การดำเนินชีวิตที่ยาวนาน นับเป็นแบบอย่างที่ดีของลูกหลาน คอยอบรมชี้แนะสั่งสอนให้เด็ก เยาวชน และคนในครอบครัวให้เป็นคนดีของสังคม^๒

หากพิจารณาในแง่ของกิจกรรมจะพบว่าในแต่ละบทบาทในสังคมไทย จะมีกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาที่วัดต้องดำเนินการเป็นจำนวนมาก เช่น บทบาทให้การศึกษา บทบาทการอบรมสั่งสอนประชาชน บทบาทการจัดการศึกษาสำหรับพระภิกษุ – สามเณร บทบาทการสงเคราะห์ประชาชน

^๒ สุภาพรรณ ฦ บางช่วง, พระสงฆ์กับการพัฒนาชนบท, ใน การแสวงหาเส้นทางพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : กองแผนงาน กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๖), หน้า ๘๓-๘๖.

การจัดบำเพ็ญกุศล การประกอบศาสนพิธี ให้ที่פקพิงแก่ผู้ประสบภัย เป็นต้น ผู้สูงอายุก็จะให้การส่งเสริมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาตามที่พระสงฆ์ในแต่ละวัดได้จัดทำกิจกรรมขึ้น ผู้สูงอายุถือว่าเป็นวัยสิ้นสุดจากการทำงานแล้วจึงได้หันมาเข้าวัดฟังธรรม เพราะเชื่อว่าจะได้สร้างบุญกุศลไว้ถวายหน้าให้กับตัวเอง ผู้สูงอายุมิใช่ว่าจะต้องเข้าวัดฟังธรรมเท่านั้น ก็ต้องสนับสนุนส่งเสริมกิจกรรมทางพุทธศาสนาที่พระสงฆ์ได้จัดกิจกรรมขึ้นด้วย บางคนเป็นผู้นำศรัทธาญาติโยมในการประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น นำไหว้พระสวดมนต์ นำอาราธนาศีล หรือเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมอื่นๆ เช่น ทำบุญขึ้นบ้านใหม่ ทำบุญงานแต่งงาน ทำบุญสืบชะตา เป็นต้น และทางวัดมีการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ผู้สูงอายุก็เข้ามาร่วมกิจกรรม ถือว่าเป็นการส่งเสริมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาแล้ว เช่น วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ก็เข้ามาร่วมกิจกรรมกับพระสงฆ์ เท่าที่สังเกตมาพบว่า ผู้สูงอายุจะส่งเสริมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาในด้านบุญพิธี ศาสนพิธี เป็นส่วนมาก ซึ่งจริงๆ แล้วบทบาทของผู้สูงอายุยังมีอีกมากมายที่ต้องส่งเสริม กิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น การพัฒนาและสาธารณสงเคราะห์ ช่วยเหลือสนับสนุนพระสงฆ์ในด้านการให้การศึกษา การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม การสร้างเสนาสนะและถาวรวัตถุ การปกป้องทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญมากที่ต้องส่งเสริมด้วยตามกระบวนการเรียนรู้ โดยเฉพาะกระบวนการเรียนรู้แนวพุทธ

พระไพศาล วิสาโล กล่าวไว้ว่า กระบวนการเรียนรู้แนวพุทธ หมายถึง กระบวนการที่เป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญา กระบวนการเรียนรู้ตามหลักพุทธศาสนานั้นเริ่มต้นตั้งแต่การได้ใกล้ชิดกับกัลยาณมิตรหรือสัตบุรุษ เมื่อใกล้ชิดก็ได้สดับฟังสิ่งที่ดีงาม จนเกิดโยนิโสมนสิการตามมา และนำไปสู่ธรรมานุธรรมปฏิบัติ หรือการปฏิบัติโดยสมควรแก่ธรรม^๓

ขณะที่ สุมน อมรวิวัฒน์ ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้แนวพุทธ ว่าหมายถึง กระบวนการที่ผัสสะทั้ง ๖ ของมนุษย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ได้สัมผัสและสัมพันธ์กับสิ่งเร้า เกิดธาตุรู้ (รู้สึก หมายถึง รู้คิด รู้แจ้ง) และมีการกระทำโต้ตอบ ผักผ่อนอบรมตนเอง หรือโดยกัลยาณมิตรจนประจักษ์ผลเกิดคุณภาวะ (ความรู้และความดี) สมรรถภาวะ (ความสามารถ) สุขภาวะ (ความผาสุกพอเหมาะพอควร) และอิสรภาวะ (พ้นจากทุกข์และความเป็นทาส) การเรียนรู้แนวพุทธ เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้มนุษย์ฉลาดลึกซึ้งซึ่งสามารถเข้าใจตนเองและเห็นความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องระหว่างชีวิตของตนกับสรรพสิ่งทั้งหลายทั้งปวงในโลกมากขึ้นและมีศักยภาพมากขึ้นด้วย

ผู้วิจัยในฐานะอาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้ตระหนักถึงความสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุตลอดถึงการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุ ผลการศึกษาจะทำให้ทราบถึงแผนและนโยบายของการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุ รูปแบบและกระบวนการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุ และแนวทางในการ

^๓ พระไพศาล วิสาโล, “พุทธศาสนากับการสร้างสรรค์ปัญญา”, <http://www.visalo.org/article/budBudandSangsan.htm>.

จัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อนำเสนอผลการวิจัยที่ได้ต่อสาธารณชนโดยเฉพาะองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุเพื่อจะได้ร่วมกันพัฒนาให้ผู้สูงอายุสามารถดำรงชีพอยู่ได้อย่างมีความสุขตามหลักศาสนาต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษานโยบายการบริหารจัดการด้านผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน
๒. เพื่อศึกษาหลักการบริหารจัดการสำหรับผู้สูงอายุและหลักพระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุ
๓. เพื่อศึกษากระบวนการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

วิธีดำเนินการวิจัย

๑. รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในภาคสนาม (Field Study) เพื่อทราบถึงแนวคิด หลักการ ความเป็นมา ความสัมพันธ์ กระบวนการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุในพื้นที่ที่เป็นกรณีศึกษา โดยมีขั้นตอนการศึกษาดังนี้

๑.๑) ทำการศึกษาและคัดเลือกชุมชน โดยการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เป็นชุมชนที่มีบทบาทในการจัดกิจกรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๑.๒) ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อยร่วมกับพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่ภาครัฐ ผู้สูงอายุ

๑.๓) ดำเนินการศึกษาวเคราะห์แนวคิด รูปแบบ แนวทางการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุ โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินการวิจัย

๑.๔) สรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้จากภาคสนาม โดยนำมาวิเคราะห์ตามประเด็นที่สำคัญ คือแนวคิด หลักการ ความเป็นมา รูปแบบ กระบวนการสร้าง และแนวทางการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุเน้นนำผลการศึกษามาเผยแพร่ให้กับสังคมคือสำนักงานพระพุทธศาสนาของแต่ละจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๒. พื้นที่และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๒.๑) พื้นที่การศึกษาครั้งนี้ ได้ทำการศึกษาวัดและชุมชนที่ได้จัดกิจกรรมจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุ ในจังหวัดขอนแก่น

๒.๒) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ที่เป็นประชากรกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยครั้งนี้ ได้ใช้การสุ่มแบบเจาะจงตัวแทนในจังหวัดขอนแก่น ๓๔ รูป/คน

๓. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

๓.๑) การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้เครื่องมือการวิจัย ดังนี้

(๑) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview Form) เครื่องมือการวิจัยในครั้งนี้คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง มีวัตถุประสงค์เพื่อสัมภาษณ์พระสงฆ์ในประเด็นเกี่ยวกับสถานภาพ บทบาท แนวคิด องค์ความรู้ และการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุ ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคและปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการถ่ายทอดองค์ความรู้ในการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุ

(๒) แบบสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Groups Form) แบบสนทนากลุ่มเฉพาะ มีวัตถุประสงค์เพื่อสอบถามความคิดเห็นของพระสงฆ์ในประเด็นเกี่ยวกับสถานภาพ บทบาท แนวคิด องค์ความรู้ และกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ในการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุ ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคและปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการถ่ายทอดองค์ความรู้ในการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุ

(๓) แบบสังเกตการณ์ (Observation Form)

แบบสังเกตการณ์มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ที่ศึกษาในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดร้อยเอ็ดโดยมีลักษณะเป็นการสังเกตโดยเข้าร่วมเป็นสมาชิก (Participant observation)

๓.๒) การพัฒนาเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

(๑) การสร้างเครื่องมือการวิจัย

การสร้างเครื่องมือวิจัย คณะผู้วิจัยได้ร่วมกันสร้างโดยดำเนินการ ดังนี้

- ก) ศึกษาเอกสาร บทความ งานวิจัยที่เกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด
- ข) สร้างแบบสัมภาษณ์เชิงลึกตามกรอบแนวคิดและวัตถุประสงค์
- ค) สร้างแบบสนทนากลุ่มเฉพาะตามกรอบแนวคิดและวัตถุประสงค์
- ง) สร้างแบบสังเกตตามกรอบแนวคิดและวัตถุประสงค์

(๒) การตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

ก) ผู้วิจัยนำเครื่องมือที่สร้างขึ้น ไปให้ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน ๓ ท่าน พิจารณาความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity)

ข) ผู้วิจัยนำเครื่องมือที่ผู้เชี่ยวชาญได้ตรวจสอบไปปรึกษากับที่ปรึกษาโครงการ วิจัย

ค) ปรับปรุงให้เป็นเครื่องมือฉบับสมบูรณ์ แล้วนำไปเก็บข้อมูลในการวิจัยต่อไป

๔. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บข้อมูลภาคสนามนั้นได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการดังนี้

๔.๑) การเตรียมการก่อนการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล

(๑) ขอนหนังสือจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ถึงกลุ่มประชากรที่ต้องการเก็บข้อมูล เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์และประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

(๒) นำแบบบันทึกการสนทนากลุ่มให้กับผู้ช่วยนักวิจัย ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้จดบันทึกข้อมูล พร้อมทั้งชี้แจงรายละเอียดการจดบันทึก

๔.๒) การลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลภาคสนาม

(๑) เข้าพบกลุ่มประชากรเพื่อแนะนำตนเอง และชี้แจงวัตถุประสงค์ของการวิจัย และขอความร่วมมือพร้อมทั้งชี้แจงรายละเอียดในการตอบคำถาม

(๒) การสัมภาษณ์ (Interview) ที่ผู้วิจัยเลือกใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพราะเป็นวิธีการเก็บข้อมูลที่มีความยืดหยุ่น ซึ่งในการสัมภาษณ์นั้นได้ใช้วิธีการ ๒ วิธีดังนี้คือ

ก) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) การสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นการสัมภาษณ์หรือสนทนาตัวต่อตัวหรือแบบเผชิญหน้า ซึ่งในการสัมภาษณ์นั้นได้เลือกสถานที่ที่จะสัมภาษณ์ โดยเลือกสถานที่ที่เงียบสงบ ปราศจากสิ่งรบกวนใดๆ เพื่อให้การสัมภาษณ์เป็นไปอย่างต่อเนื่องและได้รายละเอียดที่ต้องการมากที่สุด

ข) การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เป็นการรวบรวมข้อมูลเพื่อต้องการวัดความรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรมของมนุษย์ รวมทั้งปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรม คำตอบที่ได้เป็นคำตอบในเชิงเหตุผลที่ได้จากการถกแถลงจากสมาชิกในวงสนทนา คำถามจะถามถึงความรู้สึก การให้เหตุผล แรงจูงใจ ตลอดจนการตัดสินใจของบุคคลและรวมถึงทัศนคติต่อปรากฏการณ์หรือสิ่งต่างๆ ที่ศึกษาโดยเน้นให้ผู้เข้าร่วมสนทนาได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นมากที่สุด

ค) การสังเกตการณ์ (Observation) ผู้วิจัยจะใช้วิธีการสังเกตการณ์โดยเข้าร่วม (Participation observation) ได้ลงพื้นที่เพื่อจะเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่การวิจัย การสังเกตการณ์ของผู้วิจัยนั้น ได้ใช้การสังเกตการณ์ ๒ ระยะ คือ ก่อนการวิจัย และในระยะที่ ๒ ในระหว่างทำวิจัย หรือการเก็บรวบรวมข้อมูล ในพื้นที่ที่ศึกษา ตลอดจนสังเกตถึงการดำเนินชีวิตของชุมชน โดยใช้การสังเกตการณ์อย่างมีโครงสร้าง (Structures Observation) เป็นวิธีการสังเกตที่ผู้วิจัยได้กำหนดหัวข้อประเด็นที่จะสังเกตไว้อย่างชัดเจนและแน่นอนแล้วบันทึกเฉพาะประเด็นที่ต้องการทราบ

๕. การวิเคราะห์ข้อมูล

๕.๑) การวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytical induction) คณะผู้วิจัยได้สรุปปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นและสรุปประเด็นต่างๆ ที่กำหนดไว้ ตามประเด็นคำถามที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการตามแนวพุทธ

๕.๒) การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) เป็นการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงบรรยายเช่นเดียวกับวิธีแรก แต่เป็นการประมวลและสรุปข้อมูลที่ได้จากเอกสารและข้อมูลเทคโนโลยีสารสนเทศรวมทั้งจากการสัมภาษณ์ สทนากลุ่มเฉพาะ และจากการสังเกต

ผลการศึกษา

ตอนที่ ๑ นโยบายการบริหารจัดการด้านผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

พบว่า นโยบายของภาครัฐที่มีผลต่อการเอื้อในการทำงานของผู้สูงอายุในประเทศไทย การทำงานของผู้สูงอายุนั้น จะมีสัดส่วนของผู้สูงอายุที่จะเข้าสู่ตลาดแรงงานมากหรือน้อยนั้น ส่วนหนึ่งนอกจากจะขึ้นอยู่กับปัจจัยของตัวผู้สูงอายุแต่ละบุคคลรวมทั้งความพร้อมและการสนับสนุนจากครอบครัวและสังคมแล้วปัจจัยหนึ่งที่มีผลสำคัญอย่างยิ่งต่อการเข้าสู่ตลาดแรงงานของผู้สูงอายุ คือการส่งเสริมการทำงานของผู้สูงอายุด้านนโยบายของรัฐบาลต่าง ๆ ด้วย

ผลการวิเคราะห์นโยบายผู้สูงอายุในประเทศไทย พบว่า ประเทศไทยมีกลไกการพัฒนา นโยบายสำหรับผู้สูงอายุ มี ๓ ระดับ คือ ๑. ในระดับชาติมีคณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติหรือ กผส. ที่ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๙ ตามแนวทางการพัฒนานโยบายแบบบูรณาการระหว่างหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง การทำงานของ กผส. ใช้คณะเลขานุการจากกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์หรือ พม. และมีกระทรวง พม. เป็นผู้รับเรื่องจาก กผส. ไปดำเนินการต่อ ในช่วงการพัฒนาแผนระยะยาวผู้สูงอายุแห่งชาติฉบับที่ ๒ มีการจัดทำแผนยุทธศาสตร์รองรับ โดยกำหนดเป้าหมายและตัวชี้วัดอย่างชัดเจน แต่การจัดทำแผน นี้มีนักวิชาการเป็นผู้นำ โดยการมีส่วนร่วมของหน่วยงานภาครัฐ มีลักษณะบนลงล่าง คือมีการตกลงในระดับคณะกรรมการของ กผส. โดยมีผู้แทนกระทรวงเป็นกรรมการจัดทำแผน และไม่มีการจัดงบประมาณเพื่อรองรับ ซึ่งจุดประสงค์คือให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำไปเสนอของบประมาณของ หน่วยงานตนเอง ส่วนการติดตามงานเป็นลักษณะประเมินแผนจากนักวิจัยภายนอกในทุกๆ ๕ ปี ๒. ในระดับกระทรวง กระทรวงที่เป็นหลักในการจัดบริการสำหรับผู้สูงอายุคือ กระทรวงสาธารณสุข และกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ซึ่งที่ผ่านมายังขาดการบูรณาการแผนร่วมกันระหว่างหน่วยงานระดับกรม /สำนักที่รับผิดชอบ การกำหนดแผนของแต่ละหน่วยงานเป็นอิสระ และเอกเทศต่อกัน ไม่มีกลไกเชื่อมประสานระหว่างหน่วยงานภายใต้กระทรวงเดียวกัน ซึ่งได้มีความพยายามที่จะบูรณาการแผนระหว่างกรมต่างๆ โดยใช้กลไกคณะกรรมการอำนวยการงานผู้สูงอายุแต่ ยังอยู่ในระยะเริ่มต้น ๓. ในระดับปฏิบัติการ หน่วยงานส่วนภูมิภาคพัฒนา

บริการตามกรอบและการสนับสนุน วิชาการ จากหน่วยงานส่วนกลาง ขณะที่ผู้ปฏิบัติงานมีจำนวนน้อย แต่ภาระงานจากแต่ละหน่วยงาน วิชาการส่วนกลางมีมากและมีลักษณะแยกส่วน

ในขณะที่กฎหมายได้กำหนดให้ผู้สูงอายุมีสิทธิที่ได้รับการคุ้มครอง ส่งเสริมและสนับสนุน ในด้านต่างๆ เช่น บริการสุขภาพ บริการด้านสังคมต่างๆ เช่น การศึกษา ศาสนา ข้อมูลข่าวสาร การประกอบอาชีพ การพัฒนาตนเอง การมีส่วนร่วมกิจกรรมทางสังคม การรวมกลุ่ม การอำนวยความสะดวกและปลอดภัย การช่วยเหลือหรือยกเว้นค่าบริการสาธารณะต่าง ๆ ตลอดจนการได้รับการสงเคราะห์ในด้านที่อยู่อาศัย การยังชีพ เป็นต้น นอกจากนี้ก็มีการตั้งกองทุนผู้สูงอายุเพื่อเป็นทุนใช้จ่ายเกี่ยวกับการคุ้มครอง ส่งเสริม และสนับสนุนผู้สูงอายุ มีการลดหย่อนด้านภาษีให้กับผู้บริจาคเงิน หรือทรัพย์สินแก่กองทุน รวมทั้งการลดหย่อนภาษีให้กับผู้ประกอบการและให้มีคณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติเป็นผู้รับผิดชอบงานด้านนโยบายและแผนหลักในการคุ้มครองส่งเสริม และสนับสนุน สถานภาพ บทบาท และกิจกรรมผู้สูงอายุ

นอกจากนี้สิทธิที่ได้บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย และพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ ทำให้หลายภาคส่วนได้เตรียมการด้านต่าง ๆ เพื่อเป็นการคุ้มครอง ส่งเสริมคุณภาพชีวิต และดูแลจัดการสวัสดิการให้แก่ผู้สูงอายุมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะบริการขั้นพื้นฐานที่จำเป็น ตัวอย่างเช่น สำนักส่งเสริมและพิทักษ์ผู้สูงอายุได้จัดทำคู่มือสิทธิผู้สูงอายุตามพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. ๒๕๔๖ ขึ้นเพื่อประชาสัมพันธ์ให้ผู้สูงอายุได้รับทราบ สิทธิในแต่ละด้าน ซึ่งจะเป็นข้อมูลสำคัญต่อการใช้สิทธิที่หน่วยงานต่าง ๆ ให้บริการแก่ผู้สูงอายุ เช่น ด้านการแพทย์และสาธารณสุข ด้านการศึกษา การศาสนา และข้อมูลข่าวสาร ด้านการประกอบอาชีพ ฝึกอาชีพที่เหมาะสม ด้านการอำนวยความสะดวกและความปลอดภัยในอาคารสถานที่ ยานพาหนะ บริการสาธารณะอื่น ๆ ด้านการลดหย่อนค่าโดยสารและการอำนวยความสะดวกในการเดินทาง ด้านการช่วยเหลือในทางคดีด้านการช่วยเหลือผู้สูงอายุที่ถูกทารุณกรรม ถูกแสวงหาประโยชน์โดยมิชอบด้วยกฎหมาย การช่วยเหลือผู้สูงอายุที่ประสบปัญหาครอบครัว และด้านการช่วยเหลือเรื่องที่อยู่อาศัย เป็นต้น

การที่มีนโยบาย กฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับจำนวนมากเกี่ยวกับผู้สูงอายุ มีหลายกระทรวงที่รับผิดชอบคือ กระทรวงแรงงาน กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงกลาโหม กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงยุติธรรม กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา กระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงคมนาคม กระทรวงการคลัง แสดงให้เห็นว่าประเทศไทยให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุเป็นอย่างมาก แต่ละหน่วยงานพยายามออกกฎหมายเพื่อเป็นเครื่องมือนำไปสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม ทั้งนี้กฎหมายเหล่านี้มีเนื้อหาครอบคลุมเพื่อส่งเสริมการดำเนินชีวิตด้วยปัจจัยสี่ คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค นอกจากนี้หลายหน่วยงานออกกฎหมายเพื่อส่งเสริมให้ผู้สูงอายุได้รับสิทธิพิเศษมากกว่าวัยอื่นๆ

การบัญญัติกฎหมายเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุเป็นเรื่องที่ดีอย่างยิ่ง แต่ยังมีจุดอ่อนคือ ทำอย่างไรจะให้ผู้สูงอายุเหล่านั้นได้เข้าถึงข้อมูลของกฎหมาย เช่น ประกาศกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เรื่อง กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขการคุ้มครอง การส่งเสริม และการสนับสนุน การสงเคราะห์ในการจัดการศพตามประเพณี (๑๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๗) การสงเคราะห์ในการจัดการศพผู้สูงอายุ หมายถึง การช่วยเหลือเป็นเงินในการจัดการศพผู้สูงอายุตามประเพณีรายละ ๒,๐๐๐ บาท เหล่านี้เป็นข้อมูลที่ถึงแม้มีการเผยแพร่ข้อมูลไปแล้วแต่ผู้สูงอายุหรือประชาชนบางกลุ่มได้รับทราบข้อมูลทางกฎหมายไม่ทั่วถึง แม้จะออกกฎหมายมาแล้ว ๑๕ ปี ก็ตาม

วิเคราะห์นโยบายของรัฐกับการดำเนินงานผู้สูงอายุในจังหวัดขอนแก่น พบว่า จากนโยบายส่วนกลางทำให้หน่วยงานของรัฐในระดับภูมิภาคคือจังหวัดขอนแก่นได้ตอบสนองนโยบายด้วยการนำข้อระเบียบ กฎหมาย ไปปฏิบัติตามหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ ทำให้ผู้สูงอายุได้รับการบริการตามท้องที่ต่าง ๆ ที่หน่วยงานได้ดำเนินงาน การให้บริการของหน่วยงานย่อมแตกต่างกันไปตามบทบาทและหน้าที่ แต่ประเด็นหลักคือการทำให้ผู้สูงอายุสามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างปรกติสุข ไม่เป็นภาระของคนอื่น สามารถดูแลช่วยเหลือตนเองได้ เช่น เมื่อเจ็บป่วยสามารถดูแลตนเองได้เบื้องต้นก่อนที่จะไปพบแพทย์ ซึ่งจากการศึกษาในครั้งนี้ทำให้ทราบว่า มีหน่วยงานหลายหน่วยงานที่ได้ปฏิบัติตามนโยบายของรัฐจนเกิดเป็นผลงานเชิงประจักษ์ ดังนี้ สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดขอนแก่น ศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุจังหวัดขอนแก่น จากสำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ ๖ วัด / สำนักปฏิบัติธรรม โรงเรียนผู้สูงอายุ ชมรมรวมพลคนพุทธองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานเหล่านี้ได้พยายามปฏิบัติตามนโยบายอย่างเข้มแข็งทำให้งานลักษณะของการดูแลผู้สูงอายุในจังหวัดขอนแก่น พบว่า การดูแลในครอบครัว ครอบครัวถือเป็นสถาบันพื้นฐานที่มีหน้าที่ในการดูแลผู้สูงอายุ ผู้ดูแลที่ใกล้ชิดคือ บุตรหลานหรือสมาชิกในครอบครัว ซึ่งมีหน้าที่โดยตรงในการดูแลผู้สูงอายุ ซึ่งมีทั้งครอบครัวขยายและครอบครัวเดี่ยวที่อยู่ตามลำพังผู้สูงอายุส่วนใหญ่สามารถพึ่งตนเองได้ ครอบครัวจึงเป็นสถาบันหลักในการดูแลผู้สูงอายุ

นอกจากนั้น พบว่า มีการดูแลผู้สูงอายุโดยภาครัฐ โดยมีหน่วยงานของรัฐเป็นหลักในการดูแล แต่ภาครัฐพยายามแสดงบทบาทด้วยการสนับสนุนการดูแลผู้สูงอายุให้ครอบคลุม เพราะยังมีผู้สูงอายุที่อยู่โดดเดี่ยว ไม่มีบุตร พิกการ เป็นต้น

ตอนที่ ๒ หลักบริหารจัดการสำหรับผู้สูงอายุและหลักพระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุ

การศึกษาการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุ เพื่อให้เห็นภาพรวมหลักการบริหารจัดการสำหรับผู้สูงอายุจึงได้นำหลัก POSDCoRB มาใช้เป็นแนวทางในการอธิบายปรากฏการณ์การดำเนินงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุในจังหวัดขอนแก่น ดังนี้ ๒.๑ การวางแผน (Planning) เป็นการวางแผนโครงการซึ่งเป็นการเตรียมการก่อนลงมือปฏิบัติ เพื่อให้การดำเนินการสามารถบรรลุเป้าหมายที่วางไว้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งแต่ละหน่วยงานมีการร่วมมือกันปรึกษาหารือกัน มีการวาง

แผนการทำงานโดยมีการจัดประชุมเป็นประจำทุกเดือน **๒.๒ การจัดองค์การ (Organizing)** ในจังหวัดขอนแก่นมีการกำหนดหน่วยงาน การแบ่งส่วนงาน และการกำหนดหน้าที่อย่างชัดเจน **๒.๓ การจัดบุคลากร (Staffing)** การดำเนินงานที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุในจังหวัดขอนแก่น มีบุคลากรจากแต่ละหน่วยงานได้ดำเนินกิจกรรมตามที่ได้ประชุมวางแผนกันไว้อย่างดี จำนวน ๗ หน่วยงาน **๒.๔ การอำนวยการ (Directing)** ในจังหวัดขอนแก่นมีการดำเนินงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุหลายหน่วยงาน ซึ่งแต่ละหน่วยงานจะมีผู้บังคับบัญชาควบคุมการปฏิบัติงาน สั่งการ มีผู้นำคอยสั่งการการดำเนินงานผู้สูงอายุ ให้เกิดการประสานงานไปยังหน่วยงานอื่น ๆ เพื่อให้เกิดผลสำเร็จ **๒.๕ การประสานงาน (Coordinating)** การดำเนินงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุ มีการประสานงานร่วมมือกันระหว่างหน่วยงานรัฐ และชุมชน ซึ่งมีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกัน **๒.๖ การรายงาน (Reporting)** การรายงานผลการปฏิบัติงานในหน่วยงานเพื่อให้ผู้บริหารและสมาชิกของหน่วยงานได้ทราบความเคลื่อนไหวและความคืบหน้าของภารกิจอย่างสม่ำเสมอ **๒.๗ การงบประมาณ (Budgeting)** งบประมาณหลักในการดำเนินงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุถ้าเป็นหน่วยงานของรัฐคือ สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดขอนแก่น ศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุจังหวัดขอนแก่น สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ ๖ จะได้รับการจัดสรรงบประมาณจากรัฐบาล ถ้าเป็นหน่วยงานอื่น วัด / สำนักปฏิบัติธรรม ชมรมรวมพลคนพุทธ จะได้รับจากผู้มีจิตศรัทธาทั่วไป ในเวลาที่จัดกิจกรรมแต่ละครั้งจะมีการประชาสัมพันธ์ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนาเพื่อให้ผู้มีจิตศรัทธาได้รับทราบข่าวสาร และได้แจ้งความประสงค์บริจาค^๔ โรงเรียนผู้สูงอายุตำบลท่าพระได้รับงบประมาณจากสำนักงานคณะกรรมการกำกับกิจการพลังงานประจำเขต ๔ จำนวน ๒๑๖,๖๐๐ บาท นอกจากนี้สำนักงานคณะกรรมการบริหารส่วนตำบลท่าพระได้จัดโครงการสนับสนุนการดำเนินชีวิตผู้สูงอายุปีละ ๑๐๐,๐๐๐ บาท

๓. หลักพระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุ พบว่า หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามีส่วนสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตทางด้านร่างกายและทางด้านจิตใจและส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ โดยเฉพาะการให้ผู้สูงอายุดำเนินชีวิตตามหลักภาวะ ๔ ดังนี้

๓.๑) กายภาวนา ได้แก่ การพัฒนาร่างกายให้แข็งแรง ไร้โรค มีสุขภาพดี และที่สำคัญก็คือการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เริ่มแต่ปัจจัย ๔ เป็นต้นไป อย่างถูกต้องดีงาม ในทางที่เป็นคุณประโยชน์

๓.๒) ศิลภาวนา การพัฒนาเจริญศีลด้านความประพฤติให้ดีขึ้น มีระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ดำเนินชีวิตเป็นศีลเบื้องต้น เมื่อนำมาประพฤติปฏิบัติเพื่อมุ่งสู่การไม่เบียดเบียน ทั้ง

^๔ สัมภาษณ์ พระโสภณพัฒนบัณฑิต, ประธานชมรมรวมพลคนพุทธ รองอธิการบดีวิทยาเขตขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

ทางกาย และวาจา ไม่สร้างความเดือดร้อนให้กับสังคมให้ความเกื้อกูลต่อสังคม มีระเบียบวินัยอยู่ร่วมสังคมอย่างมีประโยชน์สุข

๓.๓) จิตภาวนา หมายถึง พัฒนาจิต คือ พัฒนาจิตใจให้มีคุณสมบัติดีงาม ซึ่งอาจแบ่งออกเป็น ๓ ด้านดังนี้คือ ๓.๑ คุณภาพจิต คือ ให้มีคุณธรรมต่าง ๆ ที่เสริมสร้างจิตใจให้ดีงาม เป็นผู้มีจิตใจสูง ละเอียดอ่อน

๓.๔) ปัญญาภาวนา การพัฒนาฝึกอบรมปัญญา ให้มีความรู้ความเข้าใจในสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามความเป็นจริง การรับรู้ในหลักธรรมชาติของสรรพสิ่งที่เกิดขึ้น สามารถใช้ปัญญาพิจารณาเหตุแห่งปัจจัยที่เข้ามากระทบ

ตอนที่ ๓ กระบวนการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

ไตรสิกขา คือ หลักการพัฒนาชีวิตเพื่อให้ประสบความสำเร็จเป็นคนสมบูรณ์แบบตามแนวพุทธ ไตรสิกขา จึงจัดอยู่ใน มรรค (ธรรมที่ควรเจริญ) คือ ควรทำให้เกิดมีขึ้น เพื่อใช้เป็นเครื่องมือพัฒนาชีวิต คือ ศีล สมาธิ ปัญญา

๑) ศีล เป็นกระบวนการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาที่ฝึกหัดผู้สูงอายุในด้านพฤติกรรมทางสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับคนอื่น ๆ เป็นความประพฤติที่สร้างความเป็นปกติของร่างกายไปสู่สังคม ซึ่งเป็นพื้นฐานให้ผู้สูงอายุได้พัฒนาจิต พัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน เพื่อปรับตนให้เข้ากับชุมชน สังคม และสิ่งแวดล้อม ให้เห็นคุณค่าของวัตถุที่แท้จริง สามารถควบคุมจิตไม่ให้ถูกรบกวนงำด้วย รูป เสียง กลิ่น รส ก็จะทำให้สามารถดำรงตนอยู่ในสังคม ชุมชนได้อย่างมีความสุข เป็นกระบวนการให้เกิดระเบียบปฏิบัติเพื่อให้เกิดวาจาชอบ การกระทำชอบ และการประกอบอาชีพชอบ ไม่ให้เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ผู้มีศีลจึงสามารถดำรงตนอยู่ในสังคมอย่างปรกติสุข เพราะไม่เบียดใคร (มีเมตตา) รู้จักรักษาทรัพย์ที่หามาได้และไม่นำไปใช้สุรุ่ยสุร่าย รักครอบครัว รักษาสุขภาพ และมีสติสัมปชัญญะคอยควบคุมตนเองอยู่เสมอ

๒) สมาธิ เป็นกระบวนการฝึกอบรมจิตให้สงบใสเบิกบาน เป็นการฝึกจิตสำนึกที่ดีเหมาะสมกับการทำงานคือทำงานด้วยความเพียรชอบ พยายามชอบ สามารถทำงานกับคนในสังคมได้อย่างดี ในกระบวนการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุนั้น มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้สูงอายุมุ่งการฝึกเจริญสมาธิ คือ การมีสติอยู่กับกิจเล็ก ๆ เพียงกิจเดียว ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการฝึกควบคุมความคิด ขณะที่สมาธิตั้งมั่นอยู่กับกิจที่กำหนดไว้ เช่น อยู่กับลมหายใจ จะทำให้หยุดการคิดหรือไม่ไปคิดเรื่องอื่น และไม่พลอสติไปคิดฟุ้งซ่าน ความคิดฟุ้งซ่านอาจเป็นสาเหตุให้เกิดการคิดด้วยข้อมูลด้านอกุศลได้โดยง่าย เนื่องจากผู้สูงอายุเป็นวัยที่ผ่านประสบการณ์ด้านต่าง ๆ มาก่อนข้างยาวนาน ท่านเหล่านั้นจึงมีความแตกต่างกันในการควบคุมสติอารมณ์ให้อยู่กับที่หรือให้นิ่ง ในทุกกิจกรรมในชีวิตประจำวัน เช่น ขณะเดิน ขณะนั่ง และขณะทำกิจกรรมต่าง ๆ ควรฝึกมีสติตั้งอยู่ที่ฐานหลักของสติ

ไว้เสมอ (ถ้าทำได้) พร้อมกับฝึกมีสติในการใช้ข้อมูลด้านสติปัญญาทางธรรมทำการรู้เห็นและควบคุมความคิดรวมทั้งการกระทำต่าง ๆ ให้เป็นไปตามหลักธรรมอยู่เสมอ การมีสติอยู่ที่ฐานหลักของสติเพียงอย่างเดียว หรือมีสติอยู่ที่อิริยาบถและการเคลื่อนไหว โดยไม่ตั้งใจใช้ข้อมูลด้านสติปัญญาทางธรรมในการรู้เห็นและควบคุมความคิดรวมทั้งการกระทำต่าง ๆ ให้เป็นไปตามหลักธรรม ก็ถือว่าเป็นการปฏิบัติธรรมที่ไม่ครบสมบูรณ์ ทำให้ไม่สามารถป้องกันกิเลสและดับกิเลสและกองทุกข์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การวางแผนการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพ รวมทั้งการวางแผนชีวิตเพื่อความก้าวหน้า ย่อมสำเร็จไปได้ด้วยดี ถ้ามีสติคอยรู้เห็นและควบคุมความคิดรวมทั้งการกระทำต่าง ๆ ให้เป็นไปตามหลักธรรมที่ได้กำหนดไว้ การฝึกจิตสามารถจะกำหนดตามทันสิ่งต่าง ๆ ที่กำลังเกิดขึ้นหรือกระทำอยู่ในขณะ นั้น ๆ ทำให้ไม่หลงในอดีตที่ผ่านไปแล้ว และไม่หลงไปสู่อนาคตที่ยังมาไม่ถึงแต่หากจะต้องพิจารณาเรื่องราวในอดีต หรือสิ่งที่จะกระทบต่อไปในอนาคตก็เอาสติกำหนดพิจารณาด้วยปัญญาอย่างมีจุดหมายในสิ่งนั้น ๆ ก็จะทำให้กลายเป็นอารมณ์ปัจจุบันหรืออยู่กับปัจจุบันการฝึกอบรมจิตด้านสมถภาวนาดังกล่าวจึงเป็นพื้นฐานในการพัฒนาสติให้สูงขึ้นไปตามลำดับจนเป็นสัมมาสติในอริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นพลังที่นำไปสู่การเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์ ทำให้ผู้สูงอายุสามารถดำรงตนได้ด้วยคามมีจิตใจมั่นคง ไม่ท้อแท้ ไม่เป็นโรคซึมเศร้า ไม่หวั่นไหวง่าย

๓) ปัญญา เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ผ่านการฝึกอบรมปัญญา เพื่อทำให้เกิดความรู้ที่ถูกต้อง ซึ่งจะก่อให้เกิดทักษะ ความเชื่อ ค่านิยมที่ถูกต้อง มีความดำริไตร่ตรองที่ชอบ ปัญญาเป็นตัวควบคุมกำหนดสติและการรับรู้ต่าง ๆ ของมนุษย์ หากบุคคลประกอบด้วยปัญญาย่อมรักชาติตนได้ มองเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง นอกจากนั้นการฝึกอบรมเจริญปัญญาเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ หากผู้สูงอายุได้ฝึกฝน ให้มีความรู้สามารถมองเห็นถึงเหตุและผล ทำความเข้าใจในสภาวะทั้งหลาย จนเข้าใจถึงความจริง การพิจารณา ตัดสินทุกสิ่งทุกอย่างให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ด้วยสติ และสามารถนำไปพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในช่วงบั้นปลายของชีวิต ให้มีความสุขได้

สรุป กระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาจึงเป็นทางในการดำเนินชีวิต ทำให้ผู้สูงอายุมีการพัฒนาด้านพฤติกรรมหรือเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุและสังคมได้ด้วยดี มีการพัฒนาทางจิตใจด้วยการฝึกฝนอบรมจิตใจให้เกิดสติ และพัฒนาไปสู่ปัญญาที่รู้เท่าทันสิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริง มีทัศนคติต่อสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้อง มีการพูดที่ดี การกระทำที่ดี มีอาชีพที่สุจริต มีความเพียรพยายาม ที่ถูกต้องมีสติและสมาธิที่ถูกต้องย่อมมีความสุขความเจริญในชีวิต ไม่เกิดความบิคับคั้นภายในจิตใจที่เป็นไปตามอำนาจของกิเลสตัณหาอันเป็นสาเหตุของปัญหาต่าง ๆ ในชีวิต

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน มีข้อเสนอแนะดังนี้

ข้อเสนอแนะในระดับนโยบาย

จากผลการวิจัยพบว่า นโยบายของภาครัฐที่มีผลต่อการเอื้อในการทำงานของผู้สูงอายุในประเทศไทย การทำงานของผู้สูงอายุนั้น จะมีสัดส่วนของผู้สูงอายุที่จะเข้าสู่ตลาดแรงงานมากหรือน้อย ส่วนหนึ่งนอกจากจะขึ้นอยู่กับปัจจัยของตัวผู้สูงอายุแต่ละบุคคลรวมทั้งความพร้อมและการสนับสนุนจากครอบครัวและสังคมแล้วปัจจัยหนึ่งที่มีผลสำคัญอย่างยิ่งต่อการเข้าสู่ตลาดแรงงานของผู้สูงอายุ คือการส่งเสริมการทำงานของผู้สูงอายุตามนโยบายของรัฐบาลต่าง ๆ ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุควรสนองนโยบายด้วยการปฏิบัติตามกฎหมายให้ต่อเนื่อง ไม่ละเว้นการปฏิบัติหน้าที่

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

จากการผลการวิจัยพบว่า กระบวนการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุมีแนวความคิดว่า กระบวนการรับรู้และการเรียนรู้ เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาคือ ศีล สมาธิ ปัญญา ดังนั้น ควรมีการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุได้มีการปฏิบัติตามหลักดังกล่าวให้ต่อเนื่อง อาจมีการจัดกิจกรรมเป็นครั้งคราว หรือเป็นหลักสูตรที่มีการกำหนดระยะเวลาเข้าอบรม มีการมอบใบวุฒิบัตรหลังจากจบหลักสูตรแล้ว เป็นต้น

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

- ๑) ควรมีการศึกษาถึงการจัดหลักสูตรพระพุทธศาสนาที่เหมาะสมกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ
- ๒) ควรมีการศึกษาถึงการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปช่วยเหลือผู้สูงอายุที่ป่วยเป็นโรคซึมเศร้า
- ๓) ควรมีการศึกษาถึงการสร้างนวัตกรรมเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุ

อ้างอิง

๑. ภาษาไทย

๑.๑ ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

๑.๒ ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

กรมศิลปากร. ตำนานวัดถุสถานต่างๆ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวสถาปนา. จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ม.ล.รุจิ ศรีวรรณวัฒน์, ๒๕๑๒.

กิติมา ปรีดีติลล. การบริหารและการนิเทศการศึกษาเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร: อักษราพิพัฒน์, ๒๕๓๒.

กระทรวงศึกษาธิการ. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา, ๒๕๔๗.

งามพิศ สัตย์สงวน. หลักมานุษยวิทยา. กรุงเทพมหานคร: เจ้าพระยาการพิมพ์, ๒๕๓๒.

งามตา นินทานนท์. ลักษณะทางพุทธศาสนา และพฤติกรรมศาสตร์ของบิดามารดาที่เกี่ยวข้องกับการอบรมเลี้ยงดูบุตร. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๖.

ดำรง วัฒนา. ทฤษฎีองค์การ. ชลบุรี: วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยบูรพา. ๒๕๔๕.

ดิน ปรัชญพฤทธิ. ศัพท์รัฐประศาสนศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ทิตนา แคมมณี. ศาสตร์การสอน : องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

ธงชัย สันติวงษ์. องค์การและการบริหาร. ครั้งที่พิมพ์ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๓.

บุญทัน ดอกไธสง. การจัดองค์การ. ครั้งที่พิมพ์ ๔. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

ปารีชาติ วลัยเสถียรและคณะ. กระบวนการพัฒนาและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ๒๕๔๒

- พิมลจรรยา นามวัฒน์. **ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการบริหารธุรกิจ**. ครั้งที่พิมพ์ ๕. กรุงเทพมหานคร: เท็กซ์ แอนด์ เจอร์นัล, ๒๕๔๔.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **พุทธธรรมกับปรัชญาการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์**. นครปฐม : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- _____ . **ศัพท์พจนานุกรม ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____ . **รู้ไว้เสริมปัญญาและพัฒนาคน**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๑.
- _____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- _____ . **พุทธธรรม (ฉบับเดิม)**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๔.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **การศึกษาฉบับง่าย**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๕.
- พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต). **พุทธทัศน์ร่วมสมัย**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- เพ็ญแข สนิทวงศ์ ณ อยุธยา. **การงบประมาณ**. ครั้งที่พิมพ์ ๘. กรุงเทพมหานคร: คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕**. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๙.
- วรพงษ์ รวีรัฐ. **การวางแผนทรัพยากรมนุษย์**. กรุงเทพมหานคร: สมาคมการจัดการงานบุคคลแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๖.
- วาริญา ภาวภูตานนท์ ณ มหาสารคาม. **จิตวิทยาพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: ซีวาทิวัฒน์, ๒๕๔๔.
- วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. **การบริหารเมืองหลวงและการบริหารท้องถิ่น : สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส ญี่ปุ่น และไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โพธิ์เพชร, ๒๕๔๕.
- วิโรจน์ สารรัตน์. **การบริหาร หลักการ ทฤษฎี ประเด็นทางการศึกษาและบทวิเคราะห์องค์การศึกษาไทย**. ครั้งที่พิมพ์ 3. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์พิสุทธิ์, ๒๕๔๕.
- ศิริอร ชันธหัตถ์. **องค์การและการจัดการ**. กรุงเทพมหานคร: อักษรพิพัฒน์, ๒๕๔๗.
- ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ. **กลยุทธ์การตลาดและการบริหารการตลาด**. กรุงเทพมหานคร: พัฒนาศึกษา, ๒๕๔๕.
- _____ . **องค์การและการจัดการ (Organization and Management : O & M)**, กรุงเทพมหานคร: ธรรมสาร, ๒๕๔๕.

สงวน รอดบุญ. **พุทธศิลป์รัตนโกสินทร์**. กรุงเทพมหานคร: รุ่งวัฒนา, ๒๕๒๖.

สภาการศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง. **พระพุทธศาสนประวัติสมัยรัตนโกสินทร์และราชวงศ์จักรี ๒๐๐ ปี**. กรุงเทพมหานคร: กรุงเทพมหานครพิมพ์, ๒๕๒๕.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. **สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา, กระทรวงศึกษาธิการ. เรียนรู้...บูรณาการ**. กรุงเทพมหานคร: ศุภสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๗.

สมน อมรวิวัฒน์. **การเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๒.

สมพิศ โห้งาม. **การศึกษาความคิดเห็นของนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาศาขาวิชาการบริหาร การศึกษาที่มีต่อสภาพแวดล้อมมหาวิทยาลัยรามคำแหง (สาขาวิทยบริการ เฉลิมพระเกียรติ) มหาวิทยาลัยรามคำแหง**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๙.

สมพงศ์ เกษมสิน. **การบริหาร**. ครั้งที่พิมพ์ ๓. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เกษมสุวรรณ, ๒๕๑๔.

สมยศ นาวิการ. **การพัฒนาองค์กรและการจูงใจ**. กรุงเทพมหานคร: บรรณกิจเทรดดิ้ง, ๒๕๒๕.

สุดา สุวรรณภรณ์. **เอกสารคำสอนวิชา การบริหารงานบุคคล**. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๖.

อุทัย บุญประเสริฐ. **การวางแผนและการจัดระบบงานในโรงเรียน**. กรุงเทพมหานคร: เอส ดี เพรส, ๒๕๓๘.

อนันต์ เกตุวงศ์. **หลักและเทคนิคการวางแผน**. ครั้งที่พิมพ์ ๗. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑.

(๒) วารสาร

จินตนา อาจสันเทียะ และนิปุต วุฒาน เพอร์นามา สารี. “ผลของสมาธิเพื่อการเยียวยาของผู้สูงอายุที่เจ็บป่วยด้วยโรคไม่ติดต่อ ในกรุงเทพมหานครและสุราบายา”. **วารสารพยาบาลทหารบก**. ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๑ : มกราคม - เมษายน ๒๕๖๑.

เจริญ นุชนิยม. “การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุด้วยวิธีพุทธบูรณาการ”. **วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร**, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ เมษายน-มิถุนายน ๒๕๖๑.

พระมหาสายัณห์ จันทร์วิบูลย์. “การพัฒนาสมรรถภาพด้านการจัดการเรียนรู้ด้วยวิธีสอนแบบปุจฉาวิสัชนา โดยใช้การนิเทศแบบคลินิก ของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน”. **Viridian E-Journal, Silpakorn University**, ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๓, (๒๕๕๗): ๕๘๒-๖๐๐.

วรวิทย์ วคินสรากร. “กระบวนการเรียนรู้อย่างพุทธ”. **วารสารสารานุกรมศึกษาศาสตร์**. ปีที่ ๒๙ เมษายน ๒๕๔๖.

สิทธิพล อาจอินทร์. “การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่เน้นการคิดวิเคราะห์กลุ่มสาระการเรียนรู้ นครวิทยาศาสตร์”. **วารสารวิจัย มข**. ๑๖ (๑) : มกราคม ๒๕๕๔.

อุทุมพร จามรมาน. “โมเดลคืออะไร”. **วารสารวิชาการ**. ๑(๒) (๒๕๔๑, มีนาคม).

(๓) วิทยานิพนธ์

จักนรินทร์ เหลืองอ่อน. บทบาทพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนกับการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมจริยธรรม แก่นักเรียนในโรงเรียน ศึกษาเฉพาะพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะสังคมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยนเรศวร.

พระครูปลัดสุวัฒนบัณฑิตคุณ และคณะ. การติดตามประเมินผลพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๘. สำนักงานพระสอนศีลธรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

พระครูวรดิตถานุกฤต. ความคิดเห็นของครูและนักเรียนต่อบทบาทครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระมหาปัญญา จอมนาสวน. ความคิดเห็นของผู้บริหาร ครู และนักเรียนเกี่ยวกับบทบาทที่เป็นจริงและบทบาทที่คาดหวังของครูพระสอนศีลธรรมในการพัฒนาจริยธรรมสำหรับนักเรียนโรงเรียนในโครงการจริยศึกษาศูนย์เผยแผ่ธรรม จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๕๙.

สุภัทรา คงเรือง. การเรียนรู้ของครูและเด็กวัยอนุบาล : กรณีศึกษาโรงเรียนวิถิพุทธ. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

(๔) เว็บไซต์

กรมกิจการผู้สูงอายุ, “การจัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุ”, <<http://www.dop.go.th/th/topic/view=54>>. 12 January 2019.

“การจัดกิจกรรมของผู้สูงอายุด้านพุทธศาสนา”, <<https://www.khonkaenlink.info/home/news/๗๓๐๙.html>>. January 2019.

พัชรี สว่างทรัพย์, “การจัดการเรียนรู้”, <<http://www.kroobannok.com/blog/39839>>, สิงหาคม 2558.

นคร พันธุ์ณรงค์, “การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ”. <<http://www.yupparaj.ac.th/education/topic203.doc>>, พฤษภาคม 2558.

พระไพศาล วิสาโล “กระบวนการเรียนรู้แนวพุทธ”,
<<http://www.visalo.org/article/budKrabuankarn.html>.

ยิวอนน์ โธมัส, “โรงเรียนพุทธในอังกฤษ”
<<http://www.budmgt.com/lifeways/lw01/buddhistschool.html>>, พฤศจิกายน 2558.

สำนักงานโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน มจร.

<<http://www.krupra.net/new/index.php?url=krupra>>, ตุลาคม 2558.

"แผนนโยบายด้านผู้สูงอายุ", <http://oppo.opp.go.th/info/policy_plan>, March 2019.

๒. ภาษาอังกฤษ

Herbert A. Simon. **Administrative Behavior**. New york: Macmillian, 1947.

๓. สัมภาษณ์

- นางกรม สมภาร หมู่ ๓ บ้านห้วยโจด ตำบลห้วยโจด อำเภอกะนวน จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๙ มีนาคม ๒๕๖๒.
- นางกิตติมา พรหมจारी ๒๑๕ หมู่ ๓ บ้านห้วยโจด ตำบลห้วยโจด อำเภอกะนวน จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๙ มีนาคม ๒๕๖๒.
- นางชรินดา สุราษฎร์ ๖๕ หมู่ ๔ บ้านหนองหว้า ตำบลโจดหนองแค อำเภอพล จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๙ มีนาคม ๒๕๖๒.
- นางเข้า โคตรตาแสง ๑๗๗ หมู่ ๑๙ บ้านหนองไชย ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๙ มีนาคม ๒๕๖๒.
- นางลำไย สีสุ่มัง ๘๘ หมู่ ๒ บ้านหนองไชย ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.
- นางสำราญ จันทะบาล ๑๐๑/๒ หมู่ ๒ บ้านหนองไชย ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๘ มีนาคม ๒๕๖๒.
- นางสุวรรณณี สาเสร สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.
- นายคำมี เพิ่มตน บ้านศรีชมพู หมู่ ๑๓ ตำบลโจดหนองแค อำเภอพล จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.
- นายชาย เหล่าถาวร บ้านท่ากระเสริม หมู่ ๕ ตำบลท่ากระเสริม อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๙ มีนาคม ๒๕๖๒.
- นายชาลี ลาสา นายองค์การบริหารส่วนตำบลโคกสี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๙ มีนาคม ๒๕๖๒.
- นายทองฤทธิ์ จันท์ประทัด ๑๖๒ หมู่ ๒ บ้านหนองไชย ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๘ มีนาคม ๒๕๖๒.
- นายมานะ สีสุ่มัง อดีตผู้ใหญ่บ้านหนองไชย ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

- นายสัมพันธ์ ผายพิมพ์ บ้านท่ากระเสริม หมู่ ๕ ต.ท่ากระเสริม อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.
- นายสานิตย์ พาสว่าง ปราชญ์ชาวบ้าน ตำบลแวงใหญ่ อำเภอแวงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๙ มีนาคม ๒๕๖๒.
- นายสุธี ศรสวรรค์ พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๗ มีนาคม ๒๕๖๒.
- บุญน้อม งามเชื้อ ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๖ มีนาคม ๒๕๖๒.
- พระครูภวนาโพธิคุณ (สมชาย กนต์สีโล) เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ บ้านโนนทัน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.
- พระมงคลปริยัติธาดา รองเจ้าคณะอำเภอน้ำพอง เจ้าอาวาสวัดชัยศรี จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๔ มีนาคม ๒๕๖๒.
- พระราชประสิทธิ์คุณ รองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น เจ้าอาวาสวัดเทพบูรณาราม อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.
- พระราชปริยัติโสภณ เจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น เจ้าอาวาสวัดหนองกุง อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๔ มีนาคม ๒๕๖๒.
- พระโสภณพัฒนบัณฑิต ประธานชมรมรวมพลคนพุทธ รองอธิการบดีวิทยาเขตขอนแก่น สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.
- วิสิฐ จันทะรี ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, สัมภาษณ์ ๘ มีนาคม ๒๕๖๒.

ภาคผนวก ข

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๒

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

นมัสการ รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

ข้าพเจ้า พระมหามิตร ฐิตปณฺโญ, รศ.ดร.

ตำแหน่ง อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต วิทยาเขตขอนแก่น

ชื่อหน่วยงาน/องค์กร/ชุมชน

ที่อยู่ วัดโนนศิลา บ้านสำราญ ตำบลสำราญ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐

โทรศัพท์ ๐๔๓-๒๘๓๕๔๖-๗ โทรสาร ๐๔๓-๒๘๓๓๙๙

ขอรับรองว่า ได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง “การจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน” ซึ่งเป็นของผลงานวิจัยของ ผศ.ดร.สุรพล พรหมกุล โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน

การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา

การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์

การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ

การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่นำไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่เดือน ธันวาคม ๒๕๖๐ จนถึง มกราคม ๒๕๖๑ ซึ่งการนำผลงานวิจัย เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

- ๑) ผู้สูงอายุในชุมชนบ้านสำราญได้นำหลักการบริหารจัดการความรู้ไปประยุกต์ใช้
- ๒) ผู้สูงอายุในชุมชนบ้านสำราญได้นำหลักภานา ๔ ไปใช้ในการดำเนินชีวิต
- ๓) ผู้สูงอายุในชุมชนบ้านสำราญได้เข้าใจหลักไตรสิกขามากขึ้น
- ๔) เป็นข้อมูลสารสนเทศเกี่ยวกับการจัดการความรู้

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ

(พระมหามิตร ฐิตปถุญญ, รศ.ดร.)

ตำแหน่ง ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดโนนศิลา

หมายเหตุ: ท่านสามารถประทับตราของหน่วยงานในเอกสารนี้ได้ (ถ้ามี)

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

ในการวิจัยครั้งนี้มีกิจกรรมที่เกิดขึ้นเพื่อให้ผู้สูงอายุมองค้ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาที่ชัดเจนมากขึ้น

การจัดสัมมนาพระสงฆ์ในตำบลสำราญ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่นเพื่อให้รับทราบผลการวิจัยและนำไปสู่การประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

ภาคผนวก ค
ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

**ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ**

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุ วัตถุประสงค์	โดยทำให้
๑.๒.๑ เพื่อศึกษานโยบายการบริหารจัดการด้านผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน	ทราบถึงนโยบายการบริหารจัดการด้านผู้สูงอายุของรัฐบาล โดยมีข้อบัญญัติทางกฎหมาย มีองค์กร/หน่วยงานภาครัฐ/หน่วยงานภาคเอกชนได้ดำเนินงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุมาอย่างต่อเนื่อง	ข้อที่ ๑	ทำให้สามารถรู้เท่าทันการดำเนินงานของหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อจะได้ช่วยเหลือสนับสนุนผู้สูงอายุในเวลาได้รับความเดือนร้อน
๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักบริหารจัดการสำหรับผู้สูงอายุและหลักพระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุ	ทราบถึงข้อมูลการจัดการความรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน	ข้อที่ ๒	วิเคราะห์ได้ว่า ผู้สูงอายุได้รับรู้ / เรียนรู้พระพุทธศาสนาจากวิธีที่หลากหลายแตกต่างกันตามความสามารถและประสบการณ์
๑.๒.๓ เพื่อศึกษากระบวนการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน	ทราบถึงข้อมูลการจัดการความรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน	ข้อที่ ๓	ไตรสิกขา คือหลักการทางพระพุทธศาสนาที่ผู้สูงอายุได้เรียนรู้ ผ่านกระบวนการต่าง ๆ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส โดยใช้สติ ปัญญา ในการควบคุมอารมณ์ ความรู้สึก ทำให้สามารถไตร่ตรองได้ว่าอะไรควร อะไรไม่ควร จนทำให้ปรับตัวเข้ากับสังคมได้อย่างปรกติสุข

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุ วัตถุประสงค์	โดยทำให้
๔. รายงานฉบับ สมบูรณ์	<p>ได้รายงานฉบับสมบูรณ์ที่สามารถ ตอบวัตถุประสงค์ของ โครงการวิจัยทั้ง ๓ ข้อ คือ</p> <p>๑. เพื่อศึกษาโยบายการ บริหารจัดการด้านผู้สูงอายุใน ภาคตะวันออก เนียงเหนือ ตอนบน</p> <p>๒. เพื่อศึกษาหลักบริหาร จัดการสำหรับผู้สูงอายุและหลัก พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุ</p> <p>๓. เพื่อศึกษากระบวนการ จัดการเรียนรู้พระพุทธ ศาสนา สำหรับ ผู้สูง อายุ ใน ภาค ตะวันออกเนียงเหนือตอนบน</p>	ข้อที่ ๑-๓	ได้รายงานการวิจัยที่มี คุณค่าสามารถตอบ วัตถุประสงค์ของการ วิจัยที่เหมาะสม

ภาคผนวก ง
เครื่องมือในการวิจัย

แบบสัมภาษณ์

โครงการวิจัยเรื่อง

การจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

คำชี้แจง แบบสัมภาษณ์ชุดนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “การจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน” มีทั้งหมด ๔ ตอน ขอให้ท่านได้ตอบแบบสัมภาษณ์ตามความเป็นจริง และตอบให้ครบทุกข้อคำถาม ผู้วิจัยขอรับรองว่าคำตอบของท่านจะไม่เป็นอันตรายใดๆ ต่อท่านอย่างแน่นอน

ตอนที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ..... ฉายา/นามสกุล..... อายุ..... ปี
 พรรษา..... ตำแหน่ง..... วัด.....
 ตำบล..... อำเภอ..... จังหวัด.....
 สัมภาษณ์เมื่อ วันที่..... เดือน..... ปี..... ๒๕๖๑..... เวลา.....

ลงชื่อผู้ให้สัมภาษณ์
 (.....)

ตอนที่ ๒ เป็นข้อมูลเกี่ยวกับสภาพการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุในภาค

ตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

๒.๑ สภาพการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุ

(๑) ผู้สูงอายุเรียนรู้พระพุทธศาสนาในอดีตอย่างไร

.....
.....
.....

(๒) ผู้สูงอายุเรียนรู้พระพุทธศาสนาในปัจจุบันอย่างไร

.....
.....
.....

๒.๒ มีปัจจัยอะไรบ้างที่ทำให้ผู้สูงอายุเกิดความสนใจใคร่รู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

.....
.....
.....

ตอนที่ ๓ เป็นข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุในภาค

ตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

๓.๑ หลักการบริหารจัดการสำหรับผู้สูงอายุ

(๑) ด้านการวางแผน

.....
.....
.....

(๒) ด้านการองค์กร

.....
.....
.....

(๓) ด้านการจัดบุคลากร

.....
.....
.....

(๔) ด้านการอำนวยความสะดวก

.....
.....
.....

(๕) ด้านการประสานงาน

.....
.....
.....

(๖) ด้านการสั่งการ

.....
.....
.....

(๗) ด้านงบประมาณ

.....
.....
.....

๓.๒ หลักพระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุ

(๑) ด้านกายภาพ

.....
.....
.....

(๒) ด้านศีลภาวนา

.....
.....
.....

(๓) ด้านจิตภาวนา

.....
.....
.....

(๔) ด้านปัญญาภาวนา

.....
.....
.....

ตอนที่ ๔ เป็นข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุในภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

๔.๑ กระบวนการบริหารจัดการการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุในภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ตามหลักไตรสิกขา

(๑) ด้านศีล

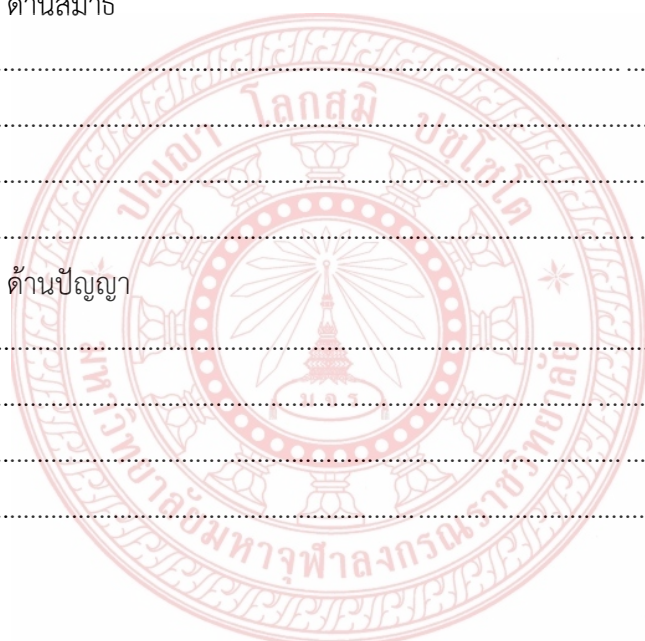
.....
.....
.....
.....

(๒) ด้านสมาธิ

.....
.....
.....
.....

(๓) ด้านปัญญา

.....
.....
.....
.....

ขอขอบคุณอย่างสูง
ผศ.ดร.สุรพล พรหมกุล
หัวหน้าโครงการวิจัย

แบบสรุปโครงการวิจัย

<p>สัญญาเลขที่ ว.๐๙๑/๒๕๖๐</p> <p>ชื่อโครงการ การจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน</p> <p>หัวหน้าโครงการ ผศ.ดร.สุรพล พรหมกุล, ผศ.ดร.วิทยา ทองดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น</p> <p>โทรศัพท์ ๐๘๘-๕๗๘๑๖๗๑ Email : promgun@gmail.com</p>
<p>ความเป็นมาและความสำคัญ</p> <p>มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้ตระหนักถึงความสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุตลอดถึงการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุ ผลการศึกษาจะทำให้ทราบถึงแผนและนโยบายของการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุ รูปแบบและกระบวนการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุ และแนวทางในการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อนำเสนอผลการวิจัยที่ได้ต่อสาธารณชนโดยเฉพาะองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุเพื่อจะร่วมกันพัฒนาให้ผู้สูงอายุสามารถดำรงชีพอยู่ได้อย่างมีความสุขตามหลักศาสนาต่อไป</p>
<p>วัตถุประสงค์ของการวิจัย</p> <ol style="list-style-type: none"> ๑) เพื่อศึกษานโยบายการบริหารจัดการด้านผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ๒) เพื่อศึกษาหลักบริหารจัดการสำหรับผู้สูงอายุและหลักพระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุ ๓) เพื่อศึกษากระบวนการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน
<p>ผลการวิจัย</p> <ol style="list-style-type: none"> ๑) นโยบายรัฐให้ความสำคัญกับเรื่องคุณภาพชีวิต สวัสดิการ สุขภาพของผู้สูงอายุ และการเตรียมตัวคนที่จะเข้าสู่การวัยผู้สูงอายุเป็นหลัก สำหรับแผนผู้สูงอายุแห่งชาตินั้นมีการดำเนินการมากว่า ๑๕ ปี ปัจจุบันอยู่ในช่วงระยะเวลาของแผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ.๒๕๔๕-๒๕๖๔) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติและยุทธศาสตร์ชาติ ระยะ ๒๐ ปี (พ.ศ.๒๕๖๐-๒๕๗๙) เป็นแผนที่กำหนดทิศทางการดำเนินงานด้านผู้สูงอายุที่สำคัญของประเทศ กำหนดนโยบายรัฐบาลด้านผู้สูงอายุ และประโยชน์ต่อการจัดสรรงบประมาณดำเนินการ ๒) หลักบริหารจัดการสำหรับผู้สูงอายุ พบว่า ๒.๑ การวางแผน มีการวางแผนการทำงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุโดยมีการจัดประชุมทุกเดือน มีการวางแผนการทำงานในเรื่องสถานที่ อาหาร การรับส่งผู้สูงอายุ การจัดกิจกรรมต่าง ๆ และมีการดำเนินงานร่วมกันระหว่างหน่วยงาน ๒.๒ การจัดองค์กร มีการกำหนดหน่วยงาน การแบ่งส่วนงาน และการกำหนดหน้าที่อย่างชัดเจน ๒.๓ การจัดบุคลากร มีบุคลากรจากแต่ละหน่วยงานได้ดำเนินกิจกรรมตามที่ได้ประชุมวางแผนกันไว้อย่างดี

จำนวน ๗ หน่วยงาน ๒.๔ การอำนวยความสะดวก ทุกหน่วยงานจะมีผู้บังคับบัญชาควบคุมการปฏิบัติงาน
 สั่งการ มีผู้นำคอยสั่งการการดำเนินงานผู้สูงอายุให้เกิดการประสานงานไปยังหน่วยงานอื่น ๆ เพื่อให้
 เกิดผลสำเร็จ ๒.๕ การประสานงาน มีการประสานงานร่วมมือกันระหว่างหน่วยงานรัฐ และชุมชน
 ซึ่งมีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ๒.๖ การรายงาน มีการรายงานผลการปฏิบัติงานให้
 ผู้บริหารและสมาชิกของหน่วยงานได้ทราบความเคลื่อนไหวและความคืบหน้าของภารกิจอย่าง
 สม่าเสมอ มีทั้งรายงานด้วยวาจา และมีการรายงานเป็นลายลักษณ์อักษร ๒.๗ การงบประมาณ
 งบประมาณหลักในการดำเนินงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุถ้าเป็นหน่วยงานของรัฐคือ จะได้รับการจัดสรร
 งบประมาณจากรัฐบาล ถ้าเป็นหน่วยงานอื่นได้จากการบริจาค **หลักพระพุทธศาสนาสำหรับผู้
 ผู้สูงอายุ** พบว่า ๑) กายภาวนา ได้แก่ การพัฒนาร่างกายให้แข็งแรง ไร้โรค มีสุขภาพดี และที่สำคัญ
 ก็คือการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ๒) ศีลภาวนา การพัฒนาเจริญศีลด้าน
 ความประพฤติให้ดีขึ้น มีระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ๓) จิตภาวนา คือ พัฒนาจิตใจให้มี
 คุณสมบัติดีงาม ๓.๔) ปัญญาภาวนา คือการพัฒนาฝึกอบรมปัญญา ให้มีความรู้ความเข้าใจในสิ่ง
 ทั้งกลายเป็นไปตามความเป็นจริง การรับรู้ในหลักธรรมชาติของสรรพสิ่งที่เกิดขึ้น

๓) กระบวนการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับผู้สูงอายุ พบว่า กระบวนการรับรู้และการ
 เรียนรู้ เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ฝึกหัดผู้สูงอายุใน
 ด้านพฤติกรรมทางสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับคนอื่น ๆ เป็นความประพฤติที่สร้างความ
 เป็นปกติของร่างกายไปสู่สังคม สมาธิ เป็นกระบวนการฝึกอบรมจิตให้ผ่องใส เป็นการฝึกจิตสำนึกที่ดี
 เหมาะสมกับการทำงานคือทำงานด้วยความเพียรชอบ พยายามชอบ สามารถทำงานกับคนในสังคม
 ได้อย่างดี ปัญญา เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ผ่านการฝึกอบรมปัญญา เพื่อทำให้เกิดความรู้ที่ถูกต้อง ซึ่ง
 จะทำให้เกิดทัศนะ ความเชื่อ ค่านิยมที่ถูกต้อง

การนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน
 การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา การวิจัยเรื่องนี้ ก่อให้เกิดผลดีในพื้นที่ที่ได้
 นำไปใช้ประโยชน์อย่างเป็นรูปธรรม ดังนี้

- ๑) ผู้สูงอายุในชุมชนบ้านสำราญได้นำหลักการบริหารจัดการความรู้ไปประยุกต์ใช้
- ๒) ผู้สูงอายุในชุมชนบ้านสำราญได้นำหลักภาวนา ๔ ไปใช้ในการดำเนินชีวิต
- ๓) ผู้สูงอายุในชุมชนบ้านสำราญได้เข้าใจหลักไตรสิกขามากขึ้น
- ๔) เป็นข้อมูลสารสนเทศเกี่ยวกับการจัดการความรู้

การประชาสัมพันธ์

มีการประชาสัมพันธ์กิจกรรมและผลงานวิจัยทางอินเทอร์เน็ต <http://www.mcukk.ac.th/>
 ส่วนการประชาสัมพันธ์ทางสิ่งพิมพ์อยู่ในระหว่างดำเนินการ

ประวัติผู้วิจัย
หัวหน้าโครงการวิจัย

๑. รายละเอียดทั่วไป

ชื่อ/นามสกุล ผศ.ดร.สุรพล พรหมกุล
ตำแหน่ง อาจารย์
เลขที่
สังกัด วิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น

๒. ประวัติการศึกษา

คุณวุฒิทางธรรม เปรียญธรรม ๕ ประโยค นักธรรมชั้นเอก
คุณวุฒิระดับอุดมศึกษา (เรียงจากวุฒิสูงสุดตามลำดับ)
๒๕๕๒ Ph.D. (Social Science for Political Science)
Magadh University India
๒๕๕๒ ศน.ม. (รัฐศาสตร์การปกครอง), มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
๒๕๔๔ ศศ.ม. (สังคมศาสตร์เพื่อการ พัฒนา), มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย
๒๕๔๒ พธ.บ.(การสอนสังคมศึกษา),มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓. ผลงานทางวิชาการ/ตำรา

สุรพล พรหมกุล, ระเบียบวิธีวิจัยทางรัฐศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร :สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์),
๒๕๕๔.
สุรพล พรหมกุล, การเมืองการปกครองไทยในอดีต ปัจจุบันและอนาคต, (ขอนแก่น :
ผลิตผลการพิมพ์), ๒๕๕๑.
สุรพล พรหมกุล, สังคมวิทยาเบื้องต้น, (เลย : รุ่งแสงธุรกิจการพิมพ์), ๒๕๕๐.
สุรพล พรหมกุล, ความคิดทางการเมืองแนวสังคมนิยม, (ขอนแก่น : ผลิตผลการพิมพ์),
๒๕๕๒.
สุรพล พรหมกุล, การเมืองการปกครองของไทย, (ขอนแก่น : เอ็มมี ก๊อบปี่ เซ็นเตอร์),
๒๕๖๑.
สุรพล พรหมกุล, ประชาชนการเมืองเบื้องต้น, (ขอนแก่น : เอ็มมี ก๊อบปี่ เซ็นเตอร์), ๒๕๖๑.

๔. งานวิจัย

๔.๑ หัวหน้าโครงการวิจัย

สุรพล พรหมกุล, การศึกษาสภาพการดำเนินงานศิลปวัฒนธรรมขององค์การบริหารส่วนตำบลในเขตพื้นที่จังหวัดเลย, รายงานการวิจัย, มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, ๒๕๔๔, (ทุนมหาวิทยาลัยราชภัฏเลย)

สุรพล พรหมกุล, บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, รายงานการวิจัย, ๒๕๕๔, (ทุนสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.))

สุรพล พรหมกุล, การป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ๑, รายงานการวิจัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕, (ทุนสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.))

สุรพล พรหมกุล, พฤติกรรมการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ๒๕๕๗ : กรณีศึกษาจังหวัดขอนแก่น ๒๕๕๗, รายงานการวิจัย, (ทุนมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย).

สุรพล พรหมกุล, การสร้างสันติสุขในชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น : กรณีศึกษาประเพณีบุญหลวงจังหวัดเลย, รายงานการวิจัย, ๒๕๕๘, (ทุนมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย).

สุรพล พรหมกุล, รูปแบบการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของนักเรียนโรงเรียนบ้านหนองแวง ตำบลบัวเงิน อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, ๒๕๖๐, รายงานการวิจัย, (ทุนมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย).

สุรพล พรหมกุล, การประเมินหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์ ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๕๙ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, รายงานการวิจัย, ๒๕๖๐, (ทุนมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย).

สุรพล พรหมกุล, การจัดการความรู้การป้องกันยาเสพติดของพระสงฆ์กลุ่มสังฆพัฒนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, รายงานการวิจัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑, (ทุนมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย).

๔.๒ ร่วมวิจัย

สุรพล พรหมกุล, บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ ส่งเสริม และเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านในจังหวัดเลย, รายงานการวิจัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙, (ทุนสถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย)

สุรพล พรหมกุล, บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ ส่งเสริม และเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม
 พื้นบ้านสองฝั่งโขง, รายงานการวิจัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑,
 (ทุนสถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย)

สุรพล พรหมกุล, ความคิดเห็นของนักศึกษาต่อการให้บริการห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาม
 กุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีล้านช้าง, รายงานการวิจัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราช
 วิทยาลัย, ๒๕๕๑. (ทุนสถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย)

สุรพล พรหมกุล, พฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
 วิทยาเขตศรีล้านช้าง, รายงานการวิจัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.
 (ทุนสถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย)

สุรพล พรหมกุล, การประเมินผลการดำเนินงานโครงการการบริหารจัดการสำหรับผู้นำ
 ชุมชนในมิติพุทธและวิทยาการสมัยใหม่, รายงานการวิจัย, ๒๕๕๘,
 (ทุนมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย).

สุรพล พรหมกุล, การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักศีล ๕ ของบุคลากรทางการศึกษาสังกัด
 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน,
 รายงานการวิจัย, ๒๕๖๑, (ทุนมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย).

๔.๓ การวิจัยในชั้นเรียน

สุรพล พรหมกุล, ศึกษาผลการจัดการเรียนรู้วิชาสัมมนาภาวะผู้นำทางการเมืองของนิสิต
 พุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์ ชั้นปีที่ ๔ ในรูปแบบวิธีการเรียนการ
 สอนแบบมีส่วนร่วม, ๒๕๕๘.

๕. ผลงานวิชาการที่ได้รับการตีพิมพ์

สุรพล พรหมกุล, การป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดของพระสงฆ์ในภาค
 ตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ๑ ขอนแก่น, วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์, ฉบับที่
 ๒ ปีที่ ๙ พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๖.

สุรพล พรหมกุล, การหาเสียง : กระบวนการที่มาพร้อมกับการเลือกตั้ง, ประชุมวิชาการ
 ระดับชาติครั้งที่ ๒ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น,
 ๒๕๕๘, วารสารวิชาการธรรมทรรศน์, ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม-ตุลาคม ๒๕๕๗

สุรพล พรหมกุล และสัณญา เคนาภูมิ, พฤติกรรมการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร
 ๒๕๕๗ : กรณีศึกษาจังหวัดขอนแก่น ๒๕๕๗, ประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๑
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, ขอนแก่น : คลังนา
 วิทยา, ๒๓-๒๔ ธันวาคม ๒๕๕๗.

- สุรพล พรหมกุล, ศึกษาผลการจัดการเรียนรู้วิชาสัมมนาภาวะผู้นำทางการเมืองของนิสิต
พุทธศาสตร์บัณฑิต สาขารัฐศาสตร์ ชั้นปีที่ ๔ ในรูปแบบวิธีการเรียนการสอนแบบ
มีส่วนร่วม, วารสารวิชาการธรรมพจนาน์, ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๗-
กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘.
- สุรพล พรหมกุล, การสร้างสันติสุขในชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น : กรณีศึกษาประเพณี
บุญหลวงจังหวัดเลย, ประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๖ มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต,
๑๗-๑๘ ธันวาคม ๒๕๕๘.
- สุรพล พรหมกุล, การประเมินการดำเนินงานตามโครงการการบริหารจัดการสำหรับผู้นำ
ชุมชนในมิติพุทธและวิทยาการสมัยใหม่, รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการ
ระดับชาติครั้งที่ ๒ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร, ๒๒ ธันวาคม ๒๕๕๘.
- สุรพล พรหมกุล, การประเมินหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์ ฉบับปรับปรุง
พ.ศ. ๒๕๕๙ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น,
วารสารสถาบันวิจัยพินิตธรรม (TCI กลุ่ม ๒), ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม-ธันวาคม
๒๕๖๐.
- สุรพล พรหมกุล, รูปแบบการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
ของนักเรียนโรงเรียนบ้านหนองแวง ตำบลบัวเงิน อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น,
วารสารการบริหารท้องถิ่น (TCI กลุ่ม ๑), ฉบับที่ ๑ มกราคม-มีนาคม ๒๕๖๑.
- Suraphon Promgun, The Role of Unofficial Leader for Political and
Administrative Development in Khon Kaen, Proceeding in The 5th
National and the 3rd, International conference 2018,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University Khon Kaen campus, March
28-29, 2018
- สุรพล พรหมกุล, การจัดการความรู้การป้องกันยาเสพติดของพระสงฆ์กลุ่มสังฆพัฒนาภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ, รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติ,
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, ๒๘-๒๙ มีนาคม
๒๕๖๑
- สุรพล พรหมกุล, รูปแบบและกระบวนการสร้างสังคมจิตอาสาป้องกันปัญหาเสพติดใน
ประเทศไทย, รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติ, มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, ๒๘-๒๙ มีนาคม ๒๕๖๑

สุรพล พรหมกุล, การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักศีล ๕ ของบุคลากรทางการศึกษาสังกัด
สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน,
วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาลงกรณแก่น, (TCI กลุ่ม ๑), (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๖๑)
สุรพล พรหมกุล, การจัดการความรู้พระพุทธศาสนาของผู้อายุในภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน, Journal of Buddhist Education and Research,
ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ ประจำเดือนมกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๒ (TCI กลุ่ม ๒)

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

๑. รายละเอียดทั่วไป

ชื่อ/นามสกุล: ผศ.ดร.วิทยา ทองดี
 ตำแหน่ง: อาจารย์ภาควิชาหลักสูตรและการสอน
 สังกัด: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
 ตำบลโคกสี อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น
 โทรศัพท์: ๐๘๑-๕๙๒๘๘๖๒
 E-mail: vitt_05@hotmail.com

๒. ประวัติการศึกษา

คุณวุฒิทางธรรม เปรียญธรรม ๓ ประโยค, นักรธรรมชั้นเอก

คุณวุฒิระดับอุดมศึกษา (เรียงจากวุฒิสูงสุดตามลำดับ)

๒๕๒๗ พกศ.(วิชาชีพรู้), กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ
 ๒๕๒๙ พม.(วิชาการศึกษา), กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ
 ๒๕๓๒ พธ.บ.(การสอนสังคมศึกษา), มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๒๕๓๗ ศษ.บ.(ประถมศึกษา), มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
 ๒๕๔๖ ศษ.ม.(เทคโนโลยีการศึกษา), มหาวิทยาลัยขอนแก่น
 ๒๕๕๓ Ph.D. (Soc. Sc. (เน้นการบริหารการศึกษา)), Magadh University

๓. งานวิจัย

๓.๑ หัวหน้าโครงการวิจัย

๒๕๕๐ วิจัยในชั้นเรียน เรื่อง “การศึกษาพฤติกรรมการแสวงหาความรู้ของนิสิตชั้นปีที่ ๒” ที่ศึกษารายวิชามนุษยกับสังคม ภาคการศึกษาที่ ๑ ปีการศึกษา ๒๕๕๐
 ๒๕๕๒ วิจัยในชั้นเรียน เรื่อง เจตคติต่อการศึกษาหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต ๕ ปี ครุศาสตร์ นิสิตสาขาวิชาหลักสูตรและการสอน ชั้นปีที่ ๒-๓ ภาคการศึกษาที่ ๑ ปีการศึกษา ๒๕๕๒

- ๒๕๕๕ วิจัยในชั้นเรียน เรื่อง การศึกษาพฤติกรรมกรรมการอ่านเพื่อการเรียนรู้ของนิสิต
ที่ศึกษารายวิชาการใช้ภาษาไทยสำหรับครูชั้นปีที่ ๓
- ๒๕๕๔ การพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างพลังอำนาจด้านจิตใจแก่ของบุคลากร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
- ๒๕๕๗ “ประสิทธิภาพการสอนวิชาพระพุทธศาสนาของครูผู้สอนในสถานศึกษา
สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาขอนแก่น

๓.๒ ร่วมวิจัย

- ๒๕๔๘ วิจัยเรื่อง “ความพึงพอใจต่อการปฏิบัติศาสนกิจของบัณฑิตมหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”
- ๒๕๔๙ วิจัยเรื่อง “๒๐ ปี: ภาพลักษณ์วิทยาเขตขอนแก่นในทัศนะของคณะสงฆ์ภาค ๙ “
- ๒๕๕๐ วิจัยเรื่อง “พฤติกรรมกรรมการรักษาสิลาของเด็กเยาวชนตำบลโคกสี อำเภอ
เมือง จังหวัดขอนแก่น”
- ๒๕๖๑ พุทธบูรณาการเพื่อการส่งเสริมครุต้นแบบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ตอนบน

